MANUSCRIPTUM

1/1974 (14) ANUL V

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele comunicate, însoţite,
fără excepţie,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacţiei,
str. Fundaţiei nr. 4, sector I, Bucureşti,
telefoanele 50.32.90—50.23.10

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clişeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

SUMAR

GH. EMINOVICI:

«Pentru fiii mei Șerban și Neculai... eu sînt chizăș...»

PORTRETUL FIZIC ŞI MORAL AL CELUI CARE a fost tatăl lui Mihai Eminescu este cunoscut [1], după cum cunoscute sînt, în general, diversele îndeletniciri ce şi le-a ales, de-a lungul anilor, Gheorghe Eminovici, în dorinţa de a asigura un trai îndestulător pentru numeroasa-i familie. Restituirilor documentare de pînă acum, între care se cuvin subliniate Contribuţiile datorate lui Augustin Z. N. Pop [2], le adăugăm cîteva acte încă necunoscute, care vin să completeze informaţiile mai vechi şi, pe alocuri, să nuanţeze unele imagini deja conturate în istoriografia noastră literară de către exegeţii poetului.

Descoperite întîmplător, cu prilejul cercetărilor recent întreprinse asupra cîtorva dintre fondurile documentare existente la Arhivele Statului din Iaşi (dosarele 10, 32, 107, 246, 358; pachet 555), materialele pe care le prezentăm în rîndurile de mai jos provin din fondul isprăvniciei Botoşani şi din colecţia de documente — foi volante. În bună măsură, ele pun în lumină trăsăturile de caracter şi calităţile organizatorice sau gospodăreşti ale vechilului de la Dumbrăveni, mai apoi arendaş la Dorneşti, Gheorghe Eminovici. Desigur, nu toate documentele pe care le reproducem au o valoare intrinsecă; cele mai multe prezintă interes doar prin corelarea lor cu actele similare publicate pînă astăzi, oferind utile precizări în materie pentru viitorii biografi ai lui Mihai Eminescu. Cîteva exemple sînt edificatoare. Astfel, buna credinţă — nu o dată subliniată [3] — a lui Gheorghe Eminovici faţă de interesele proprietarului Costache Balş, pe a cărui moşie (Dumbrăveni) a slujit vreme de peste un deceniu, a fost dublată de zelul, uneori excesiv, cu care îşi îndeplinea îndatoririle. Atitudinea sa îşi găseşte explicaţia şi în faptul că pomenita moşie era situată la hotarul de atunci al Moldovei (dinspre Bucovina), element ce-i sporea, pare-se, lui Eminovici atribuţiile.

Un alt act, din 14 noiembrie 1847, atestă efortul său permanent de a-şi îmbunătăţi situaţia materială, efort pe care, desigur, grija pentru rezolvarea greutăţilor provocate de nevoile numeroasei sale familii îl explică întru totul. Astfel, Gheorghe Eminovici vinde polcovnicului Iordache Corlat

---

[1] G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ediţia a IV-a, Bucureşti, E. P. L., 1964, pp. 11—23.

[2] Augustin Z. N. Pop, *Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, Editura „*Academiei*", 1962; idem, *Noi contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Bucureşti, Editura „*Academiei*", 1969.

[3] Gh. Nicolaiasa, *Hîrtii de la tatăl lui Eminescu*, în „*Convorbiri literare*", LVI, 1924, pp. 807—810; G. Călinescu, *op. cit.*, pp. 12—13; Ovidiu Papadima, *Din corespondenţa lui Gheorghe Eminovici — Scrisori în limba germană*, în „*Revista de istorie şi teorie literară*", tom. 13, nr. 2, 1964, pp. 455—486, ; Flaviu Sabău, *Scrisori către Constantin Hurmuzaki*, în „*Manuscriptum*", 1973, anul IV, nr. 1(10), pp. 14—35.

o dugheană pe care o avea în Botoșani, cumpărată, cu trei ani mai înainte, de la negustorul Erihim Zeilicovici [4].

Interesante ni se par și cele cîteva documente care-l prezintă pe Gheorghe Eminovici în calitate de arendaș. Pătruns de acel « postulat al autorității » derivînd din ierarhizarea lumii în care credea, Eminovici a respectat principiul superiorității în relațiile sale cu boierii de diferite ranguri și, mai ales, cu subalternii. De la aceștia din urmă pretindea supunere totală față de normele de conviețuire oficial statornicite, oricărei abateri aplicîndu-le severe corecții, singur sau, la nevoie, cu sprijinul autorităților. Grăitoare, în acest sens, este plîngerea sa din 27 martie 1852, adresată isprăvniciei ținutului Botoșani și îndreptată împotriva unui locuitor din Dornești, prilej cu care nu s-a sfiit să acuze de complicitate pe unul dintre reprezentanții autorităților locale — acuză neconfirmată însă de rezultatul cercetărilor întreprinse la fața locului [5].

Intrarea în vigoare a legii așezămintelor agrare din 1851, în cursul anului următor [6], a constituit pentru arendașul din Dornești — ca de altfel și pentru mulți alții din aceeași categorie afectați, deopotrivă, de consecințele aplicării respectivelor legiuiri — o serioasă sursă de neînțelegeri, nu numai cu locuitorii, dar și cu proprietarul acelei moșii, postelnicul Iordachi Brănișteanu. Fără a ignora « ifosele de rang căminăresc » [7] ale lui Eminovici, izvorîte dintr-un accentuat orgoliu de proprietate, ca și preocuparea, dictată de împrejurări și de nevoile familiei, de a obține o rentabilitate economică sporită, motivul neînțelegerilor survenite între părți trebuie căutat în nerespectarea prevederilor contractuale de către proprietarul moșiei. Plîngerii sale din 12 august 1852, îndreptată împotriva postelnicului Brănișteanu, din pricina căruia nu și-a putut onora obligațiile ce le avea față de negustorul Meer Caufman din Iași, i-a urmat, la scurtă vreme, o alta, întocmită de către împuternicitul din parte-i, Petrache Mavrodin, vizînd același obiectiv: statornicirea legalității. Efectul acestor jalbe n-a fost însă cel scontat. Dimpotrivă, repetatele acțiuni ale căminarului au provocat adversitatea fățișă a postelnicului Brănișteanu, acuzat, în cuprinsul unei noi plîngeri adresate isprăvniciei Botoșani, că ar fi îngăduit « revoltarea lăcuitorilor » de pe moșie împotriva arendașului și a slujitorilor săi. Deși mai greu de presupus — întrucît prezenta evidente riscuri și pentru proprietar , o asemenea manevră era totuși posibilă, din moment ce locuitorii Dorneștilor îndrăzniseră să ceară sprijinul lui Brănișteanu pentru revizuirea condițiilor de lucru încălcate, pare-se, de către căminar [8].

Din aceeași categorie de documente, ilustrînd tot perioada în discuție, dar referindu-se la un episod cunoscut, diferendul dintre căminar și privighetorul de ocol Neculai Albotă [9], este actul din 8 octombrie, interesant, mai ales, în ce privește atitudinea autorităților locale, exprimată în rezoluție, față de reclamațiile confuze formulate de Eminovici în calitatea sa de proprietar al unei jumătăți din moșia Ipotești. De altfel, în cazul acestui document, ca și în cazul celorlalte, am considerat necesară transcrierea integrală a lor (inclusiv rezoluțiile), în scopul edificării depline a cititorului interesat să cunoască raporturile dintre căminarul Gheorghe Eminovici și autorități.

---

[4] Zapisul de vînzare, din 8 decembrie 1844, a fost reprodus în facsimil de către G. Călinescu, în *op. cit.*, și publicat apoi de George Muntean *(Eminescu — documente noi)* în *„Revista de istorie și teorie literară"*, nr. 2, 1964, pp. 436—437.

[5] Raportul întocmit cu prilejul cercetărilor întreprinse de către administratorul ocolului Ștefănești, A. Sălceanu, împreună cu unterofițerul de jandarmi, Ambrosi, nu confirmă integral faptele menționate de Eminovici (cf. Arh. St., Iași, tr. 1683, op. 1915, dosar 246, f. 20).

[6] Legiuirile agrare din 1851, moment important în procesul acumulării primitive a capitalului în țara noastră, au reprezentat o încercare a boierimii conservatoare de a rezolva problema agrară în folosul ei, creîndu-se premise în vederea transformării proprietății feudale în proprietate burgheză. Scopul urmărit de legiuitor era transformarea moșierului în proprietar absolut asupra întregului pămînt și, în același timp, proletarizarea țăranului, declarat « liber și stăpîn » pe persoana și forța sa de muncă, dar și « liber » de pămînt (cf. *Istoria României*, vol. IV, București, Editura *„Academiei"* 1964, pp. 184—185).

[7] Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 63, ed. 1969.

[8] Vezi Arhivele Statului, Iași, tr. 1649, op. 1881, dosar 10, fila 27.

[9] Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura *„Academiei"*, 1962.

În sfîrşit, o importanţă deosebită prezintă alte două acte, din 23 august 1852 şi 31 august 1853, prin care Eminovici solicita Secretariatului de stat al Moldovei eliberarea unor paşapoarte pentru fiii săi, Şerban, Neculai, Gheorghe şi Ilie[10], în vederea trimiterii lor la «şcoalile de la Cernăuţi». Documentele cuprind, în afara cererii de eliberare a paşapoartelor, şi o descriere a fizionomiei celor patru copii (ultimii doi figurează doar în ultima cerere a căminarului), descriere care, desigur, ne permite să încercăm a ne imagina cum va fi arătat şi poetul la aceeaşi vîrstă.

Textele documentelor — prezentate în ordine cronologică — au fost transcrise potrivit normelor ortografice în vigoare, păstrînd însă diversele particularităţi de limbă. În comentariul nostru ne-am mulţumit să le discutăm la modul cel mai general, urmărind doar o încadrare a lor în contextul istoric al epocii, lăsînd celor ce se ocupă de biografia lui Mihai Eminescu sarcina de a le corobora cu materialul documentar deja cunoscut şi de a extrage din ele eventualele semnificaţii istorico-literare.

D. VITCU

[10] Referitor la Neculai Eminovici, subliniem neconcordanţa între anul naşterii sale (1843), consemnat de G. Călinescu, în *op. cit*, p. 16, şi vîrsta ce i-a fost atribuită în actul menţionat, neconcordanţă datorată, probabil, neatenţiei căminarului.

ANEXE

I

Cătră cinstita isprăvnicie a ţinutului Botoşenii.
Gheorghie Eminovici, vataf d[umisale] boieriului nadvorni sovetnîi şi cavaleri Costachi Balş, proprietari moşielor supt numi di Dumbrăveni.

La 4 a curgătoarei luni, prin lăcuitorii de aice, s-au oprit, pe drumul care de aice trece la Botoşeni, doi oameni străini, pe care întrebîndu-i de paşaport, numi şi locul de unde sînt, s-au spus în mai multe feliuri; şi mai vîrtos, acel mai înalt la stat ş-au arătat numile Ion Spînu şi tovarăşu lui, Costandin Burlacu; iar acel mic la stat ş-au arătat numile Toader Burlacu şi tovarăşu lui, Ion Spînu. Aşadară, nefiind răspunsurile lor potrivite şi fiind şi fără paşaport, să trimăt cins[titei] isprăvnicii, de a cărora primire să pofteşte răspuns.

Dumbrăveni, 8 octomvrie [1]836

G. EMINOVICI [M. P.]

[Rezoluţie:] Spre cercetare,

II

Cătră cinstita giudecătorie [a] ţîn[utului] Botoşanii
Căminar Gheorghi Eminovici

Cerire

Alăturatul zapis[11], prin care di veci am vîndut o dugheană cu locul ei, plecat rog pe acea cinstită giudecătorie ca să binevoiască a-l încredinţa potrivit formilor.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

[1]847, noemv[rie] 14

Doclad

1847 dechemvri 19 zile

Titlurile proprietăţii a dughenii cu locul ei, pi care iscălitul, în jalba de faţă, o trece în di veci vînzare cătră polc[o]v[nic] Iordachi Corlat, să mărgineşte numai în zapisul

[11] Zapisul la care se referă căminarul Eminovici lipseşte din dosar.

Carte de vizită
M. Eminescu.

M. EMINESCU

Prim Redactor al ziarului "Timpul"

din 1844, dechemvrii 8, întărit vremelnic supt nr. 888 la 20 fevr[uarie] [1]845 și statornic supt nr. 168 la 17 apr[ilie] curgătoriul an [1]847, cu care jidovul Erihim Zeilicovici au vîndut această dugheană cu locul ei gospod d[umisale] căminar[ului] Eminovici. Dispre care să docladarisăște cinst[itei] presudstvii, cu adăogire că vreo pricină opritoare vînzării în tribunal nu urmează și locul este gospod, urmînd numai ca soția dum[isale] căminar[ului] să dei înscrisul cerșut di lege în asămine.

Stolnic, NICOLESCU

Înscris

Suptiscălita Raruca, soția dum[i]s[ale] căminarului Gheorghi Iminovici, prin acest înscris ce dau în presudtvia cinst[itei] giudecătorii [a] țîn[utului] Botoșani, fac cunoscut că crîșma cu locul ei gospod din pleatul tîrgu vitilor [a] acestuia oraș Botoșanii, ce soțul meu au trecut-o în vecinică vînzare cătră d[umnealui] polcovnicul Iordachi Corlat, este dreaptă a soțului meu și eu nu am nici o pretenție pentru lipsuire de zăstre. Drept aceea vînzare rămîni slobodă de dispozîția paragrafului 1640 din Condica țivilă, asupra căror urmează a me iscălitură.

RALU EMINOVICI [M. P.]

1847, dechemv[rie] 31 zile

[Rezoluție:] Să se alătureze la delă.

C. FLORESCU

III

Cinstitii isprăvnicii [a] ținutului Botoșani
Căminar Gheorghie Eminovici

Jalobă

După așăzămînt, am chemat pi lăcuitorii satului Dornești [Ocolul Ștefăneștii] ca să facă cîti 28 prăjîni arătură di fiicari păreche boi sau cai. Diodată s-au fost înpotrivit a nu eși la îndatorirea lor, dar, mai în urmă, după mai multi siluiri făcute între dînșii, au eșit la arat; însă unii dintre dînșii, și anume Grigorii sîn Gavril Ciobanu, nu numai că n-au fost următori a eși la îndatorirea sa, dar apoi au sărit cu bătaie și cu cuțitul asupra ficiorilor boierești, atacarisîndu-mă și pi mine cu feliurite cuvinte bagiocoritoare.

În pricina aceasta m-am adresat cătră dumnealui privighitoriul, care, în urma cererii mele, trimițînd jandarmi ca să rădice pi acel Cioban, însă mijluc n-au stătut

ca să poată aduce jandarmii întru împlinire poronca dumisale privighitoriului, pentru că chiar unu Gheroghie Onofrei, ci este vremelnic vornicel satului Dorneştii, au înpiedicat pi jandarmii întru rădicarea acelui cutizători şi, în urmă, au înlesnit şi fugirea din sat, cu toată gospodăria, acelui Grigori sîn Gavril Ciobanu.

De aceste, plecat mă rog cinstitei isprăvnicii ca să binevoiască a regularisi aflarea acelui Cioban, aducirea la urma lui şi a să pedepsi după legi ca pi un criminalist pentru a lui cutezare, iar pi acel vremelnic vornicel satului, anume Gheorghie Onofrei, asămine să să pedepsască, pentru că el singur s-au arătat înpotrivitori poroncii slobozite de dumnealui privighitoriul şi, prin urmare, şi tulburători între săteni.

[1]852, martie 27

G. EMINOVICI, căminar, posesor moşii Dorneşti [M.P.]

[Rezoluţie:] Masa 2le

De [î]ndată să să scrii dumisale comandirului jandarmerii ţinutali ca, ori însuşi, sau să rînduiască pe cine va socoti, spre a păşi la faţa locului şi, încredinţîndu-să di cele jăluite în aceasta, să aducă pe cutezători la isprăvnicii spre a li să face înfrînarea căzută. Chibici

[S.] VÎRNAV

IV

Cinstitii isprăvnicii [a] ţin[utului] Botoşanii
Căminar Ghiorghi Eminovici

Jalobă

Neguţătorului Meer Caufman din Eşi am fost vîndut un număr merţă orz şi sacară de pe moşia Durneştii ci posăsuiesc. Acea pîne am treierat-o şi am pus-o într-o colibă, care din pricina umezelii s-au stricat şi neguţătoriul n-au vroit să o primească; cărue au trebuit, împrotiva banilor ci luasăm pi acea pîne, să slobod un sînet, cu data di astăzi, pi somă de 4400 lei.

Această păgubire mi s-au pricinuit pentru că nu am hambari. Şi de aceste, plecat mă rog cins[titei] isprăvnicii să binevoiască a rîndui cercetare la faţa locului, spre a să încredinţa despre jăluirea me, fiindcă, după rostirea contractului di posesie, dumnealor proprietarii moşiei au fost îndatoriţi a-mi face hambari şi casă, pe cari nici păr astăzi n-au făcut. Mi s-au stricat şi nişte păpuşoi, cari şi aceşti sînt vînduţi neguţătorilor, pentru care iarăş mă rog a să faci, totodată, cercetare.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

[1]852, avgust 12 zile

[Rezoluţie:]

Să să scrie privighitorului ocolului Ştefăneşti ca, în fiinţa atît a dumisale căminarului, cum şi a orînduitului ce va fi din partea proprietăţii, să facă cercetare asupra celor jăluite, şi de adevărata descoperire să raportuiască. Totodată, cu alăturare di copie de pe aceasta, să va face cunoscut dumisale postelnic Brănişteanu ca, pi de o parte, să rînduiască pe cine va socoti vechil din parte-i la cercetarea regularisită, iar pi de alta, să facă acareturile după alcătuire ce are, spre a nu mai naşte de asămine pritenţii.

[S.] VÎRNAV

No 3. CHITANȚĂ.

Am primit de la Dl. G. T. Bușilă
suma de Lei Cinci pentru M. E. prin care
a achitat de rata pentru luna Septemvr. 83

Bucuresci 25 August 1883.

Cassier.
A. Chibici Rîvneanu

No 158 CHITANȚA.

Am primit de la Dl. G. T. Bușilă
suma de Lei Douăzeci pentru M. E. prin care
a achitat de ratele pentru lunile Februarie,
Martie Aprilie și Mai 1884

Bucuresci, 4/16 Aprilie 1884

Cassier.
A. Chibici Rîvneanu

V

Onoratului Secretariat de Stat
Căminar Gheorghi Eminovici
țîn[utul] Botoșanilor

Jalobă

Avînd a trimete în Bucovina, spre a urma studii în școalile de la Cernăuți, pe doi fii ai mei, *Șerban* și *Neculai*, a cărora fizionomie s-au însemnat în dosul acestia, rog plecat să binevoiască a le slobozî cuvenitul pasaport pe termin de unsprezăce luni și cu trecirea pe la Zăstava Mihăilenii, pentru carii rămîn diplin chizăș.

G. EMINOVICI, căm[inar] [M. P.]

1852, avgust 23

[Însemnare:] Primit la 22/3 avgust 1852
[Rezoluție:] 22/3 avgust 1852. Potrivit ceririi să va slobozi cuvinitul pașaport.

C. GHICA

Pasul cerut prin aceasta, plătind taxia legiuită, l-am primit la 22/3 avgust 1852

EMIN[OVICI] [M. P.]

[Pe verso:]

Fizionomia

Șerban Eminovici	Neculai Eminovici
vrîsta 11 ani	vrîsta 10 ani
statul copilăresc	statul copilăresc
părul castaniu	părul castaniu
ochii căprii	ochii negri
fața rătundă smolită	fața rătundă albă
gura potrivită	gura potrivită
nasul asămine	nasul asămine
barbă n-are	barbă n-are
osebite semne n-are	osebite semne n-are
portu evropienesc	portu evropienesc

[Însemnare:] Nu-s opriti fețile însămnate. 1852, avg[ust] 22.

B. IORDACHI

VI

Onoratului Secretariat de Stat
Căminariul Gheorghi Eminovici din Botoşani

Cerire

Pentru fiii mei *Şerban* şi *Neculai*, supus mă rog spre a să slobozi pasaport pe zăbavă de unsprăzăci luni, pentru mergire la Cernăuţi, în Bocovina, spre urmarea studiilor, întocmai după cuprinderea pasaportului din anul contenit supt nr. 1227 pe care aice alăturez. Şi totodată mă rog de a să scrie în acest pasaport şi pe alţi doi fii ai mei, anume *Gheorghie* şi *Ilie*, pe care de asămine îi trimet tot la Cernăuţi spre urmarea studiilor, şi pentru care tot eu sînt chizăş însămnîndu-le în dosul acestie vrîsta, statul etc.

G. EMINOVICI, căm[ina]r [M. P.]
1853, avgust 31

[Rezoluţie:] În 3/15 septemvrie 1853.
Potrivit formilor să va slobozi cerutul pasaport.
[Însemnare:] Pasul cerut prin aceasta, plătind taxia legiuită, l-am primit la 3 septemvrie 1853.

pentru d. Eminovici,
P. NASARI

[Pe verso, însemnare:]

Gheorghie Eminovici: vrîsta 9 ani
statul crescători
părul negru
ochii căprii
nasul lungăreţ
faţa smolită, osăbite semne nu are.

Ilie Eminovici: vrîsta 7 ani
statul crescători
părul castaniu
ochii căprii
nasul potrivit
faţa albineaţă. Osăbite sem[ne] n-are.

[Însemnare:] Nu urmează oprire.

BUTEZ
1853, septemvri 2

VII

Cinstitii isprăvnicii a ţinutului Botoşanii
Căminarul Gheorghi Eminovici

Jalobă

Prin jaloba mai înainti adresată cinstitii isprăvnicii di către d[umnealui] Petrachi Mavrodin (plenipotentul din parte-mi în căutarea interesurilor di la posesia moşii Durneştii), îndestul de sirios s-au lămurit mai multili urmări a dumisali cucoanii Brănişteanu, proprietari aceştii moşii, cari, făţiş, samavolnicind în contra condiţiilor ce leagă dreptul posăsîi, au catandisit pînă şi la măsura de a rivolta locuitorii prin feliurite chipuri de nesupunire, încît toate gospodăreştile sîrguinţi a posesii, fiind învăluite după a sa plăceri, nu pot să producă decît simţitoari pagubă în cont a pro-

prietăţii. Dară însă, după aceeaş jăluiri, nu numai că nu s-au văzut vreo mişcare a cinstitii isprăvnicii, cu cari să să poată puni în rezon pi vinovat spre asigurarea drepturilor reclemati, ci însă mai vîrtos privesc că d[umnealui] cuconu, asigurîndu-şi placu di răzbunare asupră-mi, au învoit revoltarea lăcuitorilor moşii pînă la aşa sumeţii, încît, la 23 a următoarei, chiar în mijlocul cîmpului, fără cea mai mică sfială, au năvălit asupra dumisale plinipotentului Mavrodin şi a ficiorului boieresc, fieştecare înarmaţi cu coasă şi osăbiti unelti, să înţălegi că hotărîţi de a-i rădica pînă şi viaţa dacă prin o sprintină fugă n-ar fi proftasît a să depărta destul. Că în sţena aceştii sumeţii n-au rămas fără celi mai aspre cuvinte de maltratari, iar apoi interesu posesii nici să poati pomini în cîtă neorînduială de pagubă!

Nevoit dar mă găsăsc a gîndi că pericolul de faţă au venit de la singura neîngrijire a cinstitii isprăvnicii, care, după ce întăi jăluiri, au trebuit a puni stavilă pornitilor, atunce, neorînduiri a proprietăţii. Şi de aceea dar acum repitînd celi de mai înainti jăluiri, rog pi cinstita isprăvnicie ca, cît mai nizăbovit şi prin celi mai stricti măsuri, să binevoiască a-mi asigura nu numai legiuitile pretenţii, rodită di la călcarea condiţiilor cari m-au căşunat învăluiri păgubitoare, ci încă, ca dreptul cer, şi chiar asigurarea vieţii, pentru ca nu prin vreo pregătiri de apărare să poată naşti vre-un pericol mai primejdios. Şi de aceea, spre mai deplina me asigurari, rog a mi să slobozi întocmai copii di pi jăluirea de faţă.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

1852, săptemvrii 25 zile

[Rezoluţie:]

Cu asigurare de copie de pe aceasta, să să scrie privighetorului de ocol ca să cerceteze cele arătate despre revoltarea lăcuitorilor şi, discoperindu-le adevărate, să înfrînează la faţa locului pe cutezători cîte cu şasă lovituri şi pe căpiteniile lor, supt cuviincioasă pază, să-i trimată la isprăvnicie spre ce mai departe urmare.

[S. VÎRAN]

VIII

Cinstitii isprăvnicii [a] ţîn[utului] Botoşani
Căminar Ghiorghi Eminovici

Răspuns

Am primit adresul cu nr. 9529, asupra cărui cu cinste răspund că de vreme ce onoratul Departament poronceşte a să face cercetare pentru acele jăluite di mine asupra d[umisale] privighetorului [pitar Neculai Albotă], apoi binevoiască cinstita isprăvnicie a rîndui cercetarea locală, cînd, atunce, să va încredinţa dispre acele jăluite di mine.

EMINOVICI [M.P.]

[1]852, oct[ombrie] 8

[Rezoluţie:]

Să să raportuiască Departamentului că, precum în poronca cu nr. 16505 nu să lămureşte feliul obijduirilor, isprăvnicia au găsît de cuviinţă a cere asămine ştiinţă de la d[umnealui] căminar, ca să ştie ce lucrare să să facă. Şi d[umnealui], prin două răspunsuri, arată că la cercetare ce să va orîndui le va arăta. Apoi numai pe simple cuvinte, fără a arăta ce fel de obijduiri ar fi suferit de la privighetor, isprăvnicia informă, fără a vede cazurile şi gradurile pricinei, neputînd şti ce lucrare să înainteze, cinst[itul] Departament să binevoiască a face cuvenita dizlegare de urmare.

[S.] VÎRNAV

Mihai Eminescu

SECVENȚE BIOGRAFICE

Veronica Micle, pictură în ulei executată pe lemn (11×18,5 cm).

«...ERA VORBA SĂ DEVIN SOȚIA D[OMNU]LUI E[MINESCU]...»

RELAȚIILE DINTRE EMINESCU ȘI VERONICA Micle, despre care vorbesc, în afara tradiției junimiste, un ciclu de amintiri, scrisorile lor directe, corespondența schimbată între Harieta Eminescu și Cornelia Emilian, așa-zisul registru de adnotări lamartiniene « de la mine pentru dînsul » publicat de Octav Minar — asupra căruia lipsesc garanțiile autenticității — au fost în bună măsură coborîte la nivelul unei romanțări ieftine cultivînd insistent inexactitatea apocrifă, impostura, spectacularul lirizant. Se afirma, astfel, fără temeiuri obiective, că Maiorescu s-a opus la proiectul căsătoriei poetului cu Veronica Micle, criticul fiind suspectat de răutate, de invidie, de nesinceritate; că Iacob Negruzzi s-a comportat « nerușinat », că pînă și Creangă, « care era mai realist, îl certa pentru astfel de intenții și ajunsese [...] a-l convinge că o căsătorie cu Veronica Micle ar fi o nenorocire ». De aici deducția că, datorită celor mai devotați prieteni literari, Eminescu a fost lipsit de căldura unei familii. Zvonurile insinuante asupra rolului pe care l-ar fi avut mentorul „Junimii" în această împrejurare sînt urmarea faptului că în procesul înscenat lui Maiorescu de belferii bărnuțieni pentru comportări imorale la Școala Centrală din Iași, Veronica Micle depusese ca martoră a acuzării, la 11 noiembrie 1864, contrazicîndu-se — după expresia avocaților — « amuzant », persistînd, împinsă de soțul său, Ștefan Micle, să înfiereze pe fostu-i profesor.

Eminescu o cunoscuse pe Veronica Micle în epoca studiilor la Viena, în 1872; prietenia lor continuase la Iași, devenind apoi, după moartea lui Ștefan Micle (4 august 1879), obiectul diverselor cancanuri literare. De asemenea comentarii scandaloase nu a fost scutit nici Titu Maiorescu,

care după mutarea la București, dominat de pasiunea pentru Mite Kremnitz, s-a despărțit peste cîțiva ani de prima lui soție, Clara, născută Kremnitz. Relațiile dintre critic și secretara prințului domnitor, « Sultana favorită », discutate în culise chiar și de Eminescu, diminuau prin diversiunea opiniei publice autoritatea cercului „Junimii" și pe mentorul ei.

Dispunem astăzi de numeroase documente autentice referitoare la apropierea dintre critic și Eminescu, începînd din vremea studiilor superioare, dar mai cu osebire după 1874, cînd poetul, în imposibilitate procedurală de-a dobîndi titlul universitar la Berlin, reveni în țară și funcționă prin diligențele « ministrului » Maiorescu ca director al Bibliotecii centrale din Iași, apoi ca revizor școlar, cu salariu dublu, peste județele Iași și Vaslui, spre a nu mai vorbi de familiaritatea constantă pe care Maiorescu i-a acordat-o după 1877, de asistența în grelele momente ale bolii, nefolosind pentru sine niciodată — dimpotrivă, ascunzînd — titlurile solicitudinii, carității, pe care contemporanii i le-au contestat în campanii de presă împinse pînă la neomenie.

Veronica Micle
29 Iunie 1885 Iași

Maiorescu, dacă s-a opus la perfectarea alianței dorită cu ardență de Veronica și fără statornicie și de către Eminescu, a făcut aceasta, pe de-o parte, păstrînd în minte depozițiile nesincere ale Veronicăi Micle din 1864, dar, totodată, trecînd peste acest penibil « suvenir » — văzînd cu luciditate « drama » pe care o implica o asemenea căsătorie.

Intrigile de cenaclu și surprinderea în fața « trădării » despre care afla permanent în casa lui Maiorescu l-au putut determina pe Eminescu la hotărîrea de a renunța la proiectul matrimonial cu Veronica Micle. Ea îl va învinui mereu, de altfel, în scrisorile din această perioadă, de a se fi lăsat influențat de bîrfele cunoscuților invidioși, de a fi fost victima aventurilor ușoare, « haremurilor » din... strada Mercur. (Nu trebuie uitat că Veronica este una dintre puținele scriitoare din literatura noastră care participaseră pînă atunci la viața unui cenaclu și cunoștea, așadar, îndeaproape cancanurile « caracudei ».)

Punînd de-o parte aserțiunile lui I. Al. Brătescu-Voinești despre împrejurările omenești sublimate în Luceafărul, în speță corelate cu pateticele recunoașteri din scrisoarea lui Eminescu din 28 februarie 1882, publicată critic în „Manuscriptum", anul II (1971), nr. 4 (5), pp. 7—8, reproducem din colecția noastră de autografe o scrisoare adresată de Veronica Micle, la 26 septembrie 1881, lui Iuliu I. Roșca din București, într-o vreme pretendentul ei la căsătorie.

Epistola Veronicăi Micle este un răspuns pe șase pagini la declarațiile de afecțiune ale lui Iuliu Roșca, care, prin întrebări indiscrete despre « o slăbiciune de care nu te-aș fi crezut capabilă », cu vădită aluzie la zbuciumatele legături cu Eminescu, determină o explicație a ei dureroasă. Faptul că Veronica își felicită soarta de a nu fi ajuns soția lui Eminescu, trebuie raportat la momentul respectiv, cînd relațiile dintre cei doi se înăspriseră. Din corespondența ce urmează acestei etape, se va desprinde însă o reconciliere, către sfîrșitul lui decembrie 1881.

26 Sept[embrie] 8 oare seara

Amicul meu,

Ca să nu păcătuiesc ca în rîndul trecut, imediat după citirea scrisorii îți și răspund. Tînăr și plin de iluzii, o repet, că trebuie să fii, probă e alarmanta D[umi]tale scrisoare, pe care, cu toată măgulirea ce-mi pricinuiește, însă nu o meritam. Fii sigur, amicul meu, că dacă un moment mi-ași fi închipuit că am putut să-ți înspir un alt sentiment decît acel al unei prietenii, fii sigur, zic, că nu aș fi fost atît de crudă să-ți fac o distăinuire, care de altmintrilea doar pentru D. N. era o taină, căci e ceva știut de lumea toată, uitată chiar, după cum eu însu-mi nu-mi mai aduc aminte numai din cauza

că natura ne-a dat memoria căreia nu-i putem poronci. Ai vr[e]a să știi, amicul meu, desfășurarea unui *roman* în toată puterea cuvîntului — te cred —, însă mi-ar trebui zile, săptămîni, luni să ți le pot spune pe toate, *et puis c'est difficile à dire, il faut sentir*!

Dar să lăsăm la o parte o prostie, *qui m'a couté bien de larmes*, și care s-a dus, a p[i]erit în spaț și timp.

Ai esprimat un cuvînt greu cînd zici: o slăbiciune de care nu te-aș fi crezut capabilă, ci amicul meu, prin ce oare să manifestă mai mult mărginirea și insuficiența ființii noastre dacă nu tocmai prin slăbiciuni și prostii, care privite în mod obiectiv și rece merită toată asprimea condamnării, și care-și au singura lor iertare în faptul că inima omului e o prăpastie și te p[i]erzi cînd vrei să o adîncești.

Scrisoare Veronica Micle din 26 septembrie 1881 (fragment).

Viața mea a fost o complicare ciudată de întîmplări, de ferierici care nu m-au fericit, de bunuri a căror valoare nu am știut la timpul lor să le apreciez, de o nenorocire, pe care nu o pot numi decît în favoarea sorții, căci era vorba să devin soția D[omnu]lui E[minescu] și mulțumesc lui D[umne]zeu că nu s-a întîmplat. Sunt lucruri în lume pe care ai dori să se întîmple, și de care mulțumești cerului că nu-ți împlinește dorința, așa e cazul meu.

Amicul meu, te rog scrie-mi numele întreg, scrie-l *Veronica*, nu poți să-ți închipui ce mult îmi place numele meu. Nu-i așa că femeile pun în toate cele o doză de vanitate, — iar bărbații o doză de răutate, — bunăoară, necunoscutul meu amic, care m-a făcut să presupun cît știe să fie de epigramatic în scrisorile sale; nu face nimic, eu sunt fatalistă, astfel că, ceea ce e menit să se întîmple să va întîmpla oricîtă filozofie am face, oricîte combinații și oricîte deduceri am voi să tragem din cutare și cutare fapt, pozitiv și constant rămîne că destinul ne duce de nas, pe noi și pe inimile noastre.

Merg departe căci și D[umnea]ta ai mers. Ai scris numele noastre pe scoarța arborilor, de va fi să fie, să va întâmpla, *même malgré vous quoique Portia sois morte, malgré toute notre colére, malgré bien de choses.* Așa-i că sunt foarte sinceră [?], eu sunt cum puține cunoști D[umnea]ta.

Amică, ca totd'auna

VERONICA

«...FĂ UN SFÎRȘIT BUN CU PROCESELE...»

Despre sora « artistă » a lui Eminescu am scris în două rînduri, și anume: Despre Aglaea sora poetului, *Cernăuți, 1943, și în* Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu, „Ed. Academiei R. S. R.“, *Buc., 1969, pp. 98–120, combătînd și completînd substanțial puținele știri perimate din Leca Morariu,* Frățînii Eminescu *(extras), Cernăuți, pp. 19, 23, p. 11, și Octav Minar,* Eminescu, *Ed.* „Clasic și modern“, *Buc., f. a. p. 35, cu inventări penibile de situații și date pentru un capitol biografic de pură imaginație, preluate parțial și de G. Călinescu, în* Viața lui Mihai Eminescu, *ed. I, Editura* „Cultura Națională“, Buc., 1932.

Născută la 7 mai 1852 în Ipotești, Aglaea a copilărit tot acolo, învățînd mai curînd carte la Botoșani, intr-unul din pensioanele ținute de străinele Ol. Gros, Sokulska, Zawiska, Glowaska, Zelinska, Pulcheria Olivari, decît de la guvernanta bătrînă inventată de Octav Minar: « care venea de la Botoșani, o dată pe săptămînă la Ipotești ». Gospodăria o deprinsese de la « dulcea mamă » și de la surorile acesteia: Fevronia, Olimpiada, Safta, călugărițe la Agafton. Măritată la 18 ani cu profesorul de « pedagogiu » Ioan Drogli din Suceava, trăi o vreme aici, apoi la Cernăuți, dovedind aptitudini pentru arta scenică. Cunoaștem astăzi întreg repertoriul de comedii bulevardiere, de salon și operetă, montate în cadrul societății de diletanți „Armonia“.

Titu Maiorescu care o văzuse într-un spectacol cu Florin și Florica *de Vasile Alecsandri o caracterizează: « excelentă și în unele pasagii de o ștrengărească drăgălășenie, sora lui Eminescu, doamna Drogli ».*

A fost prietenă cu Ciprian Porumbescu și, prin intermediul ei, pe libretul Somnoroase păsărele, *Tudor Flondor compuse* Serenadă *pentru bariton, solo cu cor, în primă audiție publică cîntată la o serată muzicală, miercuri 26 iunie 1884.*

Eminescu o vizita din cînd în cînd la Suceava.

La insistența Aglaei, venită cu bărbatul ei și cu cei doi băieți să-i vadă pe Eminescu și pe Harieta, suferinzi, la Botoșani, poetul — scîrbit și circumspect față de colectele umilitoare ce se întreprindeau cu publicitate pentru el — dădu la 30 septembrie 1887 asentiment unui grup de liceeni din București să se constituie în „Societatea Eminescu“.

Aglaea încuviința, la 5 februarie 1893, proiectul librăriei „Șaraga“ *de a imprima poeziile lui Eminescu, într-o vreme cînd căpitanul Matei Eminescu încerca să pună ordine în veniturile postume ale poetului, folosind drepturile acordate urmașilor de legea proprietății literare.*

Arhiva Matei Eminescu *păstrează o scrisoare (datată 7/19 iunie 1895) cu informații familiale și sfaturi în privința proceselor cu editorii Șaraga (Iași) și Socec (Buc.). În același timp, se găsesc în această epistolă diverse îndrumări gospodărești ale Aglaei trimise fratelui și cumnatei ei, la Mizil.*

Cernăuți 19/6 [1]895
7/6

Matei dragă!

Ai aștepta tu mult pînă ăți va scrie cumnatul tău, ocupația lui este de la 4½ oare dimineața pînă la 11½. amiazizi de 1½ oare după amiazizi pînă la 7½ sara[,] cu alte cuvinte n-are timp nici să mănînce nici să se scarpine. Eu am zis mai dăunăzi colonelului că ar fi bine se instaleze toți oficerii în casarmă cu femei cu copii cu toții, căci atunci am avea cel puțin castigul de a nu plăti locuință așa de scumpe degeaba deoarece bărbații noștri nu-s niciodată pe acasă, chiar și nopțile au marșuri. Pana acuma au fost cum au fost, de un an încoace ne-au venit o lighioaie de mojăc de prin părțile Austriei de jos ca comandant cu numele de *Lavrici*[,] un om bolnav și nervos așa încît nu mai este de suferit, colonelul îi o mămăligă nemestecată și tot ce[-]i pocnește neghiobului de Lavrici prin cap și mai este încă și mărginit, așa încît poți s[-]ți închipui ce viață amărîtă duce sărmanul regiment.

Felicitări din partea noastră atat Anetei cat și ție la înmulțirea familiei. Vă sfătuiesc cum zice neamțul de acuma [...]. Proverbul lui zice «unul nu[-]i nici unul, 2

Fotografiata în Praga și Wiena. — Salutări amicale Capitan Eminescu

Matei Eminescu
Capitan în Retragere
Fost elev al Institutului Politechnic din Praga.
Cavaler al Ordinului Imperial Rusesc Crucea de aur cu spade a Sf. Stanislav

T. Severin 15 April 1900

sînt puțini, 3 destul!! caută frate dragă și te ține de proverb, căci toate ca toate însă creșterea copiilor este foarte grea și mai totdeauna ruina părinților.

Caută[,] Matei dragă[,] și fă un sfarșit bun cu procesele și curmă odată căci vei vedea că dacă va ținea mult vei avea cheltuieli foarte mari și caștigul va fi mult mai mic.

Următoarele bucate se fac astfeli:

PEPENI MURAȚI ÎN APA

a) Se aleg pepeni verzi frumoși se n[-]aibă borticele sau pete negre, se spala curat în doua[-]trei ape (putina sau polobocul se fie foarte curat și[,] înainte de a pune pepenii în numitul vas, se se înfirbînte o piatră curată și puind[-]o în putină sau poloboc se toarne puțin oțet de vin pe peatra firbinte și se acopere vasu[l] cu un șervăt, ca aburii se tracă prin doage, apoi earăși bine clătită cu apa, cel mai bine este dacă vasul este de stejar și dacă în el au fost deja vin, căci toată bunătatea pepenilor depinde de la vasul în care se murează, vasul în care a fost deja vin alb nu trebue decat bine clătit cu apă caldă și pe dinafară bine spălat ca să nu fie mucigăit). Apoi se pune în fundul putinii crenguță mici cu frunză de stejar, marari, tarhon, pipăruși de cei iuți verzi și usturoi cat de mult; cu cît ai mai mult usturoi cu atîta sunt mai buni pepini, care se pune după cofa cu apă, jumătate litră de sare. Voi înse aveți pe acolo sare în bulgăr și aceia sare este mult mai sărată decît sarea ce avem noi, cand va punea în poloboc se o sfărme și poate fi ceva mai puțin decît jumătate litru (s'înțelege litru vechi cîte patru l. la ocă). Apoi cum zice: un rînd de verdețuri ce le-am numit mai sus și un rînd de pepeni și sare pană ce se împle vasul, și deasupra acoperite bine cu verdețuri, un fund de lemn curat și o piatră deasupra ca se nu se rădice pepenii în sus, cand vor începe a se mura, căci se strică, se fac moi și putrezesc, toată filosofia constă în marea curăținie, și tot la 3, 4 zile să se curețe cu o lingură curată de lemn spuma de pe deasupra.

Nr. 2 CIUPERCI CU SMANTANA

Cipercile se spală curat de țernă și pelița de pe deasupra se curăță, apoi se pun pe masa sau o scîndură și se toacă bine ca icrele; într-o tigae se pune la foc o lingură de unt cu puțin pintrănjăl și marari verde bine hăcuit, și cînd începe untul a ferbe pui ciupercile tocate peste unt, sare și piperi pisat după gust, apoi acoperi tigaea cu un capac și lași ciupercile să fiearbă în zama lor[,] din cînd în cînd le mesteci ca să nu se afume sau ardă și după ce vezi că au scăzut zama bine torni smantană peste ele și lași earăși să scadă ca cînd le dai la masă să nu fie apoasă.

Nr. 3 BORȘ LEȘESC

Împle o oală mare cu sfecle curățite de coajă și tăete în bucăți mari, toarnă apă curată peste ele, și lasă[-]le se fiarbă pînă cîned vezi că sfecla este de tot moale, apoi lasă se se răcească[,] acoperi-o la căldură ca se se înăcrească. Sfeclele se fie dulci și roși, dacă vei gusta și ăi vedea că are gust de vin, atunci pune oala la cameră sau pivniță ca se șadă la răcoare. Pe urmă, adecă după cateva zile[,] cînd va fi zama de sfecle acră[,] ea 1/2 Kl. carne de porc și jumătate carne vacă (se pot pune și multe feliuri de cărnuri — cine are) cu verdețuri felurite, sare, piperi întreg și se fierbe ca supa sau ciorba, după ce[-]i feartă carnea și legumele bine se strecoară în altă oală, se lasă numai carnea, înăcrești apoi acea ciorbă cu susnumita zamă de sfeclă după gust (cum ați place de acru), și în zamă se pune hribi tăeți ca tocmagii, orezi sau urechiușă cu carne, aceia depinde de gust, după cum și cui place, apoi s'înțelege borșul dires cu smantană și ou.

Cаută fă aceste bucate bune se nu mă dai de rușine.

Sărutări din partea noastră cumnatei și pe tine te sărutăm cu a ta soră dulce[,]

AGLAE

Șerban Eminovici — fratele poetului.

*

«...PAȚIENTUL SĂ NU LEPEDE SARA COLȚUNII...»

În scrisorile din perioada studenției, Eminescu se interesează îndeaproape de soarta celei mai mici dintre surorile sale, Harieta, adresîndu-i, de fiecare dată, afectuoase gînduri. Nu la fel va răspunde Harieta după 1880, cînd îl reclama dușmănoasă lui Maiorescu, fără să țină seamă de restricțiile bănești ale poetului în conjuncturile traiului său la București. Nu-i mai puțin adevărat că după ce Eminescu se întoarse nevindecat la Botoșani, după spitalizarea la bolnița Neamțului, Harieta l-a îngrijit cu devotament perseverent, ceea ce nu excludea însă și o doză de egoism, interesul personal.

« Înțelepciunea », de care vorbea Eminescu, și-o distribuie Harieta și în diferite sfaturi pentru viață, din care nu lipsesc cele de ordin saniar, ce abundă în corespondența purtată între anii 1887—1889 cu Cornelia Emilian și fiica ei din Iași.

Din această categorie face parte scrisoarea trimisă la 9 septembrie 1882 unei cunoștințe din județul vecin al Sucevei :

Stimabilă Domnişoară, Cernăuţi 1882 Sept. 9.

Sunt 8 zile decînd ţi-am scris, dară n-am cerut răspuns, pentru că nu ştiam positiv zioa întoarcerii mele acasă. Astăzi mă pornescu şi te rog se-mi scrii la Botoşani înştiinţîndu-mă despre cele primite şi îndeosebi despre aflarea bolnavului şi de cunoaşte vr'un succes în aplicarea tractamentului, despre care ţi-am scris.

În scrisoarea mea dintîi uitasem, a scrie că paţientul să nu lepde sara colţunii, cînd se culcă, se remîie încălţat toată noaptea.

Voi fi foarte recunoscătoare pentru îngrijirea matale, luînd totdeauna bine sama la cele ce-ţi scriu.

Rog se esprimi respectuoasele mele complimente familiei matale şi primeşte din partea mea cele mai amicale salutări.

Henriette EMINESCU

Adresa me
Fräulein Henriette Eminescu
Botuchan
Rumänien

*

«... UN TIP CE-N LUME N-A GĂSIT?»

Neamul Veronicăi Micle se continuă pînă astăzi printr-un nepot de la fiica mai mare, Valeria, scriitor, traducător, eseist, şi printr-o nepoată de la Virginia Micle-Gruber. Aceasta din urmă a avut doi copii: Ştefan Micle şi Maria Micle Mălinescu, în vîrstă de 78 de ani în 1973.

Donate de Maria Micle Mălinescu, deţin: 24 de scrisori referitoare la Veronica, acte, fotografii şi alte relicve de familie. Printre ele şi un portret inedit al Veronicăi Micle, pe care il publicăm în acest număr.

Cerînd date asupra fotografiei, donatoarea mi-a precizat că aceasta a fost făcută la Piatra-Neamţ sau Tîrgu-Neamţ. Fotografia, de format mic, foloseşte tehnica «hîrtiei sensibile» de altădată.

Mesajul, înscris pe verso-ul *portretului, reprezintă omagiul poetic al Veronicăi Micle adresat Aristiţei Romanescu, cu ocazia interpretării rolului Geta din* Fîntîna Blanduziei, *de V. Alecsandri, pe scena Teatrului Naţional din Iaşi.*

D[OAM]NEI ARISTITZA

În cadrul vieţii tale, plină
De-atîta artă şi lumină
Ca prototipul genial,
Creat de-acele minţi mărețe
Pline de foc şi frumuseţe,
De cel mai gingaş ideal,

Te-aud, te văd, şi nu pot spune:
Eşti interpretul sau anume
Fiinţa care a trăit
În mintea geniului care
Visat'a făr de-asemănare
Un tip ce-n lume n'a găsit?

Veronica MICLE
29 Iunie 1885 Iaşi

Poeta însăşi a aruncat din loja ei pe scenă acest mesaj admirativ şi a ţinut totodată să trimită revistei „Familia" *a lui Iosif Vulcan o cronică dramatică ce apare în numărul din 14 iulie 1885.*

Augustin Z. N. POP

Vă dăruiesc un document interesant; un manuscris al lui Tudor Vianu, scris în 1959. Pregăteam atunci, în cadrul Ministerului Invăţămîntului, o "Istorie a literaturii universale" pentru ultima clasă de liceu (pentru prima oară în ţările socialiste se încerca o astfel de experienţă, de a preda <u>istoria</u> literaturii <u>universale</u> în <u>liceu</u>). Am rugat pe Tudor Vianu, cu care aveam vechi legături de prietenie, să schiţeze tematica acestei programe şi a acestui manual. După cîteva zile mi-a predat acest proiect.

Mai tîrziu, după moartea lui Tudor Vianu, am completat şi refăcut tematica şi am publicat manualul.

Dar schiţa lui Tudor Vianu îşi păstrează valoarea şi autenticitatea.

Cu deosebită stimă,

Miron Constantinescu

Bucureşti, 23.X.1973

Încredințăm cu bucurie luminii tiparului, în numărul de față, materialul documentar pe care tovarășul Miron Constantinescu, în înalta domniei-sale solicitudine pentru destinele culturii contemporane, a avut bunăvoința să-l ofere Muzeului literaturii române.

Este vorba de un prețios document: schița tematică întocmită de regretatul Tudor Vianu în vederea elaborării primului manual de literatură universală pentru uzul învățămîntului mediu.

Nu putem decît să ne exprimăm deplina gratitudine față de generosul gest al tovarășului Miron Constantinescu care, prin acest manuscris, îmbogățește profilul lui Tudor Vianu cu o nouă dimensiune.

Manuscriptum

Indienii: I
Mahabharata, Ramayana, Sacuntala

Evreii:
Profeții, Psalmii, Proverbele

Grecii:
Homer, Tragicii (Eschil, Sofocle, Euripide), Aristofan

Latinii:
Lucrețiu, Virgiliu, Horațiu, Ovidiu

Persanii:
Firdusi, Hafiz, Saadi

Feudalitatea, ~~occidentală~~
Cîntecul lui Roland, Nibelungii, Cidul, Cîntecul lui Igor, Viteazul în piele de tigru
Trubadurii și truverii.

Renașterea
în Italia:
Dante, Petrarca, Boccaccio
în Franța:
Ronsard, Rabelais
în Spania:
Cervantes, Lope de Vega, Calderon
în Anglia:
Shakespeare.

II

Clasicismul francez:

Corneille, Racine, Molière, La Fontaine

Iluminismul:

Swift
Voltaire, Diderot, J.-J. Rousseau
Lomonosov, Derjavin

[redacted]

Clasicismul german:

Goethe, Schiller

Romantismul:

în ~~Fr~~ Anglia:
Byron, Shelley
în Germania:
Heine
în Franța
Hugo, Musset.
în Rusia
Puşkin, Lermontov

Realismul critic:
în Anglia:
Thackeray, Dickens
în Franța:
Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola
în Rusia
Gogol, Dostoievski, Tolstoi, Cehov

Scriitorii [redacted]
în legătură cu mişcările muncitoreşti
A. France, Romain Rolland, Walt Whitman
Pablo Neruda, Jorge Amado

Realismul socialist
M. Gorki, Şolohov, A. Tolstoi.

Folclorul negru.

Ungaria.
Petőfi
Polonia
Mickiewicz
Bulgaria
Botev, Vazov
Cehoslovacia
~~Hus~~
Comenius (Renaşterea)
Čapek
S. Unite
Th. Dreiser
Jack London

Folclorul în romantism.

poezie

proză

teatru

Lucian BLAGA

Poemele debutului

POEZIILE PUBLICATE ÎN ACEST NUMĂR APARŢIN PRIMEI perioade de creaţie a lui Lucian Blaga.

Odă unui rînd de haine nouă a fost scrisă în vremea studiilor liceale, cînd poetul era elev în clasa a VI-a gimnazială, şi este datată: « Braşov, 1912, luna martie ». S-a păstrat în arhiva familiei alături de scrisorile adresate de Lucian Blaga, între 1916—1921, Corneliei Brediceanu.

Versurile intitulate *Fata morgana* au fost trimise de autor Corneliei Brediceanu în scrisoarea din 9 septembrie 1918.

Poezia *Cerul* face parte din ciclul *Poemele luminii* încredinţat în octombrie 1918 de Cornelia Brediceanu prof. univ. Sextil Puşcariu, la Cernăuţi, împreună cu aceste rînduri:

« *Wien VIII Ilbergasse 49. 11* *10. X. 918*

Mult stimate d[omnu]le Profesor,

Îmi iau voie să-ţi alătur o serie de poeme spre apreciere. N-aş îndrăzni să mă adresez cu o astfel de rugare ştiind ce scumpă îţi este orişice clipă—, dacă n-aş avea convingerea că şi D[umnea]ta vei avea plăcerea să descoperi în autorul acestor poeme un adevărat talent. Dînsul a mai scris înainte de război în diferite reviste româneşti, — între altele şi în „Convorbiri literare“ — articole filozofice, dar ca poet încă n-a păşit în publicitate şi ar dori mult să afle părerea unei autorităţi şi referitor la aceste nouă creaţiuni, pe cari de altfel n-are de gînd să le publice decît după război. Eu încă le port mult interes şi ţi-aş fi foarte recunoscătoare dacă ai avea bunătatea să le ceteşti şi să-mi comunici părerea D[umi]tale sinceră.

În speranţa că nu-ţi cauzez o incomodare prea mare, te rog să primeşti călduroasele mele mulţumiri pentru clipele ce le vei jertfi, dimpreună cu asigurarea deosebitei mele stime.

Cornelia BREDICEANU

P. S. Îmi permit să alătur şi mărcile necesare pentru înapoierea manuscriptului. »

Sînt de reţinut, de altfel, şi rîndurile pe care Lucian Blaga le adresează lui Sextil Puşcariu, într-o epistolă din 28 octombrie 1918:

Cu Dorly în Port

« **Mult stimate Domnule Profesor,**

critica favorabilă ce-aţi făcut-o poeziilor mele îmi dă încredere şi Vă mulţămesc pentru interesul ce mi-l purtaţi. Manuscrisul îl puteţi ţinea şi mă învoiesc să publicaţi rînd pe rînd poeziile în revista de care amintiţi [...]

Bucuros, aş vrea să ştiu, cari poezii aţi voi să le ştiţi aruncate în coşul redacţiei; dintre cele ce le-am trimis... »

Poezia şi scrisorile respective s-au păstrat în arhiva familiei Puşcariu. Ele fac parte din fondul Lucian Blaga al Muzeului literaturii române.

Dorly BLAGA

odă unui rînd de haine nouă

O, haine!
În voi se va adăposti
De mîne-ncolo un schelet —
Şi nimenea nu va mai rîde-n urma lui,
Cînd tremurînd îşi va purta încet
Ciolanele ce-atîta timp
În zdrenţe vechi s-au obosit...

Eu voi muri -ntr-o ţară depărtată —
Şi-acoperit de lut şi alte straturi
Îmi vor găsi scheletul peste veacuri...
«Homo praehistoricus, — Neandertaler»
Vor striga în lături
Cu ochelari pe nas savanţii...
Dar
Se vor porni şi scepticii, interesaţii,
Să cerceteze mai de-aproape
Şi vor găsi-ntre oasele
«Scheletului din epoca de ghiaţă»
Un fir de aţă
Din voi, o — haine persiane!...
Făcînd scrutări peste scrutări

Și analiza chimică a firului
Vor constata în ciuda
Atîtor argumente pricepute,
Că omul e
De prin o mie nouă sute...
Slăvite haine,
Cîntări de laudă eu v-aduc, căci *voi*
Mă veți scăpa de-acea rușine,
Ce va pune-o erudiția pe mine...

Cu Dorly în Portugalia, 1938.

cerul

Zîmbitoare,
Pe furiș cînd tu te-apropii,
Ștrengărește eu te-aștept cu
Ghicitori sau cu vr'o glumă:
«Știi, ce fac acuma
Îngerii din cer?... Ca fluturii de noapte
Zboară-n gol și-n întuneric,
Căci tot cerul,
Cerul tot s-a coborît în mine...»

fata morgana

Pustiul:
Bolnav, de fierbințeli îi arde fruntea și trecătoare
Vedenii îi apar în creierii de nisip...
Pustiul larg se zbate și visează...
Viseaz-o altă lume
Mai bună
Vizionarul sterp...

Mircea ELIADE

teatru

Mitul jertfei creatoare

ÎNTREBAT ASUPRA PREOCUPĂRILOR SALE TEATRALE, Mircea Eliade îmi scria în august 1970: « Piesa Coloana nesfîrşită *e scrisă în româneşte (a treia piesă — cea dintîi,* Iphigenia, *s-a jucat după plecarea mea la Londra, în ianuarie 1941, la Bucureşti) ». Indicaţia autorului corespunde menţiunii pe care o făcea, de altfel, în* Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, *George Călinescu, care înregistra la capitolul* Bibliografie *(p. 928) şi această operă dramatică a lui Mircea Eliade, inclusă în repertoriul Teatrului Naţional, în stagiunea 1940—41.*

Premiera a avut loc miercuri 12 februarie 1941 (nu în ianuarie, cum nota însuşi autorul în scrisoarea mai sus amintită), în sala „Comedia" a Teatrului Naţional din Bucureşti, în vremea directoratului lui Liviu Rebreanu. Iphigenia *s-a bucurat de o strălucită distribuţie: Aura Buzescu, Lilly Popovici, Clody Berthola, G. Calboreanu, Mihai Popescu, D. Sireteanu, Toma Dimitriu, printre alţii. Direcţia de scenă a aparţinut lui Ion Şahighian.*

proză

Timp de două luni, în februarie şi martie, piesa a cunoscut 10 reprezentaţii. Dintre cronicile pe marginea spectacolului, reţine atenţia cea semnată de Mircea Ştefănescu, care, în „Curentul" nr. 4672, din 16 februarie 1941, analizînd substanţa tragediei lui Eliade, arăta: «Gîndul autorului, încercarea lui de a depăşi legenda a fost înţeleasă şi apreciată... »

Astăzi, cînd avem sub ochi textul Iphigeniei, *păstrat la Biblioteca Teatrului Naţional din Bucureşti, într-o dactilogramă care, multiplicată fiind prin procedeul nonografierii, nu a văzut lumina tiparului pînă în prezent, înţelegem mai bine sensul în care, preluînd mitul antic ce îmbrăcase numeroase interpretări dramatice de-a lungul veacurilor, Mircea Eliade încerca « a depăşi legenda ».*

În linii mari, piesa autorului român urmăreşte urzeala arhicunoscută a tragediei. Modificările de acţiune sînt de mică importanţă, scriitorul mergînd mai curînd spre simplificarea subiectului. Oreste nu mai apare în noua Iphigenie *ca personaj, relaţia dintre Clitemnestra şi Achile este uşor schimbată, scriitorul urmărind o accentuare a conflictului dramatic.*

poezie

Ceea ce dă notă originală piesei semnate de Mircea Eliade este viziunea de ansamblu, valenţele şi semnificaţiile pe care scriitorul le atribuie mitului, într-un spaţiu spiritual mioritic. S-ar putea vorbi chiar de autohtonizarea străvechii legende, preluată de autorul român în valorile ei ini-

țiale, și nu modernizată. Mircea Eliade se întoarce la izvoarele mitului, la arhetipuri ce s-au concretizat mai apoi într-o diversitate de expresii artistice. Iată de ce vom regăsi în Iphigenia *scriitorului român implicații ale unor motive mitice carpato-balcanice. Ideea sacrificiului creator pe care Mircea Eliade o dezvăluie în destinul eroinei este comună atît* Meșterului Manole *cît și* Mioriței:

«...Cum cad luceferii la nunta mea. Și murmuru apelor, și foșnetul brazilor, și geamătul singurătății — toate sînt așa cum le-am știut...», exclamă Iphigenia, această conștiință tragică a jertfei creatoare. Sau, în altă parte, zbuciumul dramatic al lui Agamemnon, care, asemeni meșterului Manole, are pentru un moment senzația neputinței de a depăși limitele omenescului.

E de observat, de altfel, că în perioada în care scria Iphigenia, *Mircea Eliade, remarcabilul specialist în istoria religiilor, desăvîrșit cunoscător al mitologiei autohtone, descoperea valențele filozofice ale fenomenului folcloric românesc. Este primul care a relevat, în cultura noastră, sensul sacrificial mioritic, iar în* Comentarii la legenda Meșterului Manole, *eseu publicat la cîțiva ani de la premiera* Iphigeniei, *evidenția aceeași idee a jertfei conștiente, generatoare de mari resurse creatoare.*

Iphigenia *constituie o excelentă dezbatere dialogată a acestei problematici.*

Piesa reprezintă — după opinia noastră — una dintre operele cele mai împlinite ale autorului; aici actul morții apare investit cu sensuri umaniste explicite, sacrificiul fiind acceptat ca o expresie a solidarității cu destinul obștei.

Mircea HANDOCA

TEATRUL NAȚIONAL DIN BUCUREȘTI
SALA COMOEDIA

Premieră
miercuri 12 Febr. 969.

Mircea Eliade

IFIGENIA

Piesă în trei acte — cinci tablouri

ACTUL I

Tabloul I

Pe malul mării, în apropiere de Aulida. Scena înfățișează un dîmb nisipos, la oarecare distanță de țărm. În fund, se zăresc opaițele corăbiilor înșirate de-a lungul coastei, iar mai departe — agitată — marea. Noaptea, tîrziu. În tot timpul acțiunii, se aude vijelia; un vînt monoton, șuierător, perfid, a cărui permanentă prezență exasperează. Vijelia intervine în acțiune ca un personaj de sine stătător, capricios și neînduplecat. Nu pare deloc un fenomen natural, impersonal; se ghicește înapoia ei o voință îndîrjită.

În planul I un foc mizer de găteje, lîngă care moțăie doi bărbați. Nici o trăsătură caracteristică. Toate personajele care apar, deallfel, în acest tablou sînt șterse. În afară de bătrînul sclav, toți sînt bărbați tineri sau între două vîrste, cu figurile aspre de oameni necăjiți, cu vestminte sărăcăcioase și neîngrijite. Seamănă mult între ei la lumina murdară a opaițelor și torțelor. Replica oricăruia dintre ei ar fi putut fi încredințată vecinului său, fără ca acțiunea să sufere.

Spectatorul trebuie să aibă impresia că în acest tablou nu sînt active decît două personaje: vijelia și masa oamenilor exasperați de îndîrjirea ei.

La ridicarea cortinei se distinge umbra unui bărbat coborînd dinspre dîmb și îndreptîndu-se către centrul scenei.

PRIMUL SOLDAT *(Întorcînd capul și ascultînd o clipă)*: Cine ești tu, de-acolo?

NECUNOSCUTUL: Xilon mă cheamă, din cetatea lui Eurytos. Caut adăpost pe mal.

AL II-LEA SOLDAT: Nu poți dormi?

NECUNOSCUTUL: Am încercat, dar m-a doborît vîntul. *(Așezîndu-se lîngă foc.)* Parcă în noaptea asta suflă mai cumplit și se-ntețește într-una. Nu-i chip de odihnă!...

PRIMUL SOLDAT: Așa suflă mereu, și mai aprig noaptea. Nu-i lucru curat.

XILON: Stau împotriva noastră duhurile văzduhului și ale adîncului.

AL II-LEA SOLDAT *(Vorbind agale, morocănos, ca și cum ar ști mai mult decît spune)*: Nu sînt duhurile de vină. Pe ele de mult le-ar fi înduplecat jertfele. Sînt doar trei luni de cînd ne-am adunat aici, pe țărmurile Aulidei, și așteptăm. Și am tot jertfit...

PRIMUL SOLDAT *(Cu amărăciune)*: ...Cui n-am jertfit? Și duhurilor mărilor și stăpînului peste vînturi...

AL II-LEA SOLDAT: Dar vijelia nu ne lasă! Nu-i chip să ne desprindem de țărm.

PRIMUL SOLDAT: Parcă ne-a încleștat cineva, parcă ne-ar fi legat cu lanțuri!...

XILON: O să-mbătrînim aici așteptînd și n-o să dăm vreodată ochii cu Troia. *(Oftează.)*

AL II-LEA SOLDAT *(Continuîndu-și gîndurile, tainic)*: Căci doară chiar Artemis, sfînta locului acesta, e mîniată. Ea ațîță vînturile împotriva noastră, ea poruncește mării să se zbată!

XILON *(Cu oarecare teamă)*: De unde știi că însăși Artemis ne stă împotrivă?

AL II-LEA SOLDAT *(Șovăind ca să spună mai mult)*: Am auzit spunîndu-se asta.

XILON *(Liniștindu-se)*: Multe se spun. Au ajuns oamenii mai spăimîntați decît li-e firea.

PRIMUL SOLDAT: Dar nu-i lucru curat. Nu s-a mai pomenit o asemenea vijelie.

XILON *(Cu deznădejde)*: Zeii sînt de partea lui Priam și a frumoasei Elena!...

AL II-LEA SOLDAT *ar vrea să adauge ceva, dar se răzgîndește, dă din umeri și se ghemuiește lîngă foc. În acest timp din partea stîngă apare un sclav bătrîn și se apropie de foc.*

BĂTRÎNUL *(Îmbrăcat cu oarecare atenție. Fără a fi afectat, vorbește rar, cu pauze, ca să-și sublinieze importanța pe care și-o acordă)*: Pe aici e drumul către livada lui Chiron, acolo unde mirtul îmbie pe călător să-și odihnească truditele-i oase și murmurul izvorului ațîță chiar celui mai... *(Își pierde șirul. Se vede că își pregătise fraza, dar i-a uitat sfîrșitul).*

XILON *(Cu ironică mirare)*: Frumos grăiești! Parc-ai fi un înțelept!

BĂTRÎNUL *(Mîndru)*: sînt Kilix, rob din zestrea Clitemnestrei. Tatăl reginei m-a dăruit lui Agamemnon și pe el îl slujesc, chiar pe El, pe marele strateg!

PRIMUL SOLDAT: Fii binevenit! Focul se va stinge curînd, dar și jeraticul apără de răcoarea nopții. Mai e mult pînă în zori...

BĂTRÎNUL: Nu stau, flăcăule. Mă grăbesc. Ca să spun adevărul, de mult ar fi trebuit să mă depărtez de țărm. Sînt trimis de Agamemnon cu o

scrisoare. *(O arată.)* Mare cinste mi s-a făcut, vedeți voi. Scrisoarea regelui către Clitemnestra, asta port eu! N-am timp de pierdut. Porunca lui Agamemnon a fost *(Emfatic, recitînd)*: « Kilix, aleargă fără preget, în pofida bătrîneții tale șubrede! Nu te așeza pe marginea fîntînilor umbroase, nu te lăsa ispitit de somn! Pretutindeni unde vei întîlni o răscruce privește aprig și vezi dacă nu cumva vreun mîndru car se arată, purtînd pe fiica mea Iphigenia spre corabia Danailor. Iar dacă o vei întîlni... »

AL II-LEA SOLDAT *(Mirîndu-se)*: Ce tot spui? Iphigenia vine către noi? Chiar fiica regelui, frumoasa Iphigenia?

BĂTRÎNUL *(Încurcat, încercînd să-și ascundă zăpăceala)*: Nu, nu e vorba de Iphigenia! Asta îmi spunea Agamemnon altădată, cînd mă trimisese, ca și acum, cu o solie de cea mai mare însemnătate. Vreau să vă destăinuiesc cîtă încredere are Agamemnon în bătrînul său rob, Kilix, și cît de mult îl cinstește prin... *(Pierde șirul frazei. Se bîlbîie.)* Kilix, ăsta e numele meu. Veți mai auzi de numele ăsta, Kilix, din zestrea Clitemnestrei.

Ultimele cuvinte au fost pierdute într-o răbufnire puternică de vînt. În clipa următoare, se aude un zgomot cumplit de navă sfărîmată. Ca și cum o corabie ar fi fost strivită destul de aproape, între alte două corăbii sau de-a dreptul de o stîncă. Țipete, strigăte. Cei de lîngă foc se ridică brusc și se îndreaptă spre fundul scenei. Doar bătrînul rămîne nedumerit locului. Încep să se agite lumini. Se zăresc de departe, venind din ambele părți ale țărmului, torțe și opaițe. Cineva se apropie cu un opaiț în mînă încercînd să coboare dîmbul spre scenă. Vîntul îi stinge opaițul, el alunecă, trăgînd după el nisip. Primul soldat îi sare în ajutor, ridicîndu-l.

NECUNOSCUTUL *(Gemînd)*: Alergați cu toții! Săriți! Săriți cît mai e vreme căci se îneacă 300 de năieri.

AL II-LEA SOLDAT: De ce strigi? Ce s-a întîmplat?

Necunoscutul geme; parcă ar fi și el rănit, dar în întuneric nu se distinge nimic. În acest timp încep să se adune, din toate părțile, oameni cu opaițe. Curînd scena toată va fi aglomerată.

UNUL DIN MULȚIME: Cine țipă?

ALTUL: Cine se-neacă?

NECUNOSCUTUL: O corabie a lui Meged, feciorul lui Phileus, s-a sfărîmat de țărm! Cea mai mîndră dintre corăbiile Taphienilor! Trei sute de-ai lor au alunecat în valuri, căci dormeau înlăuntru, adăpostiți. Căutați-i, strigați toți după ajutor!...

Oamenii urcă neconteniit dîmbul și coboară spre mare hăuind. Se aprind lumini și la celelalte corăbii depărtate. Scena este acum plină de oameni cu opaițe, cîteva torțe.

UNUL DIN MULȚIME: Cumplit lucru!

ALTUL: Și nemaiauzit!

PRIMUL SOLDAT *(Îndemnînd pe noii veniți)*: Alergați! Poate mai scapă vreunul!

XILON: S-au trezit toți cei din oastea Taphienilor.

O VOCE: Nu s-a mai pomenit ca o navă să se sfarme de țărm.

PRIMUL SOLDAT: E o pedeapsă trimisă de sus.

ALTUL: Zeii sînt miniați pe noi.

XILON: Nu ne îngăduie să ne războim cu Paris și cu oastea troiană.

UN ȘEF *(Cu amărăciune reținută)*: Insulta adusă lui Menelau, soțul frumoasei Elena, va rămîne nerăzbunată.

O VOCE ASPRĂ: Dar ce ne pasă nouă de cearta lor? Din parte-mi, Paris poate prea bine împărți patul cu frumoasa Elena, deși a furat-o prin vicleșug regelui Menelau. *(Risete.)*

ȘEFUL *(Cu ironie)*: Atunci ce cauți în oastea strînsă împotriva Troiei?

O VOCE ASPRĂ: Eu n-am plecat la luptă ca s-o aduc înapoi pe Elena în patul primului ei bărbat.

VOCI: Nici noi! Nici noi!

ACEEAȘI VOCE ASPRĂ: Agamemnon ne-a făgăduit stăpînirea asupra bogatelor cetăți din Asia. Ne-a chemat să luptăm împotriva Troiei ca să-i cucerim noi pămînturile.

VOCI: Are dreptate! Asta ne-a spus chiar Agamemnon, marele strateg.

VOCI DIN STÎNGA: Căci noi sîntem săraci.

VOCI DIN DREAPTA: Helada toată e săracă!

UNUL DIN CENTRU: Noi, cei din Argos, sîntem cei mai sărmani!

UNUL DIN STÎNGA: Și noi, beoțienii! Pămîntul nostru e sterp, și femeile noastre prea roditoare!

UNUL DIN DREAPTA: Noi nu stăm în cetăți cu ziduri mari ca Atrizii!

UNUL DIN CENTRU: Și noi, cei din Phokida, muncim ca robii!

UNUL DIN STÎNGA: Ne-am săturat de sărăcie! Poftim pămînitur bogate, tînjim după belșugul asiaticilor!

UNUL DIN DREAPTA: Nu-i drept ca ei să stăpînească Asia barbarilor și noi să mulgem caprele!

UNUL DIN CENTRU: În tot satul nostru avem doar o livadă de măslini. Una singură — și sîntem mulți.

VOCEA ASPRĂ: Agamemnon ne-a făgăduit Asia! Să ne ducă mai curînd acolo. Am înțepenit aici, pe țărmul Aulidei.

VOCI: Of, Asia, Asia! pămînt bogat!...

UNUL DIN CENTRU: Am sfîrșit de mult merindele. Vîntul ăsta urgisit stă împotriva noastră! Ne-am tot rugat zeilor, dar nici unul nu se-ndură!

XILON: Zeii sînt mîniați pe noi!

AL II-LEA SOLDAT: Nu toți zeii, ci numai marea, neprihănita Artemis.

O VOCE: Ne-am rugat și ei, Artemisei, dar în zadar. Nu vrea s-audă. Stă surdă la sărăcia și nevoile noastre. E mîniată și nu spune cum s-o împăcăm!

AL II-LEA SOLDAT *(Lăsînd a se înțelege multe)*: Vrăjitorul Calchas știe cum am putea-o împăca!

Rumoare generală. Cercul se strînge în jurul soldatului.

VOCI: S-o împace, atunci!

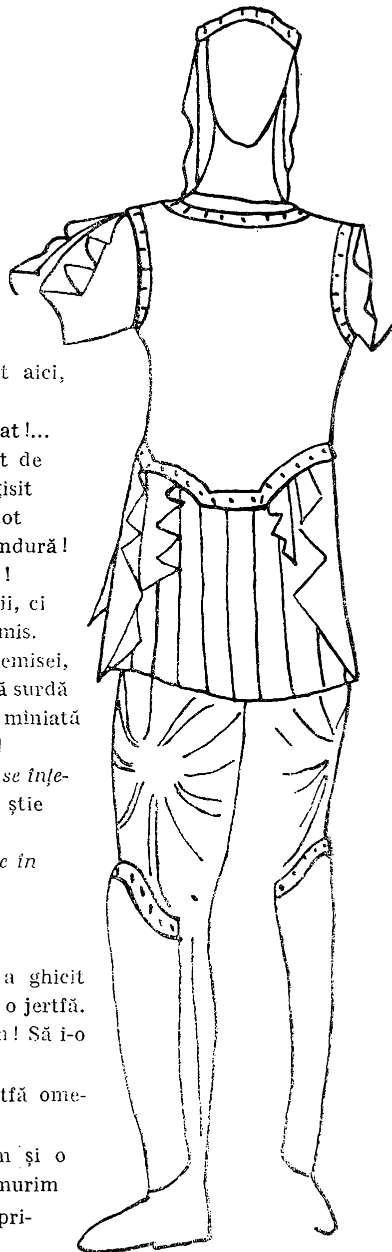
ALTE VOCI: Repede, repede!

AL II-LEA SOLDAT: Calchas a ghicit în foc și flăcări că Artemis cere o jertfă.

VOCI DIN STÎNGA: Să-i i-o dăm! Să i-o dăm, dacă o cere Artemis.

AL II-LEA SOLDAT: Dar e jertfă omenească.

VOCI DIN DREAPTA: Să-i dăm și o jertfă omenească! Altminteri murim de foame tot așteptînd vîntul prielnic!

AL II-LEA SOLDAT: Dar ea nu cere om de rînd, ci vlăstar de viță regală!

VOCI DIN CENTRU: Așa se și cuvine! Jertfă nobilă, de neam mare!

VOCI DIN STÎNGA: Sînt mai bine primite de zei.

VOCI DIN DREAPTA: Sigur! Sigur! Să se jertfească!

XILON: Se cuvine să moară unul pentru scăparea noastră, a celorlalți!

PRIMUL SOLDAT *(Cu convingere)*: Dacă cere Artemis, trebuie să-i dăm. Nu poți glumi cu voința zeilor!

O VOCE ENTUZIASTĂ: Jertfim și plecăm spre Troia!

ALTĂ VOCE: Spre aurul Asiei!

VOCE DIN STÎNGA: Căci acolo sînt palate multe și cetăți bogate și corăbii pline cu pietre scumpe!

VOCE DIN DREAPTA *(Tulbure)*: Și femeile asiaticilor sînt plăcute brațelor noastre. *(Mișcare, risete.)*

XILON *(Cu emoție)*: Zeii Asiei sînt neputincioși. Artemis singură e mai puternică decît ei toți!

VOCI: Venerată să fii, Artemis!

AL II-LEA SOLDAT: Dar jertfa e grea, e cumplită.

VOCI: Nu-i nimic! Trebuie s-o împlinim!

AL II-LEA SOLDAT: E o fecioară, fiică de rege!

VOCI: Aaa! Măreață jertfă! Nu se putea mai bine alege! Pentru Artemis, e cel mai nimerit dar!

AL II-LEA SOLDAT *(Hotărîndu-se)*: Și totuși are să fie greu, căci jertfa cerută de Artemis e chiar Iphigenia, fiica lui Agamemnon.

Stupoare, mișcare. Cîteva clipe șovăiesc toți. Apoi unul prinde curaj.

O VOCE: Dacă o cere zeița, va trebui să i-o dea! Zeii sînt stăpîni. Nici chiar regii nu pot călca poruncile zeilor!

PRIMUL SOLDAT: Mai ales cînd sînt mîniați. Calchas știe bine ce spune. Vrăjitorul ăsta a ghicit bine!

VOCE DE LA STÎNGA: Și apoi, Agamemnon e marele strateg. Pentru el ne batem!

VOCE DIN DREAPTA: Pentru el și pentru fratele lui, Menelau.

VOCI DIN CENTRU: Noi tot mergem la moarte pentru Agamemnon. Se cuvine să jertfească și el ceva.

O VOCE DÎRZĂ: Fiecare dintre noi am fi făcut la fel dacă ni s-ar fi cerut

VOCI: Desigur! Fiecare dintre noi...

BĂTRÎNUL *(Care s-a apropiat pe nesimțite și a ajuns in mijlocul scenei)*: De cine vorbiți, flăcăi, că va trebui jertfită?

PRIMUL SOLDAT *(Cu gravitate, solemn)*: De Iphigenia, fiica marelui Agamemnon.

BĂTRÎNUL *(Emoționat)*: Dar nu se poate una ca asta! E o nelegiuire, Iphigenia a fost pețită de un erou, el însuși os de zeu.

VOCI: Nu e timp de nuntă acum! Pierim de foame! Ni se prăpădesc corăbiile! E mîniată Artemis! Trebuie s-o îmblînzim!

BĂTRÎNUL *(Intimidat)*: Stați, nu vă repeziți așa! Asta nu se poate! Eu sînt Kilix, robul lui Agamemnon, rob din zestrea Clitemnestrei.

VOCI: Să fii sănătos! N-avem timp să te-ascultăm!

VOCI DIN CE ÎN CE MAI MÎNIOASE: Ne prăpădește vîntul! Ni se îneacă tovarășii! Pierim aici pe țărm din prostia noastră! Ne încăpățînăm împotriva Artemisei! Calchas e vrăjitor priceput. Știe el ce spune!

BĂTRÎNUL *(Pierzîndu-se)*: Dar eu am o scrisoare din partea lui Agamemnon către doamna lui, regina Clitemnestra. Și eu știu ce vă vorbesc! Agamemnon mi-a spus *(Dregîndu-și glasul.)* Kilix...

O VOCE *(Întrerupîndu-l)*: Ce ne pasă nouă? Noi ne-am adunat să ne batem! Ni s-a spus să pornim asupra Troiei. Să pornim deci!

STRIGĂTE: Asia! Asia!

BĂTRÎNUL: Dar Iphigenia se pregătește de nuntă!

VOCI: Nelegiuire! Mare nelegiuire! Se împotrivește poruncii divine. Blestemul va cădea asupra noastră! Vor pieri toți din pricina ei!

BĂTRÎNUL *(Ridicînd brațele)*: E cea mai frumoasă fiică de rege.

VOCI: Toate fiicele de regi sînt frumoase!

BĂTRÎNUL *(Implorînd)*: E fecioară, e aproape un copil!

VOCI STÎNGA: Așa a poruncit Artemis!

VOCI DREAPTA: Așa a ghicit Calchas în flăcări și jeratic!

BĂTRÎNUL *(Un ultim efort)*: A pețit-o un semizeu! Ea visează acum la nuntă!

VOCI STÎNGA: Pe rug! Pe rug!

VOCI DREAPTA: Ca să scăpăm noi!...

ÇORTINA

Tabloul II

În aceeași noapte. O sală din palatul lui Agamemnon, în Aulida. Palatul nu aparține lui Agamemnon și n-a fost zidit de arhitecții lui, dar influența miceniană este evidentă și aici ca în atîtea cetăți grecești. Mobilele elegante, cu mult aur, sînt aduse chiar de Agamemnon din Micene. Distribuția lor în această sală imensă dovedește un gust sigur, o lungă tradiție artistică. Mai multe torțe sînt agățate de ziduri. În tot timpul acțiunii din acest tablou se aude vijelia, uneori mai stins, dominată de muzică, alteori sălbatică. La ridicarea cortinei, Agamemnon se află în mijlocul scenei, aproape de rampă, oarecum pierdut, cu privirile absente.

Marea e mai departe decît în tabloul I. Cîțiva muzicanți obosiți, în partea stîngă a scenei, cîntă în surdină. Sînt lire cretane cu patru și șapte coarde, sistre, syrinx și alte instrumente de suflat, flaute frigiene, țimbale.

AGAMEMNON *(Rămîne tăcut cîtva timp. Pare că ascultă ceva, un murmur nemaiauzit celorlalți. Apoi șoptește ca și cum și-ar fi vorbit sieși)*: A încetat! Nu se mai aude furtuna! Se-ndură zeii! *(Ascultă iarăși, nemișcat. Muzică lină de harfe.)* Nu se mai aude nimic! Doar muzica... *(Se întoarce brusc către muzicanți.)* Destul!... *(Muzica încetează. Ascultă cu mare încordare. Se aude, stins, vijelia și mugetul mării.)* Nu suflați atît de tare, nu mai răsuflați! Ascultați și voi. O clipă doar... *(Muzicanții nu înțeleg. Rămîn muți.)* Cine răsuflă acolo cu atîta putere? *(Se întoarce spre muzicanți.)* Cine geme ca și cum și-ar da duhul? *(Îi privește pe toți pe rînd, rătăcit. Vijelia se întețește.)* Nu, nu sînteți voi! *(Deprimat, vorbind rar.)* Mugetul acesta mi-e binecunoscut. Amar este el sufletului meu. Voi purta pînă la moarte urgia asta în minte, în inimă. Rănită mi-e inima din cauza ei. *(Brusc, cu violență, către muzicanți.)* Ce-ați împietrit ca niște morți rezemați de ziduri? Ce-așteptați? *(Muzicanții reîncep în surdină. Agamemnon își pune mîna pe frunte și începe să se plimbe. O izbucnire de vînt acoperă sunetele lirei. Regele se oprește.)* Mai puternic, mai bărbătește! Cîntările acestea eoliene nu sînt plăcute pentru un războinic!

ȘEFUL MUZICII: Să intonăm un paian de luptă, măria-ta!

AGAMEMNON: Un paian care să străpungă văzduhul!

Muzica se schimbă brusc. Încep timbalurile de aramă, sunete ritmice.

ȘEFUL MUZICII: E un imn dionisiac, măria-ta!

AGAMEMNON: Dar nu-l aud. Nu aud decît furtuna! N-aveți sînge bărbătesc în vinele voastre!

ȘEFUL MUZICII: Vom striga mai tare, măria-ta!

AGAMEMNON: Strigați, căci poate astfel veți înăbuși furtuna!

TOȚI *(Printre alămuri)*:

Evohé! Evohé!
Nu v-apropiați,
Duhuri aspre,
Duhurile codrului
Și-ale văgăunilor!
Hola! iá! iá!
Răspîndiți-vă!
Ferecate, împiedecate,
Amuțite, împleticite!
Holá, iá, iá!

AGAMEMNON: Cîntecul acesta sălbatic mă liniștește într-un chip miraculos.

ȘEFUL MUZICII: Am învățat strigările oamenilor de la miază-noapte, măria-ta!

AGAMEMNON: Sînt vrednice de războinici înverșunați! Cîntați-le!

TOȚI:

Evohé! ié! ié! Evohé!
În tăria nopții,
Urcă năvalnic
Pe coastele muntelui
Mulțimea îndîrjită a
Celor cu ochii roșii!
Holé! Evohé! ié! ié! Evohé!

AGAMEMNON: Glasurile voastre întrec talazurile mării. Strigătul vostru stăpînește furtuna! Presimt văzduhul marilor bătălii. În asemenea sunete de aramă și fier voi năvăli asupra Troiei. *(Pe nesimțite, vîntul se-nlețește. Ultimele cuvinte ale regelui de-abia se aud. Agamemnon se întunecă deodată.)* Oh! Mult rîvnită și de zei apărată cetate, Troia! *(Muzica scade din intensitate.)*

AGAMEMNON *(Pășind în fața scenei)*: Kilix a ajuns poate, acum, convoiul reginei. Și Clitemnestra nu va pregeta să pornească înapoi spre Micene, luînd cu ea pe Iphigenia. Va scăpa! În pofida tuturor uneltirilor și a blestemelor — va scăpa! *(Se întoarce ca să îndemne din nou muzica și dă cu ochii de Menelaus și Ulise, rămași de cîteva clipe în fața ușii din dreapta.)*

AGAMEMNON *(Mirat, abia stăpînindu-și tulburarea)*: Oare s-a făcut ziuă atît de repede?

MENELAUS: Nu, încă nu s-a luminat de ziuă, Agamemnon. Dar văd că ți-a pierit somnul...

AGAMEMNON *(Privindu-l)*: Mi l-ai răpit tu, frate. *(Face semn muzicanților.)* Voi puteți pleca... *(Repede, către cei doi noi veniți.)* Mi-aduceți vești? Oștile noastre au cotropit vreo nouă Aulidă? Achile a mai doborît vreun rival? Tăcerea aceasta a voastră nu e semn bun...

ULISE: Nici veștile nu sînt prea bune. Furtuna a sfărîmat de mal o navă din tabăra Taphienilor. S-au înecat mulți dintre ei. Spun oamenii că e semn rău... *(Observînd nerăbdarea lui Agamemnon, gata să izbucnească.)* Dar nu despre asta e vorba, despre semne, rele sau bune. *(Apropiindu-se de Agamemnon, împăciuitor.)* Dacă vrei, ascultă-mi sfatul, rege Agamemnon, zadarnic încerci să schimbi soarta! Nu poți îndupleca pe zei!

AGAMEMNON *(Ca și cînd s-ar scutura)*: Nici nu încerc să-i înduplec, iscusitule Ulise. Căci dacă n-am putut îndupleca inima fratelui meu, Menelaus, cum aș putea nădăjdui să schimb voința zeilor?

MENELAUS *(Stăpînindu-se)*: Ești nedrept, frate! Nesomnul te face aspru și iute la vorbă.

ULISE *(Intervenind, ca de obicei, ca să-i împace)*: Fiecare dintre noi înțelege cît de adîncă ți-e durerea, Agamemnon. Dar tu ești căpetenia oștilor, pe tine te-au ales zeii să îndeplinești legămîntul tindorean.

AGAMEMNON: Știu că tocmai eu am fost ales de zei. De aceea mi-a pierit somnul. Căci mare blestem a adus asupra capetelor noastre jurămîntul pețitorilor de la curtea lui Tindar. În amarnică suferință ne-a zvîrlit pe toți legămîntul acelor tineri care s-au jurat unul altuia să apere cinstea preafrumoasei Elena.

MENELAUS: De ce vorbești astfel de soția mea, Elena? Este doar sora Clitemnestrei!

AGAMEMNON: Nu pomeni, rogu-te, numele frumoasei Elena alături de al reginei Clitemnestra. Nu se prea vede că au fost surori!

MENELAUS: Mă-ntreb după ce se cunoaște că noi sîntem frați! Uiți că te afli aici în Aulida, ales de noi, căpetenia oștilor întregii Helade, ca să răzbuni răpirea Elenei.

AGAMEMNON: Din nefericire, ai dreptate. Dar ar fi fost de o mie de ori mai bine ca frumoasa Elena să fi fost mai temeinic păzită de tine. Era datoria ta s-o păstrezi. Ţi-era doar soţie!

ULISE *(Împăciuitor)*: Dar nu despre asta e vorba acum, rege Agamemnon.

AGAMEMNON: Întotdeauna va fi vorba despre asta, iscusite Ulise.

ULISE: Dar noi toţi ştim prin ce vicleşug a răpit-o Paris pe frumoasa Elena. Zadarnic ne mai mîniem pe soartă. Aşa au hotărît zeii! Sîntem însă bărbaţi, Agamemnon, şi nu trebuie să ne lăsăm împietriţi de soartă, întocmai ca muierile. Trebuie să te hotărăşti. Inima să-ţi fie vitează! Căci azi, mîine, soseşte aici Iphigenia.

AGAMEMNON *(Îşi acoperă faţa)*: Dacă s-ar îndura zeii să nu mai sosească niciodată!

MENELAUS: Eşti schimbăcios ca o femeie, Agamemnon! Te lepezi dimineaţa de cele ce tu însuţi ai hotărît la căderea serii. Doar tu singur ai trimis vestitori Clitemnestrei spunîndu-i să vină în Aulida ca să pregătească nunta Iphigeniei. Tu singur ai hotărît asta, după ce-ai aflat ghicirile lui Calchas. De ce-ţi calci acum cuvîntul nesilit de nimeni?

AGAMEMNON: Am fost nebun atunci! Zeii mă orbiseră. Uitasem că sînt părinte şi mintea mi-era zăpăcită. Cum aş fi putut crede vreodată că voi putea jertfi propria-mi copilă.

MENELAUS: Nebuni am fost şi noi atunci cînd te-am ales pe tine căpetenie. Şi vina cea mai mare a mea este. Căci eu am stăruit să fii ridicat tu, deasupra tuturor, mare strateg. Tocmai tu, care nu eşti vrednic să judeci nici să făptuieşti bărbăteşte, şi-ţi schimbi hotărîrile după cum ţi se bate tîmpla! Eşti rege şi acum eşti marele strateg, dar tu nu ştii încă să deosebeşti între ce trebuie şi ce nu trebuie să faci, între ce-i drept şi ce nu-i drept!

AGAMEMNON: Dar e nedrept să-mi jertfesc, eu, copila nevinovată pentru greşelile Elenei! Şi tu ai o fată. Nimerit ar fi ca fiica voastră să fie aleasă pentru jertfă, răscumpărînd astfel păcatul maicei sale!

MENELAUS: De ce-ţi pierzi cumpătul şi spui cuvinte fără rost, Agamemnon? Nu ai hotărît chiar tu chemarea Iphigeniei? Uitaseşi atunci că am şi eu o fiică şi că mai nimerit ar fi jertfirea ei?

ULISE: Zadarnic vă certaţi încercînd să pătrundeţi înţelesul unei porunci divine. Artemis a cerut pe Iphigenia. Chiar dacă Menelaus ar vrea să-i jertfească pe cel mai drag dintre copiii lui, zeiţa nu i-ar primi jertfa. Tu, Agamemnon, iar nu altul, ai fost ales pentru această grozavă încercare.

AGAMEMNON: Dar de ce eu? De ce tocmai eu?

ULISE: Calchas ţi-a lămurit şi întrebarea asta: doborînd odată un cerb, încolţit tocmai într-o dumbravă a zeiţei, nu ţi-ai putut opri un strigăt de trufie. Auzind cuvintele acestea, Artemis a prins necaz pe tine şi-ţi cere să-i jertfeşti ce ai mai de preţ.

AGAMEMNON *(Turburat)*: Într-adevăr, oarbe sînt căile destinului şi cumplită este voinţa zeilor. Pentru o vină atît de neînsemnată o serie de corăbii sînt ţintuite de mal şi oastea-ntreagă putrezeşte în Aulida. Vîntul ăsta blestemat nu ne îngăduie să plecăm decît cu preţul sîngelui unei fecioare, a copilei mele, Iphigenia. Tocmai pe ea trebuie s-o străpungă cuţitul pe altar pentru că eu, regele Agamemnon, m-am fălit odată cu trufie, săgetînd un cerb în dumbarava zeiţei!

ULISE: De ce încerci să înţelegi voinţa zeilor?

AGAMEMNON: Dar înţelegeţi-mă atunci pe mine căci eu sînt om, nu zeu. Cum aş putea săvîrşi o asemenea nelegiuire? Cum aş putea să-mi sugrum fiica? *(În clipa asta, vîntul, care parcă se domolise de la o vreme, reîncepe. Agamemnon ridică pumnii.)* Ascultaţi! Parcă mă ameninţă pe mine. Parcă sînt furiile care mă ceartă pentru jertfirea Iphigeniei!

ULISE: Dimpotrivă, zeiţa te ceartă că nu-i îndeplineşti porunca! Artemis nu prea e obişnuită să aştepte...

AGAMEMNON *(Doborît)*: Trebuie să mai existe undeva vreo scăpare! Trebuie să cunoască cineva vreun leac durerii acesteia care mă sugrumă. *(Cîteva clipe tăcere.)*

MENELAUS: Plîngîndu-te astfel, poate laşi a înţelege că noi, ceştilalţi, sîntem nesimţitori la durerea ta! Dar nu-i adevărat. Îţi sînt frate şi cumplit mi-e milă de tine şi de Iphigenia. Artemis însă a hotărît într-un fel...

ULISE: Şi ce-am putea face altceva? Să împrăştiem oştile şi să ne întoarcem fiecare în cetăţile noastre? N-ar fi o faptă vrednică de un mare general ca tine...

AGAMEMNON: Ce fericit aş fi s-o pot aduce totuşi la îndeplinire!...

MENELAUS: Te vei ruşina mai tîrziu, Agamemnon, de cele rostite acum, doborît de mîhnire. Să te întorci din drum tu, care vrei să cucereşti Asia?! *(Agamemnon tresare.)*

ULISE: Ai făgăduit grecilor să le dăruieşti cetăţile barbarilor din Asia. Vrei să renunţi la putere? Vei zădărnici oare un Imperiu pentru cîteva ceasuri de mîhnire?

MENELAUS: N-ai visat tu din tinerețe, împărăția grecilor peste toată Asia? Tu vei purta luminile helene în cetățile asiatice. Numele tău va rămîne neșters în amintirea grecilor. Și toate acestea să le pierzi, pentru că te copleșește într-o noapte durerea!...

AGAMEMNON *(Ducîndu-și mîna la frunte)*: E greu, mi-e foarte greu! Nu bănuiam că se plătește atît de scump puterea. Nu știam că trebuie să-ți ucizi copilul ca să cucerești o împărăție...

ULISE: Dar zadarnic vorbim. Înapoi nu mai putem da chiar dacă ne-am învoi să ne călcăm jurămîntul. Oamenii au aflat că Iphigenia e jertfa aleasă de Artemis. Acum știe oastea întreagă și așteaptă.

AGAMEMNON: Dar cum a aflat? Cine a îndrăznit să le spună asta?

MENELAUS: Vrăjitorul Calchas, sau poate vreun ucenic al lui...

AGAMEMNON *(Semeț)*: Și Calchas crede oare că mă va sili să-i ascult voința?

ULISE *(Cu moderație)*: Sînt ceilalți, ostașii. Și sînt mulți.

AGAMEMNON: Dar eu le sînt căpetenie! Ei toți ascultă de mine!...

ULISE: Dacă-i duci spre Troia, desigur, te vor asculta toți, pînă la unul!...

MENELAUS: Nenorocirile și sărăcia i-au înrăit pe toți. Vor să plece din Aulida cu orice preț, cu orice jertfă...

Începe să se lumineze de ziuă. Printre coloane se zărește în fund dunga cărunt-albăstrie a mării.

AGAMEMNON *(Cu amărăciune)*: Ușor le este lor cînd nu jertfesc nimic...

ULISE *(Amintindu-i parcă o veche discuție)*: Ei își vor da viața pentru Troia... *(În clipa asta se aud glasuri. Intră un sclav însoțit de un soldat în arme.)*

SCLAVUL: Un sol al reginei Clitemnestra, măria-ta!...

AGAMEMNON *(Tresărind, se îndreaptă spre ușă)*: Lasă-l să intre! Aleargă!

SOLUL: Vești bune, Agamemnon! Regina e la porțile cetății.

MENELAUS, ULISE: Zeii să fie lăudați!

AGAMEMNON Cum? Ce fel de veste-i asta? Dar Kilix?

SOLUL: Ascultînd porunca ta trimisă prin scrisoare, regina a pornit neîntîrziat la drum, grăbindu-se ca pentru o mare sărbătoare. Am alergat să-ți aduc vestea!

AGAMEMNON *(Cuprins tot mai mult de neliniște)*: Dar Kilix? Nu l-ai întîlnit pe Kilix?

SOLUL: N-am întîlnit pe nimeni, măria ta, căci nu ne-am oprit nicăieri.

MENELAUS *(Făcînd semn solului să se îndepărteze)*: De ce întrebi de Kilix? L-am zărit nu de mult pe țărm, aproape de locul unde s-a sfărîmat corabia Taphienilor.

AGAMEMNON *(Izbucnind)*: Voi l-ați oprit din drum! M-ați spionat tot timpul și l-ați urmărit ca să-i smulgeți scrisoarea!

MENELAUS *(Calm)*: Nici n-am bănuit că e vorba de vreo scrisoare...

ULISE: Și nici acum nu știm de ea...

AGAMEMNON: Ce nevinovat v-ar mai putea crede? Îți cunosc doar prea bine meșteșugul, iscusitule Ulise. Știu demult prin ce vicleșuguri silești soarta să se-mplinească după vrerea ta.

ULISE: Soarta se-mplinește întotdeauna, Agamemnon, fie că vrem sau nu vrem noi.

AGAMEMNON *(Mai mult pentru sine)*: Atunci, cum de n-a ajuns bătrînul Kilix? Cum de a rătăcit drumul?

MENELAUS: Dar de ce te cutremură atît de mult soarta lui Kilix? Regina a ajuns cu bine la porțile cetății...

AGAMEMNON *(Izbucnind)*: Asta nu se va întîmpla, Menelau! Asta e o nelegiuire! Poate chiar voi ați pus pe un crainic străin să-mi vestească apropierea reginei. Poate chiar tu, Ulise, ai potrivit în așa fel lucrurile, încît eu să mă supun în fața hotărîrii voastre!

ULISE: Mînia ta e nedreaptă, Agamemnon, și nu încerc să mă apăr...

MENELAUS: Fără cruțare, tu ne lovești necontenit, în cinstea noastră, în credința noastră.

AGAMEMNON *(Tulburat)*: Dar voi nu vă gîndiți... Voi nu înțelegeți! Nu puteți înțelege! Acum, poate chiar în clipa asta, carul reginei intră în cetate... Curînd, foarte curînd se vor auzi roțile pe lespezi... *(Atent.)* Ascultați! Voi n-auziți nimic? N-auziți glasuri, nici ropotul cailor?

MENELAUS *(Ascultînd o răbufnire de vînt)*: E doar vijelia, Agamemnon! Se vaită ca-n ceasul din urmă...

AGAMEMNON *(Cu o licărire de speranță în privire, continuînd să asculte atent)*: Dar nu e vijelia! Geme prea stins, prea depărtat...

ULISE: Dimpotrivă, suflă parcă mai tare acum, Agamemnon... *(După o pauză.)* Și stă numai în puterea ta s-o întețești sau s-o sugrumi.

AGAMEMNON *(Trezindu-se parcă dintr-o reverie)*: Oh! dacă într-adevăr ar sta în puterea mea! Dacă aș fi stăpînul vîntului și al ploii, cum le-aș abate năprasnic spre porțile cetății! Dacă aș ști că zeii îmi vor asculta

măcar această rugăminte, cît de fierbinte i-aş ruga să dezlănţuie mai cumplit vijelia. *(Ascultînd vîntul.)* Auziţi cît de blînd bate? Dacă ar sta în puterea mea, Menelaus, de o mie de ori ar sufla mai puternic. Şi aş deschide gurile cerului, să toarne potopul la porţile cetăţii. Nimeni nu s-ar mai putea apropia de Aulida. Nici chiar Iphigenia, aleasa Artemisei. Carul reginei ar fi îngropat în ape. Oamenii s-ar risipi de groază, ascunzîndu-se în văgăunile munţilor. Şi vijelia i-ar mîna aşa, necruţător, pînă ce Clitemnestra şi Iphigenia ar ajunge istovite în Micene...

ULISE *(Întrerupîndu-l)*: De ce ispiteşti pe zei, Agamemnon? De ce vrei să le măreşti bucuria, mărturisindu-le cît de cumplit le rîvneşti puterile?!

AGAMEMNON *(Doborît)*: Nu, nu le rîvnesc puterile, ca rugăminţile mele să învrăjbească mai cumplit, acum, cerurile... În ceasul acesta, doar cînd se apropie Iphigenia... *(Speriat.)* Cui să mă rog? Voi trebuie să ştiţi mai bine decît mine! Cui să mă rog, Ulise? *(Ulise pleacă privirile.)* Trebuie să găsesc undeva ajutor... Zeii se vor îndupleca, poate, privindu-mi din înălţimi suferinţele...

MENELAUS: Tu ştii ce ţi-au cerut zeii, Agamemnon. *(În clipa aceasta se aud glasuri. Soldaţii se apropie de palat. Urale îndepărtate.)*

AGAMEMNON *(Cutremurîndu-se)*: Au ajuns! Ascultaţi! Carul reginei se apropie de palat. Voi n-auziţi?!... Cine-i va spune?! *(Cu ochi speriaţi la cei doi.)* Cine-i va spune Clitemnestrei adevărul?
(Se aud urale mai puternice.)

SCLAVUL *(Intrînd grăbit)*: Din toate părţile taberei, oamenii noştri se adună şi strigă: Să trăiască Agamemnon şi regina Clitemnestra. Şi fără număr sînt cetele lor...

AGAMEMNON: Dar de unde au aflat? Cine le-a spus lor de apropierea Iphigeniei?!

SCLAVUL: Vestea s-a răspîndit în toată tabăra, măria-ta. O parte din ostaşi au pornit s-o întîmpine pe Clitemnestra, regina noastră, iar ceilalţi s-au adunat aici, aşteptînd în faţa palatului... *(Se aud din nou urale.)*

AGAMEMNON *(Turburat)*: Nu, nu-i pot vedea! Şi uralele lor mai amar mă întristează acum. Spune-le să se depărteze de palat! Să se îndrepte toţi spre porţile cetăţii... S-o întîmpine pe regină!

SCLAVUL: Ei n-au cerut să vadă pe marele strateg, dar uralele lor nu mai contenesc în faţa porţilor...

ULISE: Sînt ostaşii tăi, Agamemnon.

AGAMEMNON: Cine le-a dat vestea? Ce vor?

SCLAVUL: Vestea nunţii Iphigeniei le-a umplut inima de bucurie. *(Urale.)*

AGAMEMNON *(Doborît)*: Da, într-adevăr, nunta Iphigeniei le-a turburat şi lor minţile...

MENELAUS: Trimite-le daruri, Agamemnon.

ULISE: Porunceşte să li se dea bucate şi vinuri. Deschide-le hambarele şi pivniţele. Tot nu va mai fi nevoie de ele...

AGAMEMNON *(Absent)*: Da, aveţi dreptate. *(Către sclav.)* Spune-le că toată ziua de azi sînt liberi, din voinţa mea. Spune-le să împletească pe frunţile lor cununi şi să străbată cetatea cîntînd, cu ramuri înflorite în mîini... Şi porunceşte slugilor să le dea tot vinul şi berbeci rumeniţi în frigări! *(Sclavul porneşte alergînd. Agamemnon continuă, doborît.)* Veţi avea de toate! Tabăra întreagă îşi va aduce aminte cu bucurie de această zi, de această din urmă zi... Într-adevăr, te-ai gîndit bine, Menelaus. Ei se pregătesc de nuntă... *(Rămîne abătut, fără gînduri, cu privirile absente, în timp ce uralele izbucnesc frenetic, în urma veştii aduse de sclav. Se aud strigăte: vin! vin! în pivniţe! şi învălmăşeala de oameni care se reped ca să nu-şi scape rîndul.)*

AGAMEMNON *(Cu fruntea plecată)*: Cuvine-se să se bucure toţi într-o asemenea zi...

CORTINA

Tabloul III

O sală din palatul lui Agamemnon, în apartamentul femeilor. Mobilier luxos, micenian. În stînga, o terasă — la capătul căreia se desluşeşte marea. A doua zi de dimineaţă. Lumină mohorîtă. Acelaşi vînt, însă auzindu-se mai stins. La ridicarea cortinei Iphigenia şi Chrysis stau pe o banchetă joasă, acoperită cu o stofă bătută cu aur care se revarsă pe podea, asemenea unui covor.

IPHIGENIA: Totul mi se pare atît de ciudat, atît de ciudat! De cum am pătruns în Aulida, ne-a asurzit vîntul. Parcă sufla mai năprasnic la apropierea noastră de cetate.

CHRYSIS: Suflă şi acum, şi cerul nu se înseninează. Dar ăsta e norocul tău, domniţă!

IPHIGENIA: Ce noroc?

CHRYSIS: Pentru că neputînd porni corăbiile, Agamemnon s-a gîndit să facă nunta chiar acum. *(Rîd amîndouă.)*

IPHIGENIA *(Redevenind serioasă)*: În afară de asta, Aulida e o cetate cum n-am mai întîlnit. O cetate plină numai de soldați. I-ai văzut, Chrysis?

CHRYSIS: Sînt ca nisipul mării și ca frunza codrului, domniță. Și toți sînt frumoși.

IPHIGENIA: Da, e adevărat. Ochii lor sînt limpezi, așa cum sînt ochii celor pregătiți să înfrunte moartea.

CHRYSIS: Nu, nu, eu nu vorbeam de asta. I-am văzut în dimineața aceasta, cînd străbăteam Aulida în car. Sînt tineri, voinici, cu brațe de fier, cu grumaz năprasnic!

IPHIGENIA: I-am văzut și eu: fii de eroi, neșovăitori în luptă, cu îngerul morții deasupra lor.

CHRYSIS: Tu nu vezi ca toți oamenii, Iphigenia.

IPHIGENIA: Poate că ochii tăi nu sînt destul de limpezi, Chrysis.

CHRYSIS: Dar, noi, ceștilalți, ne înțelegem ce vorbim, și toți vedem la fel.

IPHIGENIA: De unde știi tu ce simt ceilalți oameni? De unde știi că văd la fel?

CHRYSIS: Zadarnic, Iphigenia, n-o să ne-nțelegem nici astăzi și e păcat să ne certăm tocmai în zi de nuntă. *(O privește zîmbind.)* Așa-i că ești nerăbdătoare să afli cine ți-e mirele?

IPHIGENIA *(Cu simplitate)*: Adevărat. De cînd m-a chemat regele Agamemnon aici, în Aulida, gîndul mi-e necontenit furat. Nu-mi pot lua ochii de pe el, îl privesc într-una fermecată.

CHRYSIS: Pe cine privești? *(Cercetînd neîncrezătoare.)* Eu tot nu înțeleg, de unde îl cunoști? Îmi ascunzi ceva! L-ai văzut și mie nu mi-ai spus nimic.

IPHIGENIA: Îl văd mereu. Dar cum să ți-l arăt, dacă tu nu-l cunoști? Cum să-ți vorbesc de el?

CHRYSIS *(Îngîndurată)*: Înțeleg atunci de ce ești atît de nerăbdătoare.

IPHIGENIA *(Cu simplitate)*: Cum să nu fiu? Ce fecioară nu e dornică să-și îmbrățișeze mirele?

CHRYSIS: Iphigenia! Dacă te-ar auzi cineva...

IPHIGENIA: Aici sîntem singure. Mărturisirile acestea, care nu se cuvin făcute celorlalți, ți le pot spune ție, tovarășa mea de atîția ani. *(Cu fervoare.)* De ce să-ți ascund că aștept nunta mea ca o desăvîrșire?...

CHRYSIS *(Melancolică)*: Și eu aș vrea să mă mărit odată...

IPHIGENIA: Am să-ți găsesc chiar eu mirele. *(Continuîndu-și gîndul.)* Chrysis, să poți iubi pe cineva cu toată ființa ta, să-l poți sluji, să știi că în orice clipă îți poți da viața pentru el.

CHRYSIS: Tu vorbești totdeauna prea frumos pentru înțelegerea mea, Iphigenia. Dar de ce nu-mi spui mai mult despre iubitul tău?

IPHIGENIA: Ți-am spus tot.

CHRYSIS: Nu, eu știu că-mi ascunzi ceva. *(După o pauză.)* Cum îi sînt ochii?

IPHIGENIA: Ard ca două văpăi.

CHRYSIS: Sînt negri?

IPHIGENIA: Nu știu.

CHRYSIS: Dar spuneai că-l vezi mereu.

IPHIGENIA: Îl văd, dar nu-i ghicesc culoarea ochilor...

CHRYSIS: Ești șireată! *(Începe să rîdă. În acea clipă intră Clitemnestra, gravă, orgolioasă. Le privește aspru, sever.)*

CLITEMNESTRA *(Amintindu-și că nu se poate supăra într-o asemenea zi, se apropie de Iphigenia și se silește să zîmbească)*: Fii fericită, fata mea! *(O mîngîie pe păr.)* Cunosc acum numele mirelui tău, și-ți spun: fii fericită! *(Iphigenia, sfioasă, pleacă privirile.)* Tatăl tău, regele Agamemnon, bine a ales! Căci dintre toți eroii adunați în Aulida pentru cumplita expediție, niciunul nu întrece în vitejie și nobleță pe Achile.

IPHIGENIA *(Ridicînd fruntea uimită)*: Sînt menită lui Achile?

CLITEMNESTRA *(Mîndră)*: El va fi ginerele meu. Chiar el, cel născut din Peleus și Thetis, fiica lui Nereus. Părinții lui au sărbătorit nunta pe creasta muntelui Pelios, acolo cunde locuiește Chiron și neamul centaurilor.

CHRYSIS *(Exclamînd)*: E născut din Zeus, mărită doamnă!

CLITEMNESTRA *(Cu gravitate)*: Știu. Căci Peleus e fiul lui Aiako și acesta la rîndul lui e fiul lui Zeus.

CHRYSIS *(Exaltată)*: Iar Achile a fost crescut de Chiron, printre centauri. Multă vreme, el nici n-a cunoscut oameni...

CLITEMNESTRA *(Cu aceeași gravitate)*: E adevărat. Chiron a vrut să-l ferească de apucăturile rele ale oamenilor. *(Mirată.)* Dar de unde știi tu toate acestea?

CHRYSIS: Cine nu cunoaște, în Micene, obîrșia lui Achile? Cine nu știe de centauri și de înțelepciunea lui Chiron?

CLITEMNESTRA *(Tăindu-i vorba, cu un gest scurt)*: Bine. *(Către Iphigenia.)* Ai să fii fericită, fiica mea.

IPHIGENIA: Da, maică, regele a ales bine... Dar o să mă despart de voi...

CLITEMNESTRA: Te voi plînge, cînd vei pleca spre cetatea lui Achile, aproape de fluviul Apidanos, pe hotarele Pftiei. Dar ginerele meu, născut din Thetis, te va aduce curînd la noi... *(Emoționată.)* Și apoi voi trimite pe fratele tău Oreste să-nvețe meseria armelor alături de Achile. *(Încurcată.)* Cărei mame nu-i pare rău cînd se desparte de fiica sa? Și totuși, ce bucurie poate fi mai mare pentru o mamă decît atunci cînd își duce fiica la altar?

CHRYSIS: Firește. *(Pauză. Fetele se privesc stînjenite.)*

CLITEMNESTRA *(Către Iphigenia)*: Ce e cu tine? Nu te bucuri că ești menită lui Achile?

IPHIGENIA: Ba da, mamă. Cine nu cunoaște pe Achile? *(Iar pauză.)*

CLITEMNESTRA : Dar de ce-ai înlemnit așa? Parcă ai fi Agamemnon. Nici el nu-și venea în fire...

IPHIGENIA *(Cu convingere)*: Tata nu e fericit.

CLITEMNESTRA: Cine ți-a mai băgat și asta-n cap?

IPHIGENIA: Am simțit eu, azi dimineață, cînd ne-a întîmpinat.

CLITEMNESTRA: Ce-nțelegi tu din grijile unui mare strateg? Toți sînt aici morocănoși, toți au gîndurile duse într-altă parte.

IPHIGENIA: Din cauza cerului întunecat și a vîntului...

CLITEMNESTRA: Dar asta e cu totul altceva. Asta nu te privește pe tine. Ar trebui să te bucuri mai mult, cînd ai un asemenea mire...

IPHIGENIA *(Brusc)*: Mamă! Cum sînt ochii lui Achile?

CLITEMNESTRA *(Severă)* : De unde vrei să știu eu? Nu l-am văzut. Nici nu-l cunosc încă.

IPHIGENIA *(Emoționată)*: Mamă, spune-mi dacă ochii mirelui meu ard ca două văpăi nestinse, dacă fruntea lui e luminată de un luceafăr.

CLITEMNESTRA *(Mirată, cu oarecare răceală)*: Ce sînt cuvintele astea, fata mea?

IPHIGENIA *(Mai aprinsă)* : Mamă, paloșul tremură în brațul lui? Și pasul lui e sprinten ca al unei căprioare speriate? Sînt palide mîinile lui?

CLITEMNESTRA: Ce întrebări fără rost.

IPHIGENIA *(Dezamăgită)*: Dacă nu știi nici tu... Va trebui să aflu; numai eu singură voi afla...

CLITEMNESTRA: Vino-ți în fire, copila mea...

CHRYSIS: Și eu o rog într-una să nu se mai gîndească la năluciri.

IPHIGENIA: Dar nu e vorba de năluciri! Vreau să știu doar dacă e într-adevăr mirele meu...

CLITEMNESTRA: Ai să-l cunoști curînd, Iphigenia. Tatăl tău vrea să grăbească nunta. Chiar astă seară ar dori el să te ducă de mînă în fața altarului...

IPHIGENIA *(Cuprinsă brusc de panică)* : Mamă, să nu mă lași singură! *(Se repede în brațele reginei.)* Să nu mă lași, maică! *(Clitemnestra e matern emoționată.)* Mi-e frică singură, în întuneric, sub pămînt! ...

CLITEMNESTRA *(Mirată)*: Dar ce spui tu? Ce vrei să spui tu?

IPHIGENIA *(Aceeași panică, privind și pe Chrysis)*: Să nu mă lăsați singură între atîția necunoscuți, toți oameni de sub pămînt, întunecați, ca niște aburi reci. Mi-e frică de tainele de sub pămînt. Mi-e frică de tărîmul celălalt, de oamenii morți! ...

CLITEMNESTRA *(Înspăimîntată)*: Iphigenia! La ce te gîndești?

IPHIGENIA *(Melancolică, absentă)* : Dulce e să vezi lumina zilei! Frumos e să-ți împlinești viața, născînd prunci... Dar e atît de cumplit să pleci cu mult înainte de vreme, să te cobori în pămînt, să te-nghită noaptea, să te-mbrățișeze umbrele!...

CLITEMNESTRA: Copilă, trezește-te! Noi ți-am vorbit de nuntă!

IPHIGENIA *(Copleșită, la pieptul ei)* : Mamă, mamă, de ce trebuie să mă despart atît de curînd de voi, de ce trebuie să plec dintre voi, nedesăvîrșită, copil încă, fără a fi împlinit datinile și menirea femeii?!

CLITEMNESTRA: Tu vorbești ca dintr-o cumplită visare, Iphigenia! Sau gîndul ți s-a rătăcit dintr-odată vestindu-ți-se numele lui Achile?!...

CHRYSIS: Nu s-a speriat, înaltă-doamnă, căci pe Achile îl cunoaște.

CLITEMNESTRA *(Mirată)*: Ce vrei să spui? Nici eu nu-l cunosc încă pe Achile! Cum ar putea să-l cunoască înaintea mea Iphigenia?

IPHIGENIA *(Ca și cum s-ar fi trezit dintr-o reverie)* : Ai dreptate, mamă; nu-l cunosc. Mirele care mi s-a arătat în vis, e altul. *(Zîmbind.)* Dar nu mi-e teamă de ursita mea, nu mi-e teamă...

CLITEMNESTRA *(Exasperată)*: Ce fel de vorbe sînt astea? Copilă, tu visezi într-una. Gîndul ți-e necontenit rătăcit de cînd am plecat din Micene. Înțeleg șovăiala ta feciorelnică, dar oare nu ești mîndră că însuși Achile, cel născut din Zeus, îți va fi mire?

IPHIGENIA: Ba da, mamă. Mă urmărește însă un gînd... *(Șovăie, neștiind dacă trebuie sau nu să se destăinuiască. În acea clipă intră un sclav.)*

SCLAVUL *(Adresîndu-se Clitemnestrei)*: A venit Kilix, înaltă-doamnă, și vrea să vă vorbească.

CLITEMNESTRA: Lasă-l să intre. *(Către Iphigenia.)* La ce spuneai că te gîndești? *(Observînd că sclavul n-a plecat.)* Ce stai?

SCLAVUL: Kilix vrea să vă vorbească singură, doamnă. E de nerecunoscut bătrînul. Parcă toată noaptea ar fi bătut drumurile în loc să se odihnească.

CLITEMNESTRA: N-am timp de vorbă acum.

SCLAVUL: Dar m-a rugat stăruitor. Are să vă destăinuiască lucruri de mare însemnătate, așa spune...

CLITEMNESTRA *(Plictisită oarecum)*: Bine, vestește-l că am să-l văd. *(Către Iphigenia, privind-o bănuitor.)* Mă voi întoarce îndată. *(Iese.)*

CHRYSIS *(Apropiindu-se de Iphigenia, care s-a așezat tăcută pe banchetă)*: Tu ești bîntuită de năluciri, domniță. Nimeni nu știe ce este adevărat și ce e închipuire în vorbele tale. De ce mi-ai spus că-ți cunoști mirele, cînd niciodată nu l-ai văzut pe Achile față-n față?

IPHIGENIA *(Gînditoare)*: Nu știam că el va fi alesul meu.

CHRYSIS: Și de ce cazi pe gînduri auzindu-i numele? Oare nu este el mirele visat de atîtea domnițe?

IPHIGENIA: Nu Achile mă face gînditoare, ci nunta aceasta stranie, presimțirile mele pe care nu știu cum să le-nțeleg.

CHRYSIS: De ce te lași turburată de presimțiri fără rost? De ce te temi?

IPHIGENIA: Mi-e teamă de iubirea aceasta care m-a robit pe neașteptate și pe care n-o înțeleg. Sînt atît de îndrăgostită, Chrysis! Sufletul mi-e copleșit de iubire. Dar încă nu știu dacă dorul acesta al meu se cuvine într-adevăr lui Achile.

CHRYSIS: Dar pe cine iubești tu, atunci? Ce fecior de zeu ți-a rănit inima?

IPHIGENIA *(Din nou tulburată)*: Oh, dacă aș ști, dacă aș putea afla mai curînd cine este el, frumosul cu ochii arzători ca două văpăi și fruntea palidă...

CHRYSIS: L-ai întîlnit vreodată? Ți-a vorbit?

IPHIGENIA *(Extatic)*: Îl întîlnesc mereu din acel cutremurător ceas cînd m-a vestit mama, la Micene, de nunta mea apropiată. Și îi vorbesc necontenit de-atunci. Buzele lui însîngerate, ochii lui adînci în care nu poți privi fără să nu te pierzi, frunea lui luminoasă, înaltă și palidă — da, Chrysis, cît de bine le cunosc pe toate! Și cuvintele lui de dragoste, poate vreo gură omenească să le rostească vreodată? Ca o otravă nespus de dulce, ca un farmec de pe alt tărîm, așa mă tulbură și-mi risipește mintea apropierea lui!... Iubirea aceasta am învățat-o anevoie, căci, la început, pasul iubitului mă-nspăimînta și înfățișarea lui de zeu îmi împietrea

sîngele, îmi oprea inima în loc. Cît de amară e dulceața iubirii, cît de viu se împletește dragostea cu moartea! În fața iubitului meu, nu mai știam dacă trăiesc cu adevărat, sau mă topesc în neființă. Și ce groază mă cuprindea la gîndul morții, la gîndul că mă voi despărți de el, că nu-l voi mai avea niciodată aproape. Și totuși, uneori, același gînd al morții mi se părea nespus de alinător, ca un balsam în a cărui dulce și bine mirositoare căldură te pierzi. *(Tulburată.)* Dar nu mai știu nici eu ce spun, într-atît mi-e întreaga ființă bolnavă de dragoste...

CHRYSIS: Toate astea sînt visuri de fecioară îndrăgostită, Iphigenia. Așteaptă puțin și-l vei cunoaște pe Achile...

IPHIGENIA *(Neliniștită)*: Dar nu știu dacă într-adevăr Achile mi s-a arătat! Nu știu dacă este el cel menit! De aceea sînt atît de tulburată. Ard de nerăbdare. Și-l voi întreba, atunci: nu ți-a fost milă să mă chinuiești cu privirile tale de foc, dulcele meu mire? Nu te-au clintit lacrimile mele și spaima mea de o mai puternică iubire și inima care mi se oprea în piept, secată de jarul privirilor tale?...

CHRYSIS: Achile te va dezmierda, n-ai grijă. Cuvintele lui de dor vor fi mai meșteșugite decît strigările nimfelor și ale sirenelor, căci Achile a învățat înțelepciunea tainică a centaurilor. Fericită ești tu, Iphigenia!

IPHIGENIA: Ești fericită întotdeauna cînd iubești și ți se îndeplinește dragostea.

CHRYSIS: Și numai Achile, cel mai frumos, te va lecui de nălucirile tale.

IPHIGENIA: Nu mă poate prăda chiar el de înfiorătoarea mirare pe care mi-a dăruit-o.

CHRYSIS: Dar n-ai văzut cum s-a speriat regina, cînd i-ai căzut în brațe? Și eu, îmi pierdusem și eu capul ascultînd cuvintele acelea fără înțeles...

IPHIGENIA: Nu de cuvintele fără înțeles să-ți fie teamă, Chrysis.

CHRYSIS: Dar te speriaseși și tu, ai uitat?

IPHIGENIA: A trecut multă vreme de atunci... Iar oamenii uită repede...

CHRYSIS: Tu știi totdeauna să schimbi vorba într-o glumă. Parc-ai fi din nou copilă. O singură clipă și te schimbi de parcă n-ai mai fi mireasa lui Achile...

IPHIGENIA: Mi-e groază de ceasul acela cînd nimic nu mă va mai putea schimba...

CHRYSIS: Astăzi vorbești în taină, domniță Iphigenia. Tocmai astăzi, cînd mai avem atît de puțin de stat împreună... Și nu mă întrebi nimic de Achile.

IPHIGENIA: Ce lucru mi-ai putea spune tu, pe care eu să nu-l fi ghicit cu multă vreme înainte?

CHRYSIS: Îi cunosc povestea mai bine decît tine. Căci deși născut din Zeus și crescut printre centauri, Achile trăiește totuși pe pămînt. Și mie îmi place să ascult vorbindu-se despre viața și faptele eroilor de pe pămînt. Numai tu visezi într-una îngeri și semizei, făpturi pe care le ghicești numai cu mintea și niciodată nu le întîlnești aievea.

IPHIGENIA: Mintea este cel mai mare dar al zeilor.

CHRYSIS: Și totuși ea te-nșeală mai cumplit decît oamenii care merg pe pămînt. Eu știu mai multe despre Achile decît știi tu, cu toate ghicirile minții tale.

IPHIGENIA: Spune-mi atunci și mie.

CHRYSIS: Ascultă! Lui Achile i s-a rostit cîndva un oracol.

IPHIGENIA: Oracolele sînt întotdeauna adevărate.

CHRYSIS: Ascultă mai departe! Oracolul s-a rostit chiar despre nunta lui Achile.

IPHIGENIA *(Înfiorată)*: Atunci s-a rostit și asupra menirii mele!

CHRYSIS: I s-a spus că dacă va primi nunta, va trăi ani mulți în blîndă fericire; se va bucura de feciori și fete, va fi bogat și va muri la adînci bătrînețe în mijlocul alor săi. Dar nici o faptă eroică nu va întreprinde în această lungă viață de fericire și odihnă. Numele lui se va șterge odată cu moartea sa și a feciorilor săi... Dimpotrivă, spunea oracolul, dacă Achile nu-și va lua mireasă, viața lui va fi scurtă și eroică. Va muri foarte curînd, dar gloria lui va străluci de-a pururi...

IPHIGENIA *(Ridicîndu-se palidă)*: Cumplit oracol, într-adevăr!

CHRYSIS *(Mirată)*: Credeam că are să te bucure, auzindu-l. Nu înțeleg de ce tu îl găsești cumplit. Căci oare nu vei fi fericită însoțindu-te cu Achile? Nu veți trăi amîndoi pînă la adînci bătrînețe, înconjurați de fii viteji și fiice frumoase? Prin nunta ta îl scapi pe Achile de o prea timpurie moarte.

IPHIGENIA: Dar nunta mea va fi, în același timp, mormîntul gloriei lui.

CHRYSIS: Destulă glorie și-a cucerit pînă acum, neînfricatul Achile. Și-apoi, ce poate năzui mai mult un bărbat decît să-și întemeieze un cămin și să fie rodnic în fii?

IPHIGENIA: Achile nu-i un bărbat de rînd, Chrysis. E un erou născut din Zeus, iar pentru un erou, singura mireasă care se cuvine e gloria. Răpindu-i eu moartea timpurie, îi răpesc totodată gloria. Va găsi în brațele mele blînda fericire pe care a prevestit-o oracolul, dar tot în brațele mele își va uita cea dintîi datorie a lui: lupta, setea victoriei.

CHRYSIS: Spuneai că îl iubești, Iphigenia. Ce fel de iubire e asta, să-l desparți de tine ca să-l zvîrli în brațele morții?

IPHIGENIA: Nu știu dacă el e mirele care mi s-a arătat, Chrysis. Dar dacă el e într-adevăr Achile, amară va fi dragostea noastră. Nu voi putea uita că, păstrîndu-l pentru mine, îl silesc pe el să se piardă. Și dragostea lui are să mă doară, știind că ceea ce mă desăvîrșește pe mine îl pierde pe el, îl sărăcește pînă la neființă.

CHRYSIS: Tu numești pierzanie o viață rodnică și blîndă petrecută în dezmierdări și încheiată la adînci bătrînețe, între fii și nepoți?...

IPHIGENIA: Pentru un erou gloria și moartea eroică este adevărata viață. Așa cum cei mai mulți dintre oameni trăiesc prin urmașii lor, eroii trăiesc prin amintirea faptelor lor năprasnice...

CHRYSIS *(Încurcată)*: Îmi pare rău atunci, că ți-am destăinuit acest oracol. Nu știam că plecarea ta către năluciri va fi mai puternică decît chiar dragostea pe care mi-ai mărturisit-o adineaori.

IPHIGENIA: Dragostea mea rămîne aceeași, Chrysis, fie că voi fi sau nu mireasa lui Achile. Căci nu totdeauna o dragoste rodește prin nuntă. Dar acum, cînd cunosc destinul lui Achile, simt o liniște ciudată pogorîndu-se în sufletul meu. Căci poate, totuși, mi-a fost ursit mie să-l îndrept pe drumul adevăratului lui destin.

CHRYSIS *(Emoționată)*: Dar eu vreau să fii fericită, Iphigenia.

IPHIGENIA: Fericirea pe care o simt acum luminîndu-mă nu mi-o va răpi nimeni, surioară...

CLITEMNESTRA *(Intrînd tulburată)*: Nu mai înțeleg nimic! Toți și-au pierdut capul aici, în cetatea asta urgisită de zei. Chiar Agamemnon nu mai știe nici el ce vrea cu adevărat. *(Privindu-le.)* Ce-ați rămas cu ochii pierduți?

CHRYSIS: Nimic, regină.

IPHIGENIA: N-avem nimic...

CLITEMNESTRA: Parcă și voi mi-ascundeți ceva. Cum mi-ascund toți, pînă și bătrînul Kilix, care se vaită într-una, blestemîndu-se că nu mi-a adus scrisoarea.

CHRYSIS *(Curioasă)*: Ce scrisoare, doamnă?

CLITEMNESTRA: Nu ți se cade ție s-o cunoști. *(Către Iphigenia.)* O scrisoare a lui Agamemnon, care mă vestea că nunta s-a amînat și ne poruncea să ne întoarcem în Micene.

IPHIGENIA *(Luminîndu-se)*: Știam că se va întîmpla așa!

CLITEMNESTRA: Nu știi nimic! O fată ca tine n-are dreptul să știe niciodată nimic. Asta ne privește pe noi, părinții. Dar parcă Agamemnon n-ar mai fi marele strateg, într-atît i s-au tulburat mințile. Căci n-a trecut un ceas de cînd am vorbit cu el și mi-a spus să te pregătesc de nuntă. Și totuși ce rost are scrisoarea aceasta pe care mi-a trimis-o ieri?...

IPHIGENIA: Nunta s-a amînat, mamă...

CLITEMNESTRA: Iarăși vorbești copilării. Tu crezi că voi lăsa scrisoarea aceasta fără răspuns. Crezi că am s-o trec cu vederea, prefăcîndu-mă că n-am aflat niciodată de ea... Te înșeli! Și tu te înșeli și Chrysis și Kilix dacă o să credeți că Agamemnon n-are să-mi dea socoteală de scrisoarea asta fără noimă...

IPHIGENIA: E zadarnic, mamă. Totul e zadarnic...

CLITEMNESTRA: Nu cumva să-ncerci să plîngi acum, în pragul nunții. Ai timp de plîns mai tîrziu. Acum pregătește-te și lasă-te împodobită de roabe, ca o adevărată fiică de rege ce ești. Chrysis, ai grijă de ea!

CHRYSIS: Da, doamnă. O voi împodobi...

CLITEMNESTRA: Să nu vă mai găsesc aici cînd mă întorc. Știi că Agamemnon n-are să-mi ascundă nimic, mie, soției sale. Dealtfel ar fi și zadarnic, căci scrisoarea e la mine... *(Pornește spre ușă și se mai întoarce o dată către cele două fete.)* Iphigenia, trezește-te!

IPHIGENIA *(Cu ochii pierduți, împietrită)*: Da, mamă.

CHRYSIS *(Șoptind)*: Începe să-mi fie și mie frică...

CORTINA

ACTUL II

Tabloul I

O terasă a casei lui Achile. În dreapta, ușă, în stînga, cîteva trepte de piatră, coborînd în curte. La ridicarea cortinei Achile se antrenează cu o lance uriașă pe care o mînuiește fără s-o azvîrle. Pe meterezul terasei stă visător Patrocle. Din curte, se aud la răstimpuri strigăte și rîsete ale tovarășilor de arme ai lui Achile. Chiar la ridicarea cortinei, ajunge pînă la scenă un tumult de voci și urale.

ACHILE *(Fără să-și întrerupă exercițiile)*: Ce-a făcut?

PATROCLE *(Înălțîndu-se în coate și privind afară, spre curte)*: L-a doborît.

ACHILE: M-așteptam la asta. Pe el nu-l poate întrece nimeni, nici la fugă, nici la trîntă.

PATROCLE *(Zîmbind)*: Afară de tine.

ACHILE: Nu vorbeam de mine. Vorbeam de oamenii mei și ai lui Agamemnon... Ai mei înving întotdeauna. *(După o pauză.)* Fă-le semn să se astîmpere!

PATROCLE *(Ridicîndu-se în picioare pe parapet)*: Hei, voinicilor! Mai puțină zarvă!...

ACHILE *(Lăsînd lancea și apucînd un arc pe care-l încearcă, privind spre cer)*: Zadarnic, Patrocle! Orice aș face nu pot uita. Nu-mi trece supărarea!

PATROCLE: De ce-ți aduci mereu aminte de vorbele unor bieți soldați?

ACHILE: Pentru că acești soldați au spus adevărul...

PATROCLE: De unde știi?

ACHILE: Ce rost ar avea, atunci, venirea Iphigeniei în cetate? Și n-a venit singură, ci cu regina Clitemnestra, cu roabe și slujitori purtîndu-i zestrea.

PATROCLE: Dar nu ți s-a spus nimic!

ACHILE: Tocmai jignirea aceasta n-o pot uita. Se pregătește o nuntă, în care pasămite eu aș fi mirele, și mie nu mi se spune nimic! Mie, divinul Achile! *(Întinde arcul și dă drumul unei săgeți.)*

PATROCLE: Or fi scorniri viclene de-ale lui Ulise!

ACHILE: Cu atît mai rău pentru Ulise și pentru grecii lui! O asemenea jignire nu o voi lăsa fără răspuns. Cu ce drept au însoțit ei numele meu cu al fecioarei Iphigenia? Ce urzesc ei în umbră și împotriva cui? Doară nu degeaba a sosit Iphigenia în Aulida, însoțită de un alai împărătesc.

PATROCLE: Nu te mai mînia în zadar, Achile! Curînd vei vedea că toate acestea au fost glumele unor bieți soldați.

ACHILE: Nici măcar soldații lui Agamemnon nu îndrăznesc să glumească cu numele lui Achile! Cu atît mai puțin soldații mei, din gura cărora am auzit că mi se pregătește nunta! *(Încordează iar arcul și dă drumul încă unei săgeți.)* Nu-mi mai găsesc locul! De-abia aștept să dau ochii cu Agamemnon! *(În clipa aceasta Clitemnestra urcă treptele repede și se oprește la capătul terasei pradă unei puternice agitații. Lîngă ea, obosit, apare mai tîrziu Kilix.)*

CLITEMNESTRA *(Cu vocea sugrumată)*: Mă aflu oare în fața divinului Achile?

ACHILE *(Care la vederea Clitemnestrei a lăsat armele jos și și-a învăluit umărul gol în mantie)*: Eu sînt Achile...

CLITEMNESTRA *(Azvîrlindu-se la picioarele lui)*: Îndurare, fiu al lui Thetis! *(Îi apucă genunchii, cu toată împotrivirea lui Achile.)*

ACHILE *(Uimit)*: Doamnă!

CLITEMNESTRA: Nu mi-e rușine, mie, muritoare, să îmbrățișez genunchii unui semizeu! Căci numai la tine mai pot nădăjdui mîntuirea!...

ACHILE: Nu se cuvine să zacă o femeie la picioarele unui erou!

CLITEMNESTRA: Deznădejdea mea e fără margini, viteazule Achile, și mintea mea risipită! Lasă-mă să mă tîrăsc în fața ta! Zeii s-ar îndura poate privindu-mă, așa doborîtă de dureri cum sînt! Poate c-ar fi mai bine să-mi sfîșii vestmintele și să-mi despletesc părul, doar s-or milostivi zeii!

ACHILE *(Ridicînd-o)*: Ce înverșunată durere v-a făcut, doamnă, să îndrăzniți o asemenea purtare? Anevoie se hotărăște o femeie să intre sub acoperămîntul unui războinic!...

CLITEMNESTRA: Știam că nimic nu mi se va întîmpla sub acoperămîntul tău, viteazule, unde m-a mînat deznădejdea și nenorocul. Căci nu credeam vreodată că așa îmi va fi dat să te cunosc, eu, regină și fiică de rege; îmbrățișîndu-ți genunchii...

ACHILE *(O ridică)*: O singură regină se află astăzi în Aulida: Clitemnestra...

CLITEMNESTRA: Eu sînt, nefericita de mine!

ACHILE: Cine ar fi putut ghici?

PATROCLE *(Apropiindu-se)*: Dar atunci, e peste putință de înțeles tot ce se-ntîmplă...

CLITEMNESTRA: Nădăjduiam să te întîmpin cu cinstea care se cuvine unui mare viteaz născut dintr-o zeiță. Chiar eu ți-aș fi întins mîna Iphigeniei, ca s-o duci lăcrimînd în fața altarului!

ACHILE: Și cu toate astea, eu nu știam nimic, regină! Niciodată Agamemnon nu mi-a vorbit de nunta fiicei voastre, Iphigenia!

CLITEMNESTRA: Un asemenea lucru nici eu nu mi-l puteam închipui, viteazule Achile. Căci doară însuși Agamemnon mi-a trimis scrisoare la Micene, vestindu-mă de nunta Iphigeniei.

ACHILE *(Către Patrocle)*: Acum vezi c-a fost adevărat?!

CLITEMNESTRA: Și totuși, ce cumplită minciună s-ascundea în vestea aceasta.

ACHILE: Nu-nțeleg!

PATROCLE: Ce vrei să spui, regină?

CLITEMNESTRA *(Revenindu-și încetul cu încetul și povestind ca o regină)*: Bătrînul Kilix mi-a destăinuit-o adineaori, arătîndu-mi o altă scrisoare de la Agamemnon, prin care regele mă îndemna să mă întorc în Argos, spunîndu-mi că nunta s-a amînat! Și totuși Agamemnon nu-mi pomenise nimic despre amînarea nunții, azi dimineață, cînd m-a întîmpinat. Am vrut să-i cer chiar lui deslușirea purtării acesteia neînțelese, și m-am îndreptat spre sala unde știam că-l voi întîlni. Dar atunci Kilix a alergat după mine și m-a oprit...

KILIX *(Care s-a apropiat de grup în timpul cînd Clitemnestra rostea ultimele cuvinte)*: De ce să afle regina grozava veste chiar de pe buzele soțului său?

ACHILE: Înțeleg ce amară trebuie să fie pentru o regină vestea că nunta fiicei sale nu se mai săvîrșește!

CLITEMNESTRA *(Acoperindu-și fața)*: Dacă ar fi fost numai atîta!

KILIX *(Plecînd privirile)*: I-am mărturisit reginei ceea ce știam de la Calchas și de la cetele lui Ulise; că Iphigenia va fi chiar astăzi jertfită Artemisei, pentru ca zeița împăcată să-și liniștească vînturile.

CLITEMNESTRA *(Lamentîndu-se)*: Vai, mie, nefericita!

PATROCLE *(În timp ce Achile rămîne înmărmurit)*: Dar noi n-am auzit nimic despre o asemenea jertfă! Și nimeni nu ne-a spus că se pregătește chiar pentru astăzi!

KILIX: Ulise se teme de Achile și de mirmidonii lui. Nu cumva neîntrecutul Achile să fi aflat mai înainte vestea mincinoasei nunți a Iphigeniei și să fi crezut că într-adevăr el este mirele.

CLITEMNESTRA: Cu numele tău ne-au momit pe noi în Aulida — dar de numele tău le este teamă.

ACHILE *(Trezindu-se din înmărmurirea în care căzuse)* : O asemenea nelegiuire nu se va împlini în numele meu!

CLITEMNESTRA *(Încercînd să se zvîrle din nou la picioarele lui Achile)* : Îndură-te de noi, Achile! Îndură-te de o regină care ar fi fost mîndră să te aibă ginere, dar astăzi nu năzuieşte decît să mîntuiască viaţa fiicei sale!

PATROCLE *(Ajutînd lui Achile s-o ridice pe Clitemnestra)*: Prindeţi curaj, regină, căci braţul lui Achile vă izbăveşte!

ACHILE *(Vorbindu-şi mai mult sieşi, gîndilor)*: O faptă de două ori mîrşavă. Şi de două ori numele lui Achile e umilit prin ea. Urzesc în ascuns o nuntă mincinoasă şi apoi pun la cale jertfirea fecioarei pe care o amăgiseră spunîndu-i că-mi va fi mireasă!

CLITEMNESTRA: Tu singur ne poţi ajuta, neînfricatule Achile! Tu singur poţi înfrunta voinţa regelui şi hotărîrile lui Calchas. Căci nimeni dintre muritori nu ştie dacă oracolele sînt întotdeauna adevărate!...

PATROCLE: Şi nimeni nu ştie dacă vrăjitorul Calchas a dezlegat cum trebuie oracolul.

ACHILE *(Aprinzîndu-se)* : Iar ei, cu toţii, sînt gata să săvîrşească o crimă în numele acestui oracol! Cu ce drept poate răpi un părinte viaţa fecioarei care se pregăteşte de nuntă? Numai bărbaţii cu mintea somnoroasă cred că voinţa zeilor se ghiceşte privind flăcările şi jeraticul, sau despicînd măruntaiele jertfelor. Zeii nu-şi ascund gîndurile în cuvintele fără înţeles sau în zborul păsărilor! Legea divină e clară ca lumina zilei. Omul cu mintea trează poate înţelege normele privind rînduiala fără greş a Firii! Legea pe care am învăţat-o eu, de la zei, nu se întemeiază pe nelegiuire! Şi pentru această lege dreaptă şi limpede voi lupta chiar împotriva lui Calchas! Căci amară ar fi biruinţa asupra Troiei şi asupra lui Paris, nelegiuitul, dacă la temelia ei ar sta o cumplită nedreptate înroşită în sînge!

CLITEMNESTRA: Preamărit să-ţi fie numele Achile, pentru cuvintele tale inimoase. Ele mîngîie durerea mea şi în înţelesul lor mijeşte singura noastră nădejde...

ACHILE: N-am spus aceasta ca să-ţi alin durerea, regină, căci durerea nu se mîngîie prin vorbe, oricît de înţelepte şi meşteşugite ar fi ele. Mi-am mărturisit doar credinţa mea, care pasămite nu se prea potriveşte cu cea a lui Agamemnon şi a iscusitului Ulise. Agamemnon e marele strateg, iar Ulise e viclean. Ei poate cunosc alte norme şi ascultă de alte legi. Eu cunosc una singură: cinstirea numelui de erou. Şi nu voi primi ca în numele meu să se săvîrşească această nelegiuire. Iphigenia a venit în Aulida ca să-mi fie mireasă. Voi arăta deci tuturor cum se cuvine să fie cinstită mireasa lui Achile!

CLITEMNESTRA: Cu ce cuvinte aş putea să-ţi mulţumesc, Achile? În lacrimi am venit la poarta casei tale, dar în inima mea luminează acum nădejdea.

ACHILE: Nu-mi mulţumi, regină. Nu-mi fac decît datoria!

CLITEMNESTRA: Dar cum să-i spun Iphigeniei de cumplita hotărîre a lui Agamemnon şi de nunta ei închipuită? Ar trebui poate s-o aduc şi pe ea aici, să îmbrăţişeze genunchii mîntuitorului ei!

ACHILE: Nu se cuvine ca o fiică de rege să păşească pragul casei unui războinic. Şi, apoi, vestea s-ar afla în toată cetatea. Mai bine păstrează taina faţă de Iphigenia. Mă voi duce chiar eu la Agamemnon şi ştiu cum să-i vorbesc.

CLITEMNESTRA: Fii însă cu grijă, căci sînt adunaţi acolo toţi căpitanii oştilor, cu Menelau şi Ulise în frunte.

ACHILE *(Mîndru)*: Nu mi-e teamă de niciunul dintre ei. Nu mi-e niciodată teamă cînd dreptatea e de partea mea.

PATROCLE: Ei sînt mulţi, Achile, şi tu eşti singur.

ACHILE *(Întărîtat)* : Cu atît mai bine! Aş vrea să ştiu cum se vor apăra şi ce minciună va scorni iscusitul Ulise ca să-şi ascundă mişelia.

CLITEMNESTRA: Fereşte-te, Achile, de vorbele lor meştere, căci sînt neîntrecuţi în prefăcătorie. Însuşi Agamemnon, soţul meu, mi-a ascuns adevărul, şi-mi vorbea blînd, îndemnîndu-mă s-o împodobesc cît mai repede pe Iphigenia. Era nerăbdător s-o vadă mireasă, aşa îmi spunea, el, părintele fiicei noastre. În inima lui, însă, încolţise de mult minciuna...

KILIX *(Apropiindu-se)*: Dacă vrei, ascultă-mă şi pe mine, tu, cel născut din zeiţa Thetis! Are să-ţi fie greu să le schimbi gîndurile, căci tabăra întreagă a aflat de jertfirea Iphigeniei şi oamenii cer ca această jertfă să se împlinească neîntîrziat.

CLITEMNESTRA *(Acoperindu-şi faţa)* : Vai mie!

KILIX: Cei mai mulţi se prefăceau spunînd că petrec şi se împodobesc pentru nunta ta. Ei ştiau însă că nu e vorba de nuntă, ci de jertfirea unei fiice de rege.

CLITEMNESTRA: Vai, vai!

PATROCLE: Va fi şi mai greu, atunci, Achile!

ACHILE *(Înfuriindu-se)*: De cînd un viteaz se înspăimîntă de gloata celor mulţi? De cînd eroul trebuie să se supună voinţei oarbe a turmelor? Ştiam, Patrocle, că cei în vinele cărora zeii au turnat sînge bărbătesc au datoria să păzească dreptatea cu paloşul în mînă — iar nu să cerceteze pe furiş dacă nu cumva vrăjmaşul e mai numeros. Nu-mi pasă de gloatele lor! În faţa Troiei tot braţul meu le va apăra. Le cunosc prea bine, mulţimile acestea întunecate, cu privirile pironite în pămînt şi gîndurile la pîntec. Le cunosc, din atîtea cîmpuri de bătălie, unde s-ar fi risipit ca păsările speriate, dacă n-ar fi auzit strigătul meu de luptă şi n-ar fi zărit coiful meu în învălmăşeală...

PATROCLE: Nu-i judeca prea aspru, Achile. Ei nu se luptă, ca tine, pentru dreptate şi faimă — ci pentru ca să-şi agonisească bucata lor de pîine.

ACHILE: Nu-i judec, dar nici nu mă las judecat de ei. Luptăm alături unii de alţii, dar luptăm pentru motive felurite şi cu alte ţeluri.

KILIX: Strigau azi noapte că le este foame, lor şi femeilor lor, şi d-aia pornesc împotriva Troiei.

ACHILE: Şi eu sînt înfometat şi de aceea tot spre Troia pornesc. Dar sînt înfometat de dreptate şi de cinste. Paris a batjocorit cinstea şi a călcat în picioare dreptatea. De aceea ard de nerăbdare să-l întîlnesc în luptă.

PATROCLE: Tu ştii foarte bine că nu întotdeauna într-o luptă învinge cel care are dreptatea de partea lui.

ACHILE: Zeii hotărăsc cine învinge şi cine va fi învins. Nu biruinţa cu orice chip şi prin orice mijloace e datoria mea — ci lupta dreaptă — întîlnirea faţă către faţă.

CLITEMNESTRA *(Care în tot timpul discuţiei de mai sus a fost în continuă agitaţie)*: Cumplit are să fie, Achile, dacă vei avea de lupat cu întreaga tabără! Zadarnic voi mai nădăjdui atunci viaţa Iphigeniei.

ACHILE: Dar nu sînt atît de singur, regină. Mirmidonii mei sînt cei mai năpraznici soldaţi din cîţi s-au adunat în Aulida. Şi ei sînt gata să lupte alături de mine, căci doară aceasta i-am învăţat: să nu dea înapoi cînd e vorba de luptă!

CLITEMNESTRA: Oh, Achile, ascultă-mi şi mie rugămintea. Du-te înarmat la Agamemnon şi însoţit de oştenii tăi în arme. Poate astfel nu se vor încumeta să-ţi stîrnească mînia!...

KILIX: Dar şi ceilalţi sînt înarmaţi!

PATROCLE: Şi s-ar putea dezlănţui o nemiloasă luptă în întreaga tabără...

ACHILE: Dacă vor lupta, o vor avea.

PATROCLE: Şi ne vom ucide între noi, înainte de a porni spre Troia!

ACHILE: Nu mă sperie moartea, chiar aici, în Aulida.

PATROCLE: Dar atunci zadarnic ne-am adunat, dacă începem lupta între noi, în loc s-o purtăm sub zidurile Troiei!

ACHILE: Înainte de a lupta pentru cinstea lui Menelaus şi pentru apărarea casei sale, sînt dator să lupt pentru propria mea onoare. Ce rost ar mai avea biruinţa asupra lui Paris, dacă numele meu ar ieşi terfelit? Ce înţeles mai poate avea cucerirea Troiei cu numele lui Achile pătat?

CLITEMNESTRA: Dar mi-e teamă de tine, viteazule, pentru că ceilalţi gîndesc şi făptuiesc altfel. Înţelept ar fi să te duci în faţa lui Agamemnon însoţit de oamenii tăi în arme...

KILIX: Căci s-ar putea ca, în timp ce tu stai cu ei de vorbă, Iphigenia să fie dusă cu alai la altarul unde se primesc jertfele!... Oamenii sînt întărîtaţi...

CLITEMNESTRA: Mi-e groază numai la gîndul că ai putea ajunge prea tîrziu.

ACHILE: Regină, n-ai teamă! Nu vor îndrăzni să-ţi smulgă fiica înainte de a mă fi ascultat pe mine. Întoarce-te în palat şi rămîi aproape de sala unde ştii că se află Agamemnon. Acolo voi ajunge şi eu, foarte curînd, cu ceata mea. Stai lipită de perete, lîngă uşă. Căci la cel dintîi strigăt al tău, îţi voi sări în ajutor...

CLITEMNESTRA: Doar zeii te mai pot binecuvînta, viteazul meu!

PATROCLE: Şi nu uita, Achile, că ei toţi sînt înarmaţi.

KILIX: Iar oştile lor sînt fără număr, gata să-şi smulgă prada care le-a fost de mult făgăduită.

ACHILE: Veţi vedea! *(Sare pe parapet şi strig.ă)* Voinicii mei! Strîngeţi-vă toţi repede şi luaţi-vă armele cu voi! Adunaţi-vă aici!

Încep să se audă strigăte, urale, paşi.

[CLITEMNESTRA: Zeița Thetis, maică-ta, să te ajute, Achile, și fierul să nu te vatăme în fața Troiei.

ACHILE: Sînt multe feluri de a cuceri Troia, veți vedea!

Soldații s-au adunat și urcă treptele.

UN SOLDAT: Care-i porunca, măria-ta?

ACHILE *(Îmbrăcîndu-și armura)*: Să fiți gata!

SOLDAȚII: Sîntem!

Rumoare în curte: se aud aceleași cuvinte: Sîntem! Și noi! Și noi! Și noi!

ACHILE *(Către Clitemnestra)*: Privește-i, regină, și spune-mi dacă te mai temi pentru viața Iphigeniei?

CLITEMNESTRA: Nu îndrăznesc să cred că zeii s-au îndurat de noi!

PATROCLE *(Privindu-l)*: Dar te-ai înarmat parcă te-ai duce cu adevărat la bătălie!

ACHILE: Eroului îi stă bine în arme! Fierului îi răspund cu fier, iar cuvintelor meștere le răspund prin zîmbete!

CLITEMNESTRA *(Apropiindu-se de Achile)*: Alerg spre Iphigenia, nu cumva s-o neliniștească lipsa mea. Zeii să te aibă în paza lor, Achile. Dar cumplit lucru ar fi să ți se întîmple vreo nenorocire.

ACHILE: Nu s-a născut încă grecul să mă poată doborî în mijlocul voinicilor mei!

Soldații izbucnesc în urale prelungite.

ACHILE *(Către soldații care au ocupat treptele)*: Faceți loc reginei.

Clitemnestra coboară.

PATROCLE: Dacă va izbucni o singură ciocnire, focul se va încinge în tabăra întreagă. Și atunci cu adevărat nu vom mai vedea niciodată Troia . . .

ACHILE *(Pregătindu-se să plece)*: Poate să piară chiar lumea, dar dreptatea trebuie să se împlinească!

PATROCLE: Numai să nu fii îndrăgostit!...

ACHILE *(Oprindu-se)*: Ce vrei să spui?

PATROCLE: Nimic mai mult decît ai auzit și tu: numai să nu fii îndrăgostit.

ACHILE *(Îl privește aspru, apoi întoarce capul către soldați)*: Haideți, băieți!

Coboară, alergînd, treptele, în timp ce soldații izbucnesc în urale.

CORTINA

Tabloul II

Aceeași sală din palatul lui Agamemnon, din actul I, tabloul II. Miezul zilei. Lumină mohorîtă, vînt.

La ridicarea cortinei, Agamemnon se află în mijlocul scenei, înconjurat de Menelaus, Ulise, Calchas și mai mulți căpitani de oaste.

AGAMEMNON: Mi-a fost peste putință să-i mărturisesc! Îmbrățișîndu-mă, îmi căuta privirile, ca și cum ar fi vrut să ghicească din ochii mei pricina pentru care o întîmpinasem atît de întunecat. Știam că nu mă voi putea feri mult timp de căutătura ei speriată și am trimis-o repede lîngă regină. De atunci au trecut atîtea ceasuri și n-am îndrăznit s-o mai văd... Eu nu-i pot spune! Lucrul ăsta nu i-l pot spune eu!...

CALCHAS: Și totuși, Agamemnon, va trebui să i-l mărturisești, căci nu pot jertfi Artemisei o fecioară care crede că se duce la nuntă! Jertfa nu va fi primită de zeiță în asemenea împrejurări...

ULISE: Și numai tu o poți pregăti, Agamemnon.

MENELAUS: Gîndește-te la groaza Iphigeniei, trezindu-se deodată în fața jertfelnicului!...

ULISE: În loc să se trezească alături de mire!

UN ȘEF: Trebuie să-i mărturisești, rege Agamemnon!

CEILALȚI: Trebuie! Trebuie!

AGAMEMNON *(Exasperat)*: V-am spus-o limpede pricina pentru care nu mai pot da ochii cu ea! Iphigenia ghicește că nunta aceasta e numai un basm. Nu-i pot spune mai mult! Datoria mea mi-am făcut-o, v-am adus-o pe Iphigenia în Aulida, așa cum mi-ați cerut!

CALCHAS: Nu noi ți-am cerut asta, ci însăși zeița Artemis.

AGAMEMNON: Dar zeița nu-mi poruncește să-mi duc chiar eu copila de mînă la moarte!

MENELAUS: Obiceiul este ca fecioara aleasă pentru o asemenea jertfă să fie pregătită de cel care îi este mai aproape.

ULISE: Spune atunci adevărul Clitemnestrei, căci o mamă stăpînește bine sufletul copilelor, și ea va ști cum să-i vorbească.

AGAMEMNON: N-am curajul să-i destăinuiesc nici ei!

MENELAUS: Tu niciodată nu duci lucrurile pînă la capăt, Agamemnon. În sufletul tău s-a cuibărit iarăși frica! N-a trecut nici jumătate de zi de cînd te-ai hotărît să-ți faci datoria, și iarăși dai înapoi.

AGAMEMNON *(Pierdut)*: Eu nu pot uita privirile ei! Nu pot uita îmbrățișarea ei fricoasă, ca o pasăre care ghicește primejdia.

CALCHAS: Artemis se va mînia mai cumplit primind o jertfă nepregătită, care se va zbate în fața altarului!

UN ȘEF: Și jertfa nu se mai poate amîna!

ALT ȘEF: Oamenii așteptă sărbătoarea de azi ca o mîntuire a lor!

ALTUL: Ei toți au aflat că Iphigenia va fi sacrificată pentru îmblînzirea zeiței!

AGAMEMNON: Va fi sacrificată! V-am dăruit-o! V-am adus-o aici, în mîinile voastre. Am îndurat cea mai mare durere pe care o poate cunoaște un părinte. Am mințit spunîndu-i că am menit-o lui Achile...

ACHILE *(Care a intrat, în timp ce Agamemnon pronunța ultimele cuvinte)*: Iată-l pe Achile! Ce-i cu el?

AGAMEMNON *(Rătăcit, încercînd să-și adune gîndurile)*: Nimic. Număram încă o dată pe cei mai de seamă dintre noi.

ACHILE *(Provocător)*: Ai început bine, dacă într-adevăr m-ai pus pe mine în frunte.

ULISE *(Apropiindu-se)*: Dar de cînd neînfricatul Achile intră în casa prietenilor săi îmbrăcat în zale și cu paloșul în mînă?

ACHILE: De cînd iscusitul Ulise pătrunde în casele prietenilor cu zîmbetul vicleniei pe buze...

ULISE: Ești pus pe ceartă astăzi, Achile!

MENELAUS: Te-au ațîțat oștenii tăi cu închipuirile lor prostești, cărora tu le dai întotdeauna crezare.

ACHILE: De data aceasta eu i-am ațîțat pe ei. Și i-am adus cu mine. *(Arată întinzînd brațul.)* Sînt acolo, la porțile palatului!...

AGAMEMNON: Nu mai înțeleg nimic! Ce s-a întîmplat?

ACHILE: Asta venisem să te întreb pe tine, rege Agamemnon: ce s-a întîmplat? Aulida se pregătește de nuntă și eu nici nu știu cine e mireasa și cine-i mirele. Iar soldații lui Ulise și ucenicii lui Calchas vorbesc de o jertfă care trebuie neapărat oferită Artemisei. Eu nu știam nimic de toate acestea. Mie nu mi s-a spus nimic. Sau poate nu mai aveți nevoie de sprijinul meu împotriva frumosului Paris?

ULISE *(Încercînd să-l îmblînzească)*: Nimeni nu îndrăznește să pornească împotriva Troiei fără Achile, știi prea bine asta.

ACHILE: Dar atunci de ce vuiește Aulida de numele meu?

AGAMEMNON: De numele tău?

ACHILE: De al meu și al Iphigeniei. Soldații mei știu de nuntă înainte de a ști eu și ei mi-au spus cine îmi va fi mireasă. De la ei am aflat că tu m-ai însoțit cu Iphigenia. Și tot ei mi-au spus că regina Clitemnestra a sosit azi dimineață în Aulida, cînd n-o aștepta nimeni.

MENELAUS: O așteptam noi.

ACHILE: Mie nu mi-ați destăinuit nimic. Și atunci ce caută numele lui Achile în toată urzeala aceasta?

AGAMEMNON *(Oarecum absent)*: M-am gîndit o clipă că aș fi mîndru să am drept ginere pe cel mai viteaz dintre noi. M-am hotărît atunci...

MENELAUS: De ce nu-i spui adevărul, Agamemnon? Îndrăznește! Ești doar șeful nostru. De aceea te-am ales mare strateg, mai mare peste noi toți.

ULISE: E mai bine să-i spunem cum stau lucrurile. Achile va înțelege, căci nimeni nu-i mai nerăbdător ca el să înfrunte oastea troienilor.

AGAMEMNON: Desigur c-am să-i spun adevărul, dar vreau, înainte de toate, să-i mărturisesc cîtă cinste mi-ar fi făcut să-l am ginere. Zeii au voit însă altfel. Și numai zeii știu cît de afurisită mi-e soarta din cauza asta. Calchas a ghicit!

CALCHAS *(Întîmpinîndu-l)*: Lăsați-mă pe mine să-i vorbesc, nimeni nu înțelege mai bine ca mine voința zeilor.

ACHILE *(Nerăbdător)*: Toate astea le știu! Le știe tabăra întreagă. Știu cum a ghicit Calchas în flăcări și jeratic și cum a fost aleasă jertfa. Vă întreb însă un singur lucru: cu ce drept ați făptuit în numele meu?

MENELAUS: N-am făptuit nimic în numele tău!...

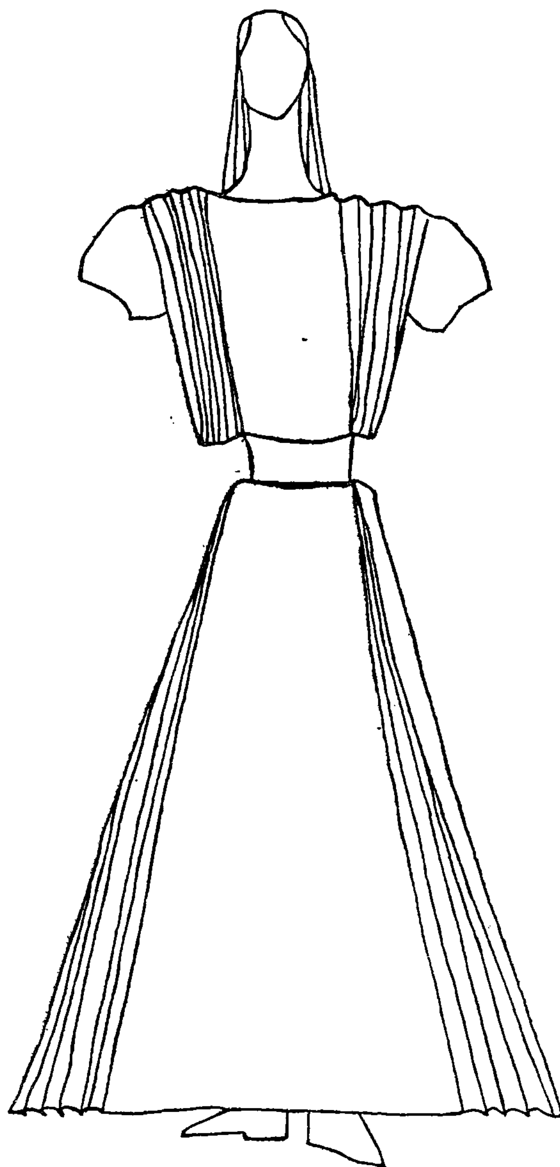
ACHILE: Iphigenia a fost adusă în Aulida pentru ca să-mi fie mireasă. Asta n-o puteți tăgădui. Știe tabăra întreagă. V-ați folosit așadar de numele meu ca să ascundeți o fărădelege...

CALCHAS: E oare voința zeilor o fărădelege?

ACHILE: Eu nu știu dacă asta e sau nu voința zeilor. Dar ca s-o aduceți la îndeplinire, ați mințit-o pe Clitemnestra și ați amăgit-o pe Iphigenia. Și una și alta, în numele meu, numele lui Achile! Cine v-a dat acest drept?

ULISE: Interesele obștești, viteazule Achile. Oastea întreagă așteaptă de trei luni pe aceste țărmuri blestemate vîntul prielnic. Calchas ne-a destăinuit că nu putem pleca atît timp cît Artemis e supărată. Trebuie s-o îmbunăm. Agamemnon a înțeles cel dintîi care e datoria noastră și a trimis scrisoare reginei Clitemnestra să vină degrabă cu Iphigenia.

ACHILE *(Întrerupîndu-l)*: Spusu-i-a el însă de ce o cheamă în Aulida?

AGAMEMNON *(Exasperat)*: Cum poţi vorbi aşa, Achile? Cum poţi cere oare unui părinte să mărturisească soţiei şi copilei sale un asemenea adevăr?

ACHILE: Nu numai că i-aţi ascuns adevărul, dar aţi amăgit-o în chipul cel mai viclean. Căci nu este pentru o mamă fericire mai mare decît aceea de a se grăbi la nunta fiicei sale. Şi nu e mai plăcută nerăbdare pentru o fecioară decît călătoria către mirele său. De ce n-aţi scornit altceva? De ce le-aţi amăgit pe amîndouă cu o nuntă? Nu e mai cumplită acum deşteptarea, pentru fiecare din ele?

AGAMEMNON: Nu mă judeca pe mine, Achile! Tu nu ştii cu cîtă luptă şi cu cîte lacrimi m-am supus eu unei asemenea porunci.

ACHILE: Dar cine ne poate spune că asta e porunca zeilor?

CALCHAS: Eu vă pot spune.

ACHILE *(Dispreţuitor)*: De cînd au ales zeii pe vraci şi ghicitori să le tălmăcească gîndurile? Zeii vorbesc minţii, nu spaimei întunecate, plăcută numai femeilor şi barbarilor.

CALCHAS: Nu blasfema, Achile, căci zeii sînt răzbunători chiar cu acei în trupul cărora s-a mai păstrat sămînţa divină.

ACHILE: Cei de sus îmi cunosc mai bine gîndurile, Calchas, şi de judecata lor dreaptă nu mă tem. Eu am venit să-ţi spun, ţie şi lui Agamemnon, că nu înţeleg să mă plec oracolului desluşit de tine. *(Rumoare.)* Nimeni n-a aflat încă lămurit cum trebuie înţeles un oracol.

CALCHAS: Blasfem!

ACHILE: Cum vrei s-o iei! De un lucru să fiţi siguri: Iphigenia nu va fi jertfită nici astăzi şi nici altădată. Din clipa cînd mi-a fost logodită mie, stă sub paza braţului şi a paloşului meu.

CALCHAS: Dar asta e o nelegiuire: logodna cu o fecioară menită zeiţei!

ULISE: Lucrul ăsta nu se poate, Achile. Nu te-ai gîndit bine, sau poate l-ai rostit într-o clipă de mînie!

ACHILE: Voi le-aţi gîndit şi le-aţi rostit pentru mine.

AGAMEMNON *(Zîmbet trist şi vorbind ca pentru sine)*: Ce stranii sînt întîmplările lumii acesteia! Dacă aş fi încercat mai înainte să-l logodesc pe Achile cu Iphigenia, anevoie aş fi izbutit, căci eroul nici nu voia s-audă de nuntă. Şi iată-l acum nerăbdător s-o primească mireasă, în ceasul cînd Iphigenia a fost sortită unei zeiţe!

ACHILE: N-am ales-o eu, Agamemnon, ci destinul a ales-o pentru mine, prin chiar uneltirea voastră. Voi aţi rostit la început numele meu alături

de al Iphigeniei. Voi ați amăgit-o în Aulida pentru o închipuită nuntă cu mine.

MENELAUS: Dar astea au fost doar născocirile noastre, Achile! nici o clipă nu ne-am gîndit cu adevărat la însoțirea ta cu Iphigenia.

ACHILE: Poate s-au gîndit zeii și asta a fost de ajuns. Cine știe dacă n-a stat în voința zeilor să vă amăgească pe voi, încolțind în mintea voastră hotărîrea de a o aduce pe Iphigenia în Aulida tocmai pentru a-mi fi mireasă?

CALCHAS: Vorbești în neștire, Achile! Căci am primit poruncă divină, de la însăși zeița Artemis. Chiar eu am primit-o și o înțeleg prea bine.

MENELAUS: Iar soarta noastră a tuturor ține de respectarea acestei porunci.

ULISE: Troia, cu Asia întreagă, numai de ea atîrnă!

UN ȘEF: Trebuie să pornim odată la luptă, înțelege Achile.

ALTUL: Oamenii au început să murmure.

ALTUL: Sărăcia ne macină pe toți.

ACHILE: Dar ce-au a face toate acestea cu dreptatea luptei noastre? Zeii ne-au îngăduit să pornim împotriva Troiei pentru a face să biruie adevărul și dreptarea împotriva minciunei și nedreptății. Cum vom mai îndrăzni să înfruntăm pe Paris și să-l batjocorim pentru fărădelegea lui, dacă noi săvîrșim un lucru tot atît de mîrșav?

ULISE: Nici o jertfă pentru binele obștii nu este mîrșavă, Achile, oricum s-ar împlini ea!

ACHILE: Obștea însă nu poate primi o jertfă prin înșelăciune.

ȘEFII: Nu e înșelăciune! Nu este!

AGAMEMNON: Dar încetați odată să vă certați, zvîrlindu-vă unul altuia vorbe care trec prin inima mea ca tot atîtea vîrfuri de săbii! Voi vă apărați aici fiecare felul vostru de a înțelege lumea, în timp ce eu, nefericitul de mine, am renunțat să-mi apăr copilul. Puțin îmi pasă de tot ce spuneți voi acum. Făptura mea întreagă e năruită în durere, eu atîta știu. Și dacă am primit s-o trimit pe Iphigenia în fața jertfelnicului, am făcut-o pentru că simțeam că nu puteam face altfel! Așa voiseră zeii — așa și nu altminteri! Am simțit asupra mea mîna nemiloasă a destinului. Zadarnic m-am luptat, zadarnic m-am rugat! Toate au fost zadarnice, căci nu puteam schimba nimic — și nici unul dintre voi nu poate schimba nimic, nici măcar tu, viteazule Achile! Și dacă așa au hotărît zeii, de ce să ne mai mîhnim unii pe alții, căutîndu-ne slăbiciuni și păcate?... Eu gem

sub povara slăbiciunilor și a păcatelor, căci mintea mi-e tulburată, iar sufletul mistuit de atîtea doruri. Am visat și eu cîndva dreptatea, m-am gîndit și eu de multe ori la adevăr, dar peste toate celelalte închipuirea mi-a fost furată de timpuriu de către tainica, mult depărtata și bine păzita de zei, Asie! Cîți ani am visat la această bogată și necunoscută Asie! Și zeii au voit ca tocmai visul tinereții mele să-mi ceară cel mai scump sînge — sîngele Iphigeniei! Visul acesta al meu nu-l voi putea adeveri decît prin cea mai cumplită durere pe care o poate îndura un muritor. *(Visător.)* Și atunci la ce bun Troia cu toate bogățiile ei, dacă niciodată nu voi putea uita îmbrățișarea din urmă a Iphigeniei? Un gust de sînge și cenușă voi simți toată viața. Lucrurile încep să mi se pară atît de depărtate și atît de reci.

ACHILE: Toate acestea te privesc pe tine, Agamemnon. Sînt visurile tale de mărire, și tu singur ai să dai socoteală de ele! Dar Iphigenia nu-ți mai aparține! *(Rumoare.)* De ce murmurați? Nu-mi fac decît datoria, apărîndu-mi logodnica...

MENELAUS: Dar nu-i logodnica ta!

ULISE: N-ai nici un drept!

CALCHAS: Iphigenia e aleasa Artemisei!

CĂPITANII: Nu e a ta! Nu e a ta!

ACHILE *(Apucînd paloșul)*: Veți vedea pînă la urmă a cui va fi Iphigenia. *(Rumoarea crește.)*

CALCHAS: Nevrednic ești, tu, care îndrăznești să ne ameninți, ridicînd sabia în sfînta zi a sacrificiului...

UN ȘEF: Dacă vrea luptă, ne vom lupta.

ALTUL: Căci nu ne vom lăsa să pierim de foame din cauza visurilor lui!

Rumoarea crește continuu. Agamemnon singur a rămas nepăsător. Achile îl privește dîrz, cu paloșul în mînă, gata să se apere și să lovească. În acea clipă intră brusc Iphigenia, urmată de Clitemnestra.

IPHIGENIA: Opriți-vă! Vă rog opriți-vă!...

La apariția ei se face deodată tăcere. Agamemnon își acoperă fața. Iphigenia rămîne cîteva clipe nemișcată, privind țintă pe Achile. E senină, dar vocea îi e, la început, sugrumată de emoție.

IPHIGENIA: Eram aici, lîngă ușă, și fără voia mea am auzit. Vorbeați doar de mine. Mi-ar fi fost greu să nu ascult!...

AGAMEMNON *(Copleșit)*: Acum, toate se pot întîmpla.

ULISE: Iartă-ne, Iphigenia. N-aș fi voit să auzi vreodată asemenea cuvinte...

IPHIGENIA: Voi să mă iertați pe mine, căci din pricina mea s-au mîniat eroii. *(Privind pe Achile.)* Dar de ce această înfierbîntată ceartă? Am înțeles că e vorba numai de viața mea. Iat-o aici, în fața voastră. Sînt gata. *(Văzînd că nimeni nu vorbește, ci stau cu privirile plecate, întunecați.)* De ce nu mi-ați spus de cînd am venit în Aulida? De ce nimeni dintre voi nu mi-a mărturisit adevărul? Doară este un lucru vrednic de laudă să fii jertfită pentru izbăvirea celor mulți. Nu oricine are un asemenea noroc...

CLITEMNESTRA: Cum vorbești, copila mea? Astfel mulțumești tu lui Achile pentru înverșunarea cu care-ți apără viața?

IPHIGENIA: Îi voi mulțumi mai tîrziu lui Achile. *(Îl privește lung.)* Căci e așa cum l-am știut: cu fruntea luminată și mîinile palide, iar ochii lui ard ca două văpăi și în mîna lui paloșul nu tremură... *(Întorcîndu-și repede capul.)* Dar acum voiam să vorbesc cu ceilalți eroi...

MENELAUS: Tu trebuie să înțelegi, Iphigenia, cît de greu a fost pentru noi...

IPHIGENIA: Nu-mi lămuri nimic, unchiule, căci înțeleg foarte bine. Nu mai e vorba de viața mea acum, ci de un lucru mult mai de preț: e vorba de moartea mea.

CLITEMNESTRA: Cuvîntul acesta îmi zdrobește inima, copilă.

IPHIGENIA: De ce mamă? Puțini sînt muritorii cărora zeii le-au îngăduit o asemenea desăvîrșire.

AGAMEMNON: Rogu-te încetează, copila mea! Tu nu știi ce vorbești. Și e mai grozavă durerea pentru noi toți, aduși acum din nou martori nevinovăției tale.

ULISE: Soarta a fost vitregă cu tine, Iphigenia, curmîndu-ți viața în floarea tinereții. Îți sîntem recunoscători că o primești cu seninătate...

IPHIGENIA: Dar nici unul dintre voi nu mă înțelege! Soarta n-a fost vitregă cu mine!

MENELAUS: Nu ne mai umili, Iphigenia, nimeni dintre noi nu merita o asemenea osîndă.

CALCHAS: Am fost doar nevoiți să împlinim voința zeiței...

UN CĂPITAN: Ca să zdrobim oștirea, domniță!

ALTUL: Noi n-am voit.

ALTUL: Nouă ni se rupe inima la gîndul nevinovăției tale!

CEILALȚI: Și nouă! Și nouă!

AGAMEMNON *(Gemînd)*: Nefericită a fost ziua cînd ne-am hotărît să luptăm împotriva Troiei!

CLITEMNESTRA: Blestemat a fost ceasul cînd am văzut lumina mincinoasă a zilei!

IPHIGENIA *(După ce, în timpul acesta i-a privit pe rînd, pe fiecare, izbucnind)*: Cum să vă fac să mă-nțelegeți și pe mine? Ce cuvinte să găsesc și căruia dintre zei să mă rog ca să-mi însuflețească vorba? Plînsul acesta al vostru e fără rost și iertarea pe care mi-o cereți nu o merit. De ce nu vă gîndiți și la mine, la bucuria fără margini pe care mi-ați dăruit-o, mie, o ființă nevrednică de o asemenea glorie?

AGAMEMNON *(Tulburat)*: Oprește-o, regină! Opriți-o, căci mintea i s-a întunecat de durere sau poate zeii ne batjocoresc prin cuvintele ei.

IPHIGENIA *(Rugătoare)*: De ce vorbești astfel, tată? De ce vorbești așa, tocmai tu, după ce-ai mărturisit tuturor cît de scump ți-a fost în viață visul Asiei? Îngăduie-mi și mie să-mi împlinesc visul — visul meu care se adeverește astăzi prin cea mai bogată și firească moarte!

CLITEMNESTRA: Dar chiar în dimineața aceasta te zbăteai la pieptul meu, înspăimîntată numai de gîndul morții! Și îmi șopteai pierdută de groaza oamenilor de sub pămînt! Ce vrajă ți-a răpit acum mințile, Iphigenia?

IPHIGENIA: De o altfel de moarte mă temeam, atunci, mamă. De moartea care înspăimîntă pe orice om, moartea timpurie și fără rost, care-ți zvîrle sufletul sub pămînt, biată umbră fără amintiri și chinuită de doruri pe care nu le mai poate împlini. Mi-a fost totdeauna groază de o asemenea moarte fără noroc și fără înțeles. Dar cum aș fi putut gîndi atunci că atît de curînd mă așteaptă desăvîrșirea? Căci nu e același lucru să mori la întîmplare, înainte de vreme, și să mori jertfită fiind pentru mîntuirea celorlalți!

CALCHAS: Mare cinste îți fac cuvintele acestea, copilă!

ULISE: Ele se vor păstra mereu vii în amintirea noastră și a copiilor noștri.

MENELAUS: Și nimic nu mîngîie mai mult sufletul omului decît nădejdea că numele lui nu-l va șterge uitarea.

UN CĂPITAN: Copiii noștri te vor cînta, lăudîndu-te, domniță.

ALTUL: Numele tău va străluci în întreaga Heladă!

CALCHAS: Înțelegînd voința zeiței te-ai supus ei, ascunzîndu-ți în marea ta cumințenie lacrimile...

IPHIGENIA: Dar n-am ce să-mi ascund. Ochii mei nu plîng și întristarea nu s-a pogorît în inima mea. Cum aș putea fi îndurerată într-o asemenea zi? Cum aș putea plînge pe pragul desăvîrșirii mele? Cîți dintre muritori se vor putea lăuda că au avut norocul Iphigeniei?

AGAMEMNON: În neștire vorbești, copila mea, și cuvintele tale îmi întunecă pentru totdeauna viața.

IPHIGENIA *(Îndreptîndu-se spre Agamemnon)*: Tu, care te înțelegi atît de bine pe tine, cum de nu poți privi și în sufletul meu? De ce mă credeți neștiutoare, pentru că am ales ceea ce e veșnic și neîntinat, întorcîndu-mi ochii de la ce e trecător și amestecat cu durere? De ce plîngeți pentru că zeii m-au ursit călătoriei prea senine către Insulele Fericiților, acolo unde nici lacrima, nici geamătul nu mai sînt cu putință?

AGAMEMNON: Îngerul morții ți-a întunecat de pe acum mintea, Iphigenia!

IPHIGENIA *(Făcînd un pas, emoționată, spre Agamemnon)*: Cum să mă rog de tine ca să nu-mi rănești inima cu asemenea cuvinte? Aș cădea la picioarele tale, tată, rugîndu-te să nu-mi întuneci bucuria acestei zile din urmă.

CLITEMNESTRA: Mai bine ai cădea, copilă, la picioarele lui Achile și i-ai îmbrățișa genunchii mulțumindu-i pentru hotărîrea lui de a te apăra.

ACHILE *(Care de la intrarea Iphigeniei în scenă a rămas împietrit, privind-o țintă, ca într-o vrajă, tresare și se apropie de Iphigenia)*: Nu se cuvine logodnicei să plîngă la picioarele mirelui ei. Eu am venit aici ca să lupt pentru tine, domniță Iphigenia. Și sînt gata să te apăr, împotriva ta și a celorlalți...

IPHIGENIA *(Privindu-l lung, adînc, înainte de a răspunde)*: Împotriva celorlalți știu că mă poți apăra, viteazule, dar împotriva mea îți va fi peste putință.

ACHILE: Hotărîrea ta de-acum e doar o închipuire a minții tale, domniță. Nu-ți ucide frumusețea pentru o nălucire!

IPHIGENIA *(Privindu-l zîmbind)*: Nălucirea care mi-a robit mintea și sufletul, îți seamănă, viteazule Achile.

ACHILE: Vorbirea ta nespus de frumoasă nu izbutește s-ascundă tristețea, Iphigenia. Și ochiul meu ghicește tot ceea ce nu îndrăznești să spui.

IPHIGENIA: Aș cunoaște într-adevăr tristețea, dacă nici tu nu mă vei înțelege, Achile.

ACHILE: Dar e ceva de înțeles în purtarea ta? Ar putea oare un erou privi liniștit cum i se răpește în moarte logodnica? Chiar dacă nu te-aș

fi întîlnit, n-aș fi putut privi nepăsător o asemenea faptă. Datoria unui erou este să lupte pînă la urmă, pentru apărarea gloriei lui...

IPHIGENIA: Eroul nu poate înțelege o biruință care se desăvîrșește prin moarte. Achile nu poate înțelege bucuria Iphigeniei în propria sa jertfă. Dar pentru mine Achile e mai mult decît un erou. *(Privindu-l în ochi.)* Ascultă-mi cuvintele și înțelege-mi privirile, viteazule...

ACHILE: Eu te ascult, Iphigenia. N-am ascultat vreodată de altă privire și nici un glas de fecioară nu mi-a îndrumat pînă acum viața.

IPHIGENIA *(Cu privirile răpite de ochii lui Achile)*: Nici eu n-am cunoscut vreodată alt farmec, Achile.

ACHILE: Încearcă să te trezești din vraja aceasta, Iphigenia.

IPHIGENIA *(Pierdută)*: Îți va fi greu, tocmai ție, s-o risipești, iubitul meu!

ACHILE: Mie îmi vorbești sau nălucirilor care vor să te piardă, Iphigenia?

IPHIGENIA: În mintea mea ele nu se despart de tine, iubitul meu.

CLITEMNESTRA *(Apropiindu-se de Achile, în timp ce scena se golește încet)*: Tu singur o poți trezi, viteazule! Numai de tine are s-asculte, fiu al lui Thetis! Brațul tău de fier o păzește, dar numai cuvintele tale înfierbîntate o vor putea deștepta din vraja fără seamăn care a răpit-o.

AGAMEMNON *(Îndreptîndu-se spre Clitemnestra, gata să plece și el)*: Noi nu mai putem să facem acum nimic, regină.

CLITEMNESTRA *(Emoționată, șoptit)*: Noi nu, — ci numai dragostea...

Agamemnon iese încet, urmat la cîteva clipe de Clitemnestra.

ACHILE *(Foarte aproape de Iphigenia, fără să-și dea seama că scena s-a golit, fără să înțeleagă unde se află)*: Cărui zeu să mă rog, Iphigenia, să-ți lumineze altfel mintea? Și ce cuvinte să-ți spun ca să-mi ghicești inima întreagă?

IPHIGENIA: Cuvintele pe care mi le spui sînt mai dulci decît ambrozia cerească, iubitul meu. Cît de înfiorătoare e apropierea ta, acum, în cele din urmă ceasuri!

ACHILE *(Mai mult șoptindu-i)*: Dacă ai ghicit cuvintele pe care nu le-am rostit, de ce vorbești de ceasurile de pe urmă, Iphigenia?

IPHIGENIA: Ele sînt înspăimîntător de frumoase, Achile.

ACHILE: Ele sînt doar începutul unei lungi călătorii în care vom păși mereu alături, Iphigenia.

IPHIGENIA: Călătoria noastră împreună nu va începe pe pămînt, iubitul meu. Am să te aștept, înseninată, fără lacrimi, acolo.

ACHILE: De ce-mi tulburi bucuria vorbind în neștire despre o lume care nu e a noastră? Ce-avem de-a face noi, muritorii, cu lumea de dincolo, cu tărîmurile sufletelor și ale zeilor?

IPHIGENIA: Acolo dragostea înflorește fără să se mai ofilească, Achile.

ACHILE: Nerostita fericire ne-așteaptă, aici, pe amîndoi.

IPHIGENIA *(Pierzîndu-se)*: Fericirea aceasta eu o cunosc, iubitul meu.

ACHILE: Las-o atunci să-ți topească sufletul, domniță Iphigenia. De ce-o izgonești? De ce mă izgonești cînd zeii, fără știrea noastră, ne-au menit unul altuia?

IPHIGENIA: Cuvintele tale de dragoste mă dor, iubitul meu...

ACHILE *(Apucîndu-i brațul, foarte aproape de obrazul ei)*: Un singur cuvînt aștept de pe buzele tale, Iphigenia, un singur cuvînt — și tinerețea ta îmi va fi dăruită.

IPHIGENIA *(Tulburată, apărîndu-se stins)*: Nu mă atinge! Nu mă deștepta! Nu risipi farmecul — tocmai acum, în cel mai frumos ceas... acum, cînd începe călătoria!...

CORTINA

ACTUL III

Peisaj deasupra mării. În stînga, o coastă de munte în vîrful căreia, nevăzut, se află altarul. Cărarea care duce la altar e săpată în trepte. În dreapta, poteci care coboară spre mare. Cipreși, tufe de mirt. Marea se vede, senină; cîteva corăbii în depărtare. La ridicarea cortinei, cerul este încă acoperit în parte cu nori, dar se înseninează repede. Cînd intră Iphigenia în scenă, soarele se apropie de amurg.

Cîțiva soldați amețiți de chef, cu coroane pe cap, aduc lemne. Un ucenic al lui Calchas, pe treptele altarului, îi zorește.

UCENICUL: Haideți mai repede, acum apune soarele!

UN SOLDAT *(Urcînd în scenă cu o grămadă de lemne)*: De ce nu v-ați trezit mai devreme? Voi ce treabă aveți?

UCENICUL: Parcă dacă ți-oi spune ce treabă am, ai să te pricepi! Eu sînt ucenicul marelui preot!

SOLDATUL: Și tu de ce n-aduci lemne? Că doar ești băiat tînăr!...

UCENICUL: Nu se cade unui viitor mare preot să-și murdărească mîinile în vreascuri.

SOLDATUL *(Bombănind)*: Tot noi, săracii, cînd e vorba de treabă!...

AL II-LEA SOLDAT *(Sosind de pe potecă)*: Le-am adus tocmai de jos, căci prin partea asta n-am mai găsit nici o uscătură...

UCENICUL: Puteai aduna și ramuri verzi.

AL II-LEA SOLDAT: Nu arde bine rugul dacă lemnele nu sînt uscate.

UCENICUL: Rugul pregătit de Calchas arde întotdeauna.

PRIMUL SOLDAT: La un trup tînăr, trebuie lemn bine uscat.

AL II-LEA SOLDAT: Unde mai pui că e și fiică de rege. *(Rîde gros.)*

PRIMUL SOLDAT *(Dînd lemnele unui alt ucenic, pe trepte)*: Ce mai nuntă o așteaptă cu vreascurile astea!

AL II-LEA SOLDAT: Oricum, păcat de ea. Tot mai bine era mireasă.

AL III-LEA SOLDAT *(Aproape beat, repezindu-se în grămada de lemne pe care a adunat-o)*: Eu pentru nunta ei am tot băut de azi dimineață. Și acum m-au pus s-adun lemne! Zeii să-i mai înțeleagă!...

UN SOLDAT *(Rînjind)*: O să fie nuntă mare, fii fără grijă!

ALTUL: O să se înroșească cerul.

PRIMUL SOLDAT *(Ridicînd ochii)*: Dar ia uitaţi-vă cum s-a luminat!

AL II-LEA SOLDAT: Şi nici nu mai adie vîntul. A încetat ca prin farmec.

UCENICUL *(Sentenţios)*: E farmecul lui Calchas. Dacă nu era el, putrezeam aici cu toţii.

UN SOLDAT: Mare vrăjitor! Fără el, aici ne-apuca iarna!

AL III-LEA SOLDAT: Dar ce-a făcut?

UCENICUL: Prin vrăjile lui a potolit vînturile, şi soarele s-a înfierbîntat la porunca lui!...

UN SOLDAT *(Ivindu-se pe potecă)*: Atîtea lemne n-am strîns în viaţa mea. Acum măcar dacă s-ar îndura zeii să ne lase să pornim. Văd că s-a liniştit vijelia...

ALTUL: Mi s-a făcut dor de mare. Niciodată n-am stat atîtea luni pe un ţărm.

AL II-LEA SOLDAT: ...Şi cînd mă gîndesc la Troia, simt c-ameţesc de bucurie.

AL III-LEA SOLDAT: Eu am ameţit de pe acum. Grozav vin mai are Agamemnon!

PRIMUL SOLDAT: Vin de mare preţ, cum se cuvine la o nuntă! *(Rîde.)* De unde l-o fi avut? Că nu mi se mai dezlipeau buzele de pe ulcior.

AL II-LEA SOLDAT: Dacă n-o avea Agamemnon, atunci cine o să aibă?

UNCENICUL: Încetaţi cu vorba şi grăbiţi-vă că ne apucă noaptea! Acum soseşte cortegiul!

UN SOLDAT: Are să fie tare frumos. De-abia aştept să-l văd şi eu. N-am văzut pînă acum o fiică de rege pe rug!...

ALTUL: O să am ce povesti acasă.

AL III-LEA SOLDAT: Aş sta şi eu să-l văd, dar m-a doborît somnul. Aşa vin n-am mai întîlnit, să vă spun drept.

PRIMUL SOLDAT: Ai grijă unde adormi în noaptea asta, să nu rămîi cumva în Aulida! Te pomeneşti că întindem pînzele mîine în zori şi plecăm.

ALTUL: De s-ar îndura zeii să plecăm! Oh, Troia, Troia, cu salbă de aur!

AL III-LEA SOLDAT: Mult am zăbovit, dar şi mult am să mai petrec. Cinci neveste am să-mi iau. *(Rîde vulgar.)*

PRIMUL SOLDAT: Eu nimic alta n-aş vrea, decît o doniţă cu galbeni. M-aş întoarce acasă bogat. *(Visător.)* Mi-aş cumpăra vite, mi-aş dura o casă cu bîrne înalte, aşa cum am văzut prin părţile Micenei.

ALTUL: Ba eu, drept să-ţi spun, aş rămîne pe acolo prin Asia. Am auzit că aşa-s de bogaţi oamenii din partea locului, încît îşi făuresc coifuri de aur şi sandale de argint.

ALTUL: Şi dorm în mătase pînă şi oamenii de rînd.

AL III-LEA SOLDAT: Şi ce vinuri au! Chihlimbarul e mai tulbure decît strălucirea vinului lor!

PRIMUL SOLDAT: Dar voi aţi văzut vreodată femeile din Asia??! N-au seamăn pe lume! Ce femei! Ce femei!

În clipa aceasta începe să se audă de departe Corul tinerelor fete.

UCENICUL *(În panică)*: Au început să sosească, şi rugul nu este gata! Grăbiţi-vă, aduceţi repede lemne! *(Cîţiva se reped cu grămezile spre altar, alţii coboară pe cărări, curioşi.)*

UN ŞEF *(Apărînd cu o grupă de soldaţi)*: Cînd va sosi cortegiul, aşezaţi-vă aici, lîngă treptele altarului. Să nu vă mişcaţi de-aici. *(Către altă grupă, care îl urmează.)* Voi, rămîneţi împrăştiaţi.

UCENICUL: N-au voie să stea pe trepte. Pe aici trece cortegiul...

ŞEFUL *(Aspru)*: Tu cine eşti?

UCENICUL: Cel dintîi ucenic al marelui preot.

ŞEFUL: Nu prea se vede. Du-te de întreabă pe stăpînul tău, căci doar el, el şi cu Ulise m-au trimis aici.

UCENICUL: Dar n-aveţi voie pe trepte. Nu se cuvine să stea oameni înarmaţi în apropierea altarului.

ŞEFUL: Ştiam şi eu asta, tinere, dar vezi că soldaţii lui Achile nu vor să ţină seama de obiceiurile voastre! Şi e mai bine să ne luăm toate măsurile de pază...

UCENICUL: Ce caută soldaţii lui Achile la această sărbătoare?

ŞEFUL: Dacă vrei, întreabă-i pe ei cînd or veni.

UN SOLDAT *(Purtînd lemne)*: Nu cumva Achile înfruntă iarăşi pe marele strateg?

ALTUL: I-o fi căzut cu tronc la inimă Iphigenia. Şi te pomeneşti c-ar fi vrut s-o ia de nevastă! *(Rîde.)*

UN ALTUL: Dar ce, parcă-i după voia lui? Cine-i el?

ŞEFUL *(Zîmbind)*: Oricum, e Achile. Cel mai viteaz dintre greci!

UN SOLDAT AMEŢIT DE VIN: O fi el viteaz, dar n-o să pierdem Troia din cauza lui. Să asculte şi el porunca lui Agamemnon, cum ascultăm noi.

ŞEFUL: Oamenii lui nu ascultă decît de el.

UN SOLDAT: Las' că-i cunoaştem pe mirmidonii lui. Veşnic gata de harţă.

ŞEFUL *(Către gardă)*: Nu-i lăsaţi să se apropie — iar dacă încearcă, îi izgoniţi cu armele.

UN SOLDAT *(Beat)*: Cum văd eu, o să fie învălmăşeală mare! Dar nu-mi pare rău! Bine că s-a înseninat şi o pornim din loc!

ŞEFUL *(Uitîndu-se pe cer, deasupra mării)*: Troia! Troia! Să-mi mai dezmorţesc şi eu braţele, mînuind cum se cuvine sabia!

În timpul acesta intră în scenă Corul fecioarelor. Sînt fete îmbrăcate în alb, cu frunţile încununate, ducînd daruri, mirodenii, uleiuri — pe tăvi de aur şi argint, în coşuri purtate pe umeri, în ulcioare. Intonează în surdină un cîntec liturgic, simplu, monoton, trist. Soldaţii le privesc cu jind.

UNUL: Frumoase mai sînt!

ŞEFUL: Vezi-ţi de treabă! Nici nu ştii cum trebuie să priveşti la cele sfinte!

Cîţiva soldaţi rîd, în timp ce cortegiul urcă încet treptele. În urma lor se adună mulţimea de curioşi, cei mai mulţi soldaţi din oastea elenă, fără arme.

UNUL: Am ostenit! E greu drumul!...

ALTUL: Şi i-am lăsat mult în urma noastră!

ALTUL *(Privind spre mare)*: Numai de-ar ajunge pînă la apusul soarelui!

ALTUL: Dar ce frumos s-a făcut!

ALTUL: Nici un nor, nici o adiere de vînt!

UNUL DIN MULŢIME: Dar unde-i rugul?

ALTUL *(Arătînd)*: E-acolo, sus.

UNUL DIN MULŢIME: N-o să prea vedem bine de-aici. Hai mai aproape.

CELĂLALT: Nu-i voie acolo. Nu vezi că sînt soldaţi!?

În timpul acesta Corul continuă să cînte, tot mai încet. De pe altă cărare se iveşte Achile cu soldaţii lui în arme. Achile poartă platoşă, dar e fără coif. Privirile îi sînt deznădăjduite.

ACHILE *(Către ai lui)*: Am sosit înaintea lor! Ştiţi ce aveţi de făcut.

SOLDAŢII: Numai prilejul să se ivească — de rest fii fără grijă!

Se despart în mai multe grupe. Cei mai mulţi se apropie de altar.

ŞEFUL GĂRZII *(Ieşindu-le în faţă)*: Căutaţi pe cineva, fîrtaţi?

UNUL DIN CEATA LUI ACHILE: Nu căutăm pe nimeni. Ne ducem spre altar.

ŞEFUL: Nu e voie. Nimeni n-are voie să se apropie de altar!

Mulţimea începe să se îndrepte curioasă spre locul incidentului.

UCENICUL: Nimeni n-are voie! *(Achile îşi face loc printre ei.)*

ACHILE *(Adresîndu-se şefului)*: De la cine ai tu poruncă?

ŞEFUL: De la Calchas şi Ulise.

ACHILE: Du-te şi spune-le că Achile n-a primit niciodată poruncă.

ŞEFUL *(Apărîndu-se, strigă mai mult pentru a i se veni în ajutor)*: Iată cum înfruntă Achile porunca regelui Agamemnon!

UCENICUL *(Refugiindu-se pe trepte)*: Înfruntînd în acelaşi timp voinţa zeilor.

UN SOLDAT: Mînia zeilor tu o întăriţi, Achile! Pe capul tău să cadă blestemul!

VOCI: Pe capul lui, pe capul lui Achile!

ACHILE *(Luptîndu-se)*: Să nu vă temeţi de mînia zeilor, viermi ce sînteţi! Apăraţi-vă mai bine de sabia mea! *(Doboară cîţiva soldaţi în iureş şi răneşte pe şeful gărzii. Strigăte, rumoare.)*

UN SOLDAT *(Din cei care aduseseră lemne)*: S-a vărsat sînge pe treptele altarului!

VOCI: Sînge!... pe altar!... *(Rumoarea creşte, se aud strigăte de ajutor, blesteme etc.)*

UCENICUL: Treptele sfîntului altar sînt scăldate în sînge nevinovat!

ACHILE *(Lovind)*: Într-adevăr nevinovat! Căci singura nevinovată în întreaga tabără elenă este numai Iphigenia.

UN SOLDAT: Blestemul să cadă asupra lui Achile!

VOCI: Ruşine! Ruşine!

Tumultul se dezlănţuieşte. Achile cu ai lui îşi fac loc pe trepte. În acest timp, de pe poteca principală soseşte alergînd un crainic strigînd de departe.

CRAINICUL: Soseşte! Soseşte cortegiul!

VOCI: Încetaţi! Liniştiţi-vă! Se apropie Agamemnon!

CRAINICUL *(Uluit de scena la care asista, strigă într-una)*: Se apropie cortegiul! Vine Iphigenia!...

Încet, tumultul se potolește. Soldații respinși de Achile rămîn lingă trepte. Cei loviți își leagă rănile. Mulțimea se orînduiește ca la început. Achile nu se mai vede acum, ascuns între soldații săi, care au ocupat treptele.

UCENICUL *(Privind în toate părțile)*: Cum se va șterge sîngele acesta? Cine-l va șterge?

Corul reîncepe. Mulțimea întoarce curioasă privirile spre cărarea de unde e așteptat cortegiul. Apar cîțiva sclavi cu daruri rituale, cu făclii neaprinse. Apoi grupul generalilor, cu Menelaus și Ulise în frunte. Toți sînt tăcuți. După oarecare distanță se ivește Iphigenia, ținută de mînă de Agamemnon și Calheas. Agamemnon înaintează cu privirile în pămînt, fără vlagă, ca și cum ar păși în neștire.

IPHIGENIA *(Cu glas stins)*: Lăsați-mi mîinile! Nu fug! *(Îi dau drumul mîinilor.)* Să mă odihnesc puțin! Urcușul a fost greu!

CALCHAS: Acum am ajuns, Iphigenia!

AGAMEMNON: Iată-mă la capul celui mai cumplit drum...

IPHIGENIA *(Rătăcită)*: Nu... Nu e drumul de vină... E prea multă frumusețe aici, asta îți risipește sufletul!... Și gîndul că ai să pleci... că ai să te desparți de locurile acestea tulburător de frumoase...

AGAMEMNON: Nu mai vorbi, copilă. Ochii îți sînt tulburi, fruntea ți-e ostenită...

IPHIGENIA *(Întorcînd capul, uimită)*: Mă nedumerește lumea aceasta necunoscută, atîția soldați înarmați. Pentru cine e toată paza asta? *(Zîmbind.)* V-am spus că nu fug...

CALCHAS: Obiceiul este ca orice sacrificiu de acest fel să fie împlinit cu măreție.

IPHIGENIA *(Căutînd cu ochii)*: Dar n-o văd pe mama! Unde e mama?

AGAMEMNON *(Grav)*: Regina nu putea veni pînă aici. A rămas copleșită de durere, lăcrămînd, în cetate.

CALCHAS: Și chiar dacă ar fi voit nu i-ar era îngăduit ei să fie martoră...

IPHIGENIA: Dar Chrysis? Nu e nici Chrysis?

AGAMEMNON: Înnebunită de durere, ea a pornit alergînd spre munți, ca o rătăcită...

IPHIGENIA *(Copleșită)*: M-au lăsat singură... N-am să le mai văd... Și nu le-am putut îmbărbăta, nu le-am îmbrățișat înainte de despărțire... *(Începe să tremure.)* Nu mai e nimeni lîngă mine. Sînt singură... Niciodată n-am fost atît de singură... Mi-e frig!...

AGAMEMNON: A apus soarele, Iphigenia.

IPHIGENIA *(Întorcînd capul spre mare)*: Într-adevăr, a apus soarele. Ce puțin a luminat astăzi... Ce repede s-a făcut seară.

AGAMEMNON *(Tremurînd)*: Și mie mi-e frig. Curînd are să se lase întunericul de-a binelea.

IPHIGENIA *(Trezindu-se parcă dintr-o reverie)*: Dar soarele are să răsară din nou, mîine, în zori, pentru tine, tată, și pentru voi toți. *(Oprindu-și privirile asupra corăbiilor.)* Și mîine o să plecați pe mare. O mie de corăbii vor pluti mîine spre țărmurile Asiei — și viteji fără număr vor scruta zarea, rezemați în scuturi.

AGAMEMNON: Iar numele tău va fi pe buzele tuturora, Iphigenia, și ochii lor se vor tulbura în lacrimi aducîndu-și aminte de această zi...

IPHIGENIA *(Exaltată)*: Troia, cetate depărtată și scumpă visurilor tale, rege Agamemnon!

AGAMEMNON *(Plecînd fruntea)*: Nu mai vorbi de visul tinereții mele, copilă. Pe el de mult l-a năruit oracolul...

PIHIGENIA *(Mai puternic)*: Cum aș putea uita că prin mine ți-ai adeverit tu visul? Gîndul acesta singur m-ar fi mîngîiat, chiar dacă în mintea și sufletul meu n-ar fi rodit și alte bucurii...

AGAMEMNON: Mai amară mi se va părea biruința în ziua aceea, Iphigenia.

IPHIGENIA: Biruința voastră este întotdeauna amară, rege Agamemnon... *Rămîne visătoare, tăcînd.*

CALCHAS: Să mergem, Iphigenia. Noaptea se va lăsa curînd...

Toți pornesc încet, trecînd prin fața mulțimii și a soldaților. După cîțiva pași, Iphigenia se oprește, privind uimită în pămînt. Flori din coșurile purtate de tinerele fete au rămas risipite pe jos și cîteva au fost pătate de sînge. Iphigenia se apleacă și ridică o floare.

IPHIGENIA: Cît de grea mi se pare acum. Și mirosul ei este parcă altul. În parfumul ei străbate aburul sîngelui... *(Își privește degetele.)* Sînt într-adevăr pline de sînge! *(Caută cu ochii înspăimîntată, oprindu-și privirile asupra mulțimii, cercetînd cărarea.)* Ce sînge nevinovat a fost vărsat, chiar acum, în pragul jertfei mele, în singurul ceas cînd numai sîngele Iphigeniei are vreun înțeles? *(Înaintează cîțiva pași aiurită spre trepte, cu ochii în pămînt, căutînd parcă petele de sînge.)* Iată și aici sînge... și aici... Oare ce s-a întîmplat? *(Ridicînd capul, dă cu ochii de Achile, ascuns pînă acum în mijlocul soldaților săi, și scoate un strigăt. Mișcare în grupul lui Agamemnon și Calchas.)*

ACHILE *(Făcîndu-și loc, cu sabia înroșită în mînă)*: ...Aștept și aici același cuvînt, domniță Iphigenia. Un singur cuvînt...

IPHIGENIA *(Privindu-l în ochi, ca și cum ar vrea, trudindu-se, să-l recunoască)*: Și totuși ți l-am repetat de atîtea ori, viteazule.

CALCHAS *(Aspru)*: Dar Achile n-ascultă de vorbe!

ULISE *(Apropiindu-se)*: El vorbește cu paloșul în mînă!

VOCI: Cu sabia! Numai cu sabia!

ACHILE *(Tulburat)*: Așa cum se cade adevăratului războinic, Ulise!

IPHIGENIA: Oare nu e de ajuns că Helada întreagă se află în arme pentru o femeie? Voiai să înceapă un alt război pentru Iphigenia, înainte de a se încheia războiul pentru frumoasa Elena? Credeam că ochii mei ți-au vorbit destul de limpede, Achile. Dar mîhnirea mea e mai cumplită, acum, dîndu-mi seama cît de puțin mi-ai înțeles iubirea... Căci iubirea mea nu se aseamănă cu a frumoasei Elena, viteazule. Cel care ridică sabia pentru Elena nu are dreptul să ridice sabia și pentru Iphigenia. Sînt iubiri care aduc războiul, dar sînt și altfel de iubiri... *(Se apropie de Achile, îi ia sabia, își smulge vălul care-i atîrnă pe umeri și șterge sîngele. Înapoiază sabia lui Achile, apoi zvîrle vălul, fără să-l privească.)* Iată-ți acum paloșul, din nou curat și strălucitor!

ACHILE: Ia bine seama ce faci, Iphigenia! Gîndește-te bine! Căci nu te vei mai întîlni a doua oară cu viața! Nu e dar mai de preț ca viața. Nimic nu e mai scump omului, decît tinerețea și frumusețea ei. *(Aproape strigînd.)* Gîndește-te bine și răspunde-mi! Paloșul acesta este acum nepătat — dar dacă buzele tale rostesc un singur cuvînt, cu el te voi apăra! *(Rumoare.)* Mirmidonii mei te vor apăra! *(Rumoare în creștere. Calchas, Ulise și ceilalți șefi încep să se neliniștească.)* Hotărăște-te, Iphigenia!

IPHIGENIA *(Vorbind stins)*: Dacă dragostea mea nu te-a ajutat să mă cunoști, la ce mai pot folosi vorbele acum, Achile? Dacă vorbind ochilor tu nu m-ai înțeles — oare ce-aș mai putea spune paloșului tău, gata să fie înroșit din nou în sînge?

ACHILE *(Apropiindu-se tulburat, ca pentru o ultimă încercare)*: Eu îți vorbesc de viață, Iphigenia, și tu îmi răspunzi amintind numai de moarte. Eu mă rog ție, îndurător, să privești lumea cu ochii bine deschiși — iar tu te mulțumești numai cu năluci și visuri. Oare nici flacăra dragostei mele nu te mai poate deștepta, Iphigenia?

AGAMEMNON

IPHIGENIA: Dar voi toţi ce sînteţi, iubitul meu? *(Arătînd cu mîna.)* Toţi bărbaţii aceştia, toate corăbiile acelea, oastea nenumărată a Heladei, ce sînt toate acestea, Achile? Sînteţi voi oare umbre şi visuri? Nu mor eu pentru voi toţi, pentru împlinirea visurilor şi vieţilor voastre, pentru Helada întreagă? Ce femeie se poate lăuda că are atîţia fii? Şi voi toţi veţi lupta şi învinge prin mine, prin sîngele meu! Priveşte-i cît sînt de mulţi, Achile! Ei aşteaptă cu toţii Troia, întocmai cum o visează şi o aşteaptă regele. Eu voi trăi, fără sfîrşit, în ei, prin ei, în urmaşii lor, în visurile lor...

ACHILE: Dar nimeni dintre ei nu te înţelege, Iphigenia! Niciunul din ei nu e vrednic de fapta ta, pentru că nici unul nu te înţelege. Priveşte-i bine, priveşte în ochii lor, pătrunde în gîndurile lor — şi vei întîlni acelaşi întuneric fără început şi fără sfîrşit. Altceva zace în mintea şi sufletul lor. Priveşte-i încă o dată înainte de a te hotărî. *(Făcînd un pas în faţa Iphigeniei.)* Arată-mi un singur om care să fie cu adevărat îndurerat de moartea ta şi să-i ghicească înţelesul! Ai curaj, priveşte-i bine, arată-mi-i! *(Toţi cei de faţă îşi pleacă privirile în pămînt, sfioşi. Doar cîţiva soldaţi au rămas cu ochii holbaţi în neştire la Iphigenia, neînţelegînd ce se petrece. Achile continuă cu glas mai puternic.)* Iată-i... Cu soldaţii aceştia s-au izbit oamenii mei! Priveşte-i bine! Sînt beţi — au băut de azi dimineaţă pentru nunta ta! Şi uită-te şi la aceştia! Au venit aici ca să te privească în clipele tale din urmă, să vadă cum urci treptele spre altar şi cum se aprinde rugul.

Iphigenia, care şi-a rotit ochii în toate părţile, înspăimîntată, îşi pleacă fruntea.

IPHIGENIA: Toţi sînt trişti. Mîhnirea morţii mele le-a întunecat gîndul — de aceea nu înţeleg ce se petrece în jurul lor! Ei cred că aici e vorba de o moarte pe altar şi o ardere pe rug — de aceea fruntea le e posomorîtă şi privirile lor zac obosite în pămînt! Nimeni nu i-a învăţat, nimeni nu le-a spus că dincolo de rug începe o altfel de lume!

AGAMEMNON: Încetează, copila mea! Durerea şi oboseala te-au doborît!

CALCHAS *(Încercînd s-o apuce de braţ)*: Să mergem, Iphigenia! Să mergem!...

IPHIGENIA *(Zbătîndu-se)*: Dar nu vreau să vă părăsesc aşa posomorîţi şi trişti. Nu vreau să urc treptele muntelui sfînt privind feţele voastre tulburi. Ce s-a întîmplat cu voi toţi, de nu înţelegeţi nici unul? De ce mă îndemnaţi să plec tocmai acum, cînd nici o faţă nu mai e senină şi ochii voştri se feresc să-mi întîlnească privirile?! *(Apropiindu-se de Agamemnon.)* Uită-te bine în ochii mei, tată, nu te teme! Nu te lăsa întunecat de tristeţe. Aminteşte-ţi, e seară de nuntă... *(Rătăcită.)* Acum, dintr-o clipă într-alta, voi fi mireasă... *(Tremură.)* De ce-au tăcut toţi şi nu se mai aud cîntecele limpezi de fecioare?... De ce mă lăsaţi singură tocmai acum?... Mamă, de ce m-ai lăsat şi tu singură? Unde aţi plecat toţi ce întuneric v-a înghiţit pe toţi din jurul meu?! Şi voi ceştilalţi, străini şi străine, de ce v-aţi îmbrăcat în veşminte cernite? Şi de ce feţele voastre sînt scăldate în lacrimi? Pe cine plîngeţi?

AGAMEMNON *(Zgîlţîind-o)*: Iphigenia, trezeşte-te!

IPHIGENIA *(Pierzîndu-se treptat, cu privirile spre cerul de seară)*: Iată cum se împlinesc toate semnele! Iată cum cad luceferii la nunta mea! Şi murmurul apelor, şi foşnetul brazilor, şi geamătul singurătăţii — toate sînt aşa cum le-am ştiut!... *(Pierdută.)* Apropie-te, iubitul meu! Apropie-te, nu te teme! *(Înaintînd un pas spre trepte, în timp ce Calchas face semn cu mîna ucenicului să înceapă corul.)* În braţul tău paloşul rămîne veşnic curat, nici o picătură de sînge nu-i întunecă strălucirea. În ochii tăi ai adunat adîncurile cerurilor şi ale mărilor! Lasă-mă să-ţi mîngîi fruntea ta palidă... *(Începe să se audă foarte stins Corul fecioarelor. Iphigenia se opreşte pe cea dintîi treaptă.)* De unde a izvorît muzica aceasta nefirească şi tristă?

CALCHAS *(Lîngă ea)*: Fecioarele te aşteaptă, Iphigenia!

IPHIGENIA: Dar de ce nu se aud cîntări de nuntă? De ce nuntaşii nu-şi împletesc cununi de flori aprinse — şi mireasa a rămas în haina cernită a zilei?

CALCHAS *(Arătînd spre altar)*: Te vom împodobi sus, Iphigenia!

IPHIGENIA *(Sfîşiindu-şi veşmîntul, rămîne într-o cămaşă subţire, scurtă)*: Nu se cuvine să urc treptele altarului în veşmînt cernit! Aduceţi-mi vălul de mireasă!

CALCHAS *(Luînd din coşul întins de ucenic o spadă scurtă, cu luciu întunecat şi înfăşurînd-o într-un văl)*: Îl vei găsi sus, lîngă altar, vălul care ţi se cuvine, Iphigenia!

IPHIGENIA *(Care a zărit spada şi se trudeşte parcă să se trezească, şovăind, pe treaptă)*: Nimeni dintre voi nu se bucură? Nimeni nu îndrăzneşte să mă laude? Ce fecioară e mai fericită decît Iphigenia?... *(Agamemnon în acest moment începe să plîngă. Iphigenia, care nu-l aude, din nou visătoare.)* ... Căci trupul şi sufletul meu nu vor rodi pe pămînt, unde toate

sînt trecătoare și izvorîte din durere. Și nici nu voi fi zidită la temelia unei mărețe clădiri, ca s-o însuflețesc și să-i dau viață...

CALCHAS *(Care a urcat o treaptă mai mult decît Iphigenia și o așteaptă)*: Haide, Iphigenia. Curînd zeița își va arăta nerăbdarea!

IPHIGENIA *(Continuînd visătoare)*: Sufletul meu nu va rămîne închis între zidurile unui palat, ca într-un trup de piatră. Sufletul meu nu va face să dureze nici o clădire înălțată de mînă omenească — pentru că nici trupul meu nu va zace jertfit la nici o temelie de piatră și var. *(În această clipă se aprinde rugul și vîlvătaia roșie se reflectă deasupra mulțimii. Iphigenia ridică brusc brațul, înfiorată parcă de apropierea unui miracol.)* Priviți! Mormîntul meu nu va fi pe pămînt! Sufletul Iphigeniei va face să izbîndească și să dureze altceva, cu mult mai prețios, din altă lume!

(Exaltată.) Sufletul Iphigeniei va da viață unui mare război, unui îndepărtat vis! Acolo mă veți găsi întotdeauna pe mine — în faptele voastre eroice, în visul vostru cel mai de preț, Troia. Urmează-mă, iubitul meu!

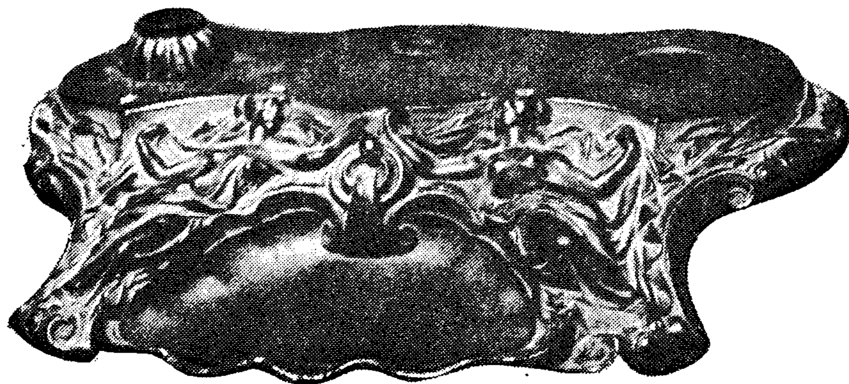
CALCHAS: Iphigenia!

ACHILE *(Înaintînd pe trepte)*: Iphigenia! Mai ai încă timp, Iphigenia! Un singur cuvînt aștept, unul singur — Iphigenia!

IPHIGENIA *(Care urcă încet treptele, întoarce zîmbind capul)*: Urmează-mă, iubitul meu!...

Rugul arde acum cu zgomot. Masa întreagă privește aiurită spre Iphigenia, care urcă senină treptele. Corul se aude din ce în ce mai puternic, mai sfîșietor, în timp ce se lasă cortina.

SFÎRȘIT

Vignetele acestui număr reprezintă obiecte personale ale lui Al. Macedonski păstrate în colecțiile Muzeului literaturii române.

proză

poezie

teatru

Ion AGÂRBICEANU

Precizări pe marginea unui « roman »

DUPĂ CUM SE ȘTIE, « CÎT A ȚINUT EVACUAREA DIN CLUJ », între anii 1940 și 1945, Ion Agârbiceanu a desfășurat la Sibiu o intensă activitate creatoare (« Cantitativ, în cei cinci ani petrecuți în refugiu [...] am scris poate mai mult decît în toată activitatea mea anterioară »)[1], orientată mai ales spre proza de largă respirație, îngrijindu-se concomitent, pentru a putea face față dificultăților materiale, atît de tipărirea nuvelelor și romanelor noi, cît și de republicarea, în ediții revăzute, a unora din romanele și nuvelele apărute pînă atunci [2]. Din această perioadă datează nuvelele *Jandarmul, Faraonii, Valurile, vînturile... și Sfîntul*, precum și romanele *În pragul vieții, Vîltoarea, Prăpastia, Frămîntări, Strigoiul, Vremuri și oameni*.

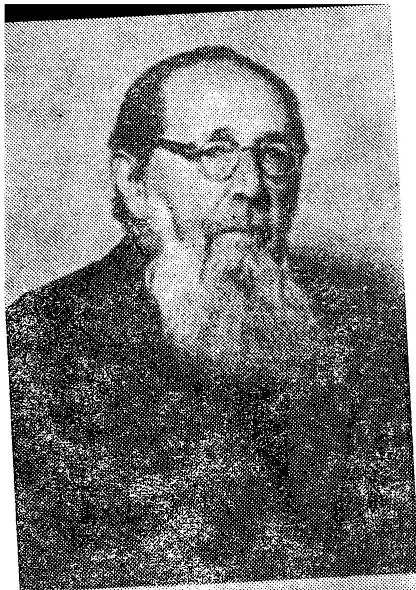
Din manuscrisele sibiene ale lui Agârbiceanu face parte și romanul *Prăbușirea*, din care, în paginile următoare, reproducem primele capitole. Scris, probabil, în 1943, oferit, la 23 octombrie 1944 și apoi la 28 mai 1945, sub titlul *Familia Crețu*, editorului bucureștean Gh. Mecu, care însă nu l-a mai putut publica, *Prăbușirea* dezvoltă o idee morală întîlnită nu o dată în opera lui Ion Agârbiceanu, și care s-ar putea exprima prin proverbul «lăcomia pierde omenia».

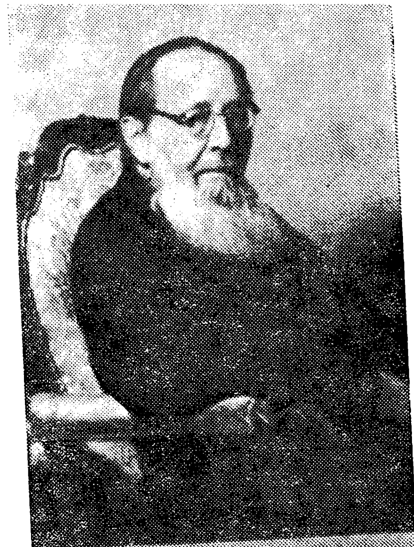
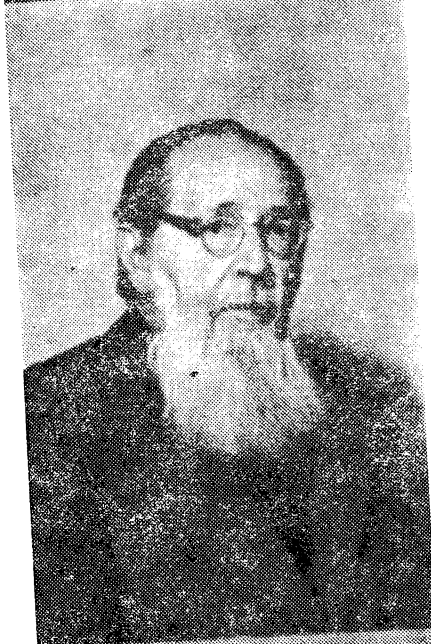
Avocatul Ion Crețu, despre care aflăm, din cîteva paranteze discursive, că a avut o copilărie și o tinerețe pline de privațiuni și de umilințe de tot felul, tangente indigenței, a reușit, prin inteligența lui practică, prin talentul său, prin puterea de muncă și prin dîrzenia cu care își urmărește scopurile, să se impună concetățenilor săi bogați. Dar locul pe care și l-a cucerit în societate — uneori (ni se sugerează) și prin mijloace mai mult sau mai puțin oneste — și pe care și l-a consolidat căsătorindu-se

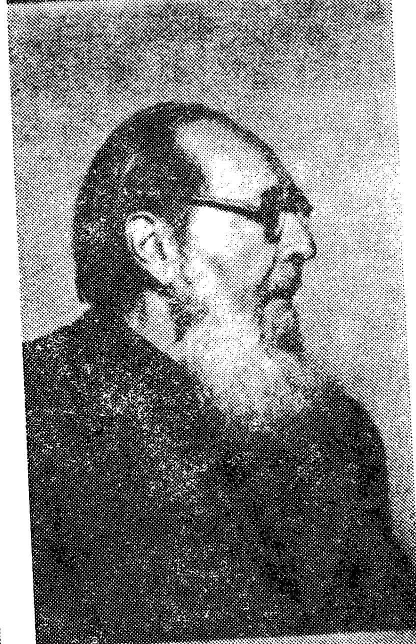
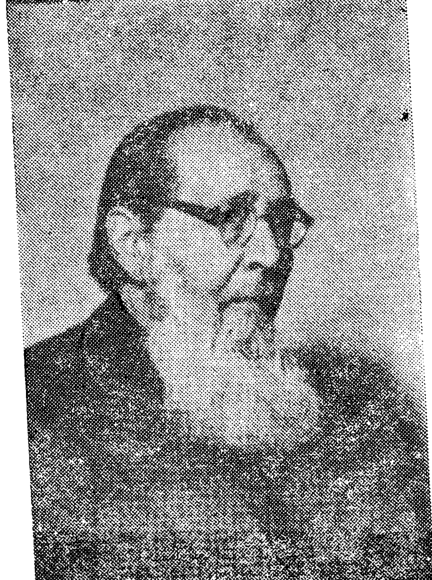

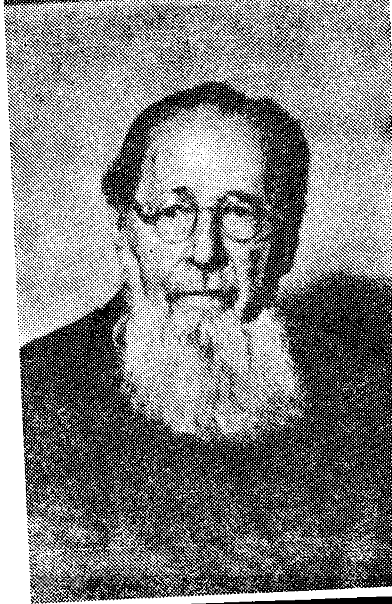
[1] Apud *Adaos la „Mărturisiri"*, în culegerea *Mărturisiri literare*. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura „*Minerva*", 1971.

[2] « Pe lîngă interesele scriitoricești, am nevoie și de parale », nota într-o scrisoare din 17 august 1942, către editorul Gh. Mecu. În alta, din 23 octombrie 1944, adresează aceluiași editor: « Ce să mai spun de bani? Am ajuns la o datorie la [banca] „Albina" de 200 000 lei, căci cu salarul [*sic!*] meu nu-i de trăit ». În fine, într-altă scrisoare, din 28 mai 1945, tot către Gh. Mecu: « ...azi bani sunt mulți, numai eu am iar datorii de peste trei sute de mii ». (Apud *Documente literare*, vol. I, Ediție de Gh. Cardaș, București, Editura „*Minerva*", col. „Studii și documente", 1971, p. 39 și 11.)

cu fata unui medic bogat, întemeind ceea ce se cheamă o « familie fericită » — nu-l satisface, pentru că Ion Crețu, ca și Iosif Rodean din Arhanghelii, nu e un om normal, un « blînd », ca să folosim cuvîntul lui Cornel Regman [3], ci un primitiv, un instinctual, un posedat de demonul lăcomiei și al orgoliului pe care nu și-l poate domina. Bineînțeles că regretăm ca cititori că scriitorul nu a lăsat ca demonul să-l împingă pe Ion Crețu, mai cu seamă în partea întîi a romanului, în prim planul acțiunii, și l-a înlocuit cu amintiri și impresii ale unora dintre « blînzi » despre caracterul lui. Deși se află în circumstanțe sociale și psihologice schimbate, altele decît cele din Arhanghelii, Ion Crețu, alter ego-ul lui Iosif Rodean, intelectualizat și cu o sensibilitate subțiată de civilizație, devine, ca și directorul minei de aur, victima aceleiași puternice energii instinctuale care l-a ridicat în ierarhia socială. Orgoliul puterii și lăcomia de avere ale lui Ion Crețu se convertesc, într-un moment de criză biologică, într-o nepotrivită pasiune erotică pentru o femeie tînără cu un psihic detracat de patima jocurilor de noroc. Această aventură, la care Ion Crețu participă cu toată puterea instinctelor sale, pătimaș, îi irosește averea și-l conduce la sinucidere.

Paralel cu existența zbuciumată a lui Ion Crețu, romanul putea aduce în prim plan procesu de destrămare a unei familii constituite pe fundamentul șubred al averii, așa cum se întîmplă și în Arhanghelii. Ion Agârbiceanu, urmărind însă, ca și în alte scrieri ale sale, să opună răului exemplul pilduitor al binelui, încearcă să salveze familia lui Ion Crețu de la dezastrul spre care o tîra furia blestemată a avocatului, prin introducerea forțată, nemotivată estetic, a unor personaje episodice, care au rolul antipatic cînd de a adnota caracterul lui Ion Crețu, explicîndu-l discursiv, cînd de a interveni ilogic în desfășurarea logică a romanului, pentru a salva situația materială a soției și a fetelor lui Ion Crețu — ultimele două portrete feminine schițate cu naturalețe și simpatie, ale căror siluete de fum rămîn în amintirea cititorului, alături de portretul tatălui lor, și după citirea ultimei pagini a manuscrisului.

Gheorghe PIENESCU

[3] *Agârbiceanu și demonii*, București, Editura „*Minerva*", 1973, 274 p.

PRĂBUȘIREA

I

Telegrafiase că sosește cu acceleratul de miezul nopții și că le aduce o mare surpriză. De la gară, cu mașina, n-avea mai mult de-un sfert de ceas pînă acasă. Iar acum, în odaia vecină, în salon, ornicul bătea unu', umplînd camera cu armonii prelungi, ca de pian. Să nu fi găsit mașină la gară? Dar la acceleratul acesta — cea mai bună legătură cu capitala — ea știe că totdeauna sînt mașini. Poate va fi întîrziat trenul?

Se hotărî să mai aștepte, singură, trimițînd fetele la culcare. Băiatul, Benedict, nu era acasă. Plecase la pescuit de păstrăvi, cu membrii unei societăți în care se înscrisese de curînd. Plecase pentru o săptămînă, înainte cu două zile.

Fetele, deși li se închideau pleoapele, nu trecuseră bucuroase în camera lor. Voiau să afle surpriza de care vorbea telegrama. De la cinci după-amiazi, de cînd sosise, au înnebunit-o cu cîte combinații au făcut în legătură cu vestea ce le-o trimisese el. La ce nu se gîndiseră? De la automobil și cercei cu briliante, pînă la o călătorie în străinătate, cîte prostii nu le trecuseră prin minte? Iustina, cea mai mare, spusese

chiar, rîzînd cu capul dat pe spate, că-i posibil ca tatăl lor să le aducă peţitori. «N-ai mintea întreagă, tu, fată! îi răspunsese. Tatăl vostru vă iubeşte, desigur, dar nu-i un copil.»

A doua, Anicuţa, se roşise toată auzind-o pe sora sa. Pieliţa obrazului ei, albă ca laptele, subţire de s-o tai c-un fir de păr, se îmbujorase aprins, şi îşi dusese mîna la frunte, simţind o leacă de ameţeală: numai acum, de două săptămîni, luase bacalaureatul.

Iustina era cu doi ani şi jumătate mai mare decît ea. Era studentă în anul al doilea de medicină.

Amîndouă voiseră să-l aştepte pe tatăl lor, deşi, spunînd adevărul, îşi satisfăcuseră, în parte, curiozitatea cu presupunerile şi-şi risipiseră entuziasmul de la început tot încercînd să ghicească ce surpriză le va aduce. Le luase şi somnul, şi nu mai prea înţelegeau ce citeau, după cina tîrzie, lîngă masă. Cinaseră tîrziu, pe la unsprezece, căci Ana Creţu voia să aibă mîncare proaspătă şi pentru soţul ei. Voiseră, la început, să aştepte toate trei cu cina pînă la sosirea acceleratului, puseseră pe masă şi o sticlă cu vin înfundat, adus din pivniţă, din nisip. Dar, pe la unsprezece, Iustina era să leşine de foame şi le convinsese să mănînce («Parcă tata nu va fi cinat în vagon-restaurant! Las' că-l ştiu eu!»).

Totuşi, puseseră friptură de-o parte.

«Mergem... dar cu o condiţie, spusese Iustina, cînd le trimisese la culcare: dacă totuşi mai vine în noaptea asta, să ne trezeşti, la ce ceas va fi. Nu-i aşa, Anicuţo?» Anicuţei, după masă, i se închideau ochii.

«Da, te rugăm, mamă, să ne trezeşti», spusese şi ea, ducîndu-şi palma albă, cu degete subţiri şi lungi la gură, să-şi ascundă un căscat.

Trecu la bucătărie să vadă dacă mai este caldă friptura. Cine ştie, poate a întîrziat acceleratul. Se mai întîmplă. Dar chiar atît de mult? Trenul va fi sosit, de bună samă. Dacă le-a avizat prin telegramă că va veni şi totuşi n-a venit, nu i se va fi întîmplat ceva? Ori l-a reţinut vreo afacere neprevăzută? Ah, Doamne, pentru afacerile astea el e gata să sacrifice orice!

Se ridică neliniştită de pe scaun şi se apropie de fereastra dinspre stradă. Ridică puţin roleta şi privi afară. Cînd începuse să ploaie? Asfaltul ud strălucea, la lumina felinarelor electrice, ca oglinda. Iată, se disting şi firele subţiri de ploaie deasă, alburie, piezişă. Felinarele se legănau încet. «Hm! A început şi vîntul. Asară era încă senin.» Ridică roleta pînă sus şi deschise geamul. Mireasma ploii, a aerului răcorit, o izbi în faţă şi [ea] o respiră cu plăcere. Fusese toată ziua năduf greu.

Oraşul dormea în liniştea adîncă, sclipindu-şi în lumina electrică acoperişele udate de ploaie. În răstimpuri depărtate, se auzea, venind de la distanţe mari, tropot trecător de copite. Era spre centru, unde se aflau restaurantele şi cafenelele...

Stătu mult în fereastra deschisă, sorbind aerul proaspăt. Gîndurile i se împrăştiară şi privea în neştire afară. Întru tîrziu, simţi frig între spete. Se înfioră. Închise geamul, lăsă roleta. Ornicul din salon bătu două. «Ce mai aştept? E o prostie să cred că mai vine în noaptea asta. Pînă la opt dimineaţa, nu mai este alt tren. Desigur că i-a ieşit în drum o afacere nouă!»

Stînse becul şi trecu în dormitor. În întuneric, simţi o înfiorare ca de-o teamă nedeslușită, şi se grăbi să aprindă lumina de pe noptieră. Gîndurile i se risipiră din nou, în vreme ce se dezbrăca. Făcîndu-şi toaleta de culcare, se privi în oglindă. Era încă tînără, frumoasă, cu toţi cei patruzeci şi cinci de ani ai săi. Înaltă, subţire, mlădioasă, cu părul de-un negru mat, cu ochii mari, verzui, cu sprîncenele dese, puternic arcuite, cu genele lungi. Abia mijeau cîteva riduri în colţul ochilor. Gura, da, gura pare puţin veştejită — poate pentru că n-a întrebuinţat niciodată dresuri. În jurul buzelor parcă i se jucau nişte nouraşi de tristeţe.

Se întinse în aşternut, cu un mic oftat, hotărîtă să adoarmă.

De cînd s-a măritat se chinuise să nu se culce înainte de-a-i sosi bărbatul. Şi cum, înainte vreme, Ion Creţu călătorea rar, iar cu prietenii prin cafenele rar se încurca, nu se putea plînge că-l aştepta prea mult. Acum însă, de vreo cîţiva ani, el lipsea foarte

des din oraș, cu zilele. Ba chiar cu săptămînile, și se chinuise să se deprindă să adoarmă singură. Se chinuise, da, acesta e cuvîntul, căci nu mai adormea ușor și tihnit ca pe vremea cînd auzea din patul vecin respirația lui regulată. Nu mai era pacea și siguranța de altădată.

Dar, ce putea face? Aveau două fete mari, băiatul în al treilea an la Drept, și Ion Crețu ținea la ei ca la ochii din cap. Era hotărît să nu-i trimită în lume cu mîna goală. Ba voia — și el era încăpățînat — să le lase o avere cît mai mare. Și, așa, de vreo cîțiva ani a intrat în afaceri și în politică, tot pentru afaceri.

Ea, la început, s-a împotrivit: putem cîștiga și acasă, cu avocatura, cît era necesar ca să-și înzestreze fetele și să-l ducă pe Benedict pînă la diplomă. A, dar el nu se mulțumea cu puțin. El voia, pentru copiii lui, o situație de primul ordin. Era convingerea lui că, fără avere mare, în lumea de azi te calcă toți în picioare...

Dar de ce-i vin gîndurile acestea din nou în minte, în loc să doarmă? Nu a discutat cu el, de-atîtea ori, chestiunea asta, în zadar? Nu s-a lăsat, de la o vreme, în voia sorții, după ani de discuții?

Se întorcea de pe-o parte pe alta și nu putea adormi. Afară, începu să vîjîie vîntul, și din cînd în cînd izbea picuri grei ca alicele în geamuri.

« Poate mi-a trecut somnul pentru că nu-s obișnuită să mă culc la o oră așa de tîrzie », își zise concentrîndu-și atenția asupra cîntecului mereu schimbat al vîntului și sperînd să-și împrăștie astfel gîndurile nemulțumirilor din anii trecuți, pe care le simțea cu un fel de spaimă subțire, înviind, deși nu o dată a crezut că le-a înmormîntat în adîncurile sufletului. Vîntul fluiera în horn, părînd uneori că s-a aninat acolo, dar în clipa următoare vuia cu mînie pe strada îngustă scuturînd două ferestre care nu se închideau prea bine, trecea învolburat și sfîșiat de fiecare piedică ce-i stătea în drum, ca un rîu nevăzut ce nu-și mai încape în albie.

Casa lor era pe-o uliță veche, strîmtă, nu prea lungă, veșnic plină de curent, ca un gang. Vîntul care se întețea acum avea de lucru pe coridorul acesta, străjuit de case vechi cu un etaj și, mai rar, cu două. Și cele cu un singur etaj erau foarte înalte. Clădirile acestea bătrîne aveau parterul cu mult peste înălțimea capului, de la linia străzii, și acoperișurile erau aproape jumătate din înălțimea întregului edificiu, clădite și ele în etaje.

Avuseseră mai înainte altă casă, dar numai cu patru camere, cînd ajunsese de vînzare aceasta de acum, din care ei țineau numai etajul — vreo opt-nouă camere. Parterul era închiriat. Fusese un prilej bun pe care bărbatul său nu voise să-l scape: cumpărase imobilul la licitație, de la o familie de boieri scăpătați. O bancă scosese casa la vînzare. O cumpărase ieftin. Azi ar primi ușor prețul întreit. Dar nu se gîndeau s-o vîndă. Era o casă mare, comodă, clădită anume pentru oameni cu dare de mînă. Ion Crețu spunea, în glumă, că, la nevoie, amîndouă fetele pot fi măritate aici, și mai rămîne un apartament și pentru Benedict...

Tot ascultînd vuietele vîntului, Ana se trezi că gîndurile-i fug, cu ani în urmă, la cumpărarea acestui imobil, la bucuria de atunci a bărbatului, la spaima copiilor care se temeau să nu se piardă prin clădire. Un zgomot apropiat de geam spart o înspăimîntă. Sări din pat și se apropie de fereastră. Geamul dinlăuntru era neatins, dar cel din afară cursese în puzderii. Jos, în stradă, se rostogolea, ca prins într-un vîrtej, un ornament de tinichea pe care îl știa. Se vede că vîntul puternic îl smulsese de la locul lui și-l aruncase în fereastra lor.

Întorcîndu-se spre pat, Ana simți cum îi bate inima și cum respira de greu. Se speriase tare de izbitura aceea în geam. Își dădu sama că ceea ce a aruncat-o, ca o coardă destinsă, din pat fusese gîndul absurd că lui Ion i s-a întîmplat o nenorocire. Dar cum să i se întîmple ceva aici, în fața casei? Va fi rămas, desigur, în capitală. Cine știe ce l-o fi reținut în clipa din urmă.

Nu putu adormi însă nici acum, și începu să se teamă să mai audă ceasul bătînd, la gîndul că va fi foarte tîrziu... Înțelese că, la urma urmelor, ceea ce-i alungase somnul era teama să nu i se fi întîmplat lui vreo nenorocire.

Trebuie să fie un lucru deosebit surpriza de care-i telegrafiase, dacă nu a avut el răbdare să nu pomenească de ea pînă la sosire. Nu obișnuia să-i anunțe data sosirii. Și dacă, totuși, n-a putut sosi, înseamnă că s-a întîmplat ceva grav, neobișnuit. Dar de ce numaidecît ceva grav, neobișnuit? Nu era deajuns să-i fi ieșit în cale o afacere nouă? El, pentru o afacere bună, e gata să jertfească orice. Dar nu, nu o mai satisfăcea răspunsul acesta! Sensibilitatea ei deveni tot mai ascuțită. Avea senzația că i se înfiripă simțuri nouă, cu care adulmecă vibrații nouă ce izvorăsc din întuneric și care deșteaptă în ea o teamă nedeslușită.

N-ar fi mai bine să aprindă becul, să citească ceva?... Dar nu putu citi nici o pagină. Trupul îi era ostenit, moleșit, de zvîrcolirea zadarnică în așternut. Pleoapele i se închiseră, cartea căzu pe cuvertura ușoară de lînă, și Ana Crețu lunecă într-un somn greu. Lumina becului cu abajur verde rămase strajă pe noptieră, dar, în perdelele albe ale ferestrelor, începu să mijească de ziuă.

De departe, de la periferiile orașului, se ridica în văzduh zgomotul căruțelor cu zarzavat, ca o cernere fină de ape. Era zi de tîrg. Furtuna de peste noapte fu înghițită o dată cu zorile, și ziua se vestea senină, cu un cer înalt, cu aerul împrospătat de ploaie și de vînt.

II

Dimineață, Ana se deșteptă tîrziu. Deschise cu greu pleoapele. O lîncezeală grea îi pătrunsese toate mădularele. Se simțea ostenită ca și cînd ar fi vegheat toată noaptea. Capul îi era greu și o durea. Închise iar pleoapele și își duse mîna la frunte, mîngîind-o ușor cu degetele lungi, palide. Se gîndi că va fi tîrziu și că fetele se vor fi sculat. Va mai rămîne totuși puțin în așternut, poate i se va potoli durerea de cap. Nu se auzea în toată casa nici un zgomot, numai bătaia pendulei din salon.

Deodată tresări, deschise ochii și se ridică într-un cot. Din patul vecin auzi o respirație adîncă și prelungă. Soțul ei dormea cu fața întoarsă spre părete. Apoi, iar, nu i se mai auzi respirația. Era acoperit numai cu cearceaful, pătura albă de lînă era pe căpătîi frumos împăturită, așa cum o lăsase ea de cu seară.

Un zîmbet fugar îi trecu pe buze, și o destindere i se răspîndi în tot trupul. Siguranța că el e aici, că nu i s-a întîmplat nimic, o liniști și o satisfăcu, alungînd din primele clipe mirarea firească de a-l vedea în pat. Nu se întrebă nici cînd a venit, și nici cum de n-a simțit nimic cînd a intrat el în odaie. Se lăsă din nou pe perini și închise ochii. Parcă abia acum s-ar apropia de ea somnul cel adevărat. Ațipi îndată și mai dormi un ceas.

Cînd se trezi, omul ei dormea încă. Ieși tiptil din dormitor și intră în baie. Fetele nu se sculaseră încă. « Las' să doarmă, își zise ea. Nu sînt obișnuite să se culce atît de tîrziu. De altfel, e mai bine că dorm. Și dacă se vor scula, nu le va spune nimic despre sosirea tatălui lor. Altfel Iustina ar da năvală în dormitor. »

N-o mai durea capul, și apa rece o destinse de tot. Se simțea ușoară, întinerită, cînd trecu la bucătărie să pregătească micul dejun. Murmura, cu buzele închise, melodia unei romanțe favorite de pe cînd era fată.

Apucîndu-se de lucru — măcina cafea prăjită pe care o ținea într-o cutie de tinichea — se gîndi ce ființă slabă este omul în lumea asta, cît de ușor își poate pierde curajul. Din nimic începe să nu se mai simtă în siguranță și chiar să se teamă. Ca și cînd viața s-ar răzima pe un singur punct în spațiu și, dacă se clatină el, nu ar mai avea alt reazim. Și punctul acela îl poate clătina, iată, nu numai realitatea, ci și un gînd, o închipuire... Gîndul unei nenorociri care ar putea veni, care s-ar putea întîmpla. De ce nu se apropie mai ușor de noi gîndurile bune, și nu presupunerile întunecate? Sau, numai ei i se întîmplă așa? E predispusă la teamă? E prea sensibilă? Sau... nu are destulă încredere în caracterul lui? Oare de aici izvorau adierile de teamă, nu numai cele de azi noapte, dar și altele care o bîntuiseră în cursul vieții?

Da! Era adevărat! Cu o latură a caracterului bărbatului său nu s-a putut ea împăca niciodată: pornirea aceea de-a aduna avere cu amîndouă mîinile. Nu era nu-

mai de-acum, de cînd întrase în afaceri, de cînd, intrînd în politică, se îndeletnicea cu diferite intervenții, ci i-a surprins însușirea asta încă din primul an al căsătoriei lor, înainte de-a veni copiii. De cîte ori îi simțea patima și dîrzenia cu care urmărea un cîștig, deși păstra formele eleganței în purtări și nu cădea niciodată în brutalitate, nici în spolierea partidei ce-i cădea pe mînă în cariera lui de avocat, Ana nu se simțea bine ca și cînd atitudinea asta a lui l-ar fi micșorat în ochii ei. Era o notă pe care nu o înțelegea, care nu-i plăcea și care o înstrăinase de el. Luptase mult împotriva acestei indispoziții pentru că adierea înstrăinării de el o înfrica. Încercase să-și explice în toate chipurile pornirea aceasta a lui Ion... Își zicea, în scurgerea anilor de căsătorie, că poate nu-i decît simțul practic al vieții, hărnicia și hotărîrea de a învinge în viață, de a clădi un cuib solid pentru familie!... Poate era reflexul și urmările experienței lui din tinerețe, din anii de liceu și universitate, cînd luptase cu mari greutăți materiale. Ea nu înțelegea lupta asta. Crescuse într-o familie de doctor bine situată și adusese o zestre frumoasă în căsătorie... Dar și dacă ar fi crescut în mijlocul lipsurilor, cu firea ei nu ar fi înțeles lupta asta a lui, prea aprigă, prea strînsă pentru bunurile materiale ale vieții. Ea fusese o fată aplecată spre visare și avea, din fetie, cîteva caiete pline cu versuri pe care le recitea și acum din cînd în cînd. Pe vremuri a și publicat cîteva poezioare în diferite reviste... De multe ori încerca să-și alunge neplăcerea de a-l vedea lacom de avere spunîndu-și că doar în asta nu se asamănă, dar că, în sfîrșit, nu e mare lucru, pentru că celelalte însușiri ale lui contribuiseră la armonia vieții lor. Cine poate găsi doi oameni care să se asamene întru toate?

Toate explicațiile ce le încercase în cursul anilor de căsătorie nu putuseră însă să-i stîngă de tot aversiunea față de slăbiciunea asta a bărbatului. Ea își ridica mereu, instinctiv, capul, de cîte ori i se părea că Ion e prea răpit de munca lui. Ducea toate cauzele ce-i cădeau în mînă pînă la ultima instanță, cînd nu le cîștiga la cele inferioare. Și de multe ori nu era vorba de cauze mari, de perspectiva unui cîștig însemnat. În cîteva rînduri, ea intervenise uneori, la insistența clienților, să nu mai facă apel la o sentință. Creșteau cheltuielile, și oamenii se temeau că nu vor putea plăti. «Dacă pierd, n-o să le cer nici un ban», răspundea avocatul, cu buzele strînse. Și, într-adevăr, în cîteva cazuri a făcut așa. «Cine știe, poate e ambiția lui de avocat», își zicea Ana. «E încredințat că e justă cauza». Dar nici această explicație nu-i topea aversiunea firească față de dîrzenia cu care Ion își urmărea procesele.

Încerca să nu se mai gîndească la ea, să anuleze această slăbiciune a bărbatului prin bunele lui însușiri, și în primul rînd cu iubirea ce-i păstra, cu atențiile de fiecare zi cu care o înconjura. Fusese, în tinerețe, idealul ei de bărbat, și se lipise de el cu tot sufletul, cu toată viața, din clipa în care l-a cunoscut. Iar el o iubise cu patimă, și o mai iubea încă. Ce mare importanță avea dacă asupra unei singure chestiuni nu se înțelegeau?...

De cîte ori nu și-a spus așa, în scurgerea anilor? Și își mai spune și azi. Dar instinctul biruia rațiunea și sentimentele ei. Cînd nici nu gîndea, părea că se ridică din străfundurile ființei ei un deget care arăta insistent spre... lăcomia de avere a lui Ion. Căci cu toate explicările ce-și închipuia, sau i le dădea el, în cursul anilor se depozita în fundul conștiinței ei convingerea nemărturisită că bărbatul ei e lacom de avere... Și-i părea că din această convingere izvorăște și teama ei de viitor...

Iustina intră ca o volbură în bucătărie.

— Dar știi că nu-i frumos din partea ta, mamă! Nu te-ai ținut de cuvînt.

— Cum? făcu surprinsă Ana.

— Ne-ai promis asară că ori la ce ceas va sosi tata, ne vei deștepta și pe noi.

— Cum? S-a sculat? L-ați văzut?

— E în baie. Am aflat-o încuiată cînd am voit să intru. Se bălăcește ca o rață și pufăie pe nări după felul lui. N-a voit să-mi spună care-i surpriza. A zis să am puțintică răbdare. Dar el nu-și face idee cît ne-am frămîntat noi cu surpriza asta. Care-i? Despre ce e vorba?

Eu sunt de acord cu Ota cu privire la secționările materialului. În anul acesta ar fi bine să apară încă un volum de schițe și povestiri și 2 vol. de din amintirile — plus [illegible]. Cel puțin așa se publică anul trecut materialul care apare în 1963. Ar fi și bine să fie grăbit, căci altfel nu cred că voi mai ajunge să văd apărute și ultimele volume! Am mai slăbit din puteri în ultima vreme. Nici mîna nu mă mai ascultă la scris!

Țin să spun: [illegible] nu țin să apară, nu e reușit; [illegible], [illegible] încă nu sunt necesare, — dar țin mult să apară pe lîngă Legea trupului și Legea minții. Cred că înțelegi schimbate titlurile: Cartea unei vieți și Cartea altei vieți. Nici [illegible] [illegible]

— Nu știu nici eu, draga mea! Încă n-am vorbit cu tatăl tău. Dormea greu cînd am ieșit eu din dormitor.
— Bine, dar cînd a sosit azi-noapte?
— Nu știu cînd a sosit. Nu m-am trezit. L-am așteptat mult, pe urmă m-a potopit somnul.
— Și n-ai auzit cînd a întrat în dormitor?
— Se vede că a umblat încet, să nu ne deștepte. Voi ați auzit ceva?
— Nu, se-nțălege! Anicuța doarme și acum ca pămîntul.
— Ei, acuma înțălegi de ce nu m-am ținut nici eu de cuvînt? M-ai acuzat fără de nici o vină.
Iustina se repezi și o îmbrățișă sărutînd-o cu zgomot pe obraz.
— Dragă mamă! Iartă-mă! Dar, serios, nu știi de ce este vorba?
— Cum să știu, dacă n-am schimbat încă nici o vorbă!

— Dar bine, cum a venit? Cu ce a sosit? Nu mai era nici un tren pînă azi la opt.

Ana rămase zăpăcită. Ea nu-și pusese întrebarea asta, mulțumită că l-a văzut în siguranță în patul lui.

— O să ne spună el la micul dejun.

— Poate a venit cu o mașină? Să nu fie surpriza lui o mașină, cum am bănuit eu? De cînd ne tot promite una!

— O să aflăm noi îndată.

Iustina era din nou agitată și, ieșind din bucătărie, coborî la repezeală scara de serviciu, în curte. Poate era mașina acolo, și va fi un triumf al ei că a găsit « surpriza ».

Trebuind să aducă un ibric din dormitor, Ana trecu pe lîngă baie. Auzi zgomotul ce-l făcea încă bărbatul său, bălăcărindu-se în apă. Avea obiceiul să rămînă multă vreme în baie. Deschizînd ușa dormitorului, o izbi un miros acru, neplăcut. Se opri în prag și adulmecă. Ce putea mirosi așa? Vag, își aminti că nu-i era cu totul necunoscut. Un fel de duhneală... Ei, da, era mirosul de tutun, de băutură. Cînd venea, uneori, tîrziu sara, acasă, după o întîlnire cu prietenii, Ion răspîndea atmosfera asta de crîșmă, în cameră.

« Unde va fi întîrziat? » se întrebă ea. Că băuse undeva, și poate chiar mai mult decît de obicei, era sigură. Mirosul acela era mai gros și mai greu ca altădată; dar nu-i trecu prin gînd c-ar fi putut întîrzia într-un restaurant sau în vreo cafenea din oraș. Era absurd să creadă că a sosit cu acceleratul și că, în loc să vină acasă, a tras la vreun local. Porni repede, dădu aproape năvală la ferestre și le deschise... « Va fi băut în vagon-restaurant », își zise ea, bucuroasă că a găsit o explicație. Dar numaidecît își spuse că nu-i cu putință. Unde ar fi stat de la sosirea trenului pînă noaptea tîrziu?

Deschizînd ferestrele, văzu geamul spart și puzderia de sticlă și își aminti de spaima ei de azi-noapte. Se aplecă și privi în stradă: ornamentul acela de tinichea nu mai era acolo.

Părăsind dormitorul se întrebă cum de n-a simțit mirosul acela cînd s-a deșteptat? Ar fi deschis de-atunci ferestrele. Ieși, pe altă ușă, în sală, și cînd trecu pe lîngă vesmintele bărbatului, atîrnate ca de obicei în cuier, o izbi același miros, amestecat însă cu mireasma grea de tutun, și de încă ceva, străin. « Miroase a cafenea », își zise, aducîndu-și aminte că acolo și mesele de marmoră erau îmbibate de fum de tutun. Dar, nu se putea înșela: era și o adiere de parfum, dar cu totul respingătoare, covîrșită cum era de mirosul de pipă ori de țigări de foi.

Deschise și aici fereastra ce răspundea în curte, apoi se întoarse în bucătărie cuprinsă din nou de nedumerire și neliniște. Ion nu folosea nici un fel de parfum, nici chiar apă de colonie. Avea el un săpun preferat, cu o mireasmă discretă de trandafir. Nicicodată nu descoperise în preajma lui o altă adiere.

« Desigur că a fost cu o societate », își zise, neîndrăznind să-și spună că va fi stat mai multă vreme în apropierea unei femei căci parfumul era, cu siguranță, dintre cele întrebuințate de femei. Avea chiar ea o prietenă care-l folosea.

Cum îngrijorarea de azi-noapte era gata să o copleșească din nou, se bucură cînd o văzu intrînd pe Iustina.

— Nu-i în curte nici o mașină, zise ea cu vocea înăsprită. Totuși tata a sosit cu un automobil. Mi-a spus portarul. Mai erau în mașină doi domni și o doamnă.

— Adevărat? Se prea poate, răspunse cu vioiciune și cu bucurie mamă-sa.

Dacă-i așa, se explică și adierea de parfum, și mirosul de țigări de foi. Poate domnii aceia, sau unul din ei, a fumat tot drumul. A cunoscut și ea destui fumători pătimași care, fie în tren, fie în mașină, după ce-și cer voie, nu se mai opresc din colhăit tot drumul.

— Portarul spune că a sosit aproape de crăpatul zorilor, și că domnii dinlăuntru erau foarte gălăgioși. Era o mașină mare, de patru persoane. Tata și doamna aceea ședeau în fund, iar cei doi domni în fața lor. Aveau cu ei și o damigeană cu vin.

— Vai de mine, Iustino, zise supărată Ana, tu te-ai pus să-l iscodești în toată legea pe portar. Nu-i frumos!

Zicea așa, dar în sine era mulțumită. Dacă aveau la ei și o damigeană de vin, se înțelegea ușor și mirosul acela de băutură, fără să fie nevoie a mai presupune și vreun restaurant sau cafenea.

— Voiam să văd, n-au scăpat vreo vorbă în legătură cu surpriza din telegramă? Dar portarul n-a auzit nimic, decît că cei doi domni nu l-au lăsat pe tata să se coboare înainte de a nu mai bea un pahar « la botul calului ».

După o clipă de tăcere, Iustina continuă:

— Poate că n-am făcut bine, cum zici tu, dar dacă am greșit, mi-am și luat numaidecît pedeapsa.

— Ce pedeapsă? întrebă mirată Ana.

— Păi, ocupată cum eram cu portarul, n-am băgat de samă că fereastra de la locuința domnului Stratilat, ce dă spre întrare, era deschisă. Și, cînd m-am întors să plec, dumnealui se uita la mine zîmbind. M-a văzut așa, numai în halat, cu părul... și cu degetele încîrligate voia să-i arate părul vîlvoi.

— Dar cine te-a pus să cobori în curte?

Iustina nu-i mai răspunse că se grăbi la baie. Nu avea noroc în dimineața asta și pace bună! Anicuța se sculase între timp și era acolo. Mamă-sa o auzi cum trînti dup-olaltă trei uși. Desigur a dat năvală în dormitor să-l vadă pe tatăl său.

Dar fata nu se grăbi să intre în dormitorul părinților, ci într-al lor, al fetelor, și se înțepeni înaintea oglinzii. Voia să vadă cum arată în halat și cu părul vîlvoi. « Zîmbetul lui Stratilat a fost foarte semnificativ », își zise ea neliniștită. Ce mai calea-valea, « semnificativ »! Hai să-i spunem pe nume: fusese bucuros, dar era o bucurie plină de ironie.

Stratilat, Teodor Stratilat, conferențiar la chirurgie, era chiriașul lor de doi ani, într-un apartament cu trei camere și baie, la parter. Erau într-o privință « colegi », cum studia și ea medicina, și se cunoșteau bine. Totuși, nu-i putea permite s-o vadă într-un costum sumar, și încă să se uite la ea ironic. Nu-i vorbă, îl necăjește și ea adeseori. Totuși, este o intimitate în care nu trebuie să pătrundă un străin, chiar dacă-l cunoști și ți-e simpatic. Altceva e la facultate, unde, la disecție și la operație...

Dar nu! Nu avusese nici un motiv să o privească cu zîmbetul acela ironic. Era bine! Îi stătea bine în halat și papuci, încinsă peste mijloc cu șnurul de mătase vișinie. Era parcă mai înaltă, sub halat trupul părea și mai zvelt. Și părul acela încîlcit, « vîlvoi », ce bătea în roșu, îi stătea bine! Domnul Stratilat n-are decît să facă ironii dacă... dacă n-are simț estetic! Doamne, dar cum ar și avea simț estetic cu o carieră de... măcelar!...

Haida de! Cam trecuse și ea măsura caracterizîndu-l așa. Cercetîndu-se amănunțit în oglindă, fu satisfăcută și văzu că n-avea nici un motiv să se supere pe el că a surprins-o în costumul acela; de aceea își zise că chiar măcelar nu era, ci era numai pe cale de-a ajunge un bun chirurg. « Dar mînile tot de măcelar îi sînt », își zise, trăgînd cu coada ochiului în oglindă, în vreme ce se depărta. Totdeauna a avut un fel de oroare de mînile puternice ale conferențiarului.

Fu și mai ușurată cînd o văzu pe Anicuța intrînd în dormitor. Se repezi la baie.

— Vezi, să nu stai mult. Mama a zis să terminăm repede pentru că tata-i îmbrăcat și ea pune cafeaua. Masa e și așternută.

Începînd să se spele, fetei îi păru curios că nu se mai gîndește la surpriza tatălui său, ci la domnul Stratilat, cum stătea în fereastră și o privea. Poate era acolo și cînd a coborît ea în curte. Poate a auzit-o cum se informa de la portar. Ce va fi gîndit? Poate avea dreptate mamă-sa: nu trebuia să se informeze de la un om de serviciu!

În realitate, omul, Ion Roșu, nici nu era portar, ci nevasta acestuia, Paraschiva. El era aprod la tribunal. De dimineața pînă sara era « în ofiț », cum spunea și el, și, cu mîndrie, și nevastă-sa. Aprodul era un român venit de la țară, îmbrăcat în uniforma cenușie a personalului de serviciu de la tribunal, de care era foarte mîndru. Își tundea mustățile scurt de tot, voise de cîteva ori să le radă, cum vedea că se poartă

azi toți domnii, dar Paraschiva se împotrivise spunîndu-i că « se face de rîs ». Despre slujba lui, despre lucrările tribunalului, vorbea numai la plural: « Noi așa », « Noi pe dincolo », « Am condamnat azi pe cutare », « Azi am dat sentința în cauza cutare ». Paraschiva îi arăta un respect mai mare decît pe vremea cînd trăiau la țară. De la zece sara, înainte, el făcea pe portarul. Paraschiva se culca devreme, căci se scula de dimineață. Ea făcea curățenie în apartamentul conferențiarului Stratilat și încă în două apartamente mai mici de la parter. Într-unul locuia profesorul titular de științele naturale la universitate, Ion Săndulescu, un bărbat cam ursuz, cu fața cenușie, c-un început de chelie în creștetul capului, cu niște ochi fără culoare, veșnic mirați, în spatele unor lentile groase ca niște lupe. Într-al doilea locuia Alecu Popescu, titularul catedrei de limbi clasice, un tînăr de treizeci și trei de ani, înalt, subțire, cu mădulare delicate, cu un bogat păr blond dat pe spate, cu ochii de un albastru deschis, prin care-ți părea că vezi ca prin sticlă. Avea o voce catifelată, insinuantă fără să vrea, care încînta, ca un fel de vrajă, auzul femeilor tinere.

Paraschiva vorbea de « profesorii ei » și era foarte mîndră că servește la asemenea fețe distinse.

Ea cu bărbatul ei locuiau lîngă intrarea marei clădiri, într-o cameră spațioasă, de cinci ani. Dar pe domnii profesori « ai ei » nu-i avea aici decît de trei ani. Înainte apartamentele de la parter stătuseră goale un an și jumătate. Avocatul Crețu scăpase, el știe cum, de vechii chiriași, care se nimeriseră oameni buclucași: își plăteau chiria cu mari întîrzieri, și tot ei săreau cu gîlceava.

« Decît așa, mai bine casa goală! », explicase avocatul Paraschivei. Femeia nu-i simpatiza pe vechii chiriași; totuși, după puțină vreme, regretă plecarea lor, căci nu-i mai rămăsese nici un izvor de cîștig. Și căzuse pe gînduri cînd proprietarul îi spusese că nu mai ia chiriași decît oameni siguri de plată și fără copii.

Așa a stat parterul gol un an și jumătate, pînă cînd avocatul Crețu avu prilejul să-i facă un mare serviciu profesorului universitar Constantin Bogdan, un savant matematician cunoscut, dar care, în afară de calculele lui, era mai neajutorat decît un copil. Nu avea simț practic spre disperarea soției sale, doamna Alma.

Constantin Bogdan avea un proces, de la reforma agrară, cu o moșie rămasă de la părinți, procesul zăcea încurcat, împotmolit la Comitetul Agrar, de vreo patru ani. Doamna Alma, după ce încercase zadarnic să-l urnească, să umble personal pentru rezolvarea lui, îi zise într-o bună zi: « Trebuie să-ți angajezi un avocat bun, unul cu legături la Comitetul Agrar. Se vorbește că este unul aici, unul Crețu, care a dus la bun sfîrșit astfel de procese încurcate ». — « Dreptatea e de partea mea, trebuie să se hotărască favorabil nouă și fără intervenții. Eu sînt dușmanul intervențiilor. »

Totuși, stăruința soției l-a determinat să-l angajeze pe Crețu. În trei luni, Crețu reuși să-i aducă o sentință definitivă de proprietate.

Doamna Alma auzise din vreme că avocatul pentru asemenea chestiuni ia onorarii mari, dar nu-i spuse nimic bărbatului pînă nu se isprăvi procesul. « Tocmește-te tu cu el », îi zise profesorul. Ion Crețu era foarte măgulit că savantul i-a cerut concursul și nu voia să știe cu ce onorariu lucra. Ceru o sumă bagatelă. « Cheltuielile efective, doamnă! ». « Dar bine, nu se poate, domnule advocat. Ne-ați făcut un mare serviciu. » — « A fost o cinste pentru mine să lucrez pentru un savant de renume european, credeți-mă. Era și păcat să nu-l ajutăm căci oameni ca domnia-sa nu se pricep la astfel de probleme. Fiecare om cu talentul lui, doamnă. » — « Frumos din partea dumitale! Totuși, nu se poate să nu luați un onorar. Ne-am simți prea îndatorați. » — « Uite-te ce-i, doamnă Bogdan, dacă nu vă supără. Noi, adică familia mea, nu prea avem legături cu domnii profesori. Eu am o casă mare, cu trei apartamente, la parter, libere. Nu le-aș închiria oricui. Știu că dumneavoastră cunoașteți multă lume. Mi-ați face o mare bucurie dacă ați recomanda în cercul cunoștințelor dumneavoastră apartamentele de închiriat. E cam mult și cam prozaic ce vă cer, nu? » — « Dimpotrivă, domnule avocat, o să le fac un serviciu unor cunoscuți ai mei care nu sînt deloc mulțumiți cu locuințele ce au. »

Așa se mutaseră, pe rînd, într-un sfert de an, cei trei profesori în apartamentele de la parterul locuinței avocatului Crețu. Și așa ajunse avocatul și familia lui în relații sociale destul de strînse cu familia profesorului Bogdan. Cei trei chiriași erau cu toții prieteni buni ai savantului și mai ales ai doamnei Alma, care, la sindrofiile ei, începu să invite și pe familia Crețu. Erau destul de dese aceste conveniri în familie de la care cei trei chiriași erau nelipsiți încă înainte de a se muta la avocat. Doamna Alma se plictisea singură, și cînd era numai cu bărbatul, era ca și singură. Acesta nu-și ridica capul din calculele lui, dintre hîrțoage și cărți, decît ca să mănînce și să se culce. Dar, lucru ciudat: cînd era cu oameni care aprindeau o discuție, se transfigura și ajungea de nerecunoscut. De altfel, ca și Ion Săndulescu, profesorul cel ursuz de științe naturale. Dar doi, care se pricepeau să aprindă discuția, erau mereu la îndemînă: conferențiarul Stratilat și profesorul de limbi clasice.

Cu asemenea prilejuri, doamna Alma avea o mare satisfacție: bărbatul ei era tare în discuții, își dovedea superioritatea de savant în toate problemele. Ceilalți veneau la sindrofiile ei și pentru a schimba o vorbă, dar și robiți de farmecele doamnei Alma, fiecare în felul lui.

Doamna Alma era o brunetă 'năltuță, împlinită chiar, dar cu formele tari ca piatra, veșnic cu fața scăldată în lumină cînd era în societate, vorbăreață, îndatoritoare. Făcea impresia unei cireșe pîrguite care atîrnă de ram și te îmbie s-o mănînci. Totuși, deși avea numai treizeci și cinci de ani și trăia de zece cu un bărbat mai în vîrstă decît ea cu douăzeci, nu se lăsa culeasă de nimeni. Se măritase cu Bogdan îndrăgostită de ființa lui misterioasă, ascunsă sub tăcerea și pacea în care părea încremenit, și din care izbucnea numai în discuțiile felurite ce se porneau la sindrofiile din casa lor.

Cînd avocatul Crețu asistă întîia oară cu Ana și cu fata cea mare, cu Iustina, la o asemenea discuție, la care participară toți cei trei chiriași ai lui, rămase cu o impresie puternică și cu un respect crescut față de societatea aceasta în care nu pătrunsese pînă acum. Se discutară probleme mari, de ordin general, principii și teorii cu care el nu se mai întîlnise de cînd își terminase studiile. Viața nu i le mai scosese în cale, iar el era dus de șuvoiul preocupărilor practice. Erau și multe lucrări noi, progrese ale științei, de care habar nu avea. Rămase impresionat cu deosebire de marea atenție și însuflețire cu care asculta nevastă-sa, Ana, și, de cîteva ori, înlemni de frică văzînd-o că intră și ea în discuție. Dar nu-l făcuse de rușine: observațiile ei erau inteligente, juste.

Nu trecu mult și Ana Crețu făcu și ea invitații. Încă nu-și arătase vasta și luxoasa locuință decît familiilor cunoscute de mai demult. Conversațiile acestea, de o înaltă ținută, o captivau. « Și, apoi, afară de dumneata, doamnă Bogdan, și de domnul profesor, ceilalți sîntem toți acasă, ne adunăm mai ușor, nu-i așa? » făcu ea îmbierea.

Ion Crețu lipsea de cele mai multe ori de la aceste conveniri, fie că erau la el acasă, fie că la profesorul Bogdan: lipsea mult din oraș. Dar era foarte mîndru de societatea în care intrase familia sa. Se felicita că renunțase la un onorar gras, deși atunci luptase mult împotriva dorinței lui de cîștig. Întrevedea posibilitatea căsătoririi fiicelor sale cu profesori universitari, după părerea lui cea mai înaltă pătură socială. De zestre se va îngriji el, căci o înaltă poziție socială fără avere multă nu se potrivește.

La sindrofiile de la ei de-acasă lua parte și Anicuța, dar pentru puțină vreme. Se scuza mereu că are de învățat, mai ales cînd se ivea în prag profesorul Alecu Popescu. După ce-i făcea o reverență și lui, ca și celorlalți, să grăbea să iasă nemaicăutînd să privească la nimeni, căci își simțea obrajii năpădiți de-o căldură fierbinte de parcă i s-ar fi aprins sîngele.

DESTĂINUIRI: «...liniștitele noastre ședi

ROTONDA 13

POATE PUȚINI DINTRE SCRIITORII ROMÂNI interbelici au determinat o literatură memorialistică atît de bogată și divergentă în aprecieri, pe cît a reușit s-o facă personalitatea cu multiple fațete a lui E. Lovinescu. Doar Titu Maiorescu și-a mai păstrat în ochii discipolilor lui o imagine atît de impunătoare și de fascinantă în același timp, de unde frecventa apropiere care s-a stabilit între cei doi critici cu importanță decisivă în dezvoltarea culturii și literaturii noastre moderne.

Rotonda pe care Muzeul literaturii române a închinat-o mentorului de la „Sburătorul", vineri 13 iulie 1973, cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la prematura și mult regretata sa dispariție (16 iulie 1943), a urmărit să lumineze, prin confruntarea celor mai variate opinii și prin învierea atmosferei intime, profilul omului Lovinescu. Figura criticului, în ambianța cenaclului său, a fost evocată de scriitorii Cella Serghi, Ioana Postelnicu, Camil Baltazar, Virgiliu Monda, toți recunoscuți și formați la „Sburătorul", precum și de Radu Tudoran, în care E. Lovinescu punea mari speranțe. Seara de amintiri literare, pe care o transcriem întocmai de pe banda de magnetofon, a fost prezidată, ca de obicei, de profesorul Șerban Cioculescu. Scrise special pentru această ocazie, dar nerostite atunci, cuvintele lui Mihail Celarianu, pe care, de asemenea, le reproducem în continuare, sporesc interesul destăinuirilor.

Mărturiile lovinesciene ce prefațează evocările de față au fost extrase din corespondența marelui critic cu romanista slovacă Jindra Hušková, corespondență aflată azi în fondurile M. L. R.

N. R.

ţe literare... pe o mică barcă de salvare...»

E. Lovinescu evocat de:

ŞERBAN CIOCULESCU, CAMIL BALTAZAR, CELLA SERGHI, MIHAIL CELARIANU, VIRGILIU MONDA, IOANA POSTELNICU, RADU TUDORAN

« 19 octombrie 1938

Mă simt foarte vinovat de a nu fi răspuns la timp; pricina e în catastrofalele evenimente întîmplate în cursul acestei luni, a căror prefaţă patetică am trăit-o puţin şi împreună în aceste zile de 21, 22 Mai, cînd noi făceam literatură şi alţii pregăteau ceea ce s-a şi văzut. Dacă noi pe aici am trăit într-o angoasă continuă, deşi mai departe de teatrul evenimentelor, şi interesaţi numai prin simpatie şi par voie de conséquence, *îmi pot închipui ce au fost săptămînile acestea pentru dumneavoastră. Am aşteptat să se liniştească puţin lucrurile, dar ele s-au liniştit, în parte, numai sub ruinele ţării şi, în ceea ce priveşte Bratislava, văd că rana e deschisă şi soluţia tot suspendată.*

Cum puteam să-ţi mai vorbesc, în cazul acesta tulburător, de liniştitele noastre şedinţe literare? Ele se urmează ca şi înainte, între oameni scăpaţi din furtuna evenimentelor pe o mică barcă de salvare, a dezinteresării literare. »

« 23 decembrie 1939

[...] *ne bucură că* «*oaza*» *noastră a avut vremelnica vizită a dumitale, pe care o mai sperăm, cînd se vor limpezi timpurile. Dar se vor limpezi? Trebuie să credem că da; ce mi-ar mai rămîne dacă ni s-ar lua şi speranţa?* »

« 19 decembrie 1940

M-am bucurat că-ţi mai aduci aminte de noi şi de literatura noastră, într-o epocă de aramă, în care valorile spirituale sunt atît de nesocotite. E inutil să mai comentăm evenimentele, dar, înţelegi că nimic nu m-a doborît mai mult decît pierderea atît de cumplită a celei mai mari forţe intelectuale a noastră [*N. Iorga*], *singura care izbutise să străbată pînă şi în spaţiile interplanetare... Pentru o lună ne-am suspendat şi noi activitatea noastră literară comună, dintr-un sentiment de profundă zădărnicie.* »

E. LOVINESCU

Şerban CIOCULESCU

« DEŞI L-AM CUNOSCUT „PUI" ŞI ÎNCĂ „PUI" INSUPORTABIL, ÎMI PARE, AŞADAR, BINE SĂ-L RECUNOSC ASTĂZI „CUCOŞ" – ŞI ANUME „CUCOŞ" GALIC, DE SE POATE ÎNTREBUINŢA PLEONASMUL – ADICĂ UN APĂRĂTOR AL INTELECTUALISMULUI ÎMPOTRIVA MISTICISMULUI ŞI AL ORTODOXIEI... »

E. Lovinescu – *Memorii, II.*

EUGEN LOVINESCU A FOST UN nedreptăţit al soartei şi el n-ar fi bănuit că la 30 de ani după moarte numele îi va fi mai sonor decît în timpul vieţii sale, că va fi pus în lumina cea mai justă în timpul unei societăţi socialiste, de care el, într-un fel, se temea. Prejudecăţile de atunci făceau legitimă o anumită temere a intelectualilor, chiar progresişti, care crescuseră însă într-o altă societate.

De altfel, Lovinescu şi-a arătat libertatea de gîndire şi independenţa prin schimbarea frontală pe care a făcut-o faţă de maestrul său, Titu Maiorescu. Toată viaţa s-a recunoscut elevul lui Maiorescu, dar aceasta nu l-a împiedicat, cînd a scos *Istoria civilizaţiei române*, să facă apologia Revoluţiei burgheze din 1848, pe care *Junimea* o considera o eroare, o erupţie imitativă, în sfîrşit, o mişcare care nu a lăsat în istoria contemporană a României o urmă adîncă. Deci, Eugen Lovinescu a fost un spirit liber, un spirit independent.

Deşi format la şcoala maioresciană, el a debutat sub semnul criticii impresioniste. Adeseori debutul se şterge din conştiinţa contemporanilor; cînd însă un critic debutează ca impresionist, de el se leagă prejudecata superficialităţii şi Lovinescu a avut să sufere în timpul anilor săi de maturitate, cînd de mult stilul şi atitudinea sa erau ale unui critic militant, cu convingeri ferme, cu directive personale. Orientarea literaturii noastre într-o direcţie citadină, dominarea spiritului obiectiv în proza epică şi caracterul muzical al poeziei lirice, au fost trei principii care l-au călăuzit pe Lovinescu şi care au fost fecunde în vremea lui. Ca să dau un singur exemplu: el a reuşit să facă din Hortensia Papadat-Bengescu o scriitoare care părea iremediabil condamnată la o frenezie subiectivă, un mare romancier obiectiv, un clinician, atît al personajelor, în mare parte suferind fiecare de cîte o boală, dar şi al societăţii întregi, în sensul metaforic al cuvîntului.

Spuneam, deci, că impresionismul debutului său, *Paşii pe nisip*, cum şi-a numit el primele cărţi de critică, considerînd critica literară o disciplină incertă, a mers împotriva cunoaşterii reale şi adîncite a operei lui în timpul vieţii. Au mai fost şi alte elemente care au concurat la necunoaşterea acestui foarte mare scriitor care a fost Eugen Lovinescu, şi unul dintre ele a fost chiar talentul său literar, care a avut ca o consecinţă neprevăzută răspîndirea ideii că nu este un critic. Sau ai talent literar şi eşti scriitor, sau nu ai talent literar şi eşti critic. El şi-a permis să aibă şi talent literar, să fie şi critic.

Ei bine, a spune despre Eugen Lovinescu c-a avut talent literar e prea puţin. El a fost creatorul stilului nostru critic, care, pînă în 1920, era un fel de amestec de gazetărie şi avocatură. Adică, cel care scria, pleda pentru un scriitor sau contra, într-o proză mai mult sau mai puţin ziaristică, care nu avea nici o înaltă ţinută intelectuală şi nici o înaltă ţinută artistică. Lovinescu, în această privinţă, este primul nostru critic din acest secol care a vrut să ridice stilul critic la demnitatea unui stil artistic. Numeroasele metafore, numeroasele comparaţii, dar nu numai atîta, puterea de concentrare a scrisului său, puterea de formulare scurtă, de sintetizare într-o singură frază a specificului talentului unui scriitor, aceasta i-a aparţinut în propriu.

Acestui mare critic şi profesor i s-au închis uşile Universităţii, deşi era doctor de la Sorbona de la vîrsta de 28 de ani şi a fost redus la necesitatea de a rămîne pînă la pensionare profesor secundar de latină, dar cum tot răul este spre bine, se poate spune că Eugen Lovinescu este ultimul mare latinist al culturii noastre şi poate cel mai creator şi mai fecund.

Lovinescu a observat forţa definitorie a neologismului. După ce combătuse în *Literatura lui Galaction*, prin 1909 sau 1910, afluenţa neologismelor şi pledase pentru un

stil neaoş în literatura noastră, după război şi-a revizuit părerea şi scrisul său s-a smălţat de neologisme pe care le-a impus stilului critic contemporan.

Vreau să închei cu o singură întîmplare, o singură anecdotă literară pe care o pomenea el cu o legitimă mîndrie. Marele lingvist Lazăr Şăineanu, silit să părăsească ţara pentru că nu i se acordase cetăţenia, se stabilise în Franţa, unde, lucrînd la Societatea studiilor rabelaisiene, a scris lucrările fundamentale: *L'Argot parisien* şi *La Langue de Rabelais* ş. a. m. d. El lăsase în ţară un frate, Constantin Şăineanu, care-i trimitea cărţi româneşti şi-l ţinea la curent cu noutăţile. Şăineanu era supărat pe români, dar nu şi pe limba română pe care o urmărea cu un interes deosebit. La un moment dat a spus: « N-am nici o carte a lui Lovinescu. Trimite-mi cît mai multe cărţi ale lui Lovinescu ». Şi atunci Constantin Şăineanu a făcut un pachet de 20 de volume şi le-a trimis. Şăineanu a fost foarte impresionat de valoarea monumentală a operelor lui Lovinescu — erau acolo cele 10 volume de *Critice*, în prima ediţie, era *Istoria literaturii române*, era *Istoria civilizaţiei române* — şi atunci şi-a exprimat uimirea că acest om de mare valoare nu este nici profesor universitar, nici membru al Academiei. Iar pe urmă se întreba: « Dar, mă rog, aceasta este limba română de azi? Pentru că eu nu mai recunosc în asta limba pe care am lăsat-o în 1900 ».

Ei bine, în revoluţia care s-a produs în limbajul nostru critic, principalul autor, stimulatorul principal al noului stil critic a fost Eugen Lovinescu. După Eugen Lovinescu, şi pînă astăzi, criticul român nu mai scrie lăbărţat, nu mai scrie difuz, nu mai scrie prolix, nu mai scrie gazetăreşte. Se poate chiar constata defectul, sau, ca să zic aşa, o consecinţă caricaturală la unii dintre criticii lipsiţi de maturitate: se întrebuinţează neologisme fără sens şi fraza critică nu mai are înţelesul luminos, înţelesul lapidar, înţelesul pe care-l avea în fraza lui Lovinescu.

V-am făgăduit să închei, pentru că avem norocul ca în prezidiul nostru să fie scriitori care au frecventat cenaclul lui Lovinescu, pe care Lovinescu i-a iubit şi i-a recomandat. Ca să încep cu literatura feminină, doamna Cella Serghi, doamna Ioana Postelnicu, doamna Ada Orleanu, pe care o văd printre spectatori, sînt scriitoare care au fost formate în cenaclul lui Lovinescu. Acelaşi lucru se poate spune, în ordinea vechimii, pe picior de egalitate, despre poetul Camil Baltazar şi poetul şi prozatorul doctor Monda. Îl avem ca oaspete şi pe Radu Tudoran, în care Lovinescu vedea marea speranţă a romanului românesc acum treizeci de ani, şi pot afirma personal, cum se zice la juraţi, pe onoare şi pe conştiinţă, că nu s-a înşelat în această privinţă; decît că marea speranţă astăzi este un mare romancier. Ei bine, de la lectura primului roman, *Un port la răsărit*, Lovinescu a spus: « Este un mare scriitor ». Şi peste cîteva luni, simţindu-se că moare: « N-aş vrea să mor înainte de a citi al doilea roman al lui Radu Tudoran ». Deci Radu Tudoran, chiar dacă nu este un produs al şcolii lovinesciene, este un scriitor pe care diagnoza sigură, infailibilă a marelui critic care a fost Lovinescu, l-a recunoscut de la a doua sa carte.

Vă mulţumesc pentru atenţia pe care mi-aţi acordat-o şi dau cuvîntul poetului Camil Baltazar.

Şerban Cioculescu vorbind.

Camil BALTAZAR

« L-AM SUSŢINUT CU INSISTENŢĂ, NU DIN PRIETENIA CARE ÎNCHIDE OCHII CI, PROBABIL, DIN RECUNOAŞTEREA ÎN LITERATURA LUI A EXPRESIEI FORMULEI MELE POETICE, ÎNTRUCÎT, CA ŞI ORICE CITITOR, ÎN ARTĂ, CRITICUL SE CAUTĂ PE SINE ŞI NU E SATISFĂCUT DECÎT CÎND SE GĂSEŞTE. »

E. Lovinescu — *Memorii, II.*

Eu am să vorbesc despre Lovinescu-omul. La 16 iulie se vor împlini 30 de ani de cînd E. Lovinescu s-a suit din lut în ţinuturile eternităţii şi spiritul lui dăinuie viu şi prezent printre noi. Lovinescu s-a stins aşa cum a vieţuit, la masa de lucru*, în funcţia sacerdoţiului său critic, creator, devenit jertfă de sine, virtute care îl înstemase în cele mai bine de patru decenii de apostolat în slujba culturii româneşti.

Alţii îşi trăiesc viaţa în stradă, în alcov, la bara justiţiei sau în clocotul luptelor politice. Pontiful criticii contemporane vieţuia, cu intensitate, în scris. Poate de-aceea fiecare slovă, din cîte a aşternut pe hîrtie, freamătă de o augustă, contaminantă vitalitate. Ai impresia că, odată cu apăsarea peniţei, s-au îmbibat în file şi globulele roşii ale propriului său sînge. Fie că e vorba de *Maiorescu şi contemporanii lui*, fie că scrie despre *Maiorescu şi posteritatea lui critică*, întrerîndurile vibrează de particule iradiante din viaţa şi sufletul admirabilului om Lovinescu. Într-atît omul îşi trăia scrisul, încît oricare din slove sînt pătrunse de nervurile fine ale minţii şi de bătăile inimii lui. Ai senzaţia că Lovinescu îşi desfăcea în faţa colii albe de hîrtie băierile inimii, încît, parcurgîndu-i scrisul, participi cu aceeaşi caldă intensitate la el.

Se dezvăluie aici structura de umanist, dar totodată şi iradiaţia vieţii netrăite decît la masa de lucru. Aşa se face că o bună parte din activitatea sa e ocupată de memorialistică — începînd cu cele 2 opuri de MEMORII, continuînd cu cel de-al 3-lea şi sfîrşind, aparent, cu opul *Aqua forte*, căci periplul memorialistic se extinde pînă la ultimele pagini de prezentare a membrilor *Junimii*, în volumul *Scriitorii ocazionali.*

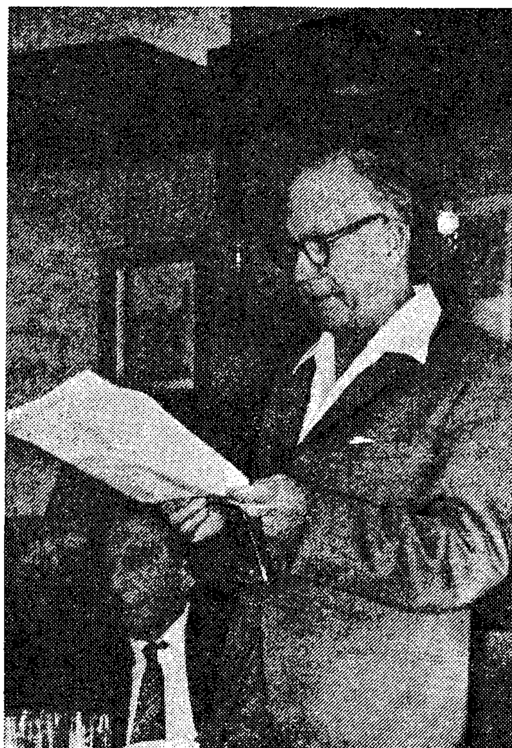
Ca să adauge complementul vieţii, însăşi boala şi-a luat sarcina să-şi lase amprenta în cărţile scoase în ultimii săi ani de viaţă. Opul *Maiorescu şi contemporanii lui* are la urmă această postfaţă: « Ca şi-n *Maiorescu şi posteritatea lui critică*, — volumul acesta trebuia sfîrşit cu un *Apendice al numelor proprii.* Trebuind să intru într-o clinică, nu mi-am putut împinge forţele decît pînă la facerea corecturilor. INTERRUPTA PENDENT ». Se observă-n aceste rînduri căldura stilului oral lovinescian. În acelaşi trimestru criticul însemna aceste două dedicaţii: « Poetului Camil Baltazar, cu vechea mea preţuire, din mijlocul suferinţelor mele, acest nou mesaj » şi « Prietenului poet Baltazar, îi ofer această *ultimă carte* a mea, cu vechi sentimente » — în care se simte la fel de vibrant clocotitor, omul trăind, de astă dată realmente, pe propria-i piele, ceea ce altădată imaginase şi trăise pe hîrtie.

S-ar crede că scriind « ultima carte » Lovinescu îşi bănuia sfîrşitul. Nicidecum. Ultimul său op din ciclul junimist, adică cel de al II-lea din *T. Maiorescu şi contemporanii lui*, are prefaţa datată *septembrie.* Criticul s-a stins în iulie 1943 şi editorul lui, Pompiliu Constantinescu, a păstrat prefaţa întocmai, pînă şi antedatarea, septembrie 1943, ea mărturisind că E. Lovinescu avea încredere în viaţă şi, cum scria Pompiliu Constantinescu, « socotea că forţele lui intelectuale erau atît de vii, încît nu şi-a putut închipui că să nu ducă la bun sfîrşit ciclul junimist ».

Forţa asta intelectuală însufleţea scrisul lovinescian şi mobiliza pe cititori pentru că simţeau, în ritmul frazelor, palpitînd însăşi inima mare a splendidului exemplar uman ce a fost Lovinescu. Numai cei ce s-au împărtăşit din merindea minţii şi sufletului acestui mare şi cinst camarad de breaslă şi au simţit de atîtea şi de atîtea ori ochii săi calzi, buni şi în legători, aţintiţi asupra carierei şi creaţiei lor, cum am fost

---

* În *Contemporan cu ei*, p. 8 mil Baltazar afirmă: « ... deşi aşezat în poziţie orizontală,i în aceeaşi poziţie, aşa cum E. P. L., 1962, Caarte dinamic, scria tea şi-şi lua note găseau cunoscuţii şi prietenii săi cînd veneau la el: întins pe divan, un divan foarte jos plin de perne multicolore, unde, în loc de puişor, avea la cap ziua un sul puţin ridicat, ţinînd loc de pernă ».

eu, îşi pot da seama ce pierdere cumplită, ireparabilă, a constituit pieirea lui Lovinescu în plină eflorescenţă a puterilor sale creatoare. Şi ca mine au fost zeci de zeci, necunoscuţi sau abia înfiripîndu-se literariceşte, din clase diverse, de felurite vîrste, începători sau oameni încărunţiţi, din toate straturile şi clasele sociale.

La uşa ambasadorului literelor, nenumit, dar în funcţiune permanentă, a răbdătorului îndrumător şi dascăl au bătut, cred, mai mulţi solicitatori la artă decît bat în decenii întregi la uşa unui minister al culturii. Cu sau fără vocaţie, simpli «traistă-n băţ» sau artişti autentici, ei aflau în casa criticului şi-n inima sa aceeaşi mînă întinsă, primitoare, cordială.

De cîte ori îl urmăream pe bonomul cu părul argintiu, proptit cu un deget pe frunte şi ascultînd, ore întregi, nemişcat, lecturi de romane, poeme şi piese interminabile, nu conteneam să-i admir paciența dumnezeiască şi tenacitatea.

Asta era însă rîvna, truda de suprafaţă, exterioară. Dar un fapt pentru care el va rămîne veşnic neşters în amintirea generaţiilor succesive ce s-au perindat prin biroul lui este că, atunci cînd prindea să-ţi îndrăgească scrisul, cînd descoperea filigranul de aur în maldărul manuscrisului, acel filon al vocaţiei, dobîndeai, de la sufletul şi pana lui, emulaţie, încurajare şi îndemn la lucru. Se ştie azi, fiindcă sînt pe buzele tuturor, numele unei întregi pleiade de scriitori care, de la debutul lor pînă la reuşită, s-au înfruptat, s-au adăpat din plin din prisosul acesta de suflet, din surplusul acesta de bunătate al unui om despre care se spunea că nu iubeşte, că n-a iubit!...

Să dau un amănunt anecdotic, dar semnificativ. S-a-ntîmplat, o dată, că, plecînd în provincie, sau prins de treburi urgente, nu mai putusem face vizita de rigoare criticului, în mod regulat, aşa cum îl obişnuisem. M-a găsit apoi la librăria „Alcalay" şi încruntînd o clipă sprîncenele a început să mă apostrofeze cu reproşul: «Va să zică trebuie să vin aici ca să te văd! Pe la mine nu mai dai!» «Maestre», am replicat, «am fost plecat în provincie!» «De ce nu mi-ai telefonat că pleci?» Şi de sub avalanşa mustrărilor, mi-am dat seama că omul din scris era în relaţiile cu oamenii la fel de cald şi de vibrant.

Dar ce alta decît iubire, şi iubire activă cît şi preţuire obiectivă a fost îmbrăţişarea atîtor condeieri pe care, ca oameni, nu putea să-i sufere, şi totuşi îi susţinea. Îi susţinea prin intervenţia binefăcătoare în procesul lor de creaţie, înlesnindu-le un climat prielnic dezvoltării lor. Îi sprijinea mai stăruitor atunci cînd aceştia erau subapreciaţi sau negaţi, acţiune care mergea pînă la ridicarea pe scut, în văzul tuturor, a ace-

luia apreciat. O săvîrşea pentru că omul de caracter exemplar avea curajul opiniei sale critice, judecăţii sale de valoare şi nu şovăia să le afirme cu toată tăria. Cîţi din criticii de azi, unii de prestigiu, practică acest altruism al curajului?

Odată îmbrăţişat, scriitorul nu mai era abandonat, indiferent de rasa sau clasa căreia-i aparţinea, în magistratura criticului dominînd principiul estetic şi etic, şi nu cel etnic.

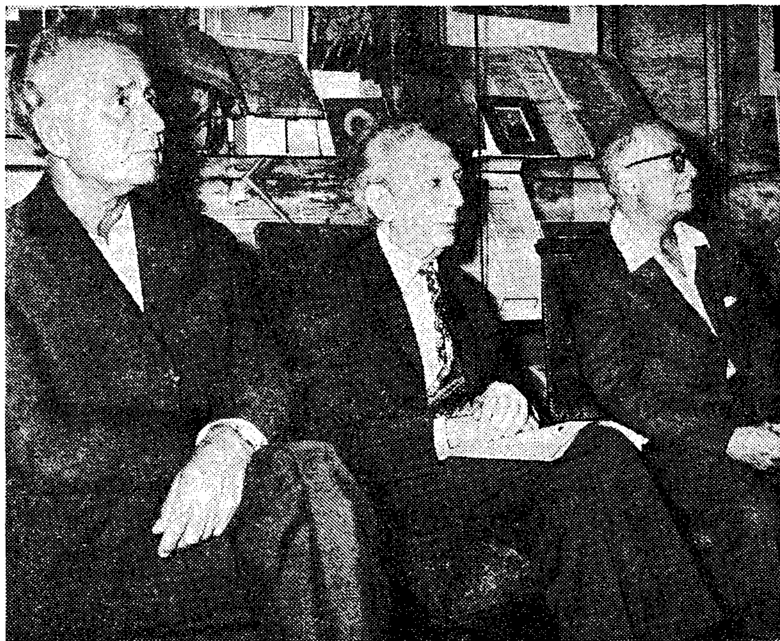
În această direcţie Lovinescu a îndeplinit un rol social. Datorită curajului său de a impune artişti ce nu aveau decît calitatea de a fi creatori şi nimic altceva, omul plin de nobleţe, care trebuia scutit de eşecuri şi umilinţe, omul de atitudine rectilinie, a trebuit să se despartă de vechi prieteni, şi-a făcut duşmănii, s-a creat în juru-i, la un moment dat, o atmosferă de inimiciţie, costîndu-l înfrîngeri în viaţă. Deşi propus de Ioan Petrovici celui mai înalt for cultural, ca să fie ales, acesta, din cauza unui singur vot contra, nu l-a primit: excelentul dascăl n-a putut ocupa catedra unui profesor universitar. Dar demnităţii, integrităţii, armonioasei structuri a acestui senior al literelor, nu-i păsa de rumoarea pieţei literare, a gaştelor şi a bisericuţelor, fiindcă era mai presus de ele.

M-am întrebat, nu o dată, cum se explică devotamentul acesta total faţă de confraţi? Prieteşugul de aproape un sfert de veac cu distinsul, nobilul moldovean, m-a făcut să pricep că, fiind el însuşi un adevărat creator, vedea în fiece ins care îi păşea pragul cu un manuscris, un făurar şi îl respecta şi îl înlesnea ca atare. Aici creatorul, ce dubla pe critic, l-a depăşit pe critic. Dar ambele faţete rezultau din plămada umanistă, umanismul întregind pe artistul care a fost Lovinescu. Învăluitoarea, cuceritoarea frumuseţe umană, completa, în chip armonios, pe acest artist excepţional în viaţă, pe care el o înfrumuseţa prin nobleţea molipsitoare a omeniei sale. Numai un artist de un tip deosebit putea instaura, faţă de o faună atît de diversă ce i-a populat cenaclul, un climat elevat şi o conduită exemplară.

Mă simt fericit, folosesc foarte rar acest termen, pentru că nu acoperă totdeauna ce voieşti să exprimi, că mi-a fost dat să mă bucur de privilegiul de a fi unul din cei apropiaţi de marele critic şi superbul om, că m-am putut înfrupta din rara merinde a minţii sale, să-i simt, direct, pipăibil, ardenţa inimii sale.

S-a afirmat că aş fi fost un răsfăţat al cenaclului Lovinescu. Rectific, răsfăţul era să te afli în preajma acestui unic exmplar uman; răsfăţ intelectual şi răsfăţ uman.

Şerban CIOCULESCU: Doamna Cella Serghi este una din cunoscutele prozatoare care a făcut primii paşi în cenaclul lui Lovinescu şi în această calitate va depăna, probabil, cîteva amintiri.

Radu Tudoran, Virgiliu Monda şi Camil Baltazar participînd la Rotondă.

Cella SERGHI

«...O FATĂ DE EXCESIVĂ FEMINITATE PRINTR-UN AMESTEC DE FRIVOLITATE ŞI DE SENSIBILITATE CARACTERUL EI ESTE ÎNSĂ PREA COMPLEX PENTRU A FI LIMITAT ÎN LATURA LUI EROTICĂ; NEVOIA DE A STRĂLUCI, DE A-ŞI CULTIVA MICILE EI SUCCESE ŞCOLARE, ŞI SOCIALE SE COMPLICĂ CHIAR DE LA ÎNCEPUT CU IPOCRIZIA JOCULUI DUBLU AL UNEI VIEŢI DUSE PE CELE DOUĂ PLANURI, AL REALITĂŢII ŞI AL APARENŢEI.»

E. Lovinescu—*Aqua forte.*

Să ajung să intru pe uşa acelui cenaclu, mi se părea un vis irealizabil. Mi se părea absolut irealizabil să intri la cenaclu, să-l cunoşti pe maestru şi să te afli în acea atmosferă care-mi părea că aparţine unui adevărat Olimp, unde veneau numai zeii printre care era şi domnul Cioculescu. Ştiam foarte bine că, pentru a intra acolo, trebuie să fii scriitor şi nu eram.

S-a întîmplat o dată, şi am povestit asta, că fiind pe Cîmpineanu, în faţa casei pe care o ştiţi, care a intrat în istoria literară...

Şerban CIOCULESCU: A fost dărîmată.

Cella SERGHI: N-am mai trecut pe-acolo.

Şerban CIOCULESCU: Da, a fost demolată.

Cella SERGHI: ... m-am întîlnit cu un prieten din copilărie, fratele unei colege de şcoală, poetul Breslaşu mai tîrziu — atunci se numea Bresliska — şi credeam că o să fie foarte emoţionat cînd o să mă vadă după un timp oarecare, fiindcă înflorisem pe parcurs. Fără să se uite la mine, foarte distrat, mi-a spus: « Sînt grăbit, mă duc la cenaclu la Lovinescu ». A traversat strada şi a intrat în acel imobil — mi se părea că nu există o fericire mai mare decît să poţi intra acolo — şi am rămas cam descumpănită şi cam umilită. Ca toate lucrurile pe care le doreşti foarte mult, ele se realizează într-un moment în care nici nu te gîndeşti că s-ar putea întîmpla. Şi-aşa că, după un an de la acea întîmplare, în faţa aceluiaşi imobil, Camil Petrescu, pe care-l cunoscusem între timp, mi-a spus: « Eu stau aici, la ultimul etaj. La etajul II, stă Lovinescu. După masă mă duc la cenaclu, la „Sburătorul". Bună ziua ». Şi am rămas din nou în faţa acestei case fără ca să-mi dau seama cum s-ar putea intra acolo.

Şi-au trecut nişte ani: eram cu Camil pe strada Cîmpineanu, în momentul în care polemica între Camil Petrescu şi Lovinescu era acerbă, cînd eu — foarte influenţată de cărţulia vehementă care s-a numit *Lovinescu sub zodia seninătăţii imperturbabile* — nu credeam că aş mai fi avut vreo posibilitate să-l cunosc pe Lovinescu şi nici nu mă mai gîndeam la asta. Era în anul 1938. Apăruse cartea mea. Asta nu mi se mai părea că are vreo legătură cu Lovinescu. Şi în momentul acela, noi coboram — mi se pare că strada e în pantă — şi urca un bărbat cu pas greoi, cu părul alb, cu ochi frumoşi, negri, şi au avut un moment de ezitare, mi s-a părut, şi Camil şi Lovinescu, dar s-au oprit, cu toate că erau în polemică foarte drastică**. Şi-atunci Camil mi l-a prezentat pe Lovinescu. Lovinescu s-a uitat foarte mirat la mine, pentru că păream mai tînără decît eram de fapt, şi mi-a spus: «Dumneata ai scris *Pînza de păianjen*? «Da!» «Păi am lăsat vorbă de atîtea ori la „Alcalay" să vii la cenaclu, la „Sburătorul". De ce n-ai venit pînă acum?» Nu ştiu ce-am spus.

Prin capul meu totdeauna trec tot felul de crîmpeie de amintiri şi mi-au trecut aşa, pe etape, încurcate, cum se poartă acuma în filmele foarte moderne, tăiate, şi

---

** « Am subliniat... ceea ce autorul afirma emoţionat, sentimentul superiorităţii sale şi al excepţionalităţii, absolute, în lumea asta de oameni răi, invidioşi şi interesaţi.

...Adevărul e că tocmai această biată „superioritate estetică" e ceea ce-l obsedează în primul rînd pe istoricul academic al criticii lui proprii.» (pp. 8—9.)

« Aşa cum îl ştiţi, ca un bebe uriaş de săpun unsuros şi cărunt, intelectualitatea şi spiritul critic al d-lui Lovinescu sunt în funcţie de „principiul generator al unei stări muzicale".

...Prin urmare, d. Lovinescu nu are oricînd gust critic, putere de pătrundere şi idei, ci numai atunci cînd cade într-un soi de transă muzicală ». (pp. 15—16.)

Camil PETRESCU

Eugen Lovinescu subt zodia seninătăţii imperturbabile, 1933.

decupate, şi cusute invers sau fără o ordine oarecare, toate momentele prin care am trecut eu, şi toate dispar, ca să ajung la acel moment în care uşa părea că se deschide larg.

După ce ne-am despărţit—şi acest lucru iarăşi l-am povestit, pentru că este foarte impresionant faţă de ceea ce ştiam eu, sau credeam, despre personalitatea lui Camil—m-a luat de mînă Camil Petrescu şi m-a dus într-o cofetărie şi mi-a spus: «Vreau să stăm de vorbă, pentru că nu trebuie să treci peste ziua asta, peste clipele acestea, fără să-ţi aminteşti de ele toată viaţa. Să nu te laşi influenţată de polemica dintre mine şi Lovinescu; probabil c-ai fost influenţată dacă te-a invitat şi nu te-ai dus. Să ţii minte numai atît, că este cea mai importantă zi din viaţa ta. Lovinescu este un om de cultură şi are o poziţie în literatură pe care nimeni n-a avut-o de la Maiorescu pînă la noi...» Şi mi-a ţinut o adevărată lecţie, fiindcă-i plăcea să ţină lecţii şi poate că-i plăcea să vadă ochii elevelor plini de admiraţie. Şi atunci mi-a vorbit despre modernism, adică despre importanţa lui Lovinescu în literatura modernă, despre acel Lovinescu care pare atît de olimpian şi nepăsător, care parcă ar plana deasupra lucrurilor şi împrejurărilor şi care totuşi a venit ca o furtună şi a dat deoparte praful sămănătorist al unei literaturi depăşite şi a avut curajul să impună literatura modernă prin Hortensia Papadat-Bengescu, prin poezia lui Ion Barbu ***

*** Neputînd să participe la Rotondă, poetul Mihail Celarianu ne-a încredinţat spre publicare cuvîntul pregătit de domnia-sa pentru acest eveniment. (N. R.)

Mihail CELARIANU

« SERAFUL CU OCHII PLINI DE LACRIMI LA O SIMPLĂ AMINTIRE DIN TRECUT, CU UMBRA ALBĂ A PENELOR ARUNCATE PE ZID, FLACĂRA ALBĂSTRUIE PÎLPÎITOARE, CU SPAIMĂ DE VÎNTUL VIEŢII ŞI AL REALITĂŢII, LEBĂDA ÎNCURCATĂ ÎN PROPRIILE EI ARIPI DE PE ALEELE CIŞMIGIULUI... »

E. Lovinescu — *Memorii, III.*

L-am cunoscut pe E. Lovinescu în epoca în care sensibilităţii criticului i s-au oferit două întîmplări, pe care le-a înregistrat şi exploatat ca pe două evenimente literare, încheind şi deschizînd activităţi şi epoci, şi însemnate, şi caracteristice. Aceste întîmplări au fost încetarea din viaţă a lui Alexandru Vlahuţă şi intrarea în viaţă a poetului Ion Barbu.

Părăsirea condeiului de către Vlahuţă n-a fost înregistrată cu ochiul unui critic, înţelegător de valori şi preocupat de o racordare a destinelor literare zdruncinate într-un mod capital de o criză cu efecte neîndoielnice. Prin stingerea bătrînului poet, nu înceta o viaţă de creaţie efectivă, din noaptea căreia să se fi înălţat, ca în biologie, o nouă viaţă pentru perpetuarea speciei. De altfel, întîmplarea n-a trecut de barierele necesităţii *de punere în pagină* a primului număr al *„Sburătorului"*. Însă consideraţia lui E. Lovinescu pentru valoarea unui scriitor născut mort ca poet, nu indica, în orice caz, coloritul cernelei unui excepţional de ascuţit condei critic.

Ion Barbu a oferit structurii clasice şi clasicizante a gazdei sale o satisfacţie fulgerătoare, în măsura în care nimic din lumea lui de simboluri închegate într-o simetrie puternică nu lăsa versificaţiei nici o

şi chiar prin literatura lui Camil. Şi mi-a vorbit foarte mult; mi-a făcut o impresie extraordinară lucrul acesta, pentru că mi-l închipuiam pe Camil mult mai subiectiv şi mai puţin capabil de a avea această atitudine şi în acelaşi timp parcă nu am ştiut pînă atunci care este valoarea adevărată a lui Lovinescu.

Şi aşa s-a întîmplat c-am ajuns în faţa maestrului. Şi pot să spun că, într-un fel, destinul meu literar s-a hotărît atunci, pentru că, deşi cartea mea apăruse, deşi scrisese despre mine Pompiliu Constantinescu şi alţi critici de aceeaşi valoare, deşi nu pot să spun că m-am format la cenaclul lui Lovinescu, pentru că tot ce-am citit acolo, sau aproape tot, erau lucruri pe care pe parcurs le publicam, sau mi se publicau, la *Viaţa Romînească* şi la *Revista Fundaţiilor*, totuşi a avut o importanţă extraordinară această întîlnire. Pentru că Lovinescu, fie că a bănuit, fie că n-a bănuit, dar m-a întrebat: « Ce-ai de gînd să mai scrii? Foarte bine, foarte frumos, ai scris o carte. Ei, acum ce faci? Cum va urma? Ce se va întîmpla mai departe? » Nu ştiu cum a dibuit că eu nu am intenţia să mai scriu altă carte. Am avut ceva de spus, am spus şi nu voiam să devin scriitoare. Adică nu credeam că voi fi în stare şi nu simţeam nevoia să scriu cărţi. Simţisem nevoia să scriu doar o carte. Dar Lovinescu nu m-a lăsat şi m-a întrebat aşa: « Hai, hai spune, ce-ai de gînd să mai scrii? Vezi că unii şi alţii te mai înţeapă ici, colo: că e cartea aşa, că e cartea pe dincolo, dar mă rog, de aia sînt ei critici... şi cam toţi te bănuiesc pe undeva c-ai pus toată experienţa pe care o aveai într-o singură carte. Ce-i adevărat în chestia asta şi ce ai de gînd să scrii? » În momentul acela am fost atît de impresionată de această bănuială şi am fost atît de impresionată de prietenia cu care îmi vorbea şi de încrederea pe care o simţeam că o are în mine, încît n-am îndrăznit să-i spun că nu voi mai scrie. Şi am spus: « Mai am o singură experienţă pe care n-am pus-o în cartea asta ». « Şi care anume? » « Experienţa scrisului. Am pus tot. Dar n-am pus anii în care am scris. Despre anii în care am scris, despre această cursă peste obstacole, despre această ocnă, despre cioplitul în piatră

---

umbră de muzică de o vibraţie mai adîncă semănînd cu misterul. În aceste condiţii, voci tinere în înţelesul prospeţimii de receptare a noutăţii, au atras, după cum e ştiut, atenţia maestrului către alte producţii apărute în alte publicaţii, ale lui Ion Barbu şi, în cele din urmă, lepădîndu-se de coloanele şi arcadele în umbra cărora spiritul său se complăcuse o bună bucată de vreme, criticul a adoptat o poziţie cu totul surprinzător schimbată. Perioadă categoric importantă, dar în care am avut impresia că E. Lovinescu n-a pus totuşi aceeaşi siguranţă în admiraţie ca înaintea parnasianismului primului Ion Barbu. Apoi, după o mare, şi mai prelungită, epocă a frămîntărilor sale interioare, sub acţiunea timpului mereu revelator, în atitudinea criticului a intervenit o catifelare a conturelor judecăţii noului aspect al poeziei barbiene. Pentru ea, pînă în cele din urmă, la încheierea generală a bilanţurilor sale de istorie literară, despre o poziţie categorică a lui E. Lovinescu în privinţa celei mai însemnate producţii poetice a lui Ion Barbu să nu poată fi vorba. Astfel încît se poate spune că situaţia lui Barbu, în critica şi viaţa literară actuală, nu e o moştenire a preţuirii de ultimă instanţă a însemnatului critic, care în mod subtil, îl lăsase uşurel din spinare.

Aşadar, faţă de fenomenul Ion Barbu, E. Lovinescu a avut trei hotărîte poziţii: o receptare înflăcărată cînd nu se cuvenea, o acceptare înmlădiată cînd nu era convins — spre o degajare cînd, din adîncul fiinţei lui neamatoare de vrăji misterioase, structura lui de seninătăţi clasice s-a reîntors la vatră.

Cu privire la poezia lui Tudor Arghezi, una dintre faţetele critice ale lui E. Lovinescu, cu girul favorit, dar fără semnătura sa, a fost campania larg desfăşurată a articolelor unui profesor în paginile revistei „*Sburătorul*". Atunci însă, cînd, sub neîndoielnica influenţă a noii garde a tinerilor critici, Lovinescu a înţeles într-adevăr aşa cum se cuvine poezia lui Arghezi, studiul lui a fost şi a rămas neclintit şi impecabil sub trecerea vremii.

Nu s-a vorbit îndeajuns despre *faptele de arme* de care s-a învrednicit grupul de tineri critici care, într-un careu inextricabil, a luat apărarea unor poeţi neînţeleşi la vreme de E. Lovinescu, aceiaşi cavaleri care, în perioada de « lupte sîngeroase » a stat în jurul lui, cu acelaşi eroism, cu aceeaşi lepădare de sine, cu aceeaşi îndreptăţire înaintea istoriei culturale.

16—VI—1973.

Mihail CELARIANU

sau la sare, care este scrisul, cu n-am știut. Experiența asta n-am avut-o, și experiența asta vreau s-o pun într-o carte, adică vreau să scriu despre cum se scrie o carte și eroina mea voi fi tot eu, dar într-o altă perioadă, în perioada scrisului. » Și mi-a spus: « Interesant. Foarte interesant ». Ei bine, eu nu pot să redau acuma, numai cei ce l-au cunoscut pot să-și dea seama cum știa Eugen Lovinescu să spună *interesant* și ce încredere îți dădea în tine. Zice: « Bine, bine. Dar te-apuci să scrii, nu? Și ai să scrii în fiecare zi, bagă de seamă că asta-i o treabă care se face așa... că dumneata am cam auzit că mergi la ștrand, că mergi colo și dincolo și că-ți cam place așa, una și alta... » E adevărat că-mi cam plăcea. Și atunci am spus: «Nu, nu, am să scriu, am să scriu în fiecare zi ». Dar nu am făcut așa. Lovinescu a spus: ... Mi-e frică să nu fac o greșeală, c-a spus în latinește...

Șerban CIOCULESCU: Nula dies sine linea.

Cella SERGHI: Nici o zi fără un rînd scris. Eu eram genul care lăsam să treacă așa, cam niște săptămîni, ca să nu zic și luni. Și vreau să vă citesc aici ceva, dintr-o scrisoare... Atunci umblam tot așa, cu petice, cu caiete, ceea ce pe Lovinescu îl îngrozea; era foarte ordonat și eu foarte dezordonată. Scria într-adevăr în fiecare zi și eu scriam cînd îmi venea. Spune așa (n-am s-o citesc toată):

« Fălticeni, 15 iulie 1938

Scumpă Donna Cella. Numele dumitale autoriză acest apelativ italian pe care mi-l acord. Scrisoarea dumitale mi-a făcut o plăcere și o surpriză cu atît mai mare, cu cît semnalizarea telefonică a plecării mele iminente n-a trezit vreun interes, nici obștesc, necum particular. Nici nu era de sperat de la o tînără doamnă în prada celei mai ostenitoare preocupări din cîte s-au găsit pînă acum: aceea a inactivității. În aceste condiții, cusătoreasa, ștrandul și pur și simplu căldurile devin îndeletniciri absorbante și catastrofale. Cele ce rămîn nefăcute se pot consola cu punțile aeriene ale bunelor intenții. În nisipul cald al plajei trebuie să se scrie foarte comod fel de fel de capodopere literare, sau chiar numai sentimentale ». Am să săr o altă parte și am să revin într-un loc care mi se pare interesant: « Pe aici », fiindcă se afla la Fălticeni, « toate merg aerian și vătuit. De aproape trei săptămîni nu am scos papucii, nici pijamaua de noapte de pe mine, nu am fost pînă la poarta curții, am scris în schimb complet un roman. E drept că nu se cheamă *Ață de păianjen* ». Lovinescu mai avea și plăcerea să te tachineze, ceea ce Camil nu ierta, pe mine însă mă emoționa. « Nu-ți mai spun că m-am gîndit și la prieteni și prietene, dar asta nu e o activitate decît pentru cine se ostenește să scobească nisipul ștrandului.

Al dumitale devotat, Lovinescu. »

Lovinescu era un om în stare să stea 3 săptămîni fără să se ducă pînă la poartă sau să iasă pînă în curte, și să scrie un roman. E adevărat că există tipuri diferite de scriitori, care din acest punct de vedere se deosebesc profund. Așa, încît, aveam dese ciocniri cu maestrul care, după cum vedeți, mă bruftuluia, și aceste ciocniri mi-au făcut totdeauna foarte mult bine, fiindcă mă adunau la masa de scris. Zicea: « Te-ai așezat la masa de scris? » Eu îi spuneam: « Maestre, eu în primul rînd nu am masă ». « Dar cum scrii? » « Scriu culcată și cu un caiet pe genunchi ». « Ei, cum se poate scrie așa? » Deci mă bruftuluia, mă muștruluia, mă aduna.

Ne întîlneam la „Alcalay“ foarte des, la ora prînzului, și între alte lucruri mi-aduc aminte că nu era de acord cu numele eroinei romanului pe care-l scriam, care a apărut pe urmă, și care se numea *Mirona.* Spunea că Mirona e un nume care nu există. Sau e prea căutat, prea factice, și-atunci îi spuneam: « Dar Miron e un nume foarte curent ». « Bine, bine, e curent masculinul, dar nu există femininul. » Și în momentul în care discutam din nou despre lucrul ăsta a intrat Mirona, o fată care exista.

Îmi plăcea foarte mult să-l uimesc. Pentru că ceea ce îl caracteriza, între altele, pe marele Lovinescu, era o dragoste de ordine și de lucruri obișnuite și o mare ten-

ţie pentru lucruri neobişnuite. E paradoxal, dar, în sfîrşit, se întîmplă. Toate lucrurile care erau neobişnuite îl uimeau şi-l atrăgeau foarte mult. De altminteri, cu toate că stătea foarte mult în casă, adică nu foarte mult, ci se poate spune tot timpul, toate după-amiezile, viaţa venea în chip şi fel acolo înăuntru şi o sorbea prin toţi vizitatorii care aduceau, fiecare, lucruri mai obişnuite sau mai puţin obişnuite.

Cînd am intrat în cenaclu, mărturisesc că am avut nostalgia unei epoci trecute, în care ştiam că a fost într-o mare strălucire prin frecventarea lui de către Hortensia Papadat-Bengescu, care citise acolo fragmente din *Concert din muzică de Bach* şi din alte cărţi, poate, epoca în care Camil era foarte bătăios, epoca în care Ion Barbu şocase cu poezia lui foarte modernă şi, într-o măsură, ermetică, epoca în care Bebs Delavrancea, pe care n-am mai cunoscut-o, intervenea cu aprecierile sale strălucite, epoca în care replicile lui Felix Aderca erau scăpărătoare, epoca pe care, într-o măsură, probabil că o cunoaşte maestrul Cioculescu, care era cu siguranţă foarte tînăr, dar puţin mai mare decît mine, deci a avut bucuria să apuce cîteva şedinţe de cenaclu din acea epocă. Acum lucrurile erau mai cuminţi, mai aşezate.

Intrînd în acea casă a lui Lovinescu, în acea casă care era a scriitorilor şi a unui mare, mare îndrăgostit de literatură, poate cel mai mare pe care l-am avut (eu n-am cunoscut altul), te simţeai, în biroul acela tapiţat de cărţi legate, departe de tot ce era, dincolo de acea casă, şi nedreptate, şi persecuţie, şi cancanuri, şi violenţă, pentru că ne aflam în preajma războiului şi ne-am văzut tot timpul războiului acolo, unde era ca un fel de oază de omenie. Fiecare, cînd intra pe uşă, se simţea ocrotit, ocrotit de personalitatea maestrului. Au venit acolo foarte mulţi tineri, cum erau Tonegaru, Stelaru, Negoiţescu, pe care îi ajuta. Într-o vreme cînd foarte mulţi, şi poate că şi eu, credeam că Lovinescu este un om care se menajează oarecum, care e mai detaşat faţă de ce se întîmplă dincolo de zidurile casei lui, în acea epocă, am aflat pe urmă şi probabil că se ştie, l-a ajutat pe poetul Sperber şi a ajutat pe mulţi alţi scriitori care au fost prigoniţi.

Asta e ce-am avut de spus.

Şerban CIOCULESCU: Din aceeaşi serie a „Sburătorului" de acum mai bine de 50 de ani, alături de poetul Camil Baltazar, poetul care semna pe atunci Virgil Moscovici, a cărui literatură lirică avea un puternic accent cosmic, o energie clocotitoare, pe urmă însă a evoluat către proza epică şi a scris o serie de remarcabile romane, aşadar, romancierul Virgiliu Monda va reînvia şi dînsul cîteva amintiri vechi, de peste cincizeci de ani.

Virgiliu MONDA

« VIRGILIU MONDA A DEBUTAT CA POET CU *FÎNTÎNILE LUMINII* CU VERSURI CLARE, SONORE ŞI PREA LUMINOASE PENTRU O EPOCĂ ÎN CARE POEZIA SE UMBREA ÎN MISTERE ŞI CEREA SEMNE DE DINCOLO. »

E. Lovinescu — *Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937.*

Dacă vreau să evoc, în puţine minute, figura lui Lovinescu, trebuie să încep cu momentul cînd l-am cunoscut. Era prin anul 1916, cînd eram elev în clasa a V-a la liceul „Matei Basarab", unde Lovinescu era profesor de latină. Mi-l amintesc, cum de la catedră domina clasa cu masivitatea bustului lui, cu părul alb, în ciuda celor 35 de ani, abia, pe care-i avea, cu privirea lui oarecum depărtată de locul în care se afla, ca şi cum era preocupat de probleme cu mult mai importante decît cele didactice.

La sfîrşitul uneia din lecţii, ne-a spus că dacă cineva dintre noi scrie poezie sau proză, să nu se sfiască şi să arate manuscrisul. După cîteva zile, i-am adus în cancelarie unele poezii, le-a citit, mi-a făcut pe urmă obiecţii destul de severe, dar nu descurajatoare, dimpotrivă, indicîndu-mi să scriu cît mai mult şi să-i arăt tot ce voi scrie. Nici el şi nici eu n-am putut bănui atunci cu cîtă fervoare o să-i împlinesc voia. Cît timp a trăit, n-am scris un singur rînd care, la cererea lui, să nu-l citesc în cenaclul „Sbură-

torul". Şi e vorba nu numai de multe poezii, dar şi de numeroase nuvele şi numeroase romane. E de-ajuns să citez că lectura integrală a romanului meu *Trubendal* a ocupat şedinţele duminicale ale cenaclului timp de un an de zile. Şi mă gîndesc şi acum, cu emoţie, că ultima lectură ascultată de critic cu puţin înainte de a muri a fost capitolul al VI-lea al romanului meu *Corabia pe uscat.*

În 1919, Lovinescu s-a întors din Moldova, unde se refugiase în timpul războiului. Fusese mobilizat pe loc, la Fălticeni, ca să scrie articole pentru ziarul de front „*România*", ca şi ceilalţi scriitori. S-a întors, zic, în Capitală şi întîmplarea a făcut ca în prima zi să-i ies în cale. M-a înştiinţat că are de gînd să scoată o revistă şi mi-a cerut să-i aduc material. « E timpul să debutezi », mi-a spus el. « Dar eu am debutat », i-am spus eu cu jenă. El, la Fălticeni, nu citise revista „*Literatorul*" a lui Macedonski, în care, în anul 1918, începusem să public poezie. L-am văzut că se posomorăşte. Acest om, căruia nu i-am cunoscut în viaţă nici o aspiraţie spre onoruri sau spre satisfacţiile impure ale vieţii, avea două slăbiciuni. Una: să descopere şi să lanseze talente noi, şi a doua: să intre la Academie. La Academie n-a putut să intre şi ştim astăzi cu toţii din ce cauză. Dar talente noi a descoperit şi a lansat destule. De atunci am început colaborările la „*Sburătorul*" şi pot spune că sînt unul dintre cei care au fost cei mai apropiaţi de Lovinescu pe toată durata vieţii sale.

Acum vreun an sau doi, am publicat în „*România literară*" nişte pagini scoase din volumul meu de memorii, pe care l-am terminat de curînd, intitulat *Douăzeci şi cinci de ani cu E. Lovinescu*, în care am rezumat natura legăturilor noastre care a fost cam complexă: colaborator, prieten, medic etc. Chiar cînd trăiam în străinătate, pentru studiu sau investigaţie artist[illegible], eram în strînsă corespondenţă cu el. Am să citez aici o scurtă scrisoare pe care [illegible]n primit-o la Berlin, ca să aveţi o idee de relaţiile dintre scriitori şi acest mare critic. I[illegible]te din 27 iulie 1923. « Îţi mulţumesc pentru aducerea dumitale aminte. Eu sînt aici de vreo 11 zile şi mai stau pînă la începutul lui septembrie. Ultima şedinţă duminicală a „Sburătorului" a fost deosebit de interesantă prin lecturi sărbătoreşti. Cred că la toamnă „*Sburătorul*" va apare sub o altă formă şi cu altă tendinţă, pur critică. Va desăvîrşi astfel, pe cale militantă, ce a început prin înmagazinare. Aici prepar al doilea volum din Horaţiu, cu care se încheie traducerea. M-aş fi putut dispensa de această activitate, dar sîntem încă într-o ţară de activităţi nedefinite.

Timpul e răcoros şi nespus de prielnic muncii. Dar capodoperele nu se scriu numai cu timp. E bine să mai băgăm un cui latin în casa noastră.

Cu cele mai cordiale salutări, Lovinescu. »

Ca să evoc alte două, trei momente interesante din legăturile mele cu el, trebuie să mă refer la acea seară cînd a plecat în Cehoslovacia, la Karlovi-Vary, pentru o nouă cură hidrominerală. Atunci începuse să aibă anumite dureri, pe care nu sîntem siguri că le putem pune în lgătură cu boala fatală care l-a răpus, dar care i-au silit pe medici să-l îndemne să plece, să urmeze o cură la Karlovi-Vary. M-am dus să-l petrec la gară. L-am găsit plimbîndu-se singur pe peron, cu un aer cam trist. Lovinescu avea repul-

sie pentru orice deplasare. Pe mine, care pe atunci aveam pasiunea călătoriei, mă acuza că sufăr de morbul deplasărilor și mă invidia, cît eram la studii la Paris, că am fost o lună în Bretania. Zicea: « Eu tot amînam să mă duc în Bretania, crezînd c-am s-o pot face mai tîrziu. Dar uite, au trecut anii și acuma nu mai pot s-o fac ». Și cum vă spun, l-am găsit acolo pe peron, singur. M-a luat de braț și, plimbîndu-se, mi-a spus că are de gînd, acolo, să scrie un roman. Zic: « Bine, dar te duci pentru odihnă, pentru cură! Odihnește-te! » « Nu, fără să scriu, nu pot să trăiesc. » Și, într-adevăr, de acolo ne-a trimis o carte poștală cu aceste rînduri: « Nu știu ce consum aici mai mult, ștrudel », ștrudel este apa minerală de la Karlovi-Vary, « ori antrațentinte », cerneală dintr-aceea antracent. « Cura merge așa și-așa. Nu prea cred în ea, dar romanul iese cu siguranță. Cu salutări cordiale, Lovinescu. Karlovi-Vary, 1935. » Este vorba de romanul *Diana*, pe care l-a scris acolo, roman din seria Bîzu.

Lovinescu a dus o viață cu oarecare rutină, banală în felul ei, dar extrem de priincioasă pentru lucrările lui. Se scula foarte devreme ca să fie la orele 8 la liceu. Pe la 12, cînd venea de la liceu, trecea pe la librăria „Alcalay", pe la raionul de cărți românești, unde se întîlnea cu scriitori care erau acolo în treacăt, ședea de vorbă cu ei, apoi se ducea acasă. După masă se așeza la masa de scris pînă la cinci, cînd începeau să-l viziteze scriitorii. De cîte ori intram la el, simțeam o oarecare jenă și poate chiar remușcare, văzînd că-și lasă din mînă condeiul lui, celebrul lui condei alb de argint, subțire, cu care și-a scris mai toate lucrările: îl întrerupeam de la lucru. După ce se termina vizita scriitorilor, pleca să se plimbe în Cișmigiu. O grădină pe care o iubea foarte mult. Cînd a trebuit să se mute, de vreo trei ori, în contra dorinței lui, că avea oroare de mutări, cerea prietenilor: « Găsiți-mi ceva, dar nu departe de Cișmigiu ».

Cîte o dată, cînd ieșea din Cișmigiu, se urca la mine, care ședeam aproape, pe strada Brezoianu. Acolo vorbea despre scriitori, despre literatură, în termeni mai puțin academici ca în cenaclu. De exemplu, despre un prozator îmi spunea: « Proza lui este o ciorbă lungă în care nu găsești nici o bucățică consistentă ».

Într-o zi, coborînd cu el de la mine, ca să-l conduc pînă acasă, ne-am întîlnit, la colțul străzii Brezoianu cu bulevardul, cu Mihail Sadoveanu. Starea înfloritoare a lui Sadoveanu scotea în evidență chipul lamentabil al lui Lovinescu. Și Sadoveanu l-a întrebat uimit, că nu-l văzuse de mult: « Dar ce s-a întîmplat? De ce ești așa de slăbit? Am să-ți spun eu de ce », a spus Sadoveanu, « ai trăit toată viața în aerul viciat al claselor de liceu sau al odăii dumitale de lucru. Nu te-ai dus niciodată să pescuiești sau la vînătoare ». Lovinescu s-a uitat, așa, cam lung la el, c-un zîmbet trist. « Ei, se poate să ai dreptate, dar e prea tîrziu ca să-mi schimb viața. » Eu personal cred că chiar dacă Lovinescu ar fi putut să-și ia viața de la capăt, tot nu s-ar fi dus cu pușca la vînătoare sau cu undița la baltă. Dacă aș vrea să exprim într-o formulă condensată personalitatea lui E. Lovinescu, aș spune că era un om cu o viziune pesimistă a vieții, c-o indiferență aproape abulică, nu numai față de situațiile înalte și onoruri, dar chiar față și de satisfacțiile curente ale vieții și era salvat din neantul acestei vieți de pasiunea lui devorantă pentru beletristică și de concepția lui aproape sacerdotală despre misiunea criticului.

Ultimele lui luni nu au fost penibile, în sensul că, cu toată degradarea lui completă fizică, mintea i-a rămas lucidă. Lucrul la masa de scris a continuat cu febrilitate și cu aceeași claritate și limpezime de stil, încît putem spune că a fost o agonie luminoasă. În ziua de 16 iulie 1943, poetul Constant Tonegaru a dat buzna la mine cu fața descompusă spunîndu-mi: « A murit Lovinescu! ».

Șerban CIOCULESCU: Mulțumesc prietenului Virgiliu Monda pentru interesantele și mișcătoarele amintiri. Trebuie să-mi cer scuze față de doamna Cella Serghi că am comis o confuzie afirmînd că și-a făcut primii pași călăuzită de Lovinescu. Dar am totuși satisfacția că la această eroare a mea a venit și o confirmare, că stimulentul principal pentru toată activitatea următoare a fost tot Lovinescu. Și a doua satisfacție pe care o am este că nu voi mai greși dacă afirm că doamna Ioana Postelnicu și-a datorat începutul carierei și primele afirmații ale talentului lui Lovinescu.

Ioana POSTELNICU

« PRIMĂVARA FRUMUSEŢII EI NU-MI DĂDEA TOTUŞI NICI O PRESIMŢIRE PRIELNICĂ ÎN PRIVINŢA LITERATURII CELOR CÎTEVA CAIETE CU CARE VENISE. DIMPOTRIVĂ... FĂRĂ EMOŢIE, ÎMI CITI APOI, BINE, INTELIGENT, VREO TREIZECI DE PAGINI ALE ÎNCEPUTULUI UNUI ROMAN: NOTAŢII PRECISE, FERME, FĂRĂ SENTIMENTALISME... ÎNTR-UN CUVÎNT, SIGURANŢA PREZENŢEI UNUI SCRIITOR DE TALENT. »

E. Lovinescu — *Aqua forte.*

Comemorarea lui E. Lovinescu de către toţi cei care au avut bucuria de a fi stimaţi, preţuiţi şi chiar iubiţi de el, produce emoţie. Sînt aici în sală sburătorişti care îmi confirmă acest lucru. Aşa cum spunea Vladimir Streinu, că toată cariera lui critică, indiferent cum se va desfăşura, e fundamentată pe cunoaşterea şi experienţa lui Lovinescu, putem să spunem şi pot să spun că toţi sburătoriştii, atunci foarte tineri, dacă sîntem ceea ce sîntem astăzi, avem rădăcinile în cenaclul „Sburătorul“ şi în marea personalitate şi autoritate critică a lui E. Lovinescu. Ceea ce ne-a trecut Lovinescu ca demnitate, ca preţuire, ca linie de conduită şi de scris, asta a rămas în noi fixat, nu se poate uita şi nu putem părăsi.

Ce era cenaclul „Sburătorul“? Cenaclul „Sburătorul“ nu era numai şedinţele de duminică între 6 şi 9. Un sburătorist nu se poate considera numai acela ce a mers între 6 şi 9, duminica, la „Sburătorul“. Atmosfera şi tot ceea ce însemna „Sburătorul“ şi Lovinescu se prelungea în cursul săptămînii şi al lunii. La 9 se termina şedinţa. Rămîneau la masă cîţiva aleşi. La 11 se termina masa, mereu cu acelaşi meniu, foarte sobru, încît e de mirare că Lovinescu a făcut cancer şi o ciroză, cînd a fost un om atît de sobru cu cele ale mîncării şi băuturii. Pe urmă se mergea în Cişmigiu şi se făcea o plimbare, seara. La 12, în ziua următoare, se mergea la „Alcalay“ unde, aproape toţi care am fost duminica la cenaclu, ne întîlneam din nou. Se discuta iarăşi literatură. La întoarcere făcea plimbarea pînă acasă, însoţit de cîte unul din noi, şi la 5 începea iar vizita la Lovinescu. Între 5—7 primea din nou. Şi aşa se desfăşura toată viaţa lui. Cenaclul Lovinescu nu a fost un salon literar, nu a fost o cafenea, a fost un laborator. Acolo s-au plămădit scriitori noi, s-a dat ştafeta acelor scriitori dintre care foarte mulţi însemnează mai mult sau mai puţin ceva pentru literatura română. Am aflat c-a existat un divan în vechiul sediu al „Sburătorului“, unde era onorat de doamna Bengescu, de Bebs Delavrancea, onorat de Ticu Arhip sau de Sanda Movilă şi dacă în epoca aceea, într-o literatură care n-a avut un trecut de condeie femeieşti, nu feminine... — să mă iertaţi, sînt împotriva literaturii feminine, sînt pentru *literatură*, pentru că un bărbat poate scrie tot atît de bine femeieşte şi o femeie poate scrie tot atît de bine bărbăteşte.

Şerban CIOCULESCU : Şi e bine aşa?

Ioana POSTELNICU : Şi e bine aşa! *(Rîsete.)* Hortensia Papadat-Bengescu, dacă n-ar fi decît ea, dovedeşte că n-aţi avut dreptate în această discreditare, că sîntem femei şi că scriem femeieşte. Iertaţi-mă, lupt împotriva acestui lucru. Şi dacă acest divan a fost onorat de aceste nume într-o literatură, cum v-am spus, cu un trecut foarte firav de literatură scrisă de femei, şi a dat pe Ticu Arhip şi pe doamna Bengescu şi Sanda Movilă, e destul.

După ce am venit eu, în '37, la Lovinescu, n-a mai existat acel divan ocupat de către femei şi distribuţia scaunelor şi a locurilor a fost cu totul altfel. Iar dacă perioada asta a dat pe Lucia Demetrius, a dat pe Ada Orleanu şi pe altele, iarăşi aşa, e destul pentru o literatură în care noi, femeile, ne luptăm încă cu bărbaţii, duşmanii noştri veşnici. *(Rîsete, aplauze.)*

Vă spun, sînt foarte emoţionată, pentru că dacă exist astăzi, nu biologic, ci ca scriitor bun sau mai puţin bun, în nici un caz feminin *(Rîsete, aplauze.)* o datorez lui Lovinescu. Viaţa mea se împarte, cum la alţi oameni se împarte înainte de război şi de după război, a mea se împarte pînă la Lovinescu şi după Lovinescu. Şi tot ce-am scris cît a trăit Lovinescu, a fost la indicaţia lui.

Cum am venit la el? Exact aşa credeam şi eu despre cenaclul acela: că e ceva de neajuns, cu totul în afara posibilităţilor mele. Eram o veleitară, umpleam caiete de scris, în dorinţa de a ajunge scriitoare; în ciuda, şi altfel decît Cella, care n-a vrut să scrie decît o carte, eu, dimpotrivă, o sută am vrut să scriu, şi cum apărea ceva scris în româneşte ziceam: « Şi eu aş fi putut scrie asta. Şi toate femeile care scriu mi-au luat-o înainte şi-mi mănîncă toate subiectele ». Aşa mi se părea şi suferеam cumplit cînd vedeam pe Lucia Demetrius şi alte scriitoare c-au scris: « Gata, s-a dus! Eu nu mai am ce să mai spun în literatură ».

Cînd s-au împlinit 20 de ani de critică şi a fost sărbătorit Lovinescu pentru acest eveniment, era într-o vară, am deschis ziarul „*Dimineaţa*" şi am văzut fotografia lui Lovinescu înconjurat de cenaclişti şi fiecare spunea cum a venit la Lovinescu ****. Faptul acesta mi-a dat curaj să încerc şi eu, şi repede am dat un telefon, şi cum pe vremea aceea eram o cucoană, o „doamnă mare", l-am luat pe Lovinescu foarte uşor...
Şerban CIOCULESCU : Nu vă masculinizaseţi încă...
Ioana POSTELNICU : Nu încă. *(Aplauze, rîsete.)* Şi m-a poftit. S-a iscat o confuzie, s-a mers pe o glumă, mă bănuia altcineva. Şi cînd m-am dus acolo, m-am prezentat lamentabil, absolut lamentabil. El a scris exact acest lucru în portretul meu publicat în „*Adevărul literar*" şi apărut mai apoi cu adăugiri în *Aqua forte*. Adică l-am luat cu « dumneata », cu « domnul meu », ce să spun, cucoana se prezenta foarte bine. Mi-a spus să citesc — era să plec la lectură fără manuscris, de emoţie, care îmi dădea un fel de obrăznicie: să plec fără manuscrise, să vorbesc direct. Am citit, erau de faţă Vianu, Barbu şi Petraşincu, şi atunci a spus acele cuvinte din *Aqua forte* arătînd ce înseamnă pentru el pierderea acelui timp pentru care toată lumea îl plînge, cînd, mai rar, se întîmplă să vină cineva pe care îl poate socoti o promisiune. M-a întrebat cine sînt, ce sînt şi ce citesc. Şi atunci am spus că-mi place doamna Hortensia Papadat-Bengescu. Adevărat, că prin clasa a şasea de liceu îmi căzuse *Fetiţa* în mînă şi era o literatură aşa de altceva decît întîlnisem pînă atunci, şi o lume aşa de deosebită, că am citit cu pasiune. « După aceea ce mai citeşti? » Şi am spus: « Desilla ». *(Rîsete.)* Cînd am spus Desilla, am căzut jos de pe piscul unde am fost urcată. « Cum, doamnă, Desilla? » N-aveam nici o orientare în citit, citeam cu lăcomie totul.
Şerban CIOCULESCU : Aţi greşit octava. *(Rîsete.)*
Ioana POSTELNICU : Bravo! calamburul, calamburul! Şi de la plăcerea pe care am simţit-o pe chipul lui, la marea dezamăgire. Şi atunci a început Lovinescu să-mi facă mie, ca şi altora, pe nesimţite, educaţie. Seara, cînd se rămînea duminica la cafea — o singură ţigară pe zi şi-o permitea, la cafea — scotea din sertar poeziile lui Mallarmé şi ni le citea.

Dar să vă mai povestesc ceva în legătură cu debutul meu la cenaclu. Mă întîlnisem cu un scriitor care a murit, T. C. Stan, care a scris o carte, *Cei şase fraţi siamezi*, foarte bună; fusese coleg cu fraţii mei la Sibiu. Şi i-am spus: « Ştii că scriu? Vino să vezi ce scriu ». Şi a venit. I-am citit. M-a botezat imediat Adam Adam. Era de părerea dumneavoastră, că o să am mai multă circulaţie cu un pseudonim bărbătesc. Şi mi-a spus: « Te duci la Lovinescu. Dar fii atentă, să nu vorbeşti nimic, că acolo este unul care se dă la dumneata, că se dă la toţi, este Mircea Damian. N-ai să ştii să-i răspunzi şi te pune în situaţie proastă. Fii atentă că Lovinescu are un jurnal în care scrie tot ce se întîmplă şi tot ce se vorbeşte şi vei rămîne pentru posteritate înfierată acolo ». N-am scos zece vorbe cît am fost la Lovinescu în cenaclu. Nu ştiu dacă m-a auzit cineva. Zîmbeam, mă mişcam, dar nu îndrăzneam să spun nimica, iar dacă am spus vreodată ceva şi am vorbit cu Lovinescu, am vorbit totdeauna foarte atentă să nu fiu trecută în jurnal.

Am intrat în acel cenaclu şi-am scris de atunci ceea ce am scris pînă la *Beznă*, nuvele şi două romane, sub îndemnul lui. Dar ameţită de succesul pe care l-am avut

---

**** Vezi şi interviul reprodus de Ileana Corbea şi N. Florescu în *Biografii posibile*, Ed. „*Eminescu*", 1973.

atunci la lectură şi, mă rog, eram foarte tînără, şi-mi plăcea şi mie sportul, şi-mi plăcea şi mie ping-pongul, şi tenisul, şi toate astea... n-am mai scris, gata, s-a terminat. Mi se părea c-am cucerit gloria şi nu mai mergea deloc. Însă una din calităţile extraordinare ale lui Lovinescu a fost îndemnul, încurajarea, dragostea pe care le punea, cu perfectă ştiinţă, asupra celui care-i trecea pragul. Avea metoda lui de a stimula scrisul. Am plecat la băi, la Ocna Sibiului, şi nu a existat o scrisoare pe care mi-a trimis-o acolo fără îndemnul la scris. Zicea: « Săptămîna viitoare dumneata începi să conjugi iarăşi viaţa ». Era destul să spună aşa ca eu să-mi dau seama că mă sîcîie pentru că nu scriu.

Alta, din 14 iulie 1939: «...de altfel m-am şi integrat în lucru, cum o fac întotdeauna, cu destulă uşurinţă şi în situaţiile noi care în curînd vor deveni obiceiuri. Destul să spun că am căzut niţel într-un şantier », se repara casa, « dar, cum am căzut cu Maiorescu în braţe, m-am pus de aplomb repede ». În '39, Fălticeni: «Altfel, mulţumit de un timp excepţional scrisului şi de o zdroabă îndestulătoare. Acum, scumpă doamnă şi amică, pe dumneata te aşteaptă bocancii, rucsacul şi apoi alpenştocul şi... drum bun, toba bate! » Tot Fălticeni, '39: « Cred că îţi petreci foarte minunat vremea pe acolo. Ocupaţiile literare şi artele nu sînt vocaţii feminine: exemplu numai vacanţa. Dacă viaţa sau simulacrele ei se prezintă direct, de ce să faci efortul necesar chiar şi unei scrisori literare, necum unei cărţi? Îţi urez deci toate campionatele, dacă există prin farfuria Ocnei Sibiului. Iar la toamnă, cînd voi avea plăcerea să te văd, fii sigură că nu voi căuta în sacul dumitale grăunţe literare. Voi zice: „A trăit şi e mult mai important" ».

În felul acesta, zilnic, şi telefonic şi prin epistole, ne şfichiuia şi ne stimula ca să ne apucăm de scris şi bineînţeles că ne apucam de scris. Dar şi pe urmă îl preocupa lansarea şi susţinerea scriitorului. Să vă relatez o întîmplare. Într-o zi a invitat pe Pompiliu Constantinescu, pe Vladimir Streinu şi pe Şerban Cioculescu şi, aşa cum ştia să ajute pe scriitori, a adus vorba de *Beznă* şi a accentuat unele lucruri, şi după ce au plecat, zice: « Acum să vedem care din toţi trei scrie! Cioculescu nu cred că scrie ». N-a scris. Au scris Vladimir Streinu şi Pompiliu Constantinescu.

Şerban CIOCULESCU: Putea să greşească Lovinescu? *(Rîsete, aplauze.)*

Ioana POSTELNICU: Cădeţi mereu pe picioare.

Pentru mulţi, Lovinescu părea un om rece, un om lipsit de, să zicem, o anumită sensibilitate, de bunătate chiar, un olimpian, cum se spune; cu totul, cu totul greşit! A fost un om de mare sensibilitate, un mare orgolios, un om care era aproape copilăros de orgolios. Mi-aduc aminte că la cîtva timp după ce l-am cunoscut, mi-a spus: « Doamnă, întîiul la liceu, întîiul la facultate, întîiul la Sorbona ». Exprimînd prin asta nemulţumirea că a rămas numai profesor de liceu. A dorit, este adevărat, cum a spus Virgiliu Monda, a dorit să ajungă la Academie şi nu a ajuns.

Şerban CIOCULESCU: Cu atît mai rău pentru Academie.

Ioana POSTELNICU: Da, sigur că da, şi mă mir şi mi se pare că v-am sugerat că e vremea, că s-ar face o dreptate, ca Lovinescu să fie numit membru al Academiei post-mortem. *(Aplauze.)*

Șerban CIOCULESCU: Aceasta am spus-o în aula Academiei, la 14 octombrie anul trecut, cînd am fost sărbătorit pentru 70 de ani. Am făcut elogiul său și m-am bucurat că văd pe peretele din față portretele lui Gherea și Ibrăileanu și am spus că numai portretul lui lipsește și că trebuie să i se facă și dînsului dreptate. *(Aplauze.)*
Ioana POSTELNICU: Domnule Cioculescu, sar, nu sînt oratoare, și-mi vin așa impresiile și nu știu: ce e important pentru mine, poate nu e așa de important pentru auditor. Dar acuma mi-ați venit la mînă. Ați scris în „*România literară*", cu franchețe, că l-ați îndurerat pe Lovinescu de multe ori. Vă spun că foarte mult îl îndurerau calambururile pe care le făceați și mi-a spus odată: « Știi, Cioculescu e în stare să se supere și să rupă chiar o prietenie de dragul unui calambur ». *(Rîsete, aplauze.)* A iubit enorm de mult, poate că știți, pe cei trei — Cioculescu, Streinu și Pompiliu Constantinescu. Era atît de onorat că ne anunța înainte: « Astăzi vin! », așa spunea: « Astăzi vin! » N-ați venit prea mult la ședințe, dar veneați în cursul săptămînii și asta înseamnă sburătorism, cu toate că de mii de ori spuneați că n-ați fost sburătorist. Dar eu am afirmat anume că sburătorist nu înseamnă numai trei ore pe săptămînă, ci vizitele acelea grozave din cursul săptămînii. Deci sînteți un sburătorist.
Șerban CIOCULESCU: Un sburătorist fără voie! *****
Ioana POSTELNICU: Mă rog, vă onorează, domnule, c-ați fost, nu?
Șerban CIOCULESCU: Sigur că da!
Ioana POSTELNICU: Trimiterea cărților la premiul „Hamangiu" a fost o concesie la orgoliul lui. Ar fi vrut ca nu el să facă aceste eforturi, care însă nu-i veneau din afară. Și, după ce a trimis cărțile, am venit după masă la Lovinescu care-mi spune: « Am făcut o prostie! » Zic: « Ce s-a întîmplat? » Prevedea că nu o să i se dea premiul! « Am trimis cărțile la Academie pentru premiu. Am făcut o prostie, trebuia să nu le trimit. »

Pentru că nu putea face niște vizite, cum făceau toți, la cei care ar fi fost să-i dea votul. Astfel, dacă nu ne-ar fi avut pe noi, pe toți care am fost ca și copiii lui — a fost ca un grădinar într-o grădină pe care el a cultivat-o — n-ar fi avut satisfacții. De fapt, nici nu ar fi putut trăi altfel decît așa, în ambianța asta a scrisului.

S-a spus că era un om depărtat de preocupările scriitorilor și se știe că a ajutat pe Bogdan Amaru și pe alți scriitori, în mod discret, fiindcă cred că nici nu știa cum să scoată banul să-l dea, cred că se jena, era un stîngaci în relațiile astea, îi era jenă de unele lucruri foarte normale. Avea o pudoare extraordinară și în acest sens am să vă citesc aici o scrisoare. În '41 eu am trecut printr-o situație grea, eram la Sibiu, la părinții mei, și l-am rugat printr-o scrisoare să intervină la Rebreanu ca să fiu numită la Teatrul Național. Și el îmi scrie, în februarie 1941, noaptea: « A cere ceva mi se pare o catastrofă, așa se și explică pentru ce nu mi-am revendicat nici un drept și am rămas cu totul izolat de marii beneficiari ai tuturor regimurilor și ai vieții. Sentimentul

***** « Astăzi, chiar, după atîta trecere de ani, respect mereu atelierul de lucru, în care s-au elaborat cu migală operele maeștrilor admirați. Și dorința de a-i cunoaște mai de aproape, de a tăinui ore întregi cu dînșii, mi-este paralizată de gîndul că i-aș stingheri.

Unul singur face excepție de la acest regim de cruțare, pe care mi l-am impus față de scriitorii preferați: este d[omnul] Lovinescu care primește în fiecare zi, între orele 5 și 8 seara, pe orișicine are cît de vagi legături cu literatura... Cel ce scrie aceste cuvinte nu se numără printre familiarii mult iubitului său „cenaclu"; e deci cu atît mai liber să-i exprime omagiul de recunoaștere ce i se cuvine, cît timp dreptatea nu e vorbă deșartă. »

Șerban Cioculescu, în *E. Lovinescu*, „*Vremea*", 1942.

e cu atît mai penibil cu cît ceea ce îmi ceri e absolut normal și-ar fi meritat să fie prevenit. Voi trece așadar peste sufletul meu sîngerînd, pentru a mă duce la Rebreanu sub formă de solicitant, deși prevăd următoarele rezultate: nici un rezultat pozitiv pentru dumneata, deprimarea mea și mortificarea mea, rănirea sau ruperea pentru multă vreme a relațiilor mele cu Rebreanu, căci pe cît o cer de greu, pe atît mă supăr imediat cînd nu obțin ». Și în ziua următoare, asta era noaptea, a scris pe aceeași scrisoare: « Aș fi putut să rup această scrisoare, ți-o trimit totuși ca document al unei stări psihologice permanente. Am fost dimineață la Rebreanu, i-am expus cazul dumitale, franc, am găsit cel mai mare interes și dor de a te servi, încadrare mai serioasă dacă ai diplomă de licență ». Și așa am ajuns secretar literar al Teatrului Național. Iată cît de greu, ce probleme își punea Lovinescu și în ce cumpănă stătea el ca să intervină pentru cineva, în spaima că putea să fie refuzat. Și totuși a ajutat fără ca cineva să știe ce a făcut. În miezul nopții, Dinu Nicodin l-a sculat din pat și i-a spus: « Vino, dacă nu plecăm acum la gară, Sperber, poetul Sperber, e dus în Transnistria ». S-a sculat, s-a îmbrăcat, l-au scos pe Sperber din vagon, care era cu destinația Transnistria, și l-au dus înapoi ******.

În timpul războiului, cenaclul, cum spunea Cella Serghi, era un loc în care te simțeai în siguranță. Toți scriitorii care atunci erau oprimați, acolo au avut cuvîntul liber, nu au simțit în nici un moment, nici în timpul războiului, nici înainte de război, că exista vreo deosebire între cei ce treceau pragul casei.

Lovinescu, care era un om uriaș, care era masiv, care impresiona prin înfățișarea lui biologică, nu mai spun tot ceea ce însemna el ca personalitate, și care era la un moment dat atît de bolnav, încît avea picioarele umflate — ne arăta cu cochetărie că nu mai poate pune ghetele în picioare — pentru oricine suna, și sunau la un cenaclu și 25 de inși — se scula de la masă, se ducea și deschidea personal ușa. Nu l-am văzut o dată indispus, o dată făcînd o schimă că « acum mă plictisește ăsta sau cine mai este și ăsta? » În așteptarea marelui anonim, a deschis ușa la fiecare. Nu a făcut deosebire între Stelaru, care a venit cu haina direct pe piele, fără cămașă, și în buzunar cu acele minunate poeme, și între oamenii care aveau o situație și care aveau o stare socială care conta la vremea aceea. Nici o deosebire. Trăsătura și ceea ce-i apropia pe toți de el era talentul; avea cineva talent, avea monedă curentă, avea pssepar-tout. N-avea talent, se risipea.

Lovinescu se bucura, jinduia la unele lucruri pe care nu le-a avut, și care erau foarte normale la alți oameni. Dacă cineva mergea cu o floare la el, era colosal, la fel un dar, o carte. Dinu Nicodin îi aducea hîrtii japoneze ca să-și lege cărțile. Avea o plăcere să-și coloreze biblioteca. Eram un grup, eram foarte tineri pe atunci, de scriitori care merg la premiere. Atunci premierele erau foarte spectaculoase, cu rochii lungi. Înainte de a merge, fiecare veneam — Petrașincu, Șerbu, mai știu eu cine — și spu-

---

****** Scrisoarea adresată de E. Lovinescu, în 12 septembrie 1942, generalului Pălăngeanu:

« Stimate domnule general,

Nu mă autoriză nimic să mă adresez personal D[umnea]v[oastră] decît convingerea cauzei drepte și prietenia comună ce ne leagă de *Dinu Nicodin*, a cărui absență o regret.

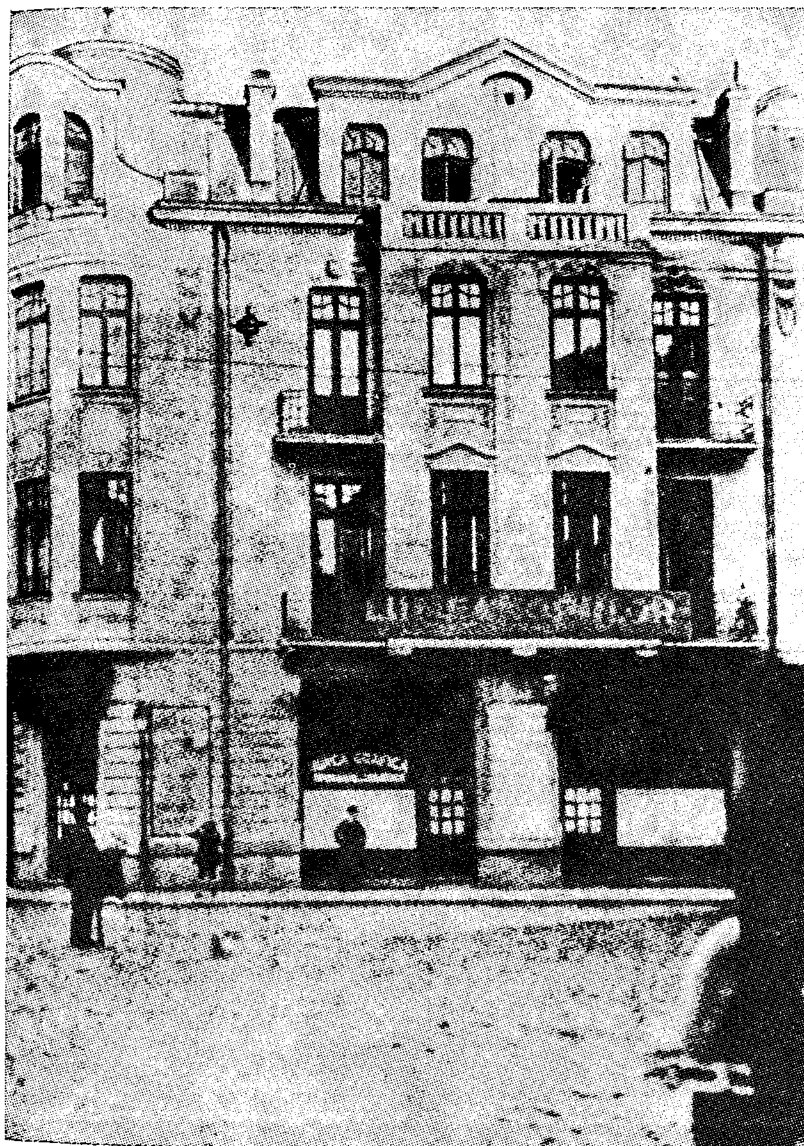
E vorba de *A. Sperber*, aflat acum la Prefectura poliției, în vederea clarificării situației lui în chestia transportului de evrei în Transnistria. Cunosc foarte bine pe d[omnul] A. Sperber și nu voi atesta decît ceea ce cunosc; în afară de remarcabilul său talent de poet, de limbă germană, în lungile noastre conversații am dobîndit un profund sentiment de stimă pentru echilibrul său sufletesc, pentru lealitatea lui, pentru bunele lui sentimente ce l-au identificat cu realitățile și aspirațiile poporului nostru; într-un cuvînt, îl consider ca un român adevărat, prin sentimente și prin felul lui detașat de a privi problemele din punctul nostru de vedere.

Pentru nimeni altul n-aș da acest testimoniu cu mai multă convingere. Dacă această prețuire are o oarecare greutate morală în ochii D[umnea]-[voastră], aș dori ca ea să atîrne ceva în hotărîrile ce se vor lua cu privire la acest om de talent și de atitudine românească.

Al D[umnea]v[oastră] devotat

E. Lovinescu »

Pentru alte amănunte, vezi Ileana Vrancea, *E. Lovinescu — Mărturii epistolare*, în „*Manuscriptum*", Nr. 1(10), 1973, pp. 53—55.

Casa din strada Cîmpineanu, nr. 40, unde aveau loc ședințele cenaclului „Sburătorul". (Fotografie reprodusă, ca și caricatura semnată de Jiquidi, după *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* **de G. Călinescu.)**

neam: « Diseară e premieră ». El nu mergea decît la matineu și i se părea ceva colosal să te pui așa, în cheltuială de energie, ca să-ți petreci o seară la o piesă pe care poți s-o vezi în cursul săptămînii. Și tot vorbind despre lucrul acesta, într-o seară ne-a făcut surpriza. Cînd am intrat în holul teatrului, l-am văzut pe Lovinescu în smoching. N-avea smoching. Și-a făcut un smoching pentru premieră. Și era înconjurat de sburătoriști, și-am intrat acolo absolut uimită. Probabil, cînd s-a îmbrăcat era așa de emoționat că nici gulerul nu era întors cum trebuie. Și i-am făcut semn lui Petrașincu: «Întoarce gulerul ». Și-l făcuse pentru că voia să meargă și el regulat la premieră, dar l-a dezamăgit și n-a mai mers niciodată și nici nu și-a mai pus acel smoching. Sînt amănunte care arată candoarea lui.

Era foarte grijuliu cu stilul lui și se îndoia dacă a scris bine sau nu, încît era în stare, pentru un singur subsol, de la „*Adevărul*", să revină de trei-patru ori. Și după ce l-a făcut, dacă venea domnul Șerban Cioculescu, dacă venea Vladimir Streinu, sau altcineva, spunea: « Stai să-ți citesc » și primea toate sugestiile. După ce pleca, se așeza imediat și-l corecta. La 6 iulie '39 îmi scria cu aceeași îndoială: « Mi-am luat libertatea, după făgăduință, să-ți trimit numărul din „*Revista Fundațiilor*" apărut cu întîrziere, în care e și articolul meu. Sper că-ți va ajunge și că tiparul îi va acorda mai multă demnitate. Poate îți va părea mai bine scris, sau cu mai mult prestigiu ».

Atît de mult l-a preocupat soarta scriitorilor și destinul lor, încît eu cred că nici nu și-a dat seama că se duce. Fiindcă la 10 iulie scria o scrisoare doamnei Bengescu, la 10 iulie îi scria lui Negoițescu, la 6 iulie îmi scria mie o scrisoare în care nu amintea nimic de boală și în care nu se preocupa decît dacă scriem sau cum merge cu literatura noastră. În '43, în septembrie, îmi scrie Negoițescu: « manuscrisul maestrului despre *Manifest* și cele în legătură cu el nu s-a găsit. E pentru noi o mare pierdere, căci ne-ar fi ridicat prestigiul față de „inamici". Eu am o scrisoare din 10 iulie în care maestrul îmi scrie că a terminat eseul și că va fi inserat la volumul doi, *T. Maiorescu*

și contemporanii săi. Trebuia să cuprindă ca piese principale, după cît mi-a spus Lovinescu, *Manifestul*, răspunsul său din „*Viața*“, portretul ce mi l-a făcut în „*Timpul*“ și o conferință ținută la Radio. Toate încadrate de o introducere și comentarii sub titlul: *Infiltrații neomaioresciene în Ardeal.* Ar fi bine, dacă nu e prea tîrziu, să se dea ca anexă la volum măcar *Manifestul* și răspunsul maestrului, dar nu știu cine se ocupă cu tipărirea postumelor lui Lovinescu ». Iată ce-l preocupa pe Lovinescu cu trei-patru zile înainte de a muri.

A lăsat în aer, suspendat, grupul acesta de la „Cercul literar“ de la Sibiu, care erau fiii lui, nepoții lui, sînge din sîngele lui, și trebuiau să ducă mai departe ștafeta lui: Negoițescu, Regman, Ioanichie Olteanu, Radu Stanca. Eu am venit la Sibiu cu cîteva zile înainte de a se redacta *Manifestul,* și le-am povestit, lui Radu Stanca și lui Negoițescu, despre starea lui Lovinescu. Imediat au scris *Manifestul* și i l-au trimis. A fost așa, o recompensă, o plată care era mai mult decît premiul „Hamangiu“.

Se împlinesc 30 de ani de la dispariția lui Lovinescu, cînd mi s-a părut, la „Sburătorul“, că rămăsesem în adevăr ca o barcă fără cîrmă, cînd nu știam ce se întîmplă cu noi, fiindcă eram toți legați unul de altul, și totuși această comemorare a adus zîmbete pe fețele noastre. Cînd vedem că acest om, care a avut atîtea calități, și nu numai calități, ale cărui rădăcini s-au întins și se vor întinde încă în edificiul literaturii noastre, la care fiecare din noi ne aducem cărămida, cînd vedem că acest om poate să mai aibă încă atîta influență, atunci merită să avem un zîmbet la comemorarea lui.

Șerban CIOCULESCU: Rog, în încheiere, pe prozatorul Radu Tudoran, despre care am spus că nu a făcut parte din cenaclu, dar a fost ultima bucurie literară, ultima descoperire literară a maestrului Lovinescu, să ne spună cîteva cuvinte.

Radu TUDORAN

« O CARTE CU TOTUL EXCEPȚIONALĂ ȘI CARE AR MERITA SĂ FIE TRADUSĂ ÎN TOATE LIMBILE PĂMÎNTULUI, E CARTEA UNUI TÎNĂR... RADU TUDORAN. »

Scrisoare E. Lovinescu către *Jindra Hušková,* din 6 februarie 1942.

Nu știu de cîte ori a greșit în viață domnul Cioculescu, dar de data asta, sigur, a greșit lăsîndu-mă pe mine să vorbesc la urmă, cînd de obicei ultimul pune concluziile sau încearcă să pună concluziile. Este cum m-ar pune pe mine, necredinciosul, păgînul, să țin o predică preacredincioșilor. Sînt între noi nu numai credincioși, dar chiar și fanatici și, cu toate că nu-mi place acest cuvînt, pe mine însumi m-a emoționat profund și m-a istovit fanatismul pe care l-am descoperit în mărturisirile care s-au făcut aici. Regret că nu mă pot declara fanatic, dar mă declar un integru admirator a tot ceea ce a fost E. Lovinescu. Ținea să i se spună E. Lovinescu, după cum Călinescu ținea să i se spună G. Călinescu. Era una din ciudățeniile și poate unul din orgoliile lui.

Nu am nici documente — aceste documente care s-au citit și care m-au emoționat și dintre care cel scris noaptea, la Fălticeni, mi se pare esențial pentru definirea caracterului celui ce a fost marele nostru Lovinescu — nu am aproape nici amintiri. Pe deasupra mă mai aflu și din alte motive în inferioritate. N-am fost niciodată prea vorbitor. În ultima vreme, cultiv aproape cu știință tăcerea, dar chiar și acolo unde n-am tăcut, în scrisul meu, în ultima vreme tai, nu jumătate din ce mai fusese tăiat odată, tai jumătate din ce a rămas. Nu mai suport cuvinte multe, fiindcă am ajuns la concluzia că generațiile care s-au ridicat după noi și în mijlocul cărora trăim, datorită cărora supraviețuim și poate vom supraviețui, nu mai au nevoie de același număr de cuvinte care s-au cerut cîndva. Acum se pricepe mai repede și cred că mai bine.

În timp ce se vorbea aici, dacă ar fi existat o mașină de înregistrat gîndurile și i s-ar fi pus un pol la una din tîmplele mele și alt pol la altă tîmplă, sau poate pe inimă, s-ar fi putut înregistra nenumărate reflecții pe seama celor ce s-au spus și care m-au emoționat. Aș putea deci, dacă m-aș strădui, să fac reflecții pe seama a ce s-a spus, dar este și tîrziu, este și cald și nu voi uita că mi-a rămas o datorie, pe lîngă una abia vag plătită, față de Lovinescu.

Înainte însă de a vorbi de acea datorie, fiindcă la această comemorare se face și puțină istorie literară, și fiindcă nu ne îndepărtăm de Lovinescu vorbind de Cioculescu, am să-i plătesc domniei-sale o datorie de care sînt absolut sigur c-a uitat. Era pe vremea cînd scriam la acea citată, aici, carte, primul meu roman publicat, *Un port la răsărit*, — spun publicat, pentru că am scris cel puțin zece, despre care n-am știut decît eu și poate puțini din familia mea. Le-am scris cum am putut, toate cu multe sute de pagini, toate cu poticneli, dar la această carte, pe care o reluasem a treia oară, mă poticneam cel mai rău și eram convins că n-am s-o pot duce niciodată la sfîrșit, cînd într-o zi, întîlnindu-ne în liftul unei redacții unde lucram împreună, am avut și această cinste, domnul Cioculescu m-a întrebat: « Ei, cum merge cu romanul? » pentru că era la curent... și la *Curentul*...

Ioana POSTELNICU: Împrumuți calambururile.

Radu TUDORAN: M-am molipsit, să știți că n-am făcut niciodată. *(Rîsete, aplauze.)*

Șerban CIOCULESCU: Nu. Era „*Curentul literar*"!

Radu TUDORAN: Era la curent, pentru că-mi publica fragmente din acea viitoare carte. « Cum merge? » Și atunci i-am spus că mă poticnesc la fraze pe care nu le pot duce la cap, că mă străduiesc să le fac cît mai iscusite și cît mai vorbitoare, la care domnia-sa mi-a dat un sfat; și-l spun aici, ca să facă parte din istoria literaturii, pentru că e singurul sfat literar pe care l-am primit în viață vreodată de la cineva și pe care, deși nu-l scriu pe frontispiciul caietelor mele de lucru, îl am totdeauna în minte. Pe frontispiciul caietelor mele de lucru scriu alt sfat pe care mi-l dau singur și care glăsuiește așa: « Nu renunța! » Asta în prima zi cînd m-apuc de lucru. După un timp, scriu: « Nu renunța chiar dacă ți se pare stupid! », iar după două-trei luni, scriu și subliniez: « Nu renunța chiar dacă e stupid! » Sfatul pe care mi l-a dat domnul Cioculescu și pe care îl am în minte totdeauna cînd scriu este: « Nu te opri. Nu poți să scrii o frază, treci peste ea ». E atît de simplu, dar nu știusem. E aceeași poveste ca oul lui Columb. Într-adevăr, nu trebuie să te oprești la o frază. Ați uitat, cu siguranță, dar vă rog să primiți recunoștința mea, fiindcă așa am terminat *Un port la răsărit*, pe care nu mai puteam să-l termin, și așa am terminat toate celelalte cărți, sărind nu peste un cuvînt sau peste o frază, sărind de multe ori peste capitole întregi și repezindu-mă uneori chiar la final. Pentru că, ăsta nu mai este un sfat, e constatarea mea, în clipa în care ai un final în mînă, totul se organizează în urmă foarte ușor.

Spuneam că n-am amintiri prea multe despre Lovinescu. Nu am făcut parte din acest cenaclu, dar, totuși, mă simt dator pentru istoria literară să arăt celor ce nu știu,

sau au uitat, că totuși am fost o dată la cenaclul lui Lovinescu. Și nu numai că am fost, dar seara am și citit. M-a dus acolo, este o declarație strict istorică, m-a dus acolo Șerbu, fie-i țărîna ușoară, și un alt confrate al lui, care nu știu pe unde e acuma, de mult a încetat să fie scriitor și cred că n-a fost niciodată de fapt. Nici nu mai știu cum îl cheamă. La stăruința lui Șerbu, care cunoștea începuturile mele literare, de fapt nu erau începuturi, eu scriam de pe la opt ani și acum aveam 28, dacă vreți să știți, am citit una din nuvelele din volumul care avea să apară în curînd: *Orașul cu fete sărace.* S-a ascultat; cine cunoaște cenaclul știe cum se asculta, se asculta cu liniște, cu religiozitate. Nu s-au pus concluzii, doar Lovinescu a spus: «Da, ăsta este un reportaj asupra unui mediu despre care a scris fratele dumitale», pentru cine nu știe, trebuie să atrag atenția că el se numește Geo Bogza, «a scris fratele dumitale, așa că nu mai are rost să scrii și dumneata». Cred că a fost una din puținele observații neclare ale lui Lovinescu, dar, în orice caz, a fost determinantă pentru ca eu să nu mai vin niciodată acolo. Dar nu numai pentru asta. Acolo nu era, așa cum a spus vechea mea prietenă, Ioana Postelnicu, un salon literar, ci era un laborator literar, totuși era un laborator foarte academic, cred că sînteți, în privința asta, cu totul de acord cu mine, or eu nu eram deloc academic, eram un sălbatic venit de pe cîmp. Deși pe vremea aceea știam să-mi înnod foarte frumos o cravată și să port o haină elegantă, înăuntrul meu eram foarte sălbatic și nu m-am putut împăca cu această atmosferă, motiv pentru care, de altfel, sînt unul dintre aceia care trebuie să port în spinare rușinea de a fi făcut comentarii malițioase pe seama atmosferei de la cenaclul lui Lovinescu și mai ales cu privire la participarea feminină.

Ioana POSTELNICU: Am uitat să spun că m-ai dat la gazetă. Dar Lovinescu a zis că n-are nici o importanță, să răspund la salut frumos, că așa este în republica noastră a literelor.

Radu TUDORAN: Faptul că nu am venit la acest cenaclu nu înseamnă că am renunțat și la literatură în același timp, deși cred că pentru un debutant a renunța la sprijinul unui cenaclu era foarte grav. Am renunțat la cenaclu nu din orgoliu, ci din răzvrătire. Nu suportam atmosfera disciplinată și academică. Deși nu am fost niciodată în cenaclul lui Lovinescu, l-am întîlnit adesea la un cenaclu despre care acuma aflu că mai era frecventat de multă lume; și Cella Serghi spune la fel, și Ioana Postelnicu spune la fel, e vorba de librăria „Alcalay". Eu, acolo, la orele cînd ne întîlneam noi, nu l-am văzut decît pe E. Lovinescu. N-a venit nici Diana, nici Mirona aceea minunată de care vorbea Cella Serghi. În aceste întîlniri, care erau la un moment dat aproape periodice, discutam mai puțin despre literatură și mai mult, o să vă mirați, poate, sînt primul care o afirmă, mai mult despre viață. Îl interesa grozav ce fac și cu ce mă ocup. Și aveam să-i spun destule despre ceea ce fac, fiindcă am fost un neastîmpărat și n-am venit în literatură înainte de a fi străbătut viața dintr-o parte într-alta, așa după cum, să știți, continui să fac și astăzi.

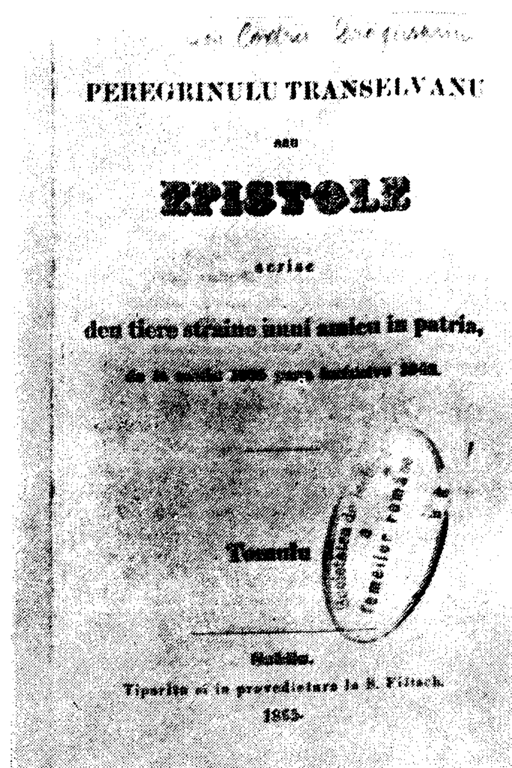
La un moment dat, și țin minte această vorbă a lui Lovinescu, o socotesc la fel de esențială cum a fost aceea din scrisoarea către Ioana Postelnicu, scuzîndu-mă că plec, pentru că mă duc să-mi plătesc o datorie — era vorba de o datorie bănească, nu făceam nici o metaforă — se uită la mine foarte surprins și-mi spuse: «Cum, dumneata îți plătești datoriile?» Nu știu ce l-a determinat pe el, care era cum am spus, un academician în tot ce făcea și un civil în felul cum se purta, nu știu ce l-a determinat să creadă că un scriitor ca mine trebuie să nu-și plătească datoriile. Poate făceam impresia aceasta, dar vă rog să mă credeți că mi le-am plătit totdeauna, afară doar, poate, pe cele foarte mici pe care le-am uitat; în schimb am dat altora destul ca pe lumea cealaltă să-mi primesc răsplata cuvenită și să fiu iertat.

Dar, vedeți, datoria cea mai mare pe care o aveam eu astă-seară și pe care sper s-o plătesc, este aceea de a spune în fața dumneavoastră că Lovinescu a fost nu numai un mare critic, nu numai un mare scriitor, nu numai un iubitor de literatură, nu numai un veritabil academician, dar a fost, cu siguranță, și un mare senior.

REVELAŢIA DOCUMENTULUI

Ion CODRU-DRĂGUŞANU

«...cu
puţină
merinde
în traistă...
plecai
să
cerc
rotundul
lumei...»

PEREGRINULU TRANSELVANU

sau

EPISTOLE

scrise

den tiere straine iunii amicu in patria,

Tomulu

Tiparita si in provedietura la S. Filtsch.

1865.

NE AFLĂM ÎN FAŢA UNOR PREŢIOASE mărturii ale existenţei şi activităţii unuia dintre cei mai originali scriitori ai noştri din secolul trecut, cunoscut prin memorialul peregrinărilor sale: Ion Codru-Drăguşanu.

Însemnările şi notele pe care le dăm publicităţii sînt scrise de Codru-Drăguşanu între anii 1835–1848, fiind orînduite într-o amănunţită cronologie — pe ani, luni şi zile — constituind « Jurnalul de bord » al îndelungatelor sale peregrinări prin Ţara Românească şi alte ţări ale Europei. Această însemnată piesă de istorie literară provine din arhiva familiei [1], inventariată la vremea sa de către autor, în propria-i bibliotecă, sub denumirea de « albumul no. 6 ».

---

[1] *Păstrată de fiul scriitorului, dr. Emil Codru-Drăguşanu, ea aparţine astăzi, împreună cu alte însemnate documente, fotografii şi relicve, nepotului acestuia după mamă — dr. Radu Raţiu din Turda.*

De mărimea unui carnet de buzunar (portofoliu), cu o copertă aspră, de culoare brună, ce mai păstrează încă urmele imprimării în litere aurii a titulaturii atît de obişnuite în epocă — *Souvenir* — albumul cuprinde, pe întinsul celor 244 pagini îngălbenite de vreme (formatul filei: 93 × × 146 mm, nenumerotate), rîndurile caligrafiate impecabil cu cerneală neagră-maronie de mîna lui Ion Codru-Drăguşanu, după normele timpului — caractere chirilice cu unele litere latine de tranziţie, mai rar cu caractere gotice — adesea mărturisind influenţa grafiei mediului unde sînt redactate.

Notiţele de călătorie ale lui Ion Codru-Drăguşanu sînt însemnări extrem de sumare, laconice şi diverse, fine observaţii, adesea enunţînd strict evenimentul, marcînd sugestiv toponimia şi ambianţa caracteristică, menţionînd persoanele întîlnite în anumite circumstanţe. Tot în manieră strict reporterică — creionînd stări afective, culegînd amintiri de neuitat în urma vizitării marilor oraşe, biserici sau monumente ale Occidentului — toate acestea condensate în impresii surprinzătoare prin concizia lor (în comparaţie cu larga dezvoltare narativă pe care o realizează în opera finită [2]) — autorul consemnează elemente folclorice ca acel « Mult sînt pedepsit de dor/ Nici noaptea nu poci să dorm... », versuri româneşti, cîntece şi poezii italiene, franceze sau englezeşti, date asupra corespondenţei, inventare de obiecte şi cărţi trimise acasă din depărtări, o amănunţită evidenţă scriptică a veniturilor şi cheltuielilor în tabele de-a dreptul impresionante, şi multe altele.

Pe cea dintîi foaie se menţionează data începerii călătoriei: « 6 iunie 1835, calendarul vechi », moment în care, tînărul de 17 ani, « fără a-mi lua rămas bun de la alţii, numai cu iertare de la părinţi, dară mai cu un semiblăstem al mamei, cu zece dinari în şerpar, puţină merinde în traistă, cu toiagul a mînă, însoţit de Mihai şi Grancia, plecai să cerc rotundul lumei... [3] », cum îşi va rememora mai tîrziu. Jurnalul, însă, rezumă strict faptele şi momentele: « Plecai d'acasă cu şogoru Mihai Fogoroş » [4]. O zi mai tîrziu, acestui eveniment îi adăuga: « jalnic adio de la Patrie », luat de acolo, din vîrful Carpaţilor, în clipa cînd ochii lui înlăcrimaţi se întorceau spre « panorama Ardealului », pămînt pe care nu-l va mai revedea decît după un deceniu de lungi peregrinări.

Deosebit de valoroase ne apar confruntările în paralel ale însemnărilor înscrise în filele albumului, cu forma definitivă a *Epistolelor scrise den tieri streine unui amicu în patrie...* revăzute, ajustate şi stilizate după 25 de ani, publicate apoi în suplimentul periodicului „*Concordia*" din Pesta, în 1863 şi 1864, şi « de nou revăzute şi reptificate » în volumul *Peregrinului transilvanu*, imprimat la Sibiu în 1865, în tipografia lui S. Filtsch, în spiritul ortografiei cipariene promovate de ASTRA, la care subscrisese ca susţinător la acea dată.

În acest fel, notele de călătorie ale lui Codru-Drăguşanu confirmă itinerarii, fixează date certe, dau posibilitatea identificării tovarăşilor săi de drum, a prieteniilor, stabilesc identitatea celor în anturajul cărora a călătorit acest înzestrat şi fin observator al vieţii. Alteori, preţioase file destăinuie preocupări sau transmit emoţii autentice, cum este acea explozie de satisfacţie la împlinirea marii aspiraţii, cînd, în Bucureşti, la 11 iunie 1848, înregistrează cuvîntul *libertate*.

Amănunte care ne permit conturarea mai precisă a existenţei şi activităţii lui Ion Codru-Drăguşanu se remarcă încă de la începutul notelor sale manuscrise despre care vorbim, ajutînd lămurirea mai multor date necunoscute sau incerte. Înaintea tuturor, ca un adevărat motto cu valoare de declaraţie şi de autentificare a tot ceea ce mîna sa va aşterne în filele jurnalului, stă propria-i mărturie: « *Ich bin zu Dragus geboren den 9. Nov*[*ember*] *818 alt.* [*en*] *Calender* » [5]. Înscrise în capul însemnărilor sale de călătorie, pe faţa interioară a copertei carnetului (« albumul nr. 6 » din biblioteca sa de mai tîrziu), cele trei scurte rînduri caligrafiate în limba germană par anume lăsate pentru eternitate, probabil într-un moment de lucidă prevedere pentru peregrinul plecat spre necunoscut în « tiere streine »... Această mărturisire are darul să lumineze încă un punct obscur al biografiei lui Ion Codru-Drăguşanu: data naş-

---

[2] *Vezi*: Peregrinulu transelvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria, de la anulu 1835 pana inchisive 1848. *Tomulu I Sabiiu, Tipăritu si în provedietura la S. Filtsch. 1865.*

[3] *Vezi*: *Epistola I*, Cîmpulungul Romaniei, iunie 1835, *din ediţia Ion Codru-Drăguşanu* — Peregrinul transilvan, „Editura de stat pentru literatură şi artă", *Bucureşti, 1956, p. 43—44. Această ultimă ediţie, îngrijită şi prefaţată de Romul Munteanu.*

[4] *Vărul său, Mihai Fogoroş, în redactarea finală a* Epistolelor... *apare ca personaj cu numele* Mihul.

[5] *Eu sînt născut la Drăguş în 9 Nov*[*embre*] *1818 calendarul vechi.*

terii sale, pînă azi doar presupusă[6]. Din maniera « oficială » a formulării acestei mărturii, se observă obişnuinţa lui Ion Codrea Plăcşu cu scriptele nemţeşti, deprinsă în şcoala şi în cancelaria de la Viştea de Jos a Companiei a 8-a a Regimentului 1 Valah de graniţă, unde viitorul peregrin îşi petrecuse 7 ani la rînd în calitate de elev şi secretar.

Caracterul declarativ al enunţării înscrise pe scoarţa interioară a carnetului, apoi rîndurile transcrise cu meticulozitatea elevului instruit în atmosfera severă a şcolii militare germane, inserarea afirmaţiei acesteia importante la începutul carnetului, păstrat cu o rară şi deosebită grijă în cursul călătoriilor care au durat peste 13 ani, ne obligă la acceptarea datei descoperite şi în acelaşi timp infirmă ca dată presupusă a naşterii lui Codru-Drăguşanu anul 1817, aşa cum apare pe piatra funerară a monumentului său din cimitirul bisericii din Groapa Sibiului, cît şi a datei de 1823, citată de N. Iorga[7] după bio-bibliograful V. Gr. Pop[8]. Se confirmă astfel justeţea datării naşterii lui Codru-Drăguşanu în anul 1818 susţinută de profesorul Şerban Cioculescu[9], după necroloagele publicate în presa vremii, în 1884, cînd se afirma că peregrinul transilvan decedase la vîrsta de 67 ani[10].

dr. Radu RAŢIU şi Flaviu SABĂU

---

[6] *Datele puse în circulaţie, aproximînd anul naşterii lui Ion Codru-Drăguşanu, sînt: 1817, 1818, 1823. Menţionăm că în articolul* 150 ani de la naşterea scriitorului clasic român ION CODRU-DRĂGUŞANU, *apărut în publicaţia* „Fire de tort" *(revistă culturală editată de Liceul „Mihai Viteazul" din Turda), nr. 11/1969, pp. 22—24, Horia Raţiu comunică pentru întiia oară, în subtitlu, fără nici o altă menţiune, datele certe ale existenţei « peregrinului transilvan »: 9 noiembrie 1818 — 26 octombrie 1884.*

[7] *Vezi*: *Ion Codru-Drăguşanu.* Călătoriile unui român ardelean în ţară şi străinătate (1835—1844). Peregrinul transilvan, *ediţia prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu, cu o prefaţă de N. Iorga, Văleni, 1910.*

[8] *Vezi*: *Pop V. Gr.* Conspect asupra literaturii şi scriitorilor ei de la început pînă astăzi, în ordinea cronologică, *partea II, Bucureşti, 1876.*

[9] *Vezi*: *Ion Codru-Drăguşanu.* Peregrinul transilvan (1835—1844). *Ediţia îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti, 1942, p. IX. Notiţă biografică.*

[10] *Vezi*: „Familia", *anul 1884.*

JURNAL

[*F. 1 v°*][1]

Ich bin zu Dragus geboren den 9 Nov. 818 alt. Calender[2].

*

[*F. 2 r°*]

Anul 1835[3].

6 Iunie. Calendariu vechi
Plecai d'acasă cu şogorul Mihai Fogoroş.
7 „ Trecerea la pichet în Valea Simbeti[i]. Cheia Bandi.
Vîrful Carpaţilor, panorama Ardealului, jalnic adio de la Patrie.
8 „ Impresie lagăr. Plaiul lui Petru. Valea mare, verişoara Mariuţa.
Ajungere la Oraş.

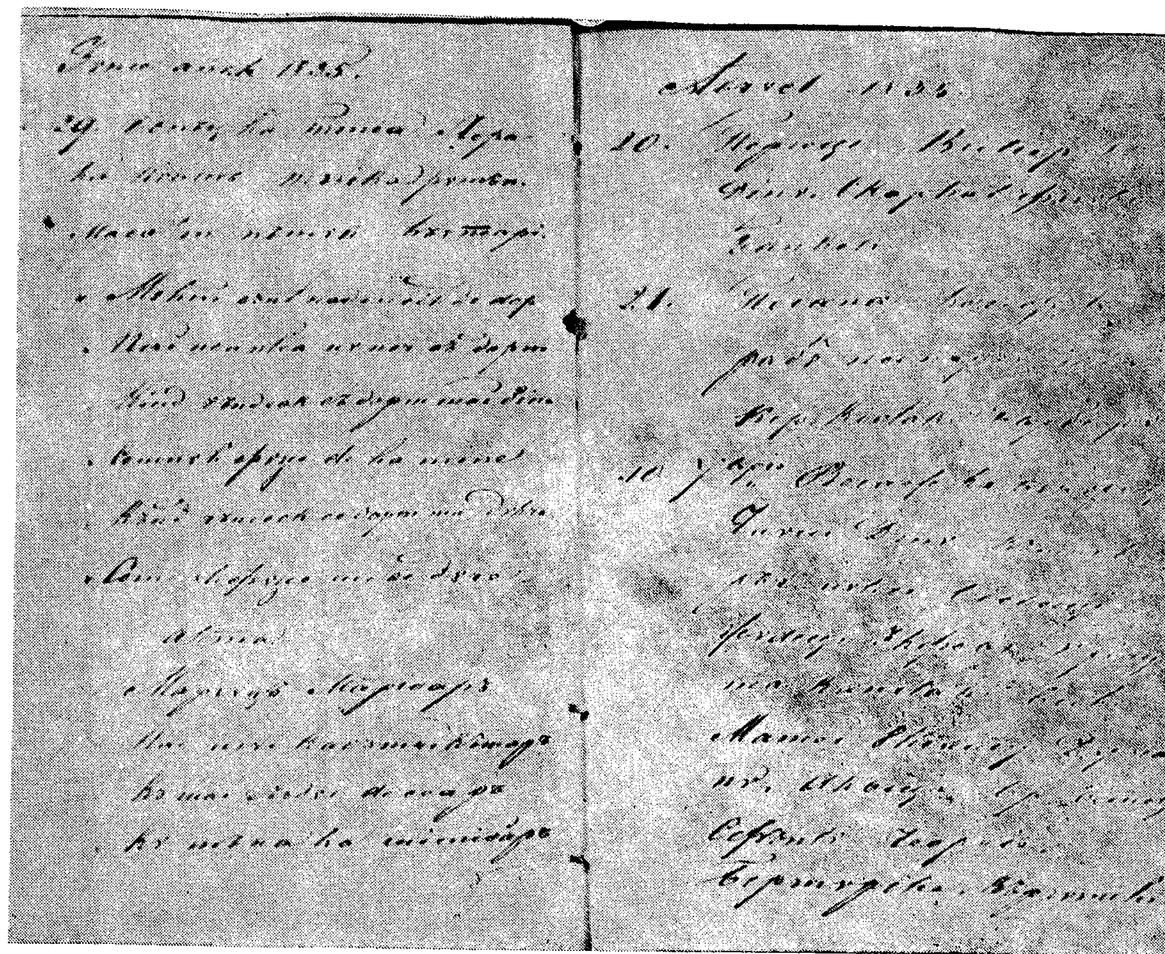
---

[1] *Coperta interioară a carnetului (jurnalului) de însemnări al lui Ion Codru-Drăguşanu am convenit să o notăm « fila 1 ».*

[2] *Această primă însemnare precizează nu numai anul de naştere al lui Ion Codru-Drăguşanu, ci şi luna şi ziua — date absolut necunoscute: « Eu sînt născut la Drăguş, la 9 Nov[embre] 1818 calendarul vechi ».*

[3] *Nu totdeauna aşternerea notelor este făcută în cursul firesc al parcurgerii paginilor carnetului, aceasta probabil datorită şi însemnărilor în pripă sau intenţiilor de a şi le completa ulterior.*

Lipsurile ortografice ale textului se explică prin graba călătorului care, probabil, scria în scurtele popasuri sau în mersul diligenţei. Căci altfel, Ion Codru-Drăguşanu, autor al manualului Rudi-

[*F. 2 v°*]

Iunie 1835.

9	Iunie.	Cvartir la nica Husea. Biserica tîrgului. Grancea. Starostia Ungurenilor. Ocîrmuirea județului Muscelu. Preumblare în Cîmpulung, ruinuri istorice. Prințu Radu, Negru Vodă. Rucăreanu.
10	„	Plecare la Baltă. Trecerea Dîmboviți[i]. Pietrari gura Tîrgoviști[i], lagăr.
11	„	Heleșteu domnesc. Sibiești pădure necurmată.
12	„	Mavrodini. Pașcani, Ulmi[i] gaciului.
13	„	Eșire la cîmp. Săpunari, lacu[l] Lehliului.

---

mentele gramaticei romane... pentru usul școlarilor începători *(tipărită la București în tipografia colegiului „Sf. Sava", la 1848) ne demonstrează stăpînirea cu prisosință a științei gramaticii.*

Pe de altă parte, se poate vedea lesne că opera finală — Peregrinul transilvan — *nu urmează strict ordinea notițelor pe care le publicăm. Este, în cazul de față, o interesantă ilustrare a drumului de la înțelegerea și perceperea realității obiective la transfigurarea literară, în cazul unui scriitor — mesager și interpret al epocii sale.*

Frecvența stilului telegrafic ne întărește ideea că în felul acesta memorialistul peregrin dorea să marcheze «tehnic» evenimentele importante pentru a fi dezvoltate în redactarea ulterioară a materialului.

[*F. 3 r°*]

Iunie anul 1835.

14 „	Suhaturile[4] și cirezile la Cîmp, noaptea la puțu[l] Cazacului. Călărași[i] vechi.
15 „	Voiaj la Călărași cu Ioan Grancea. Chir Tonia băcanul, Chir Iani brutariu.
16 „	La biserică. Glasul al 2-[lea] Iazeru, Borcia, Caicele.
17 „	Moșia lui Chir Dimitrie, viața la fin Tonia pă Borcia.
29 „	Nunta rumânească. Nica lui Stroe, Cojani și Conjancele, logofătu[l] Petre și Dimitrie.

[*F. 3 v°*]

Iunie anul 1935.

La 29. Ospăț la Tonia. Hora la nuntă, muzica rumân[ească].
Masa în pătul, lăutari.
« Mult sînt pedepsit de dor,
Nici noaptea nu poci să dorm
Cînd gîndesc să dorm mai bine
Somnul fuge de la mine.
Cînd gîndesc să dorm mai dulce,
Somnul fuge și se duce. » Alta —
« Mariuță, Mărioară,
N[-]ai nici Casă nici Cămară
Că, m[-]ai găzdui deseară
Cu mîna la inimioară. »

[*F. 4 v°*]

Iunie 1835.

30.	Popa Iordachie de la Măgureni, recomandația.
5 Iulie.	Voiaj la tîrg, așezămînt la părintele Andrei Protopopu. Ialomiți[i]. Cunoștința cu logofătu[l] Mina, Țercovnic la Călărași. Maica Chiriachi.
10 Iulie.	Voiaj la Silistra. Cu protopopu[l]. Dunărea. Caice, vase. Grădiștea. Carantina la Călărași, tabiile[5]. Cazerna rusească, ferpost.

[*F. 5 v°*]

Iulie 1835...

20	Domnul Anastasie Pornineanu. Secretariul Cîrmuiri[i] de Ialomița. D. Aleco Paladi judecător la tribunal — D. Ioan Rudeanu id.
14 Avgust.	Voiaj la Urziceni. Dulama și Chimiru Ceaoși. Dorobanți. Poșta.
15 „	Slobozia, trecerea Ialomiți[i]. Grindu. Vătafu[l] Zepas Făgărășanu;
16 „	Urziceni. D. Fochides sub ocărmuitor, vistier Crăciun. Bușteni, Sameșu și Zapciul.

---

[4] *Suhaturile — turmele.*
[5] *Tabiile — obiceiurile.*

[*F. 4 r°*]

Avgust 1835.

20. Perieți, Vistierul Dinu, Scarlat fiul său. Banchet.
21. Poiana, logofătu[l] Radu Poenariu, întoarce[rea] Chir Costache Bărbieru.
10. S[eptem]vrie Voiaj la București[i] Ceauș Dinu, Cîmpu Bărăganului. Ilfov. Preajma Capital[e]i, viile Mamei Uliașu, Dărzianu, Alvița Br. simit, Sfîntu Gheorghie. Birturile. Cărăuși[i]le.

[*F. 5 r°*]

Septemvrie 1835.

13. Voiaj la Paseria. Priveghierea. 400 Călugărițe. Istorie de noapte, poveste.
14. Vînătoarea. Cocoana Suftița. Căldărușani. Poziția frumoasă. Sihasstri, preumblare pă lac.
25. Chitila, Tărtășești — Tărgoviștea, Polcovnic Badea Poruineano, C[ucoana] Uța leica Maria. Enache, ruinurile. Vlad Țepeș, Curtea domnească — Tîrgu d'afară. D. Eduard și C[ucoana] Lucsița.

Octomvrie 1835.

2. Voiaj la Pietrari cu polcovnicul Badea. Vătafu[l] țiganilor de lac. Mon[astirea] pagiria. [6]
4. Voiaj la Cîmpulung călare. Logofătu Dincă Izvoranu. Mușcelele.
26. Întoarcere la Călărași. Soarele la D. Polizu. Catinca amorezată. Evreu.

16 Dechemv[rie]. D. Poruineanu pleacă așezat la D. Paladi. Temnița. Viforul. Fecio[rul] Ninișoru, văru Nicuța Mihai Fogoroș. Ioan Mani Sofania. Cegile, nisetri. Moruni.

[*F. 6 v°*]

Anul 1836[7].

Aprilie — Voiaj la Tîrgoviște. Cocoana Zinca. Cioranu, vizitele.
Mai. Vodă la Călărași. Epistatul tîrgului, luminaț[ie]. Pedeapsa soldaților.
Iunie. Intrare în Borcia, premedjie d'necare. Ilie rîndașu Zarafii. Baba Stoica.
Iulie. Mă bolnăvesc, lingoare, raci, apa puturoasă. Boala vitelor. Zahei Niagoi. Vasile Șofar. Voiaj la Gura Gîrluți[i]. Cleiul de pește, lipoveni. Grădișteanu Ispravnic.

[*F. 7 r°*]

Anul 1836.

Avgust. Plecat cu totul [de] la Călărași la Tîrgoviște. Doamna Bălașa la București. Alecu Izescu. Kretulești[i][8]. Dîmbovița la București.
Septemvrie. Voiaj la Mărgineni și la Ploiești. Prahova.
Decemvrie. Vizita Polizului — Săcueni. Văleni[i] de Munte. Mărzia. Meterheneoa buzoianului, profesorul. Sărbătorile Crăciunului la Tîrgoviște. Smaranda Rada. Zinca. Mariuța, învăț franțozește. Eduard.

---

[6] *Probabil*: pasărea.

[7] *Materialul acestor însemnări privește epistola a IV-a a* Peregrinului Transilvan.

[8] *Pe slugerul Costache Kretzulescu, pe soția sa Ana și pe fiul lor, viitorul Dr. N. Kretzulescu, I. Codru-Drăgușanu i-a cunoscut bine. În arhiva familiei Kretzulescu există însemnări privind unele relații ale lor.*

[F. 7 v°]

Anul 1937.

Ianuarie. Domnul Poruineano bolnav 3 luni. Zinca o.D. Ilie. Maria Mihăiță.

Martie. La București Kretzulescu. Costache. Psaltirea. Mărt[uria] cea din urmă. Sfîntu Dimitrie, Ulița franțoziasc[ă].

Mai. Budișteanu, Vieroșanu la Tîrgoviște. Ioniță. Olteanu, boala și limba țigănească. Mélanhol[ie]. Urzicile 8 d. nuci [9].

Avgust 2. Plecai cu totul la București [10]. Mihai Hanasescu. [*lectio incerta*] Nemulțumirea D. Poruineanu, Spionirea mumă-sa. Blestem și jurămînt.

[F. 8 r°]

Avgust 1837.

5 Avgust. Ajungere la București, Hanu lui Simion. Kretzuleasca Costache, porc c.

6 „ Partida la Cernica. Pribegirea. Biserica no[u]ă. Slujba episcopului Argeșului. Călugări. Sf. Nicolae. Sf. Gheorghe.

15 „ La Pirariul Matei Sf. Ecaterina. Gîlceavă.

20 Septemvrie. Intraiu la K [11]. Smaranda Pandeli, Alecache Vilara. Alecu arnăutul. Întristarea. Vasile Șofar, tatu-său. Domnița Marghioala.

[F. 8 v°]

Noemvrie 1837.

Nicolae Șandru cu scrisoarea de la Popa Erkovan. Borzia, Gîlceava. Vătafu[l] Agii.

Dekemvrie la 24. Intrai la Cocoana Marioara Roseti [12]. Vanghele. Zaharia. C[uconul] Pană Costescu. Dabija, Madam. Cetirea Biblii. Darul Cărților. Petrache din fefeld, Ioan gradinariul, Dectarul Marsil, Grigorie Grădișteanu. Iordache Filipesco. Plimbarea cu sania. Ionița Evreul, Vătafu. Murd[ar], nesuferit.

---

9 *Rînd intercalat de autor cu creionul înaintea însemnărilor din* august.

10 *Epistola a V-a din ediția tipărită de autor la 1865 poartă titlul*: București, septembre 1837.

11 Kretzulești, *desigur.*

12 *Soția lui C. A. Roselli.*

MACEDONSKIANA

a deschis în literatură drum spiritului modern

CUM NU SÎNT ISTORIC LITERAR, AŞ PREFERA, în domeniul literelor, să vorbesc numai despre fapte şi evenimente pe care le-am trăit, observat şi experimentat nemijlocit şi despre oameni pe care i-am cunoscut personal, afară de cazul că aş scrie despre creaţia şi opera lor.

Pe marele poet Macedonski, contemporanul geniului poeziei româneşti Mihai Eminescu, nu am avut cînd şi unde să-l cunosc personal. Cînd a murit, în 1920, nu ajunsesem nici elev de liceu. Abia anul următor am intrat în clasa I şi de la început l-am avut profesor de limba şi literatura română pe poetul, azi destul de pe nedrept dat uitării, Al. Th. Stamatiad, un macedonskian durch und durch, cum spun germanii. Datorită acestui fapt, am luat curînd cunoştinţă de conflictul Eminescu — Macedonski din secolul precedent, cu răsunet prelungit în secolul nostru.

Biografiile şi studiile despre Eminescu de asemenea m-au ajutat, deşi mai mult prin faimoasa şi nefericita epigramă, să mă interesez de opera lui Macedonski. Dar mai mult au contribuit la aceasta operele însele ale poetului, în versuri şi în proză, i, cum am spus, profesorul meu Stamatiad, care stăruia pînă la a te pune în gardă faţă de adversarul de moarte al lui Eminescu.

Alexandru Macedonski în Hamlet.

Macedonski, sub toga mîndriei sale, a suferit foarte mult, cum reiese şi din opera sa, mai ales din poezie, căci proza, pe nedrept, este mai puţin cunoscută. Macedonski s-a vrut totdeauna «excelsior» şi, prin talentul şi opera sa, curăţată azi de zgura depusă pe ea de patimi, era îndreptăţit să se vrea mereu mai sus şi să i se recunoască altitudinea atinsă. Cît a fost în viaţă, nu i s-a acordat

În revărsat de zori

Seva coprinde valea întreagă
Mistere și vînturi toate se leagă
Într-o armonie ce e divină
De zefiri ce suflă și apa cea lină
Dulce parfumuri peste cîmpie
Ce se emană de floarea cea vie
Luna și Stele încîntătoare
Totul arată ca paradisul
Plăcerea în inimă simt că revarsă
Să mă deștept dar nu mă lasă
Căci amar mi-este
Ca făr' de veste
Să las luna încîntătoare
Să las floarea mirositoare
Ce prin adierea unui vînt ușor
Îmi dă parfumuri îmbătătoare
Mai dulce îmi sunt și mult mai scumpe
Ca și plăcerea ce am în luntre
De a conduce barca-mi ușoară
Mai iute ca paserea ce pe cer zboară
Mai dulce-mi este ca și plăcerea
Ce din plagă alină durerea
Dar noaptea simt că se finește
Ziorile de mine nu se oprește.
În zadar rog cu desperare
Ziua vine cu înverșunare
La răsărit a apărut
O roșeală ce am văzut
Și roua văd cade pe plante
A picat în diamante
Din ce în ce pe cer se întinde
Lumină și flăcări ce se aprinde
Stele și luna încet pălește
Pe cînd soarele ce strălucește
Cîmpia toată a luminat
Natura întreagă s-a bucurat
Și mii de focuri pre iarba verde
Brillante frumoase, dar ce se pierde.
. . . .
. . . .
Căci în curînd ați dispărut
Pietre frumoase ale naturei
Ce chiar la regi nu s-au văzut.

Slatina – Noiembrie [1871]
Craiova

cuvenita recunoștință și împărțitorul de inele cu pietre false tinerilor literați cărora căuta să le sublinieze înzestrarea divină, o ducea, cred, nu o dată destul de greu. Mă gîndesc la acea petiție trimisă de Anna Macedonski, soția sa, regelui Carol I, înaintea primului război mondial, prin care cerea un ajutor de 300 lei, pentru chirie, pentru copiii ce erau la școală etc. Însuși Macedonski era prea mîndru, ca să ceară — el, înverșunatul antiregalist din secolul trecut și artistul conștient de valoarea și mesajul său literar!

Căci o școală s-a înfiripat în jurul lui, încă începînd cu „Literatorul", și un spirit înnoitor se putea respira în preajma puternicei sale personalități, poate supărătoare unor contemporani, din cauza trufiei sale. O fi făcut ca mai toți și erori. Dar toate acestea au trecut și a rămas nu numai opera sa literară de valoare monumentală indiscutabilă, ci și exemplul personalității sale care știa să însuflețească tineretul cu ambiții creatoare.

« Nopțile » lui, amintind prin analogie « Nopțile » lui Musset și « Scrisorile » lui Eminescu, nu mai puțin rondelurile și cea mai mare parte din lirica sa pluricordă și plină de originalitate, se înscriu în zestrea de aur a literaturii române.

Am certitudinea că dacă ar fi trăit înaintea lui Eminescu, ar fi fost consemnat în Epigonii **cu vreun epitet de rezonanță perpetuă, nu ca epigon al cuiva, ci ca « fire vizionară ». Este un vizionar ce a deschis în literatură drum spiritului modern, sub portalul cărui spirit a intrat în patrimoniul culturii noastre, între alții, pe atunci tînărul Tudor Arghezi, cu opera sa la început lent dar propășelnic sporită, pînă la monumentalitate, cioplită în granit și clădită în legea modernității.**

Cum Eminescu e un geniu nepereche, o comparație între el și Macedonski este prin definiție caducă. Dar nepereche, prin creația sa poetică, este și Alexandru Macedonski. Nefericiți au fost amîndoi, iar dacă aș crede în necesitatea existenței tragice a geniului, aș zice că au suferit spre fericirea literaturii noastre. Bucuria pe care ar fi meritat-o revine înmiit urmașilor.

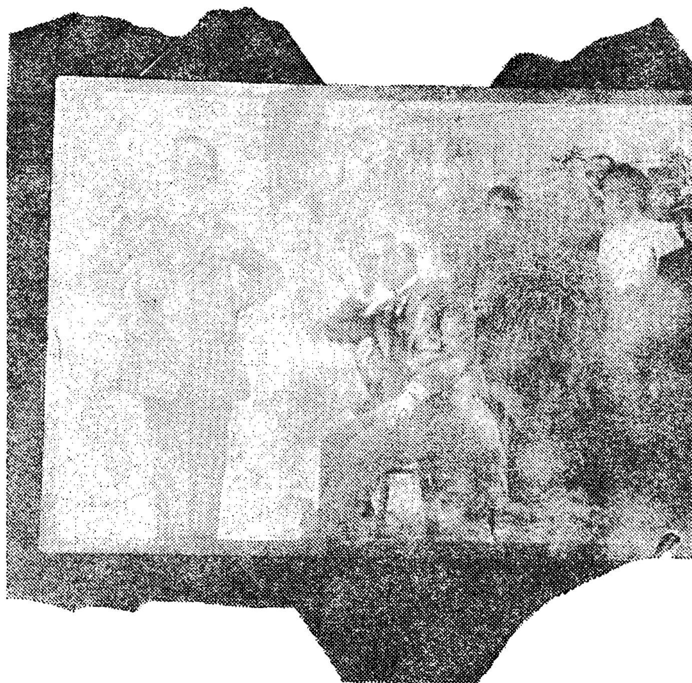
Mihai BENIUC

PATIMILE PUBLICISTULUI

REDACȚIA REVISTEI „*MANUSCRIPTUM*" mi-a pus, cu amabilitate, la dispoziție, trei manuscrise ale lui Alexandru Macedonski, aflate în fondul Muzeului literaturii române. Este vorba de o « scrisoare deschisă » adresată lui Simion Mehedinți (nr. inv. 9184), de un scurt articol intitulat *Vîrsta literară* (nr. inv. 9793) și de un proiect pentru înființarea unei « case a scriitorilor » (nr. inv. 9786). Toate 3 manuscrisele au mai fost cercetate, de exemplu, de către Adrian Marino. Ele datează cam din aceeași epocă, și anume, din ultimii ani de viață ai poetului.

Scrisoarea către Mehedinți *(Scrisoare deschisă D-lui Simion Mehedinți, Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice)* este, sigur, din vara anului 1918. Reapăruse „*Literatorul*", în seria ce avea să fie cea din urmă, la 29 iunie, cu o echipă nouă (Al. Th. Stamatiad era redactor șef, Tudor Vianu, redactor) și, în numărul 6, Macedonski se gîndea să publice scrisoarea către Mehedinți, ce conținea un protest violent contra proaspetei numiri a lui D. Gusti în funcția de director general al teatrelor. Stamatiad l-a deconsiliat și poetul a renunțat, pentru moment. El avea însă în vedere o publicare ulterioară, cum se poate deduce din următoarea scrisoare ce i-o adresa cam tot atunci redactorului șef al „*Literatorului*": « Deci, cum am să atac zdravăn și la stînga și la dreapta » — scrieMacedonski lui Stamatiad — « și, în special, pe d. Mehedinți (deși ți-am promis să n-o fac), cred că e bine să nu duci d-ta povara celor ce-mi pot atrage, în această privință, cît și în altele.» (Scrisoarea comunicată de destinatar lui G. Călinescu și reprodusă în *Istoria literaturii...*, 1941, p. 905—906). Lucrurile rămîn totuși aici, textul plin de tunete și fulgere vizînd deopotrivă pe Gusti și pe Mehedinți neapărînd, probabil, și pentru că, între timp, atenția poetului e captată de Mackensen și de chestiunile politice.

Scrisoarea condamnă numirea lui D. Gusti, în termeni cu atît mai vehemenți cu cît motivele supărării lui Macedonski se văd mai greu. El se justifică așa: « patriotismul impune astăzi, tutulor românilor să fie viteji ». Simte, deci, de datoria lui să spună « adevăruri crude » cu privire la numirea fostului « *sufleur și regisor* ».

Nu se înțelege bine de ce atîta spumegătoare mînie pentru un act administrativ care (în acest domeniu, al direcției teatrelor) s-a dovedit totdeauna foarte discutabil. Ca de obicei, Macedonski dramatizează o situație simplă și ajunge să pretindă ministrului să se explice « în fața țărei, dacă puteți ». D. Gusti e vestejit în expresii de veritabil pamflet. Nici un argument nu rezistă miniei justițiare a poetului, nici acela (la urma urmelor, de bun simț) că ministrului numirea i-a fost recomandată de artiștii dramatici societari. Încheierea e superbă, prin disproporție: « Însă, Domnule Ministru, mai curînd decît credeți, veți vedea că nu este așa, deoarece de pe acum vă puteți considera ca descalificat pentru a mai deține înalta situațiune la care ați fost chemat și în care v-ați compromis atît pe dv. cît și pe colegii ce aveți și care v-au onorat cu încrederea lor ».

Macedonski nu era un politician, ci o fire de artist și scrisoarea lui, oricît de inabilă și ineficientă practic (chiar de ar fi apărut în *„Literatorul"*), ne interesează astăzi ca expresie a spiritului contestatar al poetului și, eventual, al unei anumite consecvențe ideologice. Într-adevăr, numirea lui D. Gusti e asimilată «grosolanei ignoranțe și politicianismului nostru, ce va dezola încă mult timp institutele noastre de cultură» (scrisoare către Vișineanu, apud Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, p. 479). Directorului i se reproșează lipsa de talent și de cultură, mediocritatea intelectuală, și, în definitiv, vîrsta («după 30 de ani de serviciu, erau și dînșii» — regisorul și sufleurul reuniți în persoana noului director *(nota N. M.)* — «destul de treziți, spre a fi trecuți la pensiune, în loc de a li se încredința conducerea zisei instituțiuni»).

Acest din urmă argument merită atenție, fiindcă în al doilea manuscris *(Vîrsta literară)*, Macedonski ia atitudine tocmai contra pretenției tinerilor scriitori de a ocupa locul predecesorilor lor îmbătrîniți. Articolul, nepublicat vreodată, datează din ultimul an de viață al poetului, în orice caz de după 10 octombrie 1919 (Macedonski a murit, se știe, la 24 noiembrie 1920), cînd a fost compus *Sonetul puterei* reprodus în text. (Un amănunt: față de versiunea sonetului tipărită în *„Ilustrațiunea neamului nostru"*, în noiembrie același an, aceea din articol cuprinde unele revederi, din care rezultă că, la data scrierii articolului, poemul apăruse deja în revistă. V. *Opere*, III, Ed. *„Minerva"*, p. 274.) Vîrsta îl preocupa mai demult pe Macedonski și un contemporan a înregistrat reacția iritată a poetului, cînd se făcea aluzie la ea. «Să dăm întîi mîna cu domnul Macedonski, că e mai în vîrstă», spunea, de exemplu, cineva. Macedonski exploda: «Pardon! Pardon... Poeții n-au vîrstă (apud Adrian Marino, *op. cit.*, p. 487). Articolul din 1919—1920 dezvoltă această temă. Macedonski are evident dreptate să deplîngă marele caz ce se făcea și se face la noi de vîrsta scriitorului. Sub alt nume — generații literare — problema vîrstei rămîne obsedantă în literatura noastră, cam la douăzeci de ani o dată răbufnind în forme spectaculoase și devenind fenomen cultural. În fond (constată cu tristețe Macedonski), cine s-ar gîndi în Franța să-i arunce vîrsta în obraz lui Anatole France «care este de aproape optzeci de ani» sau lui Pierre Loti care are «vreo șaizeci». (În realitate, în 1920, Pierre Loti avea exact 70 de ani). Victor Hugo a scris *Les Châtiments* la 54 de ani și Goethe a încheiat *Faust* la 62, ca să nu mai vorbim de Sofocle, autor la 82 de ani al lui *Oedip la Colona*. Treptat, pamfletarul din Macedonski se dezlănțuie: «Îmi închipuiesc negreșit că tinerii de acest fel nu vor fi candidînd la vreo vîrstă înaintată, și au dreptate, căci mai toți au creierii ciupiți de boala ce este printre dînșii la ordinea zilei». Argumentul ce urmează («Este neîndoios că, în literatură, singura vîrstă de care trebuie să se țină socoteală este cea pe care o arată scrierea. „Sînt la vîrsta capetelor de operă" — putea să spună Sofocle cînd a scris nemuritorul său *Oedip*») este comun și altor articole publicate de Macedonski spre sfîrșitul vieții, și-l întîlnim, de exemplu, în nostalgicul pamflet *Zaherlina în continuare*, tipărit în 1919. *Vîrsta literară* nu reprezintă, sub acest aspect, decît reluarea pe scurt a unor pagini din *Zaherlina*. Curios mi se pare că poetul se apără zicînd o dată că vîrsta lui de astăzi «este cea în care am scris *Sonetul puterei*, *Poema*

rondelurilor şi *Moartea lui Dante Alighieri* »! iar altădată, că în realitate « *Moartea lui Dante* a fost scrisă de mine în 1916, pe cînd *Sonetul Puterei*, *Poema rondelurilor* şi alte lucrări ale mele n-au fost aşternute pe hîrtie decît în 1918—1919 şi 1920 ». Ceea ce nu e tocmai exact, toate poeziile (inclusiv versiunea iniţială, franceză, a *Sonetului Puterei*) fiind cu adevărat mai vechi.

Mai greu îmi este să discut al treilea manuscris intitulat *Expunere De Motive La Proiectul De Lege Pentru Înfiinţarea Unei Case A Scriitorilor Români* şi datînd, după toate semnele, tot din 1919, mai exact de după înfăptuirea unităţii naţionale la care autorul se referă chiar din primul alineat. Nimeni nu comentează acest ciudat proiect, ce pare unul din visele de armonie a lumii scriitoriceşti pe care le nutrise toată viaţa irascibilul Macedonski. Nu ştiu, deci, ce bază concretă are *Expunerea*, dacă ea corespunde unor împrejurări istorice (cum ar putea reieşi din partea finală) sau dacă este o utopie a spiritului mereu exaltat al lui Macedonski (cum ar reieşi din partea iniţială). Cert este că o Casă a Şcoalelor a existat, ceva mai tîrziu, tipărind cărţi foarte bune, aşa cum cerea şi poetul. Îmi lipsesc acum elementele necesare spre a stabili dacă poetul a jucat vreun rol în înfiinţarea editurii respective. Expunerea lui e totuşi prea ambiţioasă, ca să nu fie un proiect strict personal, şi prea vastă, ca să nu fie utopică.

Ce pretinde Macedonski? Nici mai mult, nici mai puţin decît un impozit pe salarii (2% din leafa fiecărui funcţionar) pentru strîngerea unui fond de tipărirea cărţii româneşti. Fi-vor recompensaţi aceşti oameni? Macedonski e convins, cu candoare, că da: « Impunerea cu 2% a funcţionarilor, ce, şi dînşii le vor fi restituiţi sub formă de scrieri româneşti, vor mulţumi pe înşuşi [*sic !*] aceşti funcţionari, şi sume enorme vor putea să fie întrebuinţate în curînd pentru tipăriri de cărţi". Mai departe se ridică din nou problema vîrstei: consiliul cultural al Casei se va compune numai din « elemente tinere şi înzestrate cu talent, în afară de gravitatea oarecum prea rece a corpului profesoral şi Academic ». Macedonski nădăjduia că votarea proiectului său « va izbi de moarte literaturile străine ce au schimbat în trecut pe români, în nişte maimuţe şi în nişte xenophili » (aici poetul din *Bronzes* şi din *Calvaire du feu* gîndea, curios lucru, întocmai ca autorul *Introducţiei* la „*Dacia literară*" !), iar pe de altă parte, va face « ca gustul de citire şi înălţare sufletească să străbată în toate stratele româneşti» şi « ca literatul român să poată trăi în afară de budgetul statului sau de mila şi compătimirea publică... »

Proiectul propriu-zis conţine indicaţii precise asupra felului cum se va percepe impozitul, al preţurilor de carte, al retribuţiei autorului! Mai mult: sînt numiţi membrii întîiului Consiliu al Casei, sub prezidenţia lui Octavian Goga. Se preconizează clădirea unei Case a Scriitorilor, cu sală de Club şi de Festivităţi, şi cu numeroase apartamente « pentru scriitorii lipsiţi de mijloace ». Foarte macedonskian sună articolul final (al 10-lea): « Primăria Capitalei este autorizată [*sic !*] să dăruiască [*sic !*] pe Bul. Elisabetha, un loc pentru înălţarea unui asemenea Palat ». Amestecul de realism (sînt cîteva lucruri esenţiale pentru orice asociaţie scriitoricească) şi de utopie este remarcabil în proiect ca şi în *Expunerea de motive* care-l susţine.

Nicolae **MANOLESCU**

« ...vă puteți considera ca descalificat pentru a mai deține înalta situațiune la care ați fost chemat... »

Domnule Ministru *,

Adresîndu-vă rîndurile ce urmează vă voiu spune, poate, adevăruri crude, cu privire la numirea ce ați făcut în persoana d[omnu]lui Gusti, ca Director general al Theatrelor, dar îmi voiu face datoria.

Pe lîngă aceasta, îmi pot pricinui și mult rău, căci sunteți în măsură, ca Ministru, să izbiți în mine pe funcționarul Departamentului în capul căruia vă aflați.

Dar, patriotismul impune, astăzi, tutulor românilor, să fie viteji.

Justificați-vă, prin urmare, D[omnu]le Ministru, justificați-vă în fața țărei, dacă puteți, și spuneți *[f. 2 r°]* ce anumită cauză v-a îndemnat să vă bateți în așa fel joc de theatrele noastre naționale — instituțiuni de înaltă cultură ale țărei — punînd în fruntea lor pe un fost *sufleur și regisor* care, amîndoi, după 30 de ani de serviciu, erau și dînșii destul de treziți spre a fi trecuți la pensiune, în loc de a li se îndredința lor, concentrați în una și aceeași singură persoană a d[omnu]lui Gusti, conducerea zisei instituțiuni?

Căci, pe lîngă că d. Gusti — de altminteri un *sufleur* și un *regisor bun* — n-are cea mai neînsemnată umbră de cultură, d[omnia] sa a ținut cît *[f. 3 r°]* a putut mai mult pe loc înavuțirea repertoriului dramatic cu piese originale — deoarece — cu de la sine putere, se înfipsese în theatru ca traducător și localizator de comedii-farse—deși, în fond, nu cunoștea nici măcar limba din care localiza sau traducea — ca bunăoară, pe cea franceză...

Mi se va obiecta, că d[omnul] Gusti era un bun *Director de scenă*... Ei și!... În Franța nu sunt oare regisori și mașiniști mult mai buni decît d[omnul] Gusti? Gînditu-s-a, cu toate aceste, vreun Ministru să dea pe vreunul din ei ca *[f. 4 r]°* succesor lui Claretie?

Mai e, apoi, și un alt rău pe care l-ați săvîrșit prin o asemenea numire, și anume: cel că ați nenorocit pe un om de ispravă smulgîndu-l ocupațiunilor sale modeste, dar

---

* *Scrisoare Deschisă D[omnu]lui Simeon Mehedinți Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice*, în Arhiva *Al. Macedonski*, Muzeul literaturii române, nr. inv. 9184.

pe care el le iubea, și condamnîndu-l, prin numirea lui, a nu și le putea relua, chiar dacă ar demisiona sau ar fi înlocuit.

Îmi veți spune, însă, că dv. ați consultat în această privință pe artiștii-dramatici-societari, și că ei, și în special d[omnul] Aristid Dimitriade, v-au recomandat această numire. [fila 5 lipsă din manuscris] *[f. 6 r°]* mine, D[omnu]le Ministru, care nici nu știu dacă dvs. v-ați ocupat vreodată cu literatura, atribui disprețul manifestat celor care, mai tîrziu, fac să trăiască numele unei țări mii și mii de ani după disparițiunea ei, împrejurărei că v-ați crezut a trăi tot în România de înainte de război.

Însă, Domnule ministru, mai curînd decît credeți, veți vedea că nu este așa, deoarece de pe acum chiar, vă *[f. 6 r°]* puteți considera ca descalificat pentru a mai deține înalta situațiune la care ați fost chemat, și în care v-ați compromis atît pe dv. cît și pe colegii ce aveți și care v-au onorat cu încrederea lor.

Părîndu-mi cu desăvîrșire rău că vă supăr, vă rog, D[omnu]le Ministru, să primiți prea osebita mea considerațiune.

Alex. MACEDONSKI

Vîrsta literară*

Iată un titlu care în nici o altă țară nu s-ar justifica. În adevăr, atît în Occidentul cel renumit pentru mărețe opere literare, cît și în Rusia chiar, vîrsta n-a jucat nici un rol în literatură. S-au putut și se pot scri în mijlocul acelor națiuni capete de operă, fără ca nimeni să-ntrebe pe autori despre vîrsta lor, despre certificatul de stare civilă. Este destul ca o scriere să fie dintre cele nepieritoare, pentru ca puțin să importe dacă autorul e prea tînăr sau prea bătrîn. Astfel, Anatole France este de aproape 80 ani și nimeni nu-i aruncă cu vîrsta în obraz. Richepin are vreo 75, iar Loti vreo 60. Și tot astfel, Victor Hugo care n-a murit decît la etatea de 85 de ani, nu și-a văzut meritele scăzute din cauza acestei împrejurări. Ceva mai mult: El a scris răzbunătorul său cap de operă *Les Châtiments*, la 54 de ani. Chateaubriand, Goethe au trăit adînci bătrîneți, și Goethe nu și-a terminat întîiul *Faust* decît la vreo 62 ani. Sophocle, în sfîrșit, a scris gloriosul model al tragediei clasice, la 82 de ani, și anume: *Oedip la Colona.*

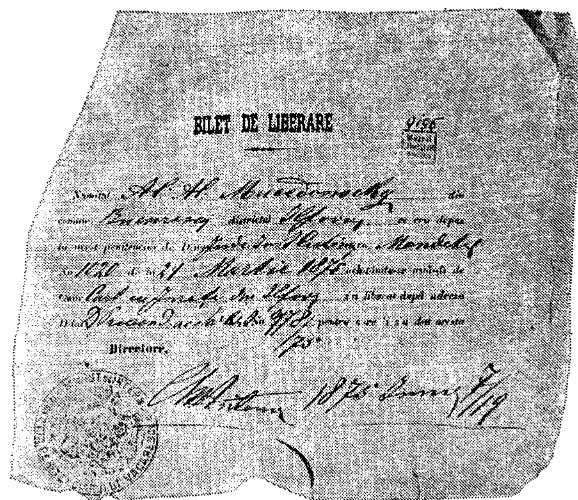
Tot așa, nimeni n-a căutat să desconsidere pe cei prea de tot tineri, dacă geniul lor le-a depășit numărul anilor [*f. 2 r*°]. Pascal a scris la o vîrstă din cele mai fragede; Mozart a compus și a executat celebre *Sonate* la vîrsta de 9 ani, iar Chaterton, care și-a ridicat viața la 16 ani, a lăsat în urmă-i versuri din cele mai prețuite. La noi însă, unde toate merg pe dos, se :ere de la un timp literatură cu bilet de botez. Pentru unii băiețandri pripășiți pe la cîte-o gazetă, dacă ai trecut de 40 de ani ești scos la pensie.

Îmi închipuiesc negreșit :ă tinerii de acest fel nu vor fi candidînd la vreo vîrstă înaintată, și au dreptate, că i mai toți au creerii ciupiți de boala ce este printre dînșii la ordinea zilei. Se vede că împins de aceleași imbolduri, răposatul Chendi, încă de acum vreo 24 de ani nu stătu la cumpănă să mă facă să trec, în ochii cititorilor lui, ca o *carte exofilă*, cu alte cuvinte, ca un om ce se află sub povara unei bătrîneți adînci, iar aceasta, atunci cînd eu ajunsesem abia la al 40-lea an al vieții. Precum se vede, în acest chip se creează legendele, și astăzi, unii spun despre mine, fie din bună credință, fie din răutate că am ε i 80 de ani, și aci 90. <și aci că sunt trecut>.

Adevărul este însă că vîrst mea de astăzi este cea în care am scris *Sonetul Puterei*, *Poema Rondelurilor* și *Moart a lui Dante Alighieri*, iar [*f. 3 r*°] spre a se vedea ce însemnează vîrsta pentru lit ·atură, dau mai jos citatul sonet:

---

* În Arhiva *Al. Macedonski*, Mu eul literaturii române, nr. inv. 9793.

BILET DE LIBERARE

Directore.

ACADÉMIE DES MUSES SANTONES

Autorisée par arrêté préfectoral en date du 10 août 1876

9797

MEMBRE TITULAIRE

Monsieur Alexandre Macedonski,

Strada Dreapta, 4, à Bucarest — 1885 —

Sonetul Puterei

Tîrnăcopul, pila, mina[1] *mişcă stînca cu-ndîrjire.*
Vina de aur bănuită e adînc în munte-ascunsă...
Strălucirea ei curată nicăieri nu e răspunsă,
Ci mereu se depărtează ca furată de-o vrăjire.

Mă coprinde, cîteodată, o-ntristare ş-o-ngrijire:
Străbate-o-voiu, prin voinţă, pînă-n taina nepătrunsă,
Sau rămîne-va ş-aceasta vechia Mekă neajunsă,
Şi plătit voi fi de munca fără seamăn, c-o rînjire?

Dar deşi, dintre unelte, pe granit mi-au fost sfărmate
Rînd pe rînd, aproape toate, în asalturi necurmate,
Şi cu toate că, grămadă, zac tocite, şi chiar rupte,

Nici acum în al meu suflet nu sta înfiptă disperarea
Simt izbînda-n depărtare printre trudă şi noui lupte,
Căci unealta neatinsă ce păstrat-am e: Răbdarea.

1919 — 10/24 octombrie

Este, prin urmare, neîndoios că, în literatură, singura vîrstă de care trebuie să se ţină socoteală este cea pe care o arată scrierea. «*Sunt în vîrsta capetelor de opera*» putea să spună Sophocle cînd a scris pe nemuritorul său *Oedip* — căci ce folos este să aibi 18, 20 ori 30 de ani şi să n-ai în versurile tale decît beţia de cuvinte a umpluturilor şi în proza ta decît veninul invidiei şi al răutăţei?

[*F. 3 v°*] Ce vîrstă pot să aibă, în adevăr, cei de pe la cîte o leliţă de mahala a presei noastre, care voind să creeze o atmosferă nefavorabilă piesei mele: *Moartea lui Dante Alighieri*, spun despre ea, fără să cunoască în total sau cel puţin în parte, că ea este slabă din cauza vîrstei în care am scris-o.

Realitatea este că *Moartea lui Dante* a fost scrisă de mine în 1916, pe cînd *Sonetul Puterei, Poema Rondelurilor* şi alte lucruri ale mele n-au fost aşternute pe hîrtie decît

[1] Scobituri ce se fac în piatră şi ce sunt umplute cu dinamită spre a azvîrli stînca în aer. [Nota lui Al. Macedonski.]

în 1918–1919 și 1920. Dar unii dintre contemporanii mei urmează o tactică deopotrivă cu a contemporanilor lui Dante, care cu toate că el n-a murit decît la 57 de ani' era socotit de dînșii prea bătrîn pentru ca ei să acorde vreo valoare *Divinei Comedii*, încheiată de marele poet în anul morții sale.

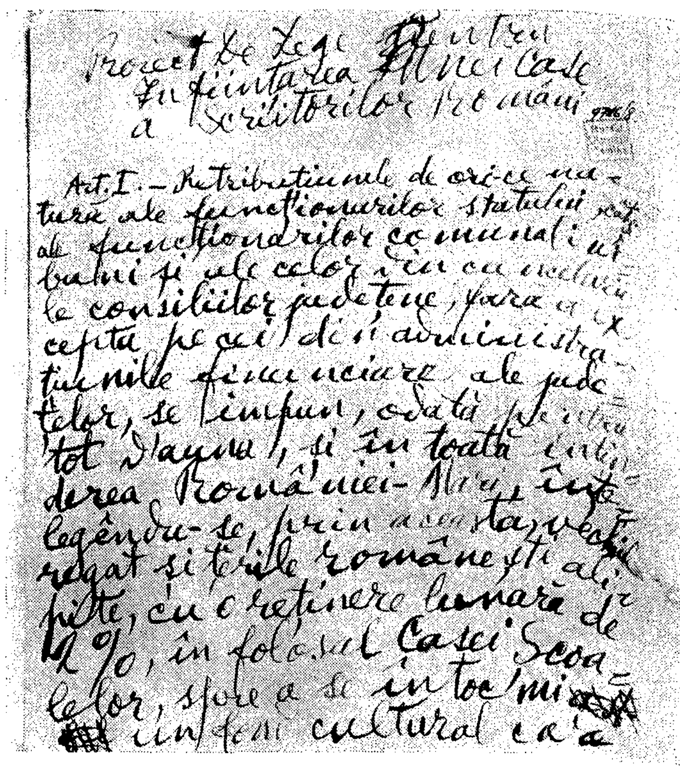
Mici cîntece ale lui însă, ce nu mai sunt astăzi citite de nimeni, erau ridicate de aceiași în slăvi.

Să fie dar bine înțeles, că întrucît mă privește, nu voi întreba niciodată de numărul anilor unui scriitor, și că nu voi cerceta decît lucrările lui.

Așa socotesc că trebuie să facă și ceil[alți] pentru ca, din România de astăzi, să dispară cu [totul] unele dintre rușinoasele ipostaze ale României de ieri...

Alexandru MACEDONSKI

« ...literatul român să poată trăi în afară de budgetul statului sau de mila și compătimirea publică... »*

Proiect de lege pentru Infiintarea unei Case a Scriitorilor Români

Art. I. – Retribuțiunile de orice natură ale funcționarilor statului și ale funcționarilor comunali și ale celor din consiliile județene, fără a excepta pe acei din administrațiunile financiare ale județelor, se impun, odată pentru tot d'auna, și în toată întinderea României-Mari, înțelegându-se, prin aceasta vechiul regat și țările românești alipite, cu o reținere lunară de 1 %, în folosul Casei Scoalelor, spre a se întocmi un fond cultural ca a

Idealul cel mare al românismului îndeplinindu-se, astăzi cînd nu mai sunt între fiii aceluiași neam nici granițí geografice, nici granițí sufletești, simțim cu toții cum aripi puternice cresc în noi și ne poartă către un viitor strălucit.

Dar pentru ca acest viitor să fie atins, subsemnații ne-am grupat împrejurul unui proiect de lege, ce, suntem încredințați, va fi votat cu unanimitate.

[*F. 2 r°*] Obiectul lui este întărirea poporului nostru prin intrarea lui în cetatea intelectuală a culturei de astăzi.

---

* *Expunere de Motive La Proiectul De Lege Pentru Înființarea Unei Case a Scriitorilor Români*, în Arhiva *Al. Macedonski* a Muzeului literaturii române, nr. inv. 1786.

În adevăr, D[omnu]le Președinte și scumpi colegi, a sosit timpul să strigăm: Jos cu străinismul, și sus cu limba și literatura română!

În acest scop este alcătuit proiectul de lege pe care vi-l vom citi.

Votarea lui va izbi de moarte literaturile străine ce au schimbat, [*f. 3 r°*] în trecut, pe români în niște maimuțe și în niște xenophili.

De altă parte, este mai mult decît timp, ca gustul de citire și înălțarea sufletească să străbată în toate stratele românești, și iar, mai mult decît timp, este ca literatul român să poată trăi în afară de budgetul statului sau de mila și compătimirea publică, ce azvîrle țara pe o treaptă cu totul [*f. 4 r°*] josnică față cu neamurile apusene ce au dat lumei pe un Dante, pe un Camoens, pe un Cervantes precum și pe principi ai poeziei și cugetărei, ca Victor Hugo, Rostand, Lamartine, Chateaubriand, Goethe, Schiller, Lord Byron, Dickens, Balzac și alții.

La noi, am avut scriitori mari, dar ei [*f. 5 r°*] n-au fost citiți. Aceasta nu trebuie să mai fie, și Președintele nostru, un mare profet și un mare poet al românismului, ne va da, desigur, concursul său. Impunerea cu 2% a funcționarilor, ce, și dînșii le vor fi restituiți sub formă de scrieri românești, va mulțumi pe însuși [*sic!*] acești funcționari, și sume [*f. 6 r°*] enorme vor putea să fie întrebuințate în curînd pentru tipăriri de cărți.

Tot în acest proiect s-a hotărît ca Consiliul cultural ce se va înființa să nu coprindă în el decît elemente tinere și înzestrate cu talent în afară de gravitatea oarecum prea rece a corpului profesoral și Academic.

[*F. 7 r°*] Dăm acum citire proiectului și așteptăm ca reprezentațiunea națională a României-Mari să-l voteze prin aclamațiuni.

Iată-l:

[*F. 8 r°*] Proiect De Lege Pentru Înființarea Unei Case a Scriitorilor Români.

Art. 1 — Retribuțiunile de orice natură ale funcționarilor statului cît și ale funcționarilor comunali urbani și ale celor din cancelariile consiliilor județene, fără a excepta pe cei din administrațiunile financiare ale județelor, se impun, o dată pentru totd'auna, și în toată întinderea României-Mari, înțelegîndu-se, prin aceasta, vechiul regat și țările românești alipite, cu o reținere lunară de 2%, în folosul Casei Școalelor, spre a se întocmi un fond cultural care [*f. 9 r°*] să servească la răspîndirea gustului citirei, la sprijinirea literaturei și la înălțarea sufletească a românismului.

Art. 2 — Casa Școalelor este obligată, în schimb, să trimită, funcționarilor impuși, cărți literare tipărite de ea din fondul adunat, într-o valoare corespunzătoare pe fiece an reținerilor efectuate asupra retribuțiunilor fiecăruia.

Art. 3 — Se fixează prețul de 7 lei pentru orice [*f. 10 r°*] volum al cărei [*sic!*] coprins va fi de 300 pagini, iar autorul, a cărui scriere va fi editată, se va bucura de un beneficiu, în numerar, de 2 lei pentru fiecare exemplar distribuit zișilor funcționari, sau vîndut în librării, și pe alte căi.

Art. 4 — În măsură cu ieftinirea prețului tiparului și hîrtiei, prețul de 7 lei fixat pentru orice carte de 300 pagini va fi scăzut, iar autorilor nu li se va mai [*f. 11 r°*] socoti decît 1 leu, ca beneficiu al lor:

Aliniat:

a) Cărțile de mai puțin de 200 de pagini vor avea un preț oficial pe care Casa Școalelor îl va proporționa după numărul în minus al ziselor 300 de pagini.

b) Casa Școalelor nu va putea edita decît 2 scrieri pe an ale aceluiași autor.

c) Numai după o trecere de 2 ani, un autor editat, de două ori, va avea dreptul ca o nouă scriere a lui să fie primită [*F. 12 r°*].

d) Casa Școalelor va fi îndatorată să întrebuințeze în tipăriri 2 părți din patru ale sumelor provenite din rețineri.

e) Celelalte 2 părți rămase vor fi capitalizate de ea pentru a se întocmi un fond de ajutoare literare din al cărui venit se vor da scriitorilor tineri burse de călătorie, ajutoare literaților în lipsă, precum și pensiuni, lor, și urmașilor ce vor avea, [*f. 13 r°*] cît și soțielor acestora.

f) Se va da preferință pentru a li se tipări scrierile membrilor Soc[ietăţii] Scriitorilor, precum şi celor care vor dovedi că-şi îngrijesc limba şi stilul.

g) Se înfiinţează pe lîngă Casa Şcoalelor un Consi*[f. 14 r°]*liu întocmit din opt scriitori aleşi în afară de Academie, de funcţionarii Casei Şcoalelor sau de profesori. Acest Consiliu va fi întocmit pentru o durată de 4 ani de membrii care vor fi proclamaţi de Camera Deputaţilor cu maioritate de voturi. Ei vor putea să fie reale şi în acelaş[i] mod şi pentru acelaş[i] period, şi numai acest Consiliu, care va fi prezidat de Administra*[f. 15 r°]*torul Casei Şcoalelor, va avea dreptul să hotărască asupra valoarei scrierilor ce vor trebui tipărite.

h) Administratorul Casei Şcoalelor va administra fondurile reţinerilor, împreună cu acest consiliu, şi va putea să oprească 20% ca fond de rezervă.

i) Membrii zisului *[f. 16 r°]* Consiliu, vor primi, din aceleaşi fonduri, o retribuţiune lunară a cărei cifră va fi fixată de dînsul.

j) În fiecare an, o Comisiune a Camerei Deputaţilor va cerceta activitatea şi gestiunea Consiliului.

k) Membrii întîiului Consiliu vor fi următorii:

1. — Octavian Goga, 2. — D. Nanu, Ion Minulescu, Ion Pillat, G. Gregorian, — <Horia Furtună> — Victor Eftimiu, — <Cazaban> — Ion Foti Cazaban.

[F. 17 r°] Art. 5 — Actualii referendari ai Casei Şcoalelor sunt şi rămîn desfiinţaţi.

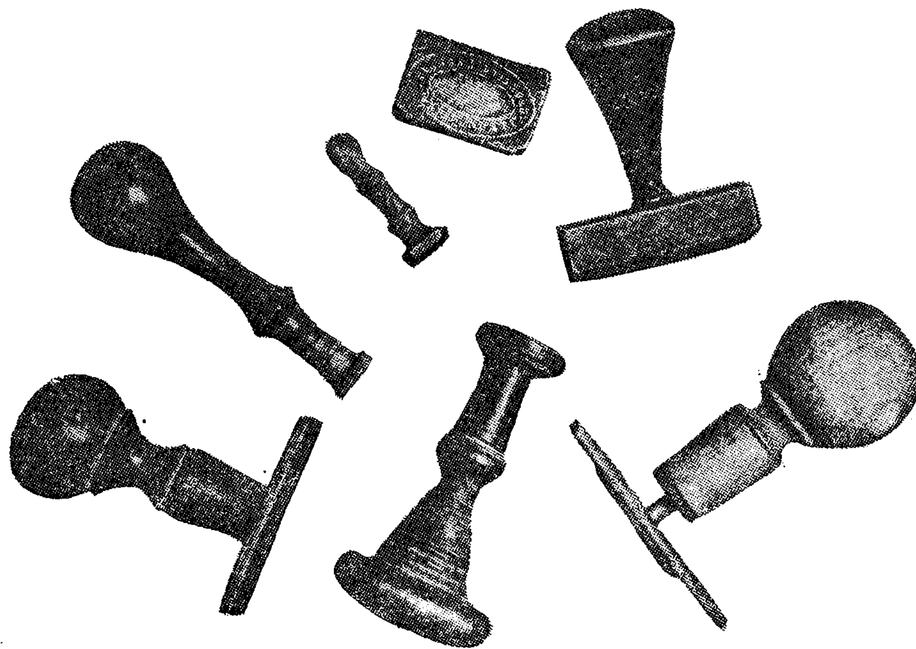
Art. 6 — Literatura imorală sau amorală, <şi cea a lipsei de patr[iotism], simţiri izvorîte din firea proprie a românilor> va fi cu desăvîrşire exclusă.

Art. 7 — Scrierile tipărite de Casa Şcoalelor, reintră, după 2 ani, în proprietatea directă a respectivilor autori, sau, în lipsă, a moştenitorilor lor legali.

[F. 18 r°] Art. 8—Votul Preşedintelui Consiliului Casei Scriitorilor va fi socotit ca două.

Art. 9 — Pe loc ce sumele realizate vor permite, se va clădi [o] Casă a Scriitorilor, cu sală de Club, de Festivităţi, şi cu numeroase apartamente pentru scriitorii lipsiţi de mijloace.

Art. 10 — Primăria Capitalei este autorizată să dăruiască, pe Bul[evardul] Elisabetha, un loc pentru înălţarea unui asemenea Palat.

«...și frumoase poeme vor înflori din sîngele sufletului meu.»

de ma lettre. Je ne
pense pas à faire
du style, et ne trou-
vez pas ma proposition
trop saugrenue.
A vous de coeur
Al Macedonski

1902
rue Sculpturei 12 bis

CENACLUL MACEDONSKI A RĂMAS UN capitol aparte în istoria literaturii noastre. Fiind un cenaclu îndrumat de un poet și nu de un critic, precum Titu Maiorescu sau E. Lovinescu, el a avut toate calitățile și defectele inevitabile acestei situații. Aerul extravagant, aura de mister, lipsa de rigoare — în sensul criticii constructive — dar și de slobodă dezvoltare a participanților, provin din faptul că aici domină personalitatea unui creator, și încă unul dintre cei mai bizari și exclusiviști. Regimul este al Soarelui care nu admite decît sateliți: aștrii cu masă egală și lumină proprie sînt respinși, nu însă înainte de a primi, odată cu laudele magistrului, și o anumită înțelegere a poeziei care se va păstra, pînă tîrziu, în opera lor.

Dar sprijin egal au găsit în cenaclu și adevăratele promisiuni și lipsiții de vocație. Sociabil și generos, Macedonski risipește lumina în jurul său fără discernămînt, cerînd însă în schimb un întreg ritual al adorării, imnuri de slavă care să se înalțe atît verbal, cît și în scris. O formă de concretizare sînt dedicațiile ditirambice, și o lectură a lor ne face oricînd să retrăim atmosfera cenaclului:[1] *«Lui Al. Macedonsky, Ilustrului maestru al poeziei românești, omagiu de admirație», scrie Victor Eftimiu*[2]*; «Nemuritorului poet și fermecătorului maestru: Alexandru Macedonsky — întemeietorul limbii literare de azi — îi ofer acest volum, ca un omagiu de nețărmurită admirațiune — și recunoștință — pentru emoțiunile intelectuale ce mi-a procurat adesecori citindu-l sau ascultîndu-l», iscălit «Ioan I. Pavelescu, 7 Aprilie 1919»*[3]*. Și mai înflăcărată este dedicația comună, Oreste și Ioan I. Pavelescu: «Părintelui Literaturii române moderne, magicianului cu inima de aur, celui mai fenomenal temperament și geniu poetic — iubitului nostru maestru Alexandru Macedonski trup și suflet pînă la moarte»*[4]*. Nu putem contesta candoarea formulelor superlative, caracterizatoare mai ales pentru cel elogiat. Semnificativă în acest sens este lunga dedicație a lui A. Maniu, adevărat poem în proză: «[F. 1] Lui Alex. Macedonski, poetul gîndurilor care au suferit, fie această carte omagiul pe care un ucenic profan și nedibaci îl aduce jertfită*

[1] Dedicațiile citate fac parte din colecția Muzeului literaturii române, noi achiziții.

[2] Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Înșiră-te Mărgărite*.

[3] Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Sigilii de aur*.

[4] Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Zile de purpură*, datată «24 Marte — 1914».

tămîie la picioarele celui ce a știut fiind răstignit pe cruce de vulgaritate să [f. 2] reînvie spre a fi primăvară pentru noi cei ce credeam de la început în cuvîntul și în adevărul lui. El este fiul cugetării, trimes de prea sus pentru îndreptarea noastră. El e veșnic nenorocit de faptul că fiind soare, întunecă falsele stele, *și în bunătatea lui oferă locul său tutulor, deși știe [f. 3] bine că nimeni altul nu îi poate întrece lumina. A. Maniu* »[5]. *Macedonski este deci un crucificat căruia discipolii îi aduc jertfă de tămîie, un mesia, trimis al Logosului spre a arăta profanilor adevărul, martir și rege în același timp. De altfel termeni asemănători va folosi însuși Macedonski într-o scrisoare către Locusteanu.*

[*F. 1*] M. L. R. / 473

« București
str. Polonă 196
1912, 18 Aug[ust][6]

Scumpe Domnule Locusteanu.

E adevărat că în timpi[i] de azi numai cei în cari se deșteaptă încă amintirea unor zile de mult duse mai poate [*sic !*] să trăiască frumosul literar și artistic. Domnia ta care ai scris rînduri atît de lapidare despre mine ești o dovadă strălucită că e astfel de vreme ce, ca și mine, ai retrăit viața d[umi]tale anterioară de mag [*f. 2 r°*] al graiului ce odinioară a înscris pe cărămizi smălțuite cît și în pietre de granit, imagini de o splendoare uimitoare, și pe cari le retranscrii azi pe pergamentul de la „*Flacăra*" într-un *Rege Asyrian* cu ocaziunea cînd — recunoscîndu-l — îi trădezi vai! incognitul...

Am zis vai! fiindcă — și aceasta e nenorocirea cea mare — în fostul meu regat nu mi-am lăsat numai barba și părul inelat — ci și [*f. 2 v°*] tezaurele — și — cunoști ceva mai ridicol și tot într-o vreme mai jalnic decît un rege sărac?

O speranță îmi rămîne totuși: să-mi plătesc datoria de recunoștință către d[umnea]ta — devenit — de rîndul în care îmi voi mai trăi alte vieți regale — arhimag — iar mie — îngăduindu-mi-se atunci, pe lîngă temple și statuie ce-ți voi ridica să revărs în ele tot aurul și mărgăritarele pe cari ți le trimit acum numai prin cuvinte[,] împreună cu o de veci frățească strîngere de mînă

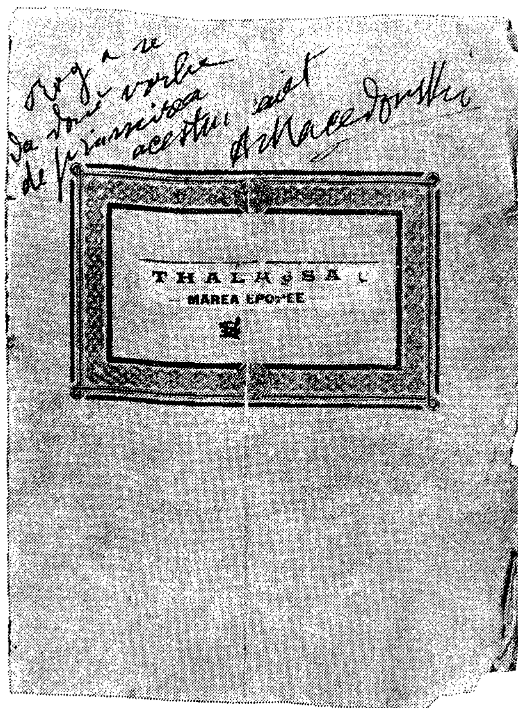
Alex. MACEDONSKI. »

Pe lîngă aluziile la situația financiară — a fost sărac toată viața —, sub tonul semiglumeț, simțim complacerea în iluzie. Magistrul este un arhimag generos, gata să dăruiască temple, aur și mărgăritare, soare și prinț domnind peste regatul poeziei. Dar să nu ne înșelăm, nu este vorba de egolatrie și aici este cheia înțelegerii personalității sale aparent contradictorii : cultul propriului eu este un omagiu adus poetului *din ființa sa și nu omului,* poetului *pus în toată grandoarea și magnificența sa. Toți slujitorii poeziei, numai prin acest simplu fapt, aveau drept la același regim, și dovadă stau laudele pe care le risipea atît de generos maestrul.*

Dacă putem vorbi de o dualitate la Macedonski, apoi este tocmai înfruntarea dintre eul empiric și eul poetic, înfruntare care putea fi rezolvată ori prin izbînda primului, și în consecință prin renunțarea la destinul de creator, ori prin izbăvirea, sublimarea în poezie. Particularul, individualul, omul, *care trăia cu putere în Macedonski, este testul care îl trage în jos, care taie aripile « extazului » :*

---

[5] Cu creionul pe *Figurile de ceară,* poeme în proză.
[6] Pe plic este scris: « În mînă Domnului P. Locusteanu, Redactor la „*Viitorul*" și „*Flacăra*" str[ada] Academiei 17 Loco ».

« Poet furat pe veci zadarnic de cerul
larg și policrom,
Azvîrle harpa de alb fildeș și uită calea
către stele,
Te afli încă-n cercul vieței: Ești încă om,
ești încă om. »[7]

Un strigăt revelator. Dar trebuie să ne ferim a da un înțeles greșit termenilor de « rege » sau « iluzie ». Iluzia sau « extazul » inseamnă pentru Macedonski poezie, efort formativ și nu vis steril sau evadare; am putea s-o numim « ficțiune », accentuînd pe semnificațiile creative ale cuvîntului. Mai mult, omul nu este părăsit, ci convertit, cu tenacitate, în poet. *De aceea toate gesturile lui Macedonski devin spectaculoase, retorice, ele încep să-și aibă semnificația în alt plan, care le înlănțuie și le ordonează pe toate. Astfel au rămas mărturii despre excesiva grijă pentru vestimentație, despre extraordinarul farmec al conversației macedonskiene; un exemplu de artă epistolară ne oferă scrisoarea în limba franceză, a cărei traducere o dăm în continuare, adresată lui Jean Florescu, avocat și om politic, frecventator al cenaclului:*

« Dragul meu Jean Florescu, [8]

Știu că-ți plac scrisorile mele. Le iubești pentru că le simți sinceritatea, pentru că vibrează în unison cu tot ce este bun și frumos în dumneata. Pot să-ți spun, și mă vei crede, că în ultimul timp n-am făcut altceva decît să mă gîndesc la dumneata. M-a bucurat fericirea dumitale, așa cum mă bucură fericirea tuturor prietenilor mei. Dar a dumitale în mod deosebit mi-a dat o sinceră mulțumire. Desigur, mai poți avea încă supărări din cauza răutăților omenești care vor fi în stare să te întristeze pentru o clipă, dar viața pentru dumneata este frumoasă, și nu voi face altceva decît să mă repet spunîndu-ți că te văd ajuns pe cele mai înalte culmi sociale, și asta mai ales pentru fericirea aceleia pe care ți-ai ales-o ca tovarășă de viață și care probabil îți seamănă puțin, ba chiar mult, căci, după mine, fără adevărate afinități sufletești, două ființe, oricare ar fi ele, nu ar putea niciodată să se găsească printre atîtea destine umane.

Dar dacă sînt fericit, prea iubitul și neprețuitul meu prieten, de tot ce îți face plăcută, frumoasă și deosebită existența, nici nu-ți pot spune sau scrie cît sînt de nefericit din cauza nenorocirii mele, a stelei mele rele, din cauza a tot ce mă ucide încet de mulți,

---

[7] *Homo sum, Opere* vol. 2, E. P. L., 1966.

[8] [*F. 1 r°*] M.L.R. / 2770

« Mon cher Jean Florescu,

Je sais que vous aimez les lettres de moi. Vous les aimez parce que vous les sentez sincères, parce qu'elles vibrent à l'unisson de tout ce qui est bon et beau en vous. Or, je puis vous dire et vous me croirez que je n'ai fait que penser à vous les derniers temps. J'ai été heureux de votre bonheur ainsi que je l'ai été de celui de tous mes amis. Mais le votre m'a tout particulièrement donné une sincère joie. Sans doute, vous pouvez avoir encore de légers nuages qui viennent de la méchanceté humaine, et qui sont de nature à vous attri ster un moment, mais la vie pour vous este belle, et je ne ferai que me répéter en vous disant que je vous vois arriver aux plus hautes cimes sociales, et ceci pour le bonheur

mulți și nenorociți ani, a speranțelor mele înșelate, a iluziilor moarte, findcă nu pot să mă bucur de frumusețea și bunătatea vieții, din cauza dușmăniilor care strigă în jurul meu, lașității sau a curajului meu de a mă încăpățîna să trăiesc, în ciuda lui Dumnezeu și a oamenilor, din cauza inimii mele zbuciumate, pe care am aruncat-o ca nutreț prostiei contemporane a compatrioților noștri, după 21 de ani de muncă neîntreruptă pentru limba și literatura română... Ah, scumpul, dragul meu — cît aș vrea să mă refugiez în moarte, sau cel puțin să dispar, să-mi părăsesc copiii, pe care nu pot să-i cresc, și cărora viața mea poate le dăunează și, dacă vreodată voi putea obține undeva, în lume, 100 de franci pe lună pentru munca mea, să nu mai dau nimănui semn de viață — nici măcar alor mei! Asta-i disperare, îmi vei zice. Da. Dar este o disperare la rece, o disperare în urma celor pe care le știi că mi s-au întîmplat, în urma unei lupte infame, nedemne, prostești pentru... pîinea zilnică. Căci îți poți închipui cum arată zilele mele, și cîtă energie trebuie să risipesc pentru a nu înnebuni și a nu vedea pe ceilalți cum înnebunesc. Ceea ce mă uimește, de fapt, este că încă mai rezist. Dragul meu judecător de instrucție, spune-mi unde aș putea găsi bani ca să sparg un seif oarecare, ca să mă închidă la Văcărești. Cel puțin, odată ajuns acolo, totul va înceta pentru mine și frumoase poeme vor înflori din sîngele sufletului meu.

Numai că la ce bun să insist ca să te fac să simți mai bine situația mea, eu care, cu multe și voluminoase opere gata de tipărit, nu am mijloacele necesare să le fac să apară, și care, de altfel, nici nu m-ar îmbogăți. Cel puțin ar putea să-mi prelungească agonia. Iată, deci. Eu nu pot face nici măcar asta — și n-am să-ți spun ca acel bancher ruinat, care mergînd la Rotschildt să se plîngă, l-a găsit pe acesta gata să-l ajute cu cîteva sute de mii de franci, cînd, imprudentul, în recunoștința sa, sfîrși

---

surtout de celle que vous vous êtes adjoint comme compagne de votre vie et qui doit vous ressembler un peu — beaucoup car, selon moi, sans des affinités d'âme très réelles [*f. 1 v°*] deux êtres quelsqu'il fussent ne pourraient jamais se joindre devant mille vies humaines.

Mais si je suis heureux, mon très cher et rare ami, de tout ce qui fait votre vie douce, et belle, et noble, je suis malheureux à ne pouvoir vous le dire ni écrire de mon malheur à moi, de ma mauvaise étoile, de tout ce qui me tue lentement depuis de longues-longues et misérables années, de tous mes espoirs déçus, de mes illusions mortes, de la beauté et de la bonté de la vie dont je ne puis jouir, des haines qui hurlent autour de moi, de ma lâcheté ou de mon courage à persister de vouloir vivre, malgré Dieu et les hommes, de mon cœur pantelant que j'ai jetté en pâture à la sotise contemporaine de nos compatriotes depuis 21 années de travail incessant pour la langue et la littérature roumaine... Ah mon [*f. 2 r°*] cher, mon très cher, — comme je voudrais me réfugier dans la mort, ou tout au moins, disparaître, quitter mes enfants que je ne puis élever, auxquels ma vie fait peut-être du tort, et si jamais, je puis obtenir quelque part, dans le monde 100 fr[an]cs par mois pour mon travail, ne plus jamais donner de mes nouvelles, à personne, — pas même aux miens! C'est du déséspoir me direz-vous. — Oui. Mais c'est du déséspoir à froid, du desésperoir après ce que vous connaissez de ma vie, après une lutte infâme, indigne, bête, pour le... pain quotidien. Car vous pouvez bien penser, quels doivent être mes jours, et combien d'énergie je dois dépenser pour ne pas devenir fou et voir devenir fou autour de moi. — Ce qui m'étonne, à vrai dire, c'est [*f. 2 v°*] comment je peux résister encore. Mon cher juge d'instruction, dites-moi où je pourrai trouver de l'argent pour forcer un coffre-fort quelconque et me caser à Vacarești. Au moins, une fois là — bas, tout cesserait pour moi, et de beaux poèmes écloraient du sang de mon âme.

Seulement, à quoi bon insister encore pour vous faire toucher du doigt ma situation à moi avec de nombreux et volumineux ouvrages <volumes> à imprimer que je n'ai point les moyens de faire paraître, et qui, d'ailleurs, ne m'enrichiraient pas. Tout am moins, me feraient-ils prolonger mon agonie. [*F. 3 r°*]. Mais voilà. Je ne puis faire même ça, — et je ne vous dirais pas comme ce banquier ruiné qui en allant chez Rotschildt se plaindre trouva celui-ci tout disposé de lui venir en aide avec quelques centaines de milles fr[an]cs, lorsque - l'imprudent, — dans sa reconnaissance, — finit par lui avoue[1] une détresse qui frisait la misère no : des pires besogneux. Je crois vous avoir conté cette histoire, et comme Rotschildt, quittant les l ses de papier monnaie qu'il était prêt à lui remettre, prit dans un tiroir une pièce de cinq fr[an]cs et ı lui remit séchement, avec ses meilleures excuses.

Ce que je vous dirai au cont ire, c'est de croire [*f. 3 v°*] que tout ce que je viens de vous dire est de la poésie poussée au noir, ı e j'ai encore des forces pour résister, et que, — si vous voulez faire pour moi ce que je ferai pour voı si vous étiez dans la passe où je me trouve, — ne serait pas perdu matériellement.

prin a-i mărturisi o strîmtorare care se apropia de mizeria neagră a celor mai prăpădiți nevoiași. Cred că ți-am povestit această istorioară, și cum Rotschildt, părăsind teancurile de bancnote pe care era gata să i le înmîneze, a luat dintr-un sertar o monedă de cinci franci și i-a dat-o fără multe vorbe, împreună cu scuzele sale.

Dimpotrivă, ceea ce te sfătuiesc este ca tot ce ți-am povestit pînă acum să iei drept fantezie sumbră, să crezi că am încă forțe pentru a rezista și că — dacă vei vrea să faci pentru mine ceea ce eu aș face pentru dumneata, dacă ai fi în starea în care mă aflu, — nu aș fi pierdut materialicește.

Pe scurt, iată ce-ți propun... Să mergi la un tipograf, la alegere, la care vei dori, și să comanzi unul din volumele mele de nuvele... Asta ar merge pînă la 500 de franci și ai avea meritul că l-ai editat. Iar mie mi-ai face un serviciu imens, căci sînt la capătul puterilor... În plus, am fost bolnav timp de două luni în iarnă, și chiar azi fiul meu cel mare a trebuit să facă o operație foarte dureroasă la picior, pentru o unghie încarnată, pe care i-au scos-o de tot. Nu-ți cer să-mi trimiți mie bani pentru carte. Ar fi curată pierdere. Nu-ți poți permite, avînd banii în propriul buzunar, luxul unui volum.

Scuză, te rog, neorînduiala scrisorii mele. Nu vreau să fac stil și nu socoti propunerea mea prea îndrăzneață.

Al tău, cu toată inima.

A. MACEDONSKI

1902

Strada Sculpturei 12 bis. »

En somme, voici ce que je vous propose... C'est d'aller chez un typographe, lequel vous voudrez à votre choix, et de commanditer un de mes volumes de nouvelles... Cela irait dans les 500 fr[an]cs, et le mérite vous en [*f 4 r*0] reviendrait de l'avoir édité. Quant à moi, vous m'auriez fait un immense service, car je suis à bout de tout... De plus, j'ai été malade pendant l'hiver deux mois durant, et aujourd'hui même mon fils aîné a du subir une opération très douloureuse au pied pour une ongle incarnée qu'on lui a ôtée complètement. Je ne vous demande pas de m'envoyer, à moi, de l'argent pour mon livre. Ce serait en pure perte. On ne peut se payer, en ayant en sa propre poche de l'argent, le luxe d'un volume.

Excusez le désarroi [*f 4 v*0] de ma lettre. Je ne pense pas à faire du style, et ne trouvez pas ma proposition trop saugrenue.

À vous de coeur

A. MACEDONSKI

1902

rue Sculpturei 12 bis. »

13

Sunt stele mai puține în cerul plin de foc?
Natura 'și urmăresce menirea ne-'ncetată.
Și stéua ce se stinge și frunda cea uscată,
Verdéță, flori, insecte, și tot ce este viù,
Se duc, fără să lase vre-o lipsă cât de mică...
Un om dacă dispare, un altul se ridică,
Și nume dupe nume, se șterg și se inscriù.

Orașul sta pe vale culcat cu nepăsare...
Pe uliți s'aprinsese luminĭ de felinare...
Trufia în trăsură, Miseria pe jos,
Forma în orĭ-ce locuri, un haos sgomotos...
Prin cârciumĭ radicalĭ beaŭ vin, făcênd parada
De golul cel din creerĭ, de plinul cel din lada
Iar ușile la thétru, deschise se aflaŭ...
Pe scena «*Muschetarii*» cu sgomot se jucaŭ;
Directorul în lipsă de lepurĭ ca sĕ 'npușce
Din lojă, cu mêndrie, făcea vênat de musce
Sion și cu Ventura, alăturĭ dormitaŭ;
Urechiă 'și da silințe tâmpit la loc sĕ șédă...
Vedea cu ochelari, și tot nu vrea se créda...
Coriștĭ și artiștĭ, ca ferele urlaŭ...
Era un demn spectacol de thétru, pentru care
Lăptăseră statu, jertfindu'și a lor stare.
Vĕnd ca sĕ înalțe un templu literar

Însemnări Al. Macedonski pe un volum Excelsior, din colecțiile Muzeului literaturii române.

Scrisoarea se încheagă într-un întreg ceremonial; face el parte din arta persuasiunii, sau, după cum sugerează autorul, este în mare parte gratuit? Înclinăm pentru a doua ipoteză. Ceea ce frapează este izbucnirea de personalitate care conturează un chip și un temperament, simțindu-se însă mereu voința de construcție, gîndul lucid, ochiul treaz. Trebuie să-l contrazicem pe Macedonski, el face într-adevăr stil și încearcă marele tur de forță să transforme lipsurile, necazurile zilnice în izbînzi poetice. Lamentările sale necurmate, dar înșirate în savante cascade, chiar violentele polemici — în care uimește inconsecvența de fond, dar e remarcabilă consecvența formală — nu înseamnă altceva. Macedonski poartă uritul existenței în văzul tuturor, la lumina zilei, și caută să-l transforme în poezie fără a-i distruge virulența. Am greși dacă am vedea aici o lecție fecundă pentru o întreagă direcție a poeziei noastre moderne?

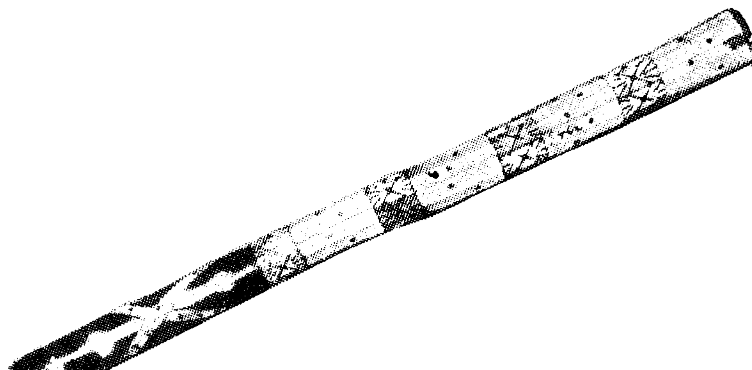
Convertirea «veninului în miere» își are unul din izvoare și în cenaclul Macedonski, care nu era atît un prilej de confruntări și de lecturi, oricît de înaripate, cît un loc unde poezia se celebra așa cum nu se mai întîmplase la noi niciodată. De aici preocuparea pentru formă, de la gest pînă la cuvînt — magie în care totul trebuia să slujească întrupării poeziei. Vorbind de magie, nu trebuie să ne gîndim atît la aspectul ei ocult, cît la artificiu, artifex, lucrătură umană, *la interesul excesiv pentru tot ceea ce înseamnă elaborare: pentru rigoarea poetică, ca și pentru invențiile tehnice sau sport — forme ale disciplinării materiei, dar și forme ale jocului. Chiar și «natura» este la Macedonski operă umană, grădină domesticită. Social prin definiție,* homo faber, *ceea ce îl duce pe Al. Macedonski în imperiul poeziei nu este vraja cosmică, misterioasă, ci extazul în lumină și soare, transa maximei lucidități.*

Ridicolul care a părut că domină manifestările exterioare macedonskiene, prin sfidarea bunului simț, se risipește în înțelegerea noastră de azi, lăsînd să vedem o logică proprie și consecventă. Macedonski nu face parte dintre acei artiști care se comportă ca forțe native, care creează așa cum respiră; el, din contră, va căuta să respire așa cum scrie, adică fiecare cuvînt, fiecare gest să aibă o semnificație într-o ordine anume aleasă, nimic să nu se desfășoare la întîmplare, ci cu bine stabilit rol poetic. Totul: amintiri, îmbrăcăminte, familie, discipoli, totul este un ceremonial al operei. În dedicația sa, A. Maniu intuiește exact: în adevăr, este frapantă solaritatea ființei sale, regimul său diurn și luminos. Dar ceea ce uimește mai ales la Macedonski este forța formatoare de prim rang, puterea disciplinatoare care modelează existența. Aceasta este și salvarea sa: voința creatoare a poetului care reușește, într-un exemplar efort, să transforme vitalitatea excepțională și turbulentă cu care a fost dăruit în poezie. Tenacitatea, consecvența au făcut din Macedonski un exemplu de longevitate — arta sa ajunge la culme în ultimii ani de viață cînd zbuciumul omului *se sublimează total în expresivitatea poetică:*

«Sadi, dintre roze ieșind,
Uită să-și blesteme amanul...
Sădise pe veci Gulistanul
Și sufletu-și dete zîmbind...» [9]

Manuela TĂNĂSESCU

[9] *Rondelul lui Sadi ieșind dintre roze, Opere,* vol. 2, p. 216.

PER ASPERA AD ASTRA

Mateiu I. CARAGIALE

ARHETIPURILE CRAILOR DE CURTEA VECHE (I)

LĂSÎND DE O PARTE FICȚIUNEA, POATE esențială în armătura operei, istoria literară pretinde, pentru cercetarea laboratorului de creație al scriitorului, date de viață care să confirme sau să infirme teze ce nu s-ar impune altfel de la sine. În cazul lui Mateiu Caragiale, este cu totul improbabil să fim puși vreodată în posesia acelor documente care să ne înfățișeze lumea de imagini, de gînduri, de feerie sau suferință a copilăriei sale. Perioade mai lungi sau mai scurte din viața scriitorului au fost evocate de memorialiști talentați care au completat tabloul unui caracter și al unei firi destul de concordante cu opera, într-atît încît se naște întrebarea dacă nu cumva acestea au fost argumentul decisiv în cristalizarea respectivelor amintiri și considerații. Puținele rînduri lăsate chiar de Mateiu Caragiale, într-un jurnal se pare dispărut astăzi, ne acordă totuși date semnificative pentru ultima perioadă a vieții sale, cînd prozatorul încetase să scrie, sau aproape.

Corespondența relativ întinsă (28 de scrisori) dintre Mateiu Caragiale și Nicolae Boicescu (s-au păstrat numai scrisorile primului) luminează suficient perioada adolescenței și a primei tinereți a creatorului, oferind o serie de ancorări în opera lui viitoare. Ea ne lămurește că dintru început Mateiu Caragiale se destina carierei scriitoricești și ne dă cam toate datele formației sale pînă la sfîrșitul anului 1908. Mai ales această corespondență — o vedere panoramică a societății bucureștene și în parte berlineze — ne indică modul cum recepta direct și cum reacționa viitorul scriitor la spectacolul lumii. Ea ne dumirește asupra relațiilor lui sociale, asupra prieteniilor, a gusturilor (și dezgusturilor) lui, ne luminează elanurile tînărului, greutățile și viața sa de zi cu zi. Aceste secvențe din existența sa ne pun în legătură imediată cu persoana povestitorului din *Craii de Curtea veche*, ne introduc într-o atmosferă asemănătoare, chiar dacă lipsită de fabulosul și rezonanța celei din *Craii*.

Personaje numeroase populează cele 28 de scrisori a căror publicare integrală ridică întîi de toate o problemă de principiu — căci ele nu au fost scrise pentru a fi publicate —, și apoi altele legate de verdeața limbajului, de detaliul scabros. O seamă de viitori eroi mateieni se întîlnesc la dineuri fine sau la cine tainice, se iau la bătaie după ce s-au calomniat, fac lungi plimbări în trăsură, prin mahalalele Bucureștilor, risipesc averi, distrug reputații, aleargă după aventuri ce nu suferă lumina zilei sau dispar cu anii pentru a reveni pe neașteptate și a se face iar nevăzuți

pentru totdeauna. Canavaua *Crailor*, amănuntul strict, apar astfel într-o primă formă, în chiar răstimpul în care Mateiu Caragiale își scria — probabil fără să-l termine — primul roman în franțuzește, tratînd probleme ale atavismului — aceleași care se întîlnesc și în *Craii* la loc de cinste.

Răsfoind, scrisoare cu scrisoare, și reținînd pasajele cele mai semnificative din această corespondență a anilor 1906—1908, ne propunem, ca ipoteză de lucru, identificarea personajelor din *Craii de Curtea veche* cu acele figuri care au izbitoare note comune în relatările din scrisori. Este vorba, firește, de o identificare parțială, deoarece ne lipsesc date similare despre perioada maturității scriitorului, cînd alte tipuri îi vor fi putut furniza elemente poate la fel de importante. Vom separa anume trăsături sau fapte care amintesc esențial acțiunea sau atmosfera, datele materiale ale *Crailor* (și mai puțin din *Remember*), fără nici o pretenție de identificare absolută, care ar fi exorbitantă și falsă chiar în concepție. (Bunăoară Pirgu nu se alcătuiește numai din Vlădoianu, care mai participă la compoziția și a altui personaj, acesta secundar, iar Vlădoianu cel din realitate, la rîndul lui, nu avea de ce mulțumi pentru felul în care apărea în scrisori etc.)

Sperăm însă a putea stabili, dacă nu filiații, în orice caz analogii capabile să lumineze în mod particular sensurile adînci ale creației lui Mateiu Caragiale, tehnica lui de lucru, valențele realiste ale acestei opere definită mai ales prin nota ei fabuloasă și livrescă. Afară de aceasta, însuși limbajul scrisorilor, jargonul savuros și inspirat al lui Mateiu Caragiale, mulțimea de portrete și de întîmplări, ne aștern înaintea ochilor un adevărat roman — fie el și deschis — al lumii de dinaintea primului război mondial, roman din care vom alege « capitole » care la rîndul lor se pot acorda cu proza din *Craii*. Corespondența integrală, acest «roman» pe care Mateiu Caragiale nu și l-ar fi revendicat, desigur, ar trebui, credem, încredințată tiparului, de pildă într-o ediție bibliofilă, cu destinație specificată și exemplare numerotate, cu facsimilele reproduse și eventuale fotografii din epocă.

*

Corespondența adresată lui Nicolae Boicescu se întinde pe o perioadă de timp destul de restrînsă, căci în afara scrisorii din 10 iulie 1901 — cînd deci Mateiu avea 16 ani, și cea din 4 decembrie 1904 — prima expediată de la Sinaia, a doua de la Berlin, celelalte scrisori se eșalonează pe cuprinsul a trei ani, respectiv 1906—1908, după care schimbul de scrisori încetează brusc — scrisoarea din 30 august 1931 fiind numai o dovadă că relațiile dintre cei doi prieteni nu se răciseră cu trecerea vremii.

De la 28/10 iulie 1906, însă, și pînă la 16 noiembrie 1908, scrisorile se succed cu regularitate, la mai puțin de o lună interval, adică cu deplină consecvență, dacă ținem seama că Nicolae Boicescu se afla la Paris și că ritmul poștei nu îngăduia mai mult decît primirea și expedierea unei scrisori lunar.

Băiat de oameni înstăriți [1] Nicolae Boicescu urma studiile la Paris. Din textul scrisorilor deducem că era prietenul cel mai tainic al lui Mateiu, că, înainte de a se fi despărțit, cei doi alcătuiau un duo pe care-l uneau aceleași concepții de viață. Cel puțin așa reiese din scrisori, cu unele rezerve de subtext. Într-adevăr, înainte de a pleca la Paris, N. B. îi împrumutase lui Mateiu o sumă de bani pe care, mai apoi, o revendică în cîteva rînduri, fără succes, după cum se va vedea. Evident, situația materială a lui Mateiu nu era strălucită, dar cum el nu intenționa să înapoieze suma de bani celui absent (se pare că și-a achitat datoria mult mai tîrziu), corespondentul bucureștean își va deplînge lipsurile materiale, strîmtorarea, în fiecare misivă, cu accente vii, am spune cronicărești. Nu putem ști în ce termeni își soma debitorul Nicolae Boicescu, care cheltuia — cel puțin după mărturisirile sale — peste măsură la Paris, dar tonul, oarecum cutumiar, cu care-l vestește Mateiu că nici de data aceasta nu-l va putea satisface, cît și faptul că în nici una din scrisori nu-și propune vreun termen de restituire ne determină să conchidem în delicatețea creditorului sau, poate, în modicitatea sumei — modicitate relativă, bineînțeles.

Chiar din prima scrisoare a « ciclului continuu », cea din 28/10 iulie 1906, Mateiu regretă a nu-i fi putut expedia 60—80 de lei: « azi sunt și eu tot *à sec* ». Și ca o întărire a celor afirmate:

---

[1] Tatăl, Alex. Boicescu, profesor universitar, igienist, a cărui memorie este păstrată și astăzi de o stradă din București; mama—fiica bancherului Niculescu și sora lui Oscar Niculescu, prim-președinte al Curții de Casație.

Dragă Amice,

Scrisoarea ta mi-a dat curaj; îți mulțumesc de cele ce îmi urezi. Imposibil însă pour l'instant să fiu prezintat. De cât un timp am rămăs pe pistă dar nu mă [illegible] diguez evitând le contact des mitocans. Am văzut pe Vlădoianu, am dinat la [illegible] unde am făcut cunoștință (cunoștință am făcut câteva ore mai pe urmă) cu o damă fină, care m-a lorgnat la masă. E o aventură care mi-a plăcut. [illegible] una din serile astea mi-a promis că îmi va acorda o audiență. I-am declarat „l'ancien répertoire", sunt un tânăr dilettant, personaj discret și valoros și cu nume am plătit cu entuziasm [illegible]

« E n c h a n g e*¹, situația mea, princiara mea situație e desperată. M-am certat și mă cert cu toți iar de-a capul. Ține-te pînză să nu te rupi. Plecarea ta a însemnat inceputul turbărei mele. Q u e l l e r a g e, m o n v i e u x ! » *² Dar care era, în fond, suportul material al lui Mateiu, în acel moment? **« Ce-am avut 200 lei, de la mama, o afacere de ciupeală și pensia întîrziată s-au evaporat în cîteva zile. D-aia ziceam că să fi știut îți expediam eu un supliment ca să-ți repari breșa. Cheltuiam tot în primele zile dacă nu mă tapa Vlădoianu o dată cu 20 și a doua oară cu 60 de lei și Lucă Sturdza cu 20. Cum mi-a venit această turbare de cheltuială îți voi explica mai jos. Mă plictisisem atita încît nu mai mă cunoșteam nici pe mine privindu-mă în oglindă. Parcă eram la înmormîntare ».**

*¹ În schimb...
*² Ce turbare, dragul meu!

Motivul principal al acestei plictiseli pare să fi fost de ordin familial:

« Conduita ignobilă a tatei care n-a fost aceea a unui om care își dă seama de ce face m-a e c o e u r a t *³ atit de mult. După cum te confesezi tu mie, trebuie, simt nevoia să mă confesez și eu ție. Am devenit așa deodată prodig, risipitor ca să mai uit supărarea. Chiar azi dimineața m-am intors la 6 1/2, adică cind soarele devine arzător. Am făcut o serie de chefuri, cel de astă noapte cu Costăkel Sturdza, Vlădoianu m-a tapat de două ori cu sume mari. Nu [i]es decit noaptea la 11 cind apar la Capșa unde t o i s e z*⁴ pe toți belferii. Am și eu un monoclu sclipitor. »

Cu această confesiune, moralul lui Mateiu pare a se îmbunătăți. Acum poate trece la o relatare mai interesantă pentru prietenul său « parizian »:

« Pe Cécile Pignatelli Brandi Bratashano de Tzukalas-Soparlitza am văzut-o (pictată de lățosul Voinilă) cu niște flori de sorcovă în cap și cu sinii goi 1/2, jumătate Bucureștii se masturbau la vitrină privind pe cea din urmă principesă de Brandi, pe castelana de Soparlitza. »

« Lățosul Voinilă », adică Voinescu-Domzești, era profesor de desen la liceul Sf. Gheorghe. El dădea lecții de desen domnișoarei Brătășanu, a cărei familie cobora dintr-un Ghica Olaru ce luase de soție o Vălcancă din neamul lui Matei Basarab. Și după cum familia Pignatelli din Neapole avea pe blazon trei oale de de lut, cea a strămoșului Olaru devine la Mateiu « țucal » și apoi, « de

*³ ...afectat...
*⁴ ...măsor din cap pînă-n picioare...

Tzukalas ». De remarcat că din relatarea ironică nu rezultă dacă Mateiu o cunoştea personal sau nu pe preopinentă. Ca şi alţii, văzuse tabloul din vitrină...

Dar propriile-i aventuri?

« Am o afacere galantă, îţi voi da detalii cum fac ceva, sper zilele astea să ating ţinta. Aş vrea să grillez o cocottă blondă — foy de prince. E fină ca o arhiducesă şi souple ca o liană. [I]ese numai în muscal. Într-o seară cînd îmi plimbam melancolia într-un muscal vertiginos la chaussée, am văzut-o. Pe loc i-am trimis o gerbă de rose printr-un bogumil. Aş vrea să o fac — cred şi eu — dar à l'oeil, fără bani. Să vedem întîi ce fac cu mignonna mea poimîine. Am o fresă de mee cu două acerochecoeur[5]*. »

Scrisoarea se încheie cu o serie de sfaturi:

« Totuşi ascultă consiliile ce înţelepciunea mea îţi dictează. Nu te demonta. „A fost un vis frumos". Ştii cîntecul. Strînge-ţi resturile şi pleci iar la atac Ai avut un an de succese, caută ocasii noi şi nu le scăpa. Sezonul e foarte brillant, aruncă-te fără reţinere, ai numai ce cîştiga, ai posibilitatea să cîştigi totul şi nu risci nimic. Gîndeşte-te la steaua noastră care începe să se înalţe pe orizontul gloriei, fii pontagiu etc. »

Schema scrisorii, reprodusă aproape integral, interesează întrucît se va repeta fidel, în ciuda unei mari varietăţi de situaţii şi a introducerii unor elemente noi, neprevăzute, fireşte. Astfel, în scrisoarea următoare, din 16 octombrie 1906, aflăm de întîia încercare a lui Mateiu de a obţine postul de şef de cabinet, încercare necunoscută pînă azi:

« De cînd ai plecat tu, am avut o serie întreagă de neplăceri mai ales politice. Cabinetul s-a remaniat, Dissescu a intrat în cabinet. M-am propus şef de cabinet, m-a susţinut toată lumea, tata a depeşat urgent, în sfîrşit am răscolit cerul şi pămîntul. Dar mă trezisem prea tîrziu, locul era dat lui Cămărăşeşcu. Or, şansele de a fi şef de cabinet sub conservatori le pot considera ca nule. Mă propun zilele astea la Junimişti, la Nicu Filipescu, care mai curînd sau mai tîrziu trebuie să se împodobească cu un minister. Altă soluţie politică nu găsesc. La drept vorbind cu liberalii nu pot merge. Regele e pe dric. Ce fericit eşti, dragă amice, că poţi trăi departe de această ţară nenorocită. Eu nu desesperez, am cîteva planuri illustrissime şi nici un revers nu mă poate abate.»

De remarcat că tatăl ignobil îl sprijinise pe deplin în această primă încercare. De altfel, în aceeaşi scrisoare, Mateiu revine:

« Eu sunt trist, foarte trist, vegetez oribil, caut parale, e un dezastru. Tata e pe cale a se împăca definitiv cu mine, de primăvară cred a mă putea mişca în străinătate o lună 1/2, două.»

Şi imediat cronica mondenă:

« Cine sunt D[omnişoa]rele Cantacuzène? Adevărat că sunt nişte demi-mondaines, des fines mouches d'or[6]*? Alexis Catargi a compus o operă „Enoch Arden" care se va cînta la Bucureşti. E un mare muzicant, ca Bellini. Eu am arborat coroana comtală şi desfid pe toţi. Mă voiu retrage iar din circulaţie. Pr[ince] Albert Ghika, regele Albaniei, e în mare dèche[7]*, am auzit că are să-şi pună coroana şi sceptrul amanet la Muntele de Pietate. Cu amoruri o duc prost şi cum sunt à bout[8]* trebue să pelotez o bonă. Caut pe Mme Ionescu şi n-o găsesc. Aci, conservatorii sunt pe ducă, eu mă bucur, jubilez. Lucă Sturdza şi-a dat demisia din postul de şef de cabinet, Vlădoianu are nişte ponturi mari. Acum am aflat că făcea curte Domnişoarei Chamberlain. E un mare ipocrit, eu mă fac că nu înţeleg nimic. Încolo ducem partidă dublă şi veşnic împreună. Rosnovanu s-a cununat. Radu V. e desgustat. G. V. Binescu susţine că blasonul lor e de la 1400 (horreur! horreur!). »

Iar în încheiere:

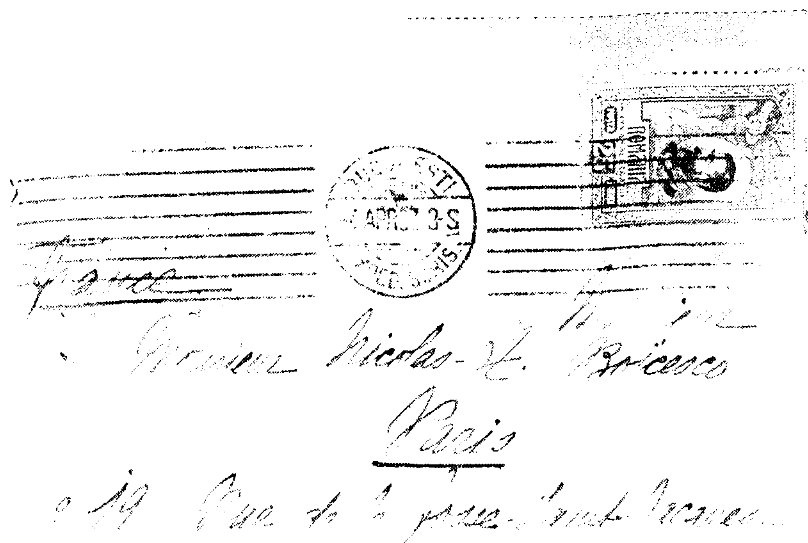
« Cel din urmă bo[i]er, ca un frate — comte Mathieu-Jean Caragiale.»

Este evident că informaţiile — cam amestecate — sînt simple colportaje şi că acele contacte cu lumea mare, de care era preocupat Mateiu, erau deocamdată marginale. Aici apare mai pe larg Jeannot Vlădoianu, care pare a fi principala sursă de informaţii a corespondentului şi, după cum reiese, mai introdus. Graficul relaţiilor cu Vlădoianu guvernează întreaga corespondenţă, cu urcuşuri şi scăderi, acestea din urmă datorîndu-se în bună parte deteriorării relaţiilor dintre Vlădoianu şi Boicescu, pe parcurs. Scrisoarea de luni 4 decembrie — « din Bucureşti » se deschide cu o frumoasă coroană de conte desenată în stînga sus, într-o jerbă de raze. Merită a fi reprodusă

---

[5]* Am o freză de craidon cu doi cîrlionţi.

[6]* ...demi-mondene, nişte fine muşte de aur?
[7]* ...lipsă de bani...
[8]* ...la capăt...

în întregime, pentru atmosfera ei pe care fragmentarea ar altera-o:

« Dragă Amice,

De cinci zile n-am mai [i]eșit din casă, cu toate că timpul nu e așa de urît. Ninge în mare abundență. Eu sunt neferi[c]it. Stau în casă la gura sobei și mă gîndesc ce bine ne-ar sta să sburăm cu dame fine pe încîntătoarea Riviera într-un auto. Eu am primit o singură scrisoare de la tine, ce e dreptul zilele astea n-am mai fost pe la Capșa. Eu iar m-am retras din circulație, bani nu sunt, posturi în perspectivă nu, nimic. Mai înainte cînd erai și tu, ne întruneam serile la Nestor sau altundeva și ne mai îndulceam exilul calomniind. Dar, nu se știe cum se va învîrti roata, poate că în curînd avem să sburăm ca o pasăre mare cu pene lungi. Dragă Amice, să nu mai îmi scrii la Capșa, îți voi da eu adresa mai jos și să nu-mi trimiți niciodată cărți postale porcoase decît în plic, altfel le confiscă poșta. S-a publicat un regulament după decisia de la Cassație. Într-o seară cînd mă întorceam acasă pe str[ada] Soarelui, am văzut la o poartă un auto electric și o damă fină vorbind franțuzește cu un chauffeur pontagiu. Am crezut că e o minune cerească și că sunt pe o Avenue la Paris. Era Hortense P. cu o toilettă princiară și cu o pălărie cu 24 de pene albe ca maréchalul de Villars sau Rohan-Soubise. Eu eram cu capacele la ghete și oprindu-mă la doi pași o admiram. Ea se uita la mine cu mirare, dar nu putea să-mi distingă figura și vorbea mereu cu franțezul, lungind vorba. Auto-ul a plecat, ea a intrat în curte, eu am înaintat cîțiva pași. Atunci s-a oprit în mijlocul curții și s-a uitat cu așa un aer provocător — și g o g o u e n a r d*[9] atît că nu mi-a adresat cuvinte invectivîndu-mă. Eu nu m-am turburat, dar cu toate capacele de la ghete n-am avut toupeul să intru în curte să o sărut, ar fi fost o lipsă de tact. E o typessă archifină, dar nu poți s-o enlevezi, substanța necesară vieței ei cocodettă nu e măduva mea arzătoare [...], ci poli, aur scînteetor și bilete de bancă multe, multe. (De așa ceva nu dispun eu, Matteo, principe Caragioli, C h e v a i l e r c h r e t i e n e t p e n s e u r f r a n ç a i s*[10].) Lăscăruș Catargi a ofensat pe Melot[2], spunînd în cameră că e un fel de escroc. Melot l-a provocat în duel, luînd ca martor pe Cuștica, bărbatul ilustrei Hortense. Catargi a refusat să se bată zicînd că nu cunoaște și nici nu vrea să cunoască pe acel bandit (Melot). Astă seară se cîntă la operă „Enoch Arden" compusă de Alexis milionerul, omul lui Dumnezeu. A murit Mme Anne dr. Kalindero. Printr-o ciudată coincidență, am fost și eu la înmormîntare. Fănică venise cu un jubeu ca al tatălui lui Fr. Josef. Dudu a leșinat de mai multe ori[3]. Eu stăteam după un stîlp lîngă niște dame care calomniau. Era ceva sfîșietor cum plîngeau fetele alea. Cantacuzino ăla cu pelerina stătea ascuns și hoțul ăla de Galitzi tot așa. Eu am plecat cu Odobescu[4]. Toată lumea bună venise și adresa condoleanțe lui Ianeu K[alinderu] care parcă nici n-avea idee, parcă-l îngropa pe el. — Dragă Amice, lucrează tu și pentru mine, gîndește-te că planurile noastre sunt mărețe, că de unde suntem pînă unde vrem a ajunge, e atîta drum. Drumul e lung, viața e scurtă, și o viață fără plăceri e o lungă și tristă preparare pentru examenul suprem al morței. Pe (așa-zisa) viață viitoare — oricum ar fi — eu unul mă piș cu toată intensitatea la maximum. Un hotel fin, cal arab, electricitate, auto-uri, valeți

---

*[9] ...batjocoritor...

*[10] ...Cavaler creștin și gînditor francez.

[2] Consulul Belgiei.

[3] Fata cea mică a defunctei, căsătorită cu Zizi Cantacuzino-Grănicerul, vărul ei primar.

[4] Lică — Ion Odobescu, nepotul scriitorului. Mișu Galitzi era soțul Tinculinei, una din fetele Kalinderu. Alta, Ionica, îl pasiona pe Matei.

stilaţi, Hortense şi Ionica, Marquisette [5], asta ne trebu[i]e nouă. Filonul, filonul unde e. Eu cred că se va ivi. Al lui Lehliu mi se pare că s-a cam epuisat [6]. Eu n-am mai văzut pe nimeni, nici nu aveam timp d u r e s t*[11]. Episodul cu Hortense m-a impresionat în sensul că am putut să-mi imaginez un singur moment că tră[i]esc o altă viaţă, acea viaţă de care am vorbit atîta, de atîtea ori. Şi mi-am zis, cu bani mulţi, inteligent întrebuinţaţi aş putea să am acum şi auto şi chauffeur şi pe Hortense (şi chiar pe Caştica). Unde sunt, unde, acei bani mulţi. E datoria noastră să-i găsim. Îţi scriu, dragă amice, această scrisoare, pentru a te felicita de ziua ta de Sf. Nicolae. Îţi urez aceleaşi succese pe care mi le urez mie însumi. Le ştii şi tu: un venit mare (de la 300.000 în sus), viaţă lungă (cît a Cardinalului Richard, 95 ani), dame fine la gust şi discreţie. Aştept o depeşă, un cec de cîteva cearceafuri şi vin. Oricum, sper că te voiu revedea eu. — Noroc, b o n n e c h a n c e, b e a u c o u p d e b o n n e c h a n c e a u t a n t q u' u n m o r t e l (f i n) p u i s s e e n a v o i r*[12]. Cu acestea te sărut c o r d i a l e m e n t, c h e r c o u s i n, l i e b e r O h e i m*[13] — Mathieu-J. Caragiale.
P. S. Eu sunt mutat provisoriu d a n s l a b a n l i e u e*[14] pînă la Sf. Gheorghe. Iată adresa: Str. Cringaşi — Grant nr. 1.»

Sînt în această scrisoare toate notele care se vor amplifica, revenind, în celelalte care i-au urmat. La 21 de ani, Mateiu Caragiale ni se înfăţişează în întreaga splendoare a cusururilor lui pe care ar fi zadarnic să le măsurăm cu metrul comun. Fără îndoială că în rîndurile reproduse trebuie să distingem o seamă de factori ai disculpării, cum ar fi tendinţa de exagerare a unui tînăr al epocii lui, voit şi crîncen voit realist, dar în fond destul de naiv. Îndeosebi sîntem obligaţi se ţinem seama că, adresîndu-se unui prieten ale cărui gusturi şi tendinţe le cunoştea, el îi servea în primul rînd ceea ce-l interesa pe acesta, croindu-şi o personalitate de circumstanţă, după aceea a corespondentului. În altă ordine de idei, observăm că acel care folosea formula imperială a Habsburgilor la încheierea unei scrisori, participa dintre toate ceremoniile aristocraţiei, la înmormîntări, adică acolo unde nu se cereau invitaţii. Printr-o ciudată coincidenţă, cum zicea Mateiu.

În scrisoarea imediat următoare, cea din 9 ianuarie 1907 (sîmbătă), se iveşte un element nou, în preocupările tînărului student: literatura. Iată pasajul:

« Afacerea mea e mult mai delicată: îmi lipseşte agentul, agenta mai bine-zis. Şi într-o asemenea tramă dacă n-ai o fiinţă şi de încredere şi abilă (şi interesată mai ales) nu faci nimic. Nu mă pot introduce aşa ca un bivol prin forţa coarnelor, trebuieşte subtilitate. E înconjurată Dulcinecea ce e dreptul de un clan de păsări de pradă, dar pe care să pun ochii? Toate au să-i spună că sunt un viţios, un pontagiu, un scelerat, un m e c*[15] sau cine ştie ce gogomănie şi Ea (Zinqutza) (afară de cazul unei pasiuni vehemente) are să se e f f a r o u c h e z e*[16] şi îmi trage perna de sub cap. Eu însă am să încerc a-i fi presintat (ceea ce e foarte greu), e o fiinţă bizară şi voiu stărui în sensul să îmi publice romanul care atunci va fi gata. Cu o reclamă abilă s-ar putea

[5] Marquisette, eroina primei părţi a trilogiei lui Félicien Champsaur: *L'arriviste.*

[6] Lehliu, căsătorit cu Silvia Lecca, fiica lui Costică Lecca, subdirector la Creditul urban.

*[11] ...de altfel.

*[12] ...noroc, mult noroc, atît cît poate avea un muritor (fin).

*[13] ...din toată inima, dragă vere, iubitul unchi...

*[14] ...la periferie...

*[15] ...craidon ...

*[16] ...sperie ...

convinge că sunt un talent, ceea ce e indiscutabil, și ar convola cu mine într-o poetică nacellă.»

Stilul ironic înlătură ideea oricărui plan infernal. Cum Nicolae Boicescu se află antrenat într-o aventură corsicană, Mateiu îi dă sfaturi, printre care se reține și o deviză, nu tocmai heraldică, însă vădind dacă nu o trăsătură de caracter, în orice caz precaritatea situației sale economice. Și îndată apoi scena de gen:

«Dacă e însă ocasie să te amuzi „sans casquer*[17]" nu e rău—prudență însă. Știri din București nu am ce-ți da. E adevărat, nu e o simplă supoziție că Vlădoianu a fost respins de la examenul de atașat și că au reușit Vichy și Telemache [7]. Nu știu dacă tu ai idee de ce mare huligan a fost Lucă Sturdza? La 16 ani a plecat din Brașov cu un popă bețiv, și în loc să ajungă la Liège a ajuns la Triest. Chef mare, beție și frăție. Au luat vaporul. Chef mare, iubire. Ajunge la Veneția, chef mare. Gondola! gondola! Pînă s-au isprăvit banii. Lucă nu-și aduce aminte nici de Veneția, nici de nimic, atît știe că era o mare furtunoasă și gondola, gondola și că a aruncat o masă de marmoră în capul unui hotelier „Cappello nero" care fusese odată obraznic cu mătușa lui Rosetti, asta cu un an înainte. La Liège s-a collat cu o damă fină care avea un castel și avere. Ea îi a propus să fie Alphonse al ei și să vie la Paris. El a refusat. Aci a fost bugomil, unde pui că avea și el 400 fres par mois*[18]. — Dragă amice, mi-e greu să-ți spun, dar n-am încotro. Acum sunt în imposibilitate de a-ți avansa cent sous*[19]. O grămadă de nenorociri care de care mai alandala au trecut peste capul meu. Am rămas mult timp singur în București în casa pe care o locuiese aci și care e afară din oraș. (Nu stau decît provisoriu pînă în primăvară cînd luăm o casă convenabilă). Afară din oraș, nu la țară firește, dans la banlieue*[20] și banlieue aci e infect. Pensia întîrziată și o sumă de cheltuieli m-au făcut să apelez chiar la Barbu D[elavrancea] pe care l-am touchat fort galamment*[21].»

De ziua de naștere a prietenului său îi face urări (2/15 martie 1907):

«Îți urez de ziua ta de naștere din fundul inimei, tot ce îmi urez și mie de ziua mea care cade la 12 ale lunei — un mod grațios de a-și pune amicul în temă — **să ajungi milioner și duque** [sic!]. **Dacă nu-ți ajunge nici atita, îți urez și un tron, cu toate că în zilele noastre asemenea marfă nu se prea caută de oameni fini, preferîndu-se gloria milioneră. La ce n-am putea năzui noi die letzte Bassaraba,*[22] ultimii mari, ultimii bași-bo[i]eri ai Valachiei.»**

Efigia tatălui revine la locul ei:

«Eu stau prost. Am niște încurcături mari din care poate să scap bine, dar e mult, mult de frecat. Tata îmi scrie în felul următor: Frère il faut... travailler (étudier adică), tâche de bien remplir ta vie, en travaillant, en travaillant, en travaillant. Travaille, ma fille, vendange, grappille*[23]. Eu înțeleg cu totul altfel viața și abia aștept să te revăd pe vulcanul parisian. Là au moins, on rigole*[24].»

Cu totul în trecere, la sfîrșitul scrisorii, cîteva rînduri despre răscoalele țărănești care tocmai începeau. În schimb, misiva următoare, tot De Bucarest, -- 3 Avril [1907] — este decorată cu o frumoasă coroană comtală în stînga sus, sub care se citește deviza: *sans défaillir**[25]. Realitățile sînt totuși de altă natură:

« În fond sunt însă de o tristețe amară. Pas de galette, plus de galette*[26]. Mi-ar trebui 1.000 de lei. Bun. Să presupunem că aș putea combina ceva, cu toată criza, dar de unde să-i dau înapoi peste 4—5 luni lui Seimeanu [8] sau Delavrancea? Cît despre Delavrancea nu aș avea curajul să-l tușez cu așa sume din multe cause. Sunt foarte nefericit, unde mă duc, unde mă întorc îmi vine a striga: Cuștiga, miroașe a mijeria! Stau și iau o cafea cu un cordon rouge și mă topesc în gînduri. Noroc că mai am și eu ceva: Speranța. Ce timpuri! Ce timpuri! Dacă însă oarecare persoană n-ar fi ego-

---

*[17] ...fără să cheltui...
[7] Telemac, viitorul ministru la Ankara.
*[18] ...400 franci pe lună.
*[19] ...o sută de lei.
*[20] ...la periferie...

*[21] ...l-am atins foarte dibaci.
*[22] ...ultimii Bassaraba,
*[23] „Frate, trebuie... să lucrezi (să studiezi adică), încearcă să nu-ți irosești viața, muncind, muncind, muncind. Muncește, fata mea, culege tot, nu lăsa să-ți scape nici un bob.
*[24] Acolo cel puțin lumea se distrează.
*[25] ...fără slăbiciuni.
*[26] Nici un ban, nu mai sunt bani.
[8] Tudor Seimeanu, profesorul lor de istorie la liceul Sf. Gheorghe.

stă și mi-ar vrea sincer binele, ar putea să-mi asigure toată viața (sau pînă cînd aș face un *joli coup**27 1000—1200 pe lună. Voiu încerca totuși. Și zic 1200 lei fără băta[i]e de cap. Să vedem, trebu[i]e să dai din mîini să nu te-nneci! Tata nu e bun de nimic fiu: să înveți și să te tîmpești, nu mai are idee nici de lume, nici de viața elegantă. Vlădoianu e un pontagiu, are multe momente de criză, dar totuși rulează, rulează, se poate să găsească chiar un filon mare — un filon subțire are deja. Filonul Lehliu s-a cam epuisat; tră[i]ește tot bine, dar fastul s-a dus. Vidrașcu a dispărut ca un meteor bărbos, așa că eu conchiz că forța și fondul era[u] ale lui Vidrașcu; echipajul, supeurile cu lăutari și escapadele nocturne.

Mariajul Jeanne Știrbey — Rosetti e adevărat, am văzut pe prințul Barbu-Braghină conserve cu huliganul Radu Rosetti, *bras dessus-bras dessous. C'est un coup de génie: six millions, à ce qu'il parait**28. Mariajul Emile Sturdza — Forest-Divonne e pînă azi o himeră. Mai ar fi o combinație Emile Sturdza cu o Cesianu din str. Clementza. Mariajele celelalte sunt găunoase, dar Ionelu Brătianu cel mai mare și mai parșiv pezevenghiu a pus ghiara-i mizerabilă pe Elisa Știrbey, fostă Marghiolo-Manu.

Mon cher, in București a fost panică mare, revoltele țăranilor au întrecut cele mai oribile scene de Jacquerie. Popii au incendiat în fruntea haiducilor averi de milioane, castele, conace, au tăiat oameni în bucăți de i-au făcut panoplii, au fript copii în frigare și i-au mîncat. Îți voi scrie cu altă ocasie pe larg ce excese s-au comis. Țara a fost pacificată cu tunurile. S-au distrus de exemplu castelele Știrbey de la Petroșani și Băilești, s-au împărțit pînă și cîinii de rasă ai lui V. Kohlen[9], s-au bătut pe jaf, țăranii au răpit tot avutul d-lui Galitzi[10]. Pe la Cuculina au făcut stricăciuni, dar mai mici. La un țăran s-a găsit de exemplu 140.000 lei. A fost lată rău. Au distrus chiar instalația lui Ianku Kalenderoglu[!] Cu toate astea, în București joacă banii. »

Informațiile de fantezie privind răscoalele țărănești își dezvăluie singure sursa, dar mai arată și puțina orientare politică a lui Mateiu care, totuși, depășise vîrsta majoratului.

Orbit de himera aristocratică, Mateiu îi povestește pe larg corespondentului relația sa cu Ferdinand de Montesquiou-Fézensac — acesta conte autentic, cu o morală dubioasă — căruia, la rîndul său, Vlădoianu îi prezenta tineri. În aceeași scrisoare (8 mai 1907), rînduri fugare despre legături fără consecințe:

« Am avut oarecare escapade amoroase, cari m-au desgustat și mi-au ușurat punga. Prima: mica franțuzoaică care-mi [i]eșea înainte cîntînd pe str[ada] Manea-Brutar, ai văzut-o și tu la Nestor mi se pare. E o enigmă ființa aceasta, un personaj de roman, dar am scopurile mele. Conquista a fost așa de rapidă că m-a epatat: 2 minute în piața Sf. Gheorghe. Am neglijat-o cîteva zile și mi-a scăpat din ghiară, o voi regăsi iar. Eu cred că e curat nebună. E de 20 ani, și deja divorsată, și cred că în cîteva luni va deveni o *gourgandine**29 miserabilă. Cum însă nu e un amor, nici un filon *peu m'importe**30. Azi o vezi à la fonfé, astrakanuri, bijouterie, pălării mousquettaire, bottine cu capace, mîine ca pe-o caricatură din Simplicissimus. Mi-a spus că mă iubește etc., etc. *mais je m'en fous**31. Eu mi-am schimbat sistemul: acum cînd văd o damă, intru *comme un boeuf furieux**32, fără nici un pic de rușine, mă obrăznicesc, mă umilesc, mint, cînt ca un adevărat napoletan, mai ales dacă am avut și prevederea să iau un Quinquina Dubonnet. Astfel în ziua cînd mi-a acordat mica franceză rendez-vous-ul, la 3 am abordat-o, la 4 am luat o chocolată cu un Dubonnet, de la 4 la 6 am flirtat cu o parisiană (*une vrai grue parisienne**33) în Cișmigiu îmbrăcată ceva turbat. Eram eu impertinent, excitat, roulam frase fine, dar și ea nu se lăsa s-o intimidez. Mi-a spus că am un aplomb. *Un vrai aplomb princier**34, i-am replicat eu și m-am presintat: prince Bassaraba-Apaffy. Eram îmbrăcat bine, mănuși gris-clair, ghetele cu capace și o cravată mauve, vieux-rose ca un lampion. Mi-a dat un rendez-vous, dar n-a venit; eram sigur. M-a revăzut la Enescu, unde mînca într-un colț

*27 ...o frumoasă lovitură ..
*28 ...braț la braț. E o lovitură de geniu : 6 milioane, se pare.
9 Administratorul moșiei lui Dimitrie Știrbey, de la Petroșani-Bujor Vlașca.
10 Mare proprietar la Cîmpu-Mare Olt, căsătorit cu Tinculina Kalinderu.

*29 ...tîrfă...
*30 ...puțin îmi pasă.
*31 ...dar nu-mi pasă.
*32 ...ca un taur furios,
*33 ...o adevărată cocotă pariziană...
*34 Un veritabil aplomb princiar,

cu tipul ei, un bogumil, dar nu mai mi-a plăcut, e prea prea g r u e[35]**.»**

Nici carnetul monden nu lipsește:

«Madame Darvari[11] **est sans contredit la première grande dame du royaume**[*36]**. Aseară a dinat en cabinet particulier**[*37] **cu doi diplomați, al Ma — s o n m a r i**[*38]**, la Capșa cu candelabre pe masă și au jucat un bridge fin exact ca pe vremea Marie-Antoinette. A devenit ca o Caterină a Rusiei, și e încă foarte bogată, am auzit.»**

Aristocrația valahă îl fascinează deci pe tînărul student în drept, dar numai în măsura în care se adeverește cosmopolită — ca și în *Craii*... În scrisoarea care urmează cronologic (4 iunie 1907) lucrul apare clar:

«Dragă Amice, am primit frumoasele cărți postale, și am plîns (ca Todiritză), cînd am văzut portretele strămoșilor noștri, în costume istorice. Ai observat ce picioare mari au toți Bourbonii, și ce aer obraznic, și g o g u e n a r d[*39] **? Dragă amice, eu nu ți-am scris pînă acum pentru că am fost foarte bolnav, așa de greu, că am fost, de două ori, pe rînd, pe moarte. La vîrsta mea am avut un pojar complicat, așa de virulent, că palmele mele erau o rană. (Asta la 1 Maiu). Abia alaltăeri am [i]eșit (Sîmbătă) la Capșa, și în oraș. Am văzut într-o zi pe principesa Cécile-Gutză (samsarul) Pignatelli-Bassaraba de Brataccino-Belmonte, fosta ta favorită (ce timpuri, ce timpuri), cu două animale din provincie, așa teribile cum n-am mai văzut de cînd sunt. Erau niște Brataccino din altă branșă se vede; bărbatul și soția. El era un așa tip cum numai desenul alăturat ți-l poate reprezenta, un fel de creol, de bandit, îmbrăcat ca pe timpul lui Metternich. Avea o redingotă cu un guler și cu mînecí mari de catifea și lungă pînă la călcîie, un juben drept și o umbrelă. Avea un lanț de ceasornic, niște breloques, și butoni de cîteva kilograme, și niște stofe cum numai pe la teatru mai sunt. Se uita la toate lucrurile cu niște ochi de bou. (Mon cher, Cécile a beaucoup gagné depuis ton départ: elle était tellement belle ce jour-là**[*40] **(1 Mai) că te duceai după ea nechezînd. Din ce în ce s-a făcut mai frumoasă și nu mai e în doliu — Banditul avea ghete de damă și se credea șic!)»**

Și încă unele date despre sine:

«Boala < mea > cea crudă m-a slăbit mult, dar ca forță virilă mă simt foarte bine. Am un a p p é t i t d'o g r e[*41]**. Ca să mă restabilesc pe deplin, o cură de aer la munte sau la mare este absolut de rigoare. Așa că amînînd examenele p o u r l a s e s s i o n d'a u t o m n e**[*42]**, voi pleca în curînd în străinătate probabil. Dragă amice, căile providenței sunt impenetrabile. Un moment, m-am gîndit să fac u n p e t i t m a r i a g e a v e c u n p e t i t e d o t, il s'agissait d'épouser d'ici en quelques ans, une mignonne petite demoiselle qui m'a donné, et me donne toujours dans l'o e i l**[*43]**. Dar azi, cînd mi-am adus aminte de misterioasele noastre coloquii, și cînd m-am privit în fața acelor portrete somptuoase, mi-am adus aminte și că sunt cel dintîi și cel mai mîndru senior, și că, je dois bouter en avant sans défaillance, sans jamais „défaillir"**[*44]**. Și asta trebuie să-ți aduci și tu totdeauna aminte. Noutăți bucureștene nu-ți pot da: de 22 zile sunt sechestrat în casă și n-am [i]eșit decît o dată. Montesquiou e la Paris, sau la Courtanvaux. E un mare huligan: toți vreau să-l înșele, și el îi înșală pe toți. Eu-l studiez ca pe un om remarcabil, de la care poți învăța multă finețe.»**

Mustrarea strămoșilor Bourboni îl împiedică, așadar, pe Matei să comită o căsătorie mic-burgheză pe malurile Dîmboviței. Amînarea examenelor, în schimb, îi îngăduie să călătorească, dacă nu spre mult visatul vulcan parisian, cel puțin spre malurile dorite, și ele, ale Spreei.

Barbu CIOCULESCU

(continuare în numărul viitor)

[*35] ...prea ușuratică.
[11] Fiica lui Nicolae Bibescu, beizadeaua.
[*36] ...este, fără discuție, prima mare doamnă a regatului.
[*37] ...într-un separeu...
[*38] ...soțul ei.
[*39] ...ironic ?

[*40] Dragul meu, Cécile a cîștigat enorm după plecarea ta; era atît de frumoasă în ziua aceea...
[*41] ...poftă de căpcăun.
[*42] ...pentru sesiunea din toamnă...
[*43] ...o mică căsătorie, cu o mică zestre; era vorba să mă-nsor peste cîțiva ani cu o drăguță, mică domnișoară care mi-a picat și-mi pică mereu sub ochi.
[*44] ...să perseverez fără slăbiciune, să nu mă las niciodată.

Oscar Walter Cisek

ȘI IDEALUL CLASICISMULUI

AM DISCUTAT, ÎNTR-UN ARTICOL DIN „ERA socialistă“ [1], **aspirațiile intime ale lui Oscar Walter Cisek orientate spre un clasicism de tip goethean.**

Mă grăbesc să precizez că astfel de apetențe (grefate, nici vorbă, pe structura sufletească echilibrată a scriitorului) nu determinau o închidere față de noutate. Dovadă ne stau — pentru că acest domeniu vizam în articolul cu pricina — cronicile sale de artă: Oscar Walter Cisek este printre întîii care omagiază geniul lui Brâncuși (într-o perioadă cînd mulți critici de pe malurile Dîmboviței îl negau sau chiar îl persiflau cu înverșunare), atîtea și atîtea « recenzii » **ale expozițiilor confruntă modelul tradiției cu experimentele mai noi și asta în granițele unui neclătinat discernămînt (drept exemplu aș cita articolul consacrat expoziției revistei** „Contimporanul“, **unde distinge între un expresionism** « extensiv », **de suprafață, și altul** « intensiv », **interesat de captarea valorilor autentice, spirituale).**

Cunoscător avizat al fenomenului artistic european (vezi, între altele, eseurile despre Matisse sau Bourdelle), judecățile lui Oscar Walter Cisek beneficiază de o privire de sus, suverană, care nu se lasă impresionată de larma experimentelor, sancționînd impostura și exhibiționismul (pentru a trece pe tărîmul literaturii aș aminti aforismul său: « A fi poet nou nu înseamnă întotdeauna a striga, a lătra, a umbla în mîini ».)

Dacă vom ține seama și de literatura lui de pînă atunci (apreciată de un Thomas Mann sau un Theodor Däubler) și de cea viitoare (romanul — sînt tentat să spun epopeea — despre Horia), vom avea destule motive să întîmpinăm cu interes această cercetare a destinelor romanului contemporan, cenzurat de o conștiință artistică, pe cît de independentă, pe atît de matură.

Se știe că, în secolul nostru, romanul a suferit numeroase și radicale mutații care constituie o sursă perpetuă de dezbinare teoretică între specialiști. Oscar Walter Cisek e conștient de dificultatea uneori insurmontabilă a chestiunii (« Știu, firește, că noi contemporanii nu putem avea deocamdată distanța necesară unei aprecieri juste a acestor valori incontestabile... »), **din capul locului, el declară că nu dorește să facă figură de** « tradiționalist » **sau de** « reacționar », **dorința lui fiind aceea de a pune o problemă, în speranța că ar putea ajuta la** « croirea cîtorva poteci de cunoaștere pe teritoriul atît de vast al romanului contemporan ». **Mai precis, scriitorul caută a-și răspunde sieși la unele întrebări sau neliniști** « de care nu ne putem parcă dezbăra de cînd îi citim pe unii dintre autorii cei mai interesanți ai vremii noastre ». **Studiul se alcătuiește, de fapt, ca o confesiune, actul debitării ei în public neafectîndu-i substanța (motiv pentru a-l pune nu sub semnul patimii conferențiarului, ci al pasiunii eseului).**

Cu acel spirit metodic ce-l caracterizează, el cerne multitudinea de aspecte, oprindu-se asupra celui mai nevralgic: lipsa închegării epice în romanul modern. Judecățile tranșante nu vor fi ocolite, dar formulate cu circumspecție și pacientă (« Departe de mine gîndul de a întreba ce va rămîne din toate astea »), **deși, cînd e cazul, exprimarea va fi netedă** (« trebuie să recunoaștem că e și destulă dezordine în capul și în creația scriitorilor noștri ») **— și asta fără a ține seama de aura autorului sau a operei analizate.**

---

[1] *„Era socialistă“*, nr. 6 (14), 1972.

Nu ne e greu să distingem în acest excurs în peisajul romanesc contemporan pecetea unor principii ale poeticii clasice. Cisek începe, bunăoară, prin a aminti faptul că drama se desfăşoară în prezent, în vreme ce «proza epică» foloseşte timpul la modul trecut. Este ceea ce dezbate în amănunţime Goethe, cu prilejul dialogului său epistolar cu Schiller (ideea, ca atare, va fi preluată, în studiile sale, şi de Georg Lukács). Dealtminteri, atitudinea pro-goetheană va fi expres afişată, austriacul Adalbert Stifter fiind elogiat pentru că e «singurul urmaş autentic al lui Goethe în secolul al 19-lea care, în ţinuta lui spirituală faţă de totalitatea vieţii, ne convinge că are o structură cu adevărat goetheană».

Nu considerăm necesar să etalăm toate referinţele de acest fel. (Într-un loc, percepe semnele unui neoclasicism, vizibil în reînvierea interesului faţă de Racine sau în preţuirea de care se bucură Paul Valéry «creatorul unui neoclasicism, puternic conturat, nespus de şlefuit şi static».)

Mai important mi se pare să ţinem seama de aceste «afinităţi elective» cînd cercetăm modul în care Oscar Walter Cisek articulează judecăţile sale referitoare la destinul romanului contemporan. Prima problemă pe care o enunţă va fi, fireşte, cea a ordinii, a structurii interioare a fenomenului epic. «Nu orice frîntură de viaţă — declară scriitorul — devine un microcosm». «Iar arta a fost şi va rămîne totdeauna o organizare, o închegare a vieţii într-un conţinut care devine imagine şi simbol.»

Discutînd «extensitatea» romanului Paralela 42 al lui John Dos Passos, «romanul unui continent întreg», sau 1919, «romanul a două continente», Oscar Walter Cisek nu subapreciază «calităţile cu totul excepţionale» ale prozatorului american, dar ţine să remarce că «această evocare a vieţii de pretutindeni p o a t e dar nu t r e b u i e să însemne neapărat forţă». Să nutrească oare viitorul autor al trilogiei Pîrjolul vreo idiosincrazie în legătură cu romanele de amplă întindere? Nu credem. Tom Jones este citat cu o admiraţie necondiţionată, deşi se întinde pe «1200 pagini dense» şi zugrăveşte «cu nesfîrşite amănunte o viaţă în cadrul unei epoci», «un întreg de viaţă...». Aşadar, ceea ce se pune în discuţie nu este caracterul extensiv, ci cel intensiv al operei, semnalîndu-se pericolul ca «densitatea epică să sufere de pe urma lungimilor».

Organizare, închegare, densitate: se observă cum Oscar Walter Cisek foloseşte cu prudenţă caracterizări foarte largi, nu-şi leagă preferinţele estetice de anumite particularităţi de stil sau de tehnică a romanului. În acest fel, elimină posibi-

litatea de a fi acuzat — cum i s-a întîmplat lui Lukács, problema o vom relua mai încolo — că tinde să absolutizeze formele de naraţie specifice romanului secolului al XIX-lea. Scriitorul nu oboseşte să repete: «Fascinaţia, sugestia prin opera de artă e datorită s t r u c t u r i i şi o r g a n i z ă r i i...», sau: «nici un orizont deschis printr-o operă de artă nu e interesant şi convingător» decît atunci cînd se realizează «ca un cosmos aparte, o lume rotunjită în sine» etc., etc.

Se pune însă problema dacă astfel de cerinţe nu se justifică în cazul oricărei opere de creaţie, indiferent dacă se încadrează sau nu în domeniul «prozei epice». Studiul caută să eludeze acest neajuns al unei prea mari generalităţi prin includerea şi a altor virtuţi ale prozatorului epic. Şi, iarăşi, bineînţeles, nu este uitată obiectivitatea, prezentată drept «legea şi temelia prozei epice». «Proza epică va fi cu atît mai limpezită, mai puternică şi mai impresionantă cu cît autorul se va ascunde mai invizibil în spatele figurilor...»

Cît de mult ţine la această teză Oscar Walter Cisek se poate observa din tratamentul diferit pe care-l aplică celor două capodopere ale lui Lev Tolstoi: Ana Karenina şi Război şi pace. Ana Karenina este apreciată ca o «culme» a «realizărilor epice a[le] literaturii ruseşti» deoarece «dezvoltarea organică şi măiastră a subiectului

nu e tulburată de nici un element străin de personagii şi de acţiune», **în vreme ce, în** Război şi pace, **Tolstoi** «rupe în mod voit cu legile prozei epice, introducînd nemilos şi radical, în mersul acţiunii, tot felul de pasagii şi capitole de polemică... ». **Se merge chiar, în focul demonstraţiei, să se accepte ediţiile** «scurtate ale acestei minunate opere» **— adevărate crime editoriale —, numai pentru că lăsate la o parte** «pasagiile de ceartă, de discuţie şi polemică», «personagiile şi firul acţiunii rămîn extrem de vii şi sugestive».

Mutînd problema în plan general teoretic, Oscar Walter Cisek înţelege însă perfect că «epicul absolut nu există», **că un autor — om fiind — nu poate să nu aibă preferinţe de un fel sau altul, că, în sfîrşit, tendinţele politico-sociale pot foarte bine coexista cu structura unei opere epice. Iată-l făcînd precizarea de rigoare:** «Chiar romane cu tendinţe politice şi sociale pot fi totodată epice». **Drept exemple sînt date romanul** Thomas Havelar **al olandezului Multatuli (care** «critică aspru traiul de sclavi al populaţiei din colţurile olandeze» **)** şi Pîine şi vin **de Ignazio Silone. Despre ultimul roman se spune:** «E cea mai nemiloasă oglindă în care au privit vreodată Mussolini şi prietenii lui». **Cum s-ar putea atunci concilia exigenţele pomenite cu această stare de fapt? Tot prin intermediul termenului miraculos structură; subiectivitatea autorului se poate manifesta dacă rămîne între graniţele** «microcosmosului» **operei (totul ţine de eforturile autorului de a** «închide mai perfect, mai ermetic lumea imaginaţiei lui pe care o prezintă cititorului»).

Este însă aceasta o simplă relaţie între autor şi operă — care se rezolvă în plan strict formal? Ne-am putut da seama şi cu alte prilejuri că Oscar Walter Cisek nu agrează abordarea problemelor de creaţie dintr-un unghi tehnicist, că, într-un fel sau altul, el situează, totdeauna, aceste probleme în cîmpul magnetic al unor semnificaţii spirituale mai ample, guvernate de ceea ce germanii numesc „Weltanschauung"-ul **scriitorului. Investigînd cauzele** «crizei epicului», **el nu omite întrebarea:** «ce substanţă spirituală, ce esenţă sufletească îl îndepărtează **[pe scriitor]**, în atîtea cazuri, de tot ce poate fi numit epic? ». **Iar concluzia este cît se poate de fermă: obiectivitatea autorului epic cere** «o disciplină spirituală cît mai îndepărtată de cochetăria cu eul propriu, de un egocentrism care nu ştie să se cufunde, quasi-anonim, în viaţa altor fiinţe».

Să recunoaştem că, în epocă, există puţine studii, pe această temă, care să pună atît de răspicat degetul pe rană, apropiindu-se de cercetările similare ale lui Georg Lukács (citat, inevitabil, şi pînă acum). E adevărat că, spre deosebire de filozoful marxist, Oscar Walter Cisek nu confruntă nemijlocit fenomenul literar cu viaţa socială, nu analizează factorii obiectivi existenţi în evoluţia societăţii moderne (citeşte: capitalistă) care condiţionează criza epicului şi, în general, a romanului contemporan. Este conştient însă că problema ca atare «depăşeşte cu mult şi în nenumărate direcţii cercul de viaţă al literaturii».

Reţine atenţia şi datarea istorică a primelor simptome ale crizei epicului: odată cu apariţia individualismului burghez, atunci cînd «individualitatea se împotriveşte maselor şi societăţii». **(Georg Lukács nu susţine altceva, şi asta nu numai în studiile din epoca de maturitate, ci şi în una dintre primele sale cărţi:** Teoria romanului.**)**

În seria fenomenelor care rod pe dedesubt integritatea epicului, Oscar Walter Cisek trece, mai întîi, «reflexiunea întotdeauna subiectivă a povestitorului» **(el îi spune şi** «reflexiunea egocentrică»**) şi apoi umorul :** «da, umorul care priveşte şi descrie viaţa nu cum este în realitate, ci cum vrea s-o vadă povestitorul».

Fireşte, cititorul cultivat (şi rafinat), care e Cisek, ştie ce este aceea «Romantische Ironie» **şi rolul ei în cadrul literaturii moderne, după cum e conştient că** «reflexiunea» **şi umorul pot genera** «creaţiuni extraordinare, originale şi palpitante», **numai că, obiectiv, poate fi subminată** «desăvîrşirea formei epice» **care** «începe să sufere de pe urma hazu-

rilor şi a observaţiilor critice făcute de autori». «Durerile proprii ale figurilor de romane devin hazuri pentru alţii, pentru imaginaţia cititorilor». **Fenomenul, în implicaţiile acestea, a mai fost semnalat şi de alţii. R. M. Albérès în** Histoire du roman moderne **analizează noul stil picaresc ai cărui autori fac mereu cu ochiul cititorului, invitîndu-l să nu ia în serios ceea ce se înfăţişează (stil care, împins la extrem, duce la subaprecierea a însuşi obiectului artei: viaţa umană). Oscar Walter Cisek se va referi, ca la un exemplu tipic, la romanul** Tristram Shandy **al lui Laurence Sterne, la care** «conţinutul parantezelor a devenit mai important decît acela al acţiunii propriu-zise». **Generalizînd, el va observa că, întocmai ca în plastica barocă a timpului,** «ornamentalul predomină şi în romane, detaliul străluceşte». **Romanul e comparat cu** «o casă a cărei faţadă urmează să fie decorată cu tot felul de elemente minore».

În modul cum identifică pe «inamicii epicului», **scriitorul se supune unui criteriu istoric, văzînd fenomenele în devenirea lor dialectică. Şi la Stendhal, în** La chartreuse de Parme, **construcţia** «aceea ermetică a lumii epice», **este deschisă unora dintre** «păsurile şi plăcerile lui personale», **dar asta nu-l împiedică pe autor** «de a face din Contele Mosca, din Sanseverine, Clelia şi Fabricio făpturi nespus de vitale, nemuritoare», **romancierul creînd** «o realitate în care totul se petrece extrem de viu, fără a mai avea nevoie de un comentar personal».

Lucrurile se vor schimba însă la André Gide: la el «paranteza privitoare la autor, nu la eroii romanului, a devenit cu mult mai importantă decît conţinutul epic şi urmărirea firelor prin care acţiunea ar putea ajunge eventual la un conflict». **Cu toată nostalgia romancierului francez pentru epic, tentativele sale nu izbutesc, explicaţia ţinînd de firea** «acestui individualist cu desăvîrşire încuiat în sfera existenţei proprii, în care narcisismul joacă un rol destul de însemnat».

Opera lui Gide nu apare diminuată sub raportul valorii în sine, dar falimentul ei în planul epicului relevă acest adevăr: «Scriitorii care amestecă, în opera lor, cele trăite de ei personal sînt întotdeauna în pericol de a supraestima aceste lucruri şi fapte dacă ele nu sînt hotărîte şi stăpînite de o soartă tipică valabilă pentru mulţi».

Între «inamicii epicului» **este trecută şi analiza psihologică: ea** «destramă şi dizolvă organismul formelor epice prin nesfîrşite monologuri interioare în care subconştientul îşi primeşte un loc deosebit». Ulysse **se pare că nu intră între iubirile lui literare. Cisek citează cu vădită satisfacţie eticheta pe care i-a dat-o Sinclair Lewis:** «un raport de laborator». Ulysse, «această operă de însemnătate capitală constituie, în acelaşi timp, culmea în criza formelor epice din romanul contemporan», **decretîndu-se:** «mai departe nu se poate înainta în disecarea eului, în analiză. Analiza însă e antiartistică, în toate scopurile şi procedeele ei. Arta rămîne sinteză».

Nici vorbă, prin asta, şi Proust va fi amendat. În opera lui «densitatea internă» e «enormă», **dar** «acţiunea a cedat pretutindeni locul ei unei atmosfere de nesfîrşită contemplaţie». **Acţiunea** «externă e zero», **lipsesc contraforţii subiectului:** «E de parcă oasele şi orice materie rezistentă ar fi fost îndepărtate din trupul acestor romane».

Absenţe (sau, mai degrabă, simple particularităţi) care vor fi corelate aceluiaşi egocentrism: «Cînd îi cunoaştem însă opera, cînd îi urmărim de aproape mersul atît de lent al celor povestite, ne dăm seama că Proust, acest om suferind, acest snob bolnăvicios, veşnic tentat, veşnic sedus de vraja şi de legile nescrise ale aristocraţiei franceze, trebuie să rămînă departe de construcţia epică. În toată resfirarea uriaşă a operei lui, el rămîne un egocentric».

În sfîrşit, alt «inamic» **îl reprezintă intruziunea eseului:** «Prin englezul Aldous Huxley şi prin opera germanului Thomas Mann, eseul s-a introdus în paginile romanului contemporan, dînd epicul la o parte». **Sînt amintite** «discuţiile interminabile» **cu caracter filozofic, sociologic, religios etc., care** «inundă că nişte lacuri nesfîrşite tărîmul epic al romanului».

Prin unele din concluziile sale, cercetarea lui Oscar Walter Cisek se apropie — după cum am mai spus — de cea a lui Georg Lukács. Desigur, dincolo de diferenţele de metodă, arătate, există şi vizibile distincţii de ton. Lukács nu face risipă de amabilităţi, generalizările lui — îmbrăcate şi în veşmîntul grav filozofic — sînt energice şi, uneori, chiar dure. Bunăoară, într-un interviu (reprodus de „Il Contemporaneo", **nr. din februarie 1964), discutînd** «pluridimensionalitatea» şi «unidimensionalitatea» **operelor moderne, îi trimite pe Kafka şi Joyce direct în** «fosse comune». **(Apropo: e curios că Cisek nu se referă deloc la Kafka, el care, ca ataşat de presă al legaţiei române, a trăit chiar în atmosfera creaţiilor acestuia din vechiul oraş al Pragăi.)**

După cum ne-am putut da seama, scriitorul e plin de amenitate, de fiecare dată găseşte de spus cîte o vorbă bună la adresa valorii în sine a eforturilor scriitorului studiat. (Proust beneficiază de această recunoaştere fermă: «e un scriitor mare şi un şi mai mare descoperitor al sufletului omenesc». **Iar despre cărţile lui Huxley şi Thomas**

Mann se spune că sînt «extrem de sugestive, cărţi care ne pasionează, care nu pot fi excluse din imaginea epocii» etc.) Dar, cu tot spiritul parcimonios şi nuanţat care prezidează judecăţile estetice, studiul nu izbuteşte să eludeze aspectele dilematice ale chestiunii. Rămîne valabilă, şi în cazul lui Cisek, întrebarea pe care i-o pune Brecht lui Lukács: poate fi zugrăvită realitatea modernă, caracterizată prin haos, rupere de echilibru şi atomizare sufletească, ignorîndu-se experienţa scrisului unui Joyce sau Dos Passos?

Referindu-ne la conferinţa de faţă: este cert că intruziunea reflexiunii, a eseului, a analizei psihologice reprezintă achiziţii de căpetenie ale romanului modern. Da, răspunde Oscar Walter Cisek, dar, obiectiv, astfel de tendinţe duc la destrămarea «închegării epice». Sîntem tentaţi să răspundem, parafrazîndu-l pe Fichte: cu atît mai rău pentru închegarea epică.

Aici iese la iveală insuficienţa conţinută în manipularea unor termeni prea abstracţi. «Închegare artistică», «structură», «tot artistic». Dar cine ne dovedeşte nouă că aceşti termeni sînt adevăraţi, să spunem, numai în cazul Anei Karenina şi nu şi al lui Ulysse? Este, fireşte, mai uşor să se arate ce nu există în romanul secolului nostru decît că se definească ceea ce se înscrie în evoluţia dialectică a genului şi care se constituie ca achiziţii ale viitorului.

Pentru continuarea discuţiei — indicînd modul în care pot fi integrate în structura romanului modern unele noutăţi de tehnică literară — ne sînt utile articolele lui Lukács consacrate lui Thomas Mann (autor în cazul căruia Cisek este surprinzător de expeditiv, mai ales dacă ţinem seama de relaţiile de stimă şi chiar de afecţiune amicală care au existat între ei).

Problema va fi dezbătută pe plan filozofic, căutîndu-i-se consecinţele în imaginea timpului. La autorii moderni există o antinomie între timpul subiectiv, trăit (considerat drept singurul autentic), şi timpul obiectiv, istoric (văzut ca fiind mecanic sau mort). Thomas Mann, atît în Muntele vrăjit, cît şi în Faustus, transferă ceea ce la ceilalţi este o chestiune de viziune în simplu, dar expresiv mijloc de caracterizare a personajelor. El foloseşte un timp dublu: cel al lui Adrian Leverkühn şi cel al biografului său Serenus Zeitblom (care descrie contextul epocii pe fundalul căruia se desfăşoară lupta cu demonii creaţiei a răposatului său prieten şi mentor), numai că cele două timpuri se luminează reciproc şi se contopesc lăuntric «în reprezentarea obiectiv-epică a lumii».

Fidel pînă la capăt principiilor sale, Georg Lukács ajunge însă să vadă, aici, o întoarcere, pe căi ocolite, la «unitatea „tradiţional realistă“ a noţiunii de timp social-istoric».

Adevărul e că romanul modern continuă să stea în faţa celor mai redutabili specialişti ai timpului nostru ca un nou Sfinx, la ale cărui întrebări enigmatice se dau încă răspunsuri incomplete (atunci cînd nu sînt cu totul sibilinice).

Să nu dăm însă semne de impacienţă: la urma urmei, nu dispunem de perspectiva necesară pentru a putea cuprinde în întregime şi judeca cu totală obiectivitate acest fenomen care întrece prin complexitatea lui tot ceea ce a cunoscut pînă acum literatura universală. Oscar Walter Cisek are dreptate să spună: «N-am ajuns la sfîrşitul timpului şi nici la sfîrşitul lumii». Ceea ce-mi place, dealtminteri, cel mai mult — în conferinţa lui — este tocmai particularitatea că, exprimîndu-şi, cu totală sinceritate, ezitările sau insatisfacţiile produse de spectacolul romanului modern, are tot timpul faţa îndreptată spre viitor, aspirînd, conform credinţelor sale neoclasice, spre un «nou stil epic», a cărui geneză n-o leagă, în primul rînd, de vreo misterioasă alchimie a tehnicii literare, ci de «regenerarea lăuntrică a omului».

Nu se poate realiza «noul stil epic» decît luptîndu-se împotriva a «tot ce e grăniţat în subiectivitate», a tot ceea ce înseamnă cultivarea «propriului eu», pentru a se ajunge «la un simţămînt de identificare cu aceşti semeni».

Cît de reconfortante sînt aceste crezuri ale lui Cisek!

În ceea ce priveşte tehnica artistică, ei bine, aceasta trebuie să se integreze unei sinteze: «Dacă permitem imaginaţiei noastre să călătorească dincolo de posibilităţile realului ne-am putea închipui un roman al viitorului scris cu forţa incomparabilă a americanului Hemingway, cu stilul ales al lui David Herbert Lawrence, cu stăpînirea epică a ruşilor Babel şi Vsevolod Ivanov, cu pătrunderea spre subconştient a lui Marcel Proust, cu înţelegerea pentru subtil şi nuanţă a lui Italo Svevo, cu setea vizuală a lui John Dos Passos...» Cu alte cuvinte: «Conştientul şi subconştientul, perifericul şi centralul ar fi contopite într-un tot, numai puţin ermetic închis, în clădirea vie a acţiunii, ca o străveche Saga scandinavă sau ca romanul Ana Karenina».

«Arta vremii e oglinda vremii» conchide, aforistic, Oscar Walter Cisek, condiţionînd «apariţia unor forme epice primenite» de «încolţirea, întruchiparea unui mit şi a unui ţel de nădejde nouă».

Al. OPREA

CRIZA EPICULUI ÎN ROMANUL CONTEMPORAN

OSCAR WALTER CISEK

Doamnelor și domnilor, citind pe afișele Universității libere « Sabina Cantacuzino » titlul conferinței mele, mulți dintre domniile-voastre și-au spus poate: « *Criza epicului în romanul contemporan* — ce titlu pretențios și destul de pedant! ». Dar, ciudat lucru! Am ascultat, în același ciclu, patru conferențiari care ne-au vorbit despre evoluția romanului modern francez, englez, rus și american, despre extraordinarele realizări săvîrșite, în zilele noastre, pe acest tărîm de creație, și-acum ni se anunță un subiect care se izbește cap în cap de cele constatate. Așadar, criză!? Domnișoara Ghețu, de pildă, ne-a vorbit cu atîta entuziasm, cu atîta pătrundere subtilă și însuflețită despre marile descoperiri psihologice ale unui Huxley sau ale romancierei Virginia Wolf, iar domnul Comarnescu despre o pleiadă întreagă de « uriești », precum s-a exprimat domnia-sa, « uriești » care au publicat niște « romane fluvii » pline de toate aspectele lumii americane, de cuceririle omului nou într-o lume nouă. Atunci, în ce constă criza? Pentru a vă răspunde, doamnelor și domnilor, la această firească întrebare, țin să subliniez, înainte de toate, că titlul conferinței mele nu e *Criza romanului contemporan*, ci, mult mai deslușit, dar și cu mult mai pedant, dacă vreți — « *Criza epicului* » *în romanul contemporan.* Pentru a fi și mai precis, aș putea spune și altfel, aș putea spune *Criza formelor și a realizărilor în romanul contemporan* sau și mai clar *Lipsa închegării epice în romanul contemporan*, titlu care ar cuprinde, fără îndoială, numai o latură din aspectul integral al romanului creat în vremurile noastre. Căci și epoca noastră a produs, lucru incontestabil, un număr destul de considerabil de romane valoroase de structură epică.

În ce mă privește însă, nu am apărut azi înaintea domniilor-voastre spre a vă servi noi informațiuni despre romanul contemporan, spre a întregi oarecum cele spuse, cu atîta competență, de către ceilalți conferențiari, ci pentru a răspunde la o întrebare, *pentru a pune o problemă*, de care nu ne mai putem parcă dezbăra de cînd îi citim pe unii dintre autorii cei mai interesanți ai vremii noastre. Și această problemă nu se referă pur și simplu la conținutul, la materialul brut, la experiența de viață strînsă între scoarțele acestor cărți. Nu, atît de simple și nevinovate nu sînt considerațiile noastre. Problema ce ne preocupă privește forma, privește structura, închegarea *artistică* a acestui conținut. Ni se vorbește mereu despre imensitatea conținutului cu care se poate mîndri — și pe drept — romanul modern, fie el rus sau american, francez sau englez, polonez sau scandinav. Ni se spune — și cu aceeași dreptate — că nesfîrșite continente de viață interioară, de viață subconștientă ar fi fost descoperite de James Joyce, de William Faulkner, Thomas Wolf și atîția anglo-saxoni, alături de care stau cu cinste francezii: Marcel Proust și André Gide, mediteraneanul Italo Svevo, germanii Thomas Mann și Alfred Döblin, amîndoi demo-

crați care au petrecut anii războiului în America. Și popoarele mai mici — de pildă cehii, portughezii, norvegienii și danezii sunt demni reprezentanți în acest concert de glasuri care cîntă dinamismul universului nostru, cîntă soarta omului modern, conștientul și subconștientul lui în uriașa învălmășeală produsă de trenuri, metrouri, telegrafe, telefoane, de radio, televiziune și bombe atomice.

Cuvîntul « dinamism » este astăzi unul dintre cele mai pervertite de care ne putem servi și sunt destui printre noi care, obosiți de atîta mișcare, se îndreaptă spre static. Dovadă, renașterea lui Racine în conștiința timpului nostru, prețuirea neîntîrziată de care s-a bucurat un poet atît de mare ca Paul Valéry, creatorul unui neoclasicism puternic conturat, nespus de șlefuit și static. Căci, vedeți, trebuie să recunoaștem că e și destulă dezordine în capul și în creația artiștilor noștri. Nu orice frîntură de viață devine aci un microcosm. Iar arta a fost și va rămîne totdeauna o organizare, o închegare a vieții într-un conținut care devine imagine și simbol. De cîte ori, răsfoind cărțile romancierilor moderni, mi-am adus aminte de cuvintele înțelepte ale președintelui Masaryk: « Stați, nu trebuiesc confundate porniri și aspecte atît de diferite: dezordinea nu e un program ». Nu e un program nici pentru noi, aceștia care citind azi romanul unui continent întreg, romanul *The 42 paralel* de John Dos Passos, sau *Romanul a două continente*, cum își numește același autor, în subtitlu, romanul *1919*, adică o mie nouă sute nouăsprezece — rămînem totuși la părerea că toată această evocare a vieții de pretutindeni *poate*, dar *nu trebuie* să însemne neapărat forță. Noi punem o întrebare. Nu susținem că John Dos Passos nu e un autor cu calități cu totul excepționale și nu-i întrebuințăm aci numele decît pentru a contura unele trăsături caracteristice și pentru multe alte realizări în domeniul romanului contemporan. Nu sunt chemat să împart elogii și nu vreau să critic. Dar vreau să cercetez, pe cît cu putință, structura epică a romanului, vreau să aflu ce substanță spirituală, ce esență sufletească îl îndepărtează, în atîtea cazuri, de tot ce poate fi numit epic. Nu vom confunda, așadar, conținutul, imensitatea impresionantă a conținutului, subiectul și conflictele cu realizarea epică. Voi căuta să mă apropii de formă, de închegarea epică, fără a mă lăsa sedus de acea melodie interioară sau exterioară a ritmului ce stăpînește romanul modern, proza aceasta cu o mie de fețe, cu o mie de melodii prinse în cuvinte atît de diferite în contemplarea imobilizată a lui Marcel Proust, în acea vibrație lăuntrică a capitolului *La regarder dormir* din *La prisonnière*, în capitolul *Țigara* din romanul *Zeno Cosini* de Italo Svevo. În nenumărate chipuri și frămîntări ale existenței, precum ni le înfățișează James Joyce, Thomas Wolf, Ernest Hemingway și atîția alții. Toate ritmurile sunt reprezentate, de la lîncezeala bolnăvicioasă pînă la goana aeroplanelor și a undelor radiofonice prin aer. Toate mijloacele tehnice, în ce privește sugerarea, prinderea cît mai palpabilă, cît mai plastică a conținutului, în ce privește însuflețirea prozei au fost întrebuințate. Nici rezonanța patetică nu lipsește. Cuvintele americanului Thomas Wolf răsună cîteodată ca o orgă. Cîtă *extensitate*, cîte brațe larg deschise spre focarele clocotitoare ale lumii! Știu, firește, că noi contemporanii nu putem avea, deocamdată, distanța necesară unei aprecieri juste a acestor valori incontestabile. Departe de mine gîndul de a întreba: « Ce va rămîne din toate acestea? ». Îmi permit însă, totuși, a crede că unele întrebări cu privire la criza epicului, la criza sau la lipsa formelor epice în multe romane moderne ne-ar putea da lămuriri modeste dar, totuși, destul de prețioase, în croirea cîtorva poteci de cunoaștere pe teritoriul atît de vast al romanului contemporan.

A trece în revistă conținutul romanelor norvegiene, nu înseamnă nicidecum a vorbi despre arta romanului norvegian, chiar dacă trebuie să presupunem că forma și conținutul se identifică în orice operă de artă. Cînd oare un conținut de viață, prins în plasa cuvintelor, devine într-adevăr un roman? Și ce anume forme, ce închegări trebuie considerate epice? După toată introducerea aceasta, permiteți-mi, doamnelor și domnilor, să încep, încă o dată, cu începutul. Înainte de a trece însă la o scurtă caracterizare a formelor epice, fie-mi îngăduit să spun că nu o voi face, în nici un caz, cu parti-pris-ul unui așa-zis « tradiționalist » sau al unui reacționar, în domeniul acesta,

ci numai pentru a contribui la lămurirea unei probleme care depășește cu mult și în nenumărate direcții cercul de viață al literaturii.

În ce privește întrebuințarea timpului, rolul timpului în diferitele ramuri de literatură, aș dori să relev cîteva lucruri, cîteva fapte indiscutabile și elementare pe care le cunoaște, desigur, oricine dintre domniile-voastre. E vorba de faptul că drama întrebuințează pentru desfășurarea ei prezentul, forma prezentului, în vreme ce povestirea, proza epică întrebuințează trecutul.

Povestitor este deci acela care știe să privească înapoi și să redea în cuvinte cele întîmplate, indiferent dacă acele întîmplări sunt adevărate, adică reale, sau dacă sunt născocite, inventate parțial sau pe de-a-ntregul de către povestitor. Numai în romanele moderne, scrise în secolul nostru, forma trecutului e uneori înlocuită de aceea a prezentului. Ce rol joacă acest prezent în romanul contemporan, despre aceasta ne putem lesne da seama cînd ne gîndim la importanța motrică a dialogurilor în proza mai veche și la faptul că prezentul redă, în desfășurarea acțiunii, o fază de devenire, oarecum « in statu nascendi ». Prezentul înseamnă, așadar, și în cazul acesta, o dinamizare sau o dramatizare: mișcare în loc de contemplare, trecere — mers sau grabă sau goană — în loc de constatare liniștită.

Un lucru a constituit însă, totdeauna, legea și temelia prozei epice: De la *povestitor* s-a pretins să fie cît mai invizibil, să nu apară lîngă sau în fața figurilor din acțiune, în vreme ce toate cele povestite trebuiau să conțină cît mai multă *viață palpabilă, cît mai multă soliditate,* mișcare și acea *respirație firească* a realității. În proza epică, cele trăite sau inventate sunt înnodate astfel că aspectul vieții, prins în cuvinte, să dea impresia unei obiectivități, chiar dacă o asemenea obiectivitate pare cu neputință din cauza elementelor pur individuale și subiective care străbat incontinuu imaginația noastră.

Așadar, obiectivitatea cu orice preț, atitudinea de obiectivitate, de nepărtinire, chiar dacă autorul, dacă povestitorul va avea preferințe firești, fiind vorba de ființe, stări și acțiuni inventate de el. Proza epică pretindea și mai pretinde în desfășurarea funcțiunii de creație o disciplină spirituală cît mai îndepărtată de cochetăria cu eul propriu, de un egocentrism care nu știe să se cufunde, quasi-anonim, în viața altor ființe. Proza epică va fi deci cu atît mai limpezită, mai puternică și impresionantă cu cît autorul se va ascunde mai invizibil în spatele figurilor, în umbrele lucrurilor, cu cît va reuși să închidă mai perfect, mai ermetic lumea imaginației lui pe care o prezintă cititorului. E o altă lume trecută astfel în realitatea noastră.

Cînd vorbim despre epic, ne gîndim firește și la epopee, la acele cîntări minunate care au pătruns veacurile cu numele lui Homer. Dar, lucru ciudat pentru noi, care vorbisem adineauri despre alura obiectivă a povestitorului epic, despre excluderea lui din lumea celor povestite, că *Odiseea* începe cu un vers în care cîntărețul—autorul o roagă pe muză să-l învețe cîntecul acelui bărbat mult umblat și rătăcit. E, așadar, o dorință foarte subiectivă, prinsă în tiparul acestor cuvinte. Epicul absolut nu există, nu poate să existe. Văzut prin prisma esteticii literare, care are nevoie de norme și noțiuni pentru a preciza structura operei de artă și valoarea ei, Herodot e mai epic decît Homer. El povestește simplu și fără înconjur, le spune lucrurilor pe nume, ca un înțelept dar și ca un copil care arată cu degetul spre a exclude, de la început, orice dubiu. E ca și cum ar spune: « Astea au fost și nicidecum altele. Dar cine dorește să citească și printre rînduri — n-are decît! Faptele sunt înșirate cu cumințenia unui om conștiincios ».

Dar cred că o altă literatură, mult mai puțin importantă decît aceea a antichității eline, ne oferă, poate, exemple și mai sugestive pentru închegarea epică. Mă gîndesc la literatura străveche a Islandei, la acele manuscrise din secolul al XIII-lea și al XVI-lea care conțin istoria, faptele și analele unei aristocrații țărănești, din epoca primei colonizări a Islandei, de pe la începutul veacului al IX-lea și pînă în veacul al X-lea. Pe-atunci, triburi norvegiene veniseră de pe continent și debarcaseră pe insulă. Viața lor de toate zilele, faptele de arme săvîrșite de eroii diferitelor familii, lup-

tele cu inamicii și cu puterile nemiloase ale naturii sunt evocate în cea mai curată proză epică. Povestitorii vor să fie crezuți pe cuvînt. De aceea, înșirarea faptelor și caracterizările eroilor sunt atît de epice. Chiar dacă își laudă cineva marfa proprie — adică fratele sau sora — vrea să pară cît se poate mai obiectiv, ca nimeni să nu se îndoiască mai tîrziu de adevărul celor povestite. Pînă și laudele, elogiile sunt îmbrăcate în dialoguri care fac ca întîmplările să apară cît mai verosimile. Din țesătura econoamă și, uneori, chiar laconică a descrierilor, se desprinde măreția unui monumental aspru, sever și plin de demnitate. Excepționalul dar de povestitor, pe care-l întîlnim de atîtea ori și mai tîrziu la poporul norvegian, apare, pentru întîia oară, în aceste anale care poartă numele de Saga. (A nu se confunda Saga cu termenul « Sage », care, precum vă este cunoscut, înseamnă, în limba germană, legendă.) În depărtarea aceasta a nordului, acolo unde povestitorul a ținut neapărat să fie cît mai anonim și să excludă din desfășurarea povestirii speranța oricărei părtiniri, *găsim*, așadar, un stil epic care, în închegarea lui densă, în ținuta lui sobră și nespus de sugestivă, rămîne fără pereche. Toată « Saga » Islandei a crescut dintr-o stăpînire superioară și suverană a vieții, a crescut dintr-o mentalitate și din simțăminte străine de egoism, străine de un egocentrism care ar fi reacționat prea imediat față de interese apropiate. Să reținem deci următoarele: egoismul ieftin și egocentrismul sunt dușmanii prozei epice, sunt, precum am văzut, dominante psihologice care împiedică sau stînjenesc închegarea epicului.

Dar unde întîlnim acest fel de organizare artistică a unui conținut povestit, unde întîlnim epicul în literatura modernă?

În Anglia, timp de un sfert de mileniu, romanul s-a dezvoltat paralel cu societatea, cu burghezia, cu realizările coloniale ale Imperiului Britanic. Toată dezvoltarea societății e oglindită în roman, de la Richardson și Laurence Sterne pînă la contemporanii noștri: Kipling, Josef Conrad și Huxley. Kipling rămîne înainte de toate romancierul imperiului întreg, romancierul epocii care a fost patronată și simbolizată de un singur nume, de acela al reginei Victoria. Trei nume răsar acolo din uriașa producție epică a secolului al XIX-lea: Thackeray, Dickens și Meredith. Povestirile și romanele marinarului Josef Conrad nu sunt mai puțin epice decît *Tom Jones*, romanul unui copil găsit care, pe *1.200* pagini dense, zugrăvește, cu nesfîrșite amănunte, o viață în cadrul unei epoci. Sunt, precum spuneam, 1.200 de pagini! Cifra aceasta ne indică formatul, ne arată că romanul englez cuprinde mai întotdeauna un întreg de viață, în continuă dezvoltare și aproape nestăvilit de spațiu ca și patria autorului. Proza epică a englezilor din secolul trecut ia, și în ce privește aspectul exterior al volumelor, proporții mai mult decît considerabile, fără ca densitatea epică să sufere de pe urma lungimilor.

Pe planul realizărilor epice, romanele lui Balzac nu conțin, precum s-a relevat de-atîtea ori, mai puține personagii vii decît dramele și comediile lui Shakespeare, iar totalitatea operei lui, acea *Comédie humaine*, e un cosmos întreg alături de care, la o comparație aprofundată și amănunțită, nu rezistă decît opera lui Dostoievski și cele trei romane capitale publicate de Tolstoi.

Cine a citit romanul *Anna Karenina* cunoaște probabil culmea realizărilor epice a literaturii rusești, culme care, în dezvoltarea organică și măiastră a subiectului, nu e tulburată de nici un element străin de personagii și de acțiune — lucru care, din nefericire, nu-l putem spune și despre *Război și pace*, unde Tolstoi rupe, în mod voit, cu legile prozei epice, introducînd, nemilos și radical, în mersul acțiunii, tot felul de pasaje și capitole de polemică, privitoare la războiul împotriva lui Napoleon și la pedeapsa primită de acela care a îndrăznit să invadeze pămîntul Rusiei. Într-o scrisoare lămuritoare, publicată de Tolstoi după apariția cărții, marele povestitor recunoaște că *Război și pace* spulberă granițele obișnuite ale romanului, ajungînd la un nou fel de realizare, la un fel mai adecvat proporțiilor uriașe ale patriei. În librării, unde nu se prea caută versiuni și texte critice, găsim însă, de obiceiu, ediții scurtate ale acestei minunate opere, ediții în care pasajele de ceartă, de discuție și polemică sunt lă-

cului
ıanul
ıoran

sate la o parte, astfel că personajele și firul acțiunii rămîn extrem de vii și sugestive.

Epici sunt contemporanii noștri norvegieni Knut Hamsun și Johan Bojer, cînd povestesc, în cicluri de romane, viața pescarilor și a vagabonzilor din fiordurile scandinave, epică e Selma Lagerlöf, cînd în *Gösta Berling* clădește un mit în jurul cavalerilor din Eckebij, epic e cehul Jaroslav Durych, cînd închină vieții și epocii lui Wallenstein o trilogie de romane, urmărind pașii și drumurile eroilor lui peste întregul continent și pînă în America de Sud, epic e slovacul Chronsky în romanul *Josef Mak*, epic e finlandezul Alexis Kivi în cartea *Cei șapte frați*, epic e marele polonez Reymont în fresca vieții rurale *Țăranii*. Chiar romane cu tendințe politice și sociale pot fi totodată epice. Ne-a dovedit-o cu prisosință olandezul Multatuli, în romanul *Thomas Havelar,* care critică aspru traiul de sclavi al populației din colțurile olandeze, iar, acum cîțiva ani, italianul antifascist Ignazio Silone, care, în vremea refugiului său în Elveția, a publicat un manifest epic, neîntrecut în felul lui: romanul *Pîine și vin* apărut de curînd și în traducere românească. E cea mai nemiloasă oglindă în care au privit vreodată Mussolini și prietenii lui. Printre americani, Theodor Dreiser și Sherwood Anderson sunt poate autorii cu cele mai bogate resurse epice.

Am dat aci numai cîteva exemple care, desigur, ar putea fi înmulțite, dacă aș trece în revistă toate realizările epice. Cum scopul conferinței mele este însă altul, aș dori să mai clarific puțin legăturile organice dintre conținut și forma epică. Precum am încercat să vă arăt — deocamdată prea grăbit și prea superficial, pentru a dovedi într-adevăr valabilitatea celor spuse — suntem încîntați de descoperirea atîtor sectoare noi ale vieții, ale existenței de către romancierii contemporani, nu vom *confunda* însă materialul produs de pe urma acestor descoperiri cu valoarea artistică, cu valoarea epică a descoperirilor.

« Cred că este indiferent, scria, acum cîțiva ani, filosoful spaniol *Ortega Y Gasset*, dacă un romancier povestește viața unui croitor sau viața unui cuceritor al lumii. Un conținut de roman e cu atît mai valoros și mai valabil, cu cît poartă în sine mai multă substanță de mit, adică cu cît e mai înrădăcinat în tainele, în subconștientul, în religia și imaginația unui popor și astfel, totodată, în imaginația omenirii întregi. Poetul e glasul, e gura celor ce tac. Cu cît un poet e mai mare, cu atît e mai mare și numărul acelora care, în tăcerea lor, vorbesc prin el. »

Căci materialul, din care e clădită, nu constituie și nu salvează aspectul operei de artă. Aurul din care e făcută figura unei statui nu sfințește statuia. *Opera de artă trăiește mai mult din formă,* din *închegarea ei* decît din substanța ei, din materialul ei brut. Fascinația, sugestia prin opera de artă e datorită *structurii* și *organizării,* căci ea suprapune oarecum structura ei formală unui conținut real « literar ». Așadar, nici un orizont deschis printr-o operă deartă nu e interesant și convingător prin conținutul lui, ci numai prin forma lui, prin tiparul de viață al acestui orizont — ca un cosmos aparte, o lume rotunjită în sine.

Omul european trecuse prin faza de anonimat a Evului mediu. Lucrurile și simțămintele primiseră nume noi fiindcă generațiile treceau printr-o continuă deșteptare. După teatrul popular spaniol, după teatrul întregii epoci elisabetane, din care Shakespeare răsare numai ca o culme mai înaltă printre ridicături destul de considerabile, individualismul își face loc în spațiile imaginate ale romanelor,

Cervantes e o sinteză de încheiere în lungul capitol al romanelor cu subiecte din viaţa aventuroasă a cavalerilor, o încheiere şi un nou început. Bogăţia burgheziei engleze îşi găseşte cîntăreţii. Individualitatea se împotriveşte maselor şi societăţii. Cine îţi poate interzice să surîzi privind şi descriind viaţa şi păţaniile şi năzdrăvăniile altora, aventurile amoroase, umilinţele şi crimele altora? Aci nu mai putea fi vorba de ţinuta cu pretenţii de obiectivitate a povestitorilor norvegieni din Islanda care au înlănţuit, pe paginile manuscriselor, Saga după Saga. Omul primise dreptul să-şi spuie părerea şi făcea uz de acest drept. Astfel, reflexiunea întotdeauna subiectivă a povestitorului începe să destrame, încetul cu încetul, formele epice, închegarea prozei epice. Reflexiunea e primul inamic al epicului, iar al doilea este — deşi constatarea pare cam prea radicală şi oarecum exagerată — umorul, da, umorul care priveşte şi descrie viaţa *nu* cum este în realitate, ci cum vrea s-o vadă povestitorul. Imaginea realităţii, a întîmplărilor reale e cu desăvîrşire preschimbată prin umorul povestitorului. Forma epică, în caracteristicile ei fundamentale, închegarea cît mai simplă a unui conţinut de structură epică şi umorul se exclud deci reciproc. Umorul e elementul subiectiv care schimbă culoarea lumii, ritmul mişcărilor, însemnătatea gesturilor. Durerile proprii ale figurilor de roman devin hazuri pentru alţii, pentru imaginaţia cititorilor. Mînă în mînă, reflexiunea egocentrică şi umorul realizează, pe tărîmul romanului, creaţiuni extraordinare, originale şi palpitante, chiar dacă desăvîrşirea formei epice începe să sufere de pe urma hazurilor şi a observaţiilor critice făcute de autori. Astfel, am putea spune că, în vegetaţia suculentă şi multicoloră a scenelor, din romanul *Tristram Shandy*, al englezului Laurence Sterne, conţinutul parantezelor a devenit mai important decît acela al acţiunii propriu-zise. Reflexiunea şi umorul devin, în multe privinţe, stăpînitorii nestînjeniţi ai unei proze care vrea să placă prin multiplele înfăţişări ale amănuntelor, ignorînd uneori cu desăvîrşire construcţia şi liniile mari ale acţiunii. Ca în plastica barocă a timpului, *ornamentalul predomină şi în romane*, detaliul străluceşte. Romanul e, în epoca aceea, ca o casă a cărei faţadă urmează să fie decorată cu tot felul de elemente minore.

Mai tîrziu, *Stendhal* este acela care, am putea spune, devine şi mai intim cu cititorul său. El e epic şi realizează cîteva dintre cele mai frumoase romane ale literaturii universale, deschide însă totodată construcţia aceea ermetică a lumii epice, spre a introduce cîte un amănunt din păsurile şi plăcerile lui personale. În romanul *Chartreuse de Parme*, după un foarte lung dialog între două persoane, autorul deschide paranteză scuzîndu-se faţă de cititor şi arătîndu-i că dialogul ar fi fost şi mai interminabil dacă l-ar fi redat întocmai, dar că şi-ar fi permis unele scurtări. Asistăm deci la o înţelegere între autor şi cititor, pe socoteala personajelor din roman. E faza de trecere spre acel domeniu fluid şi irizant, unde intuiţia se întîlneşte cu gluma, cu reflexiunea inventată. Asemenea reflexiuni constituie, pe la anul 1800, primele încolţiri ale acelor trăsături subtile pe care germanii le-au circumscris cu noţiunea «Romantische Ironie», adică ironie romantică. Asemenea observaţii subiective nu-l împiedică însă pe autor de a face din Contele Mosca, din Sanseverine, Clelia şi Fabricio făpturi nespus de vitale, nemuritoare, toate ca Julien Sorel şi doamna Renal din *Le rouge et le noir*. Între materialul brut al conţinutului şi împletirea epică a lui Stendhal e o diferenţă enormă. Cînd spunem, de pildă, doamna Renal se îndrăgosteşte de Julien, atingem parcă numai această constatare. Stendhal însă *nu face* o singură aluzie la aceasta şi nu

ne comunică părerea lui personală despre faptul acesta; el creează o realitate în care totul se petrece extrem de viu, fără a mai avea nevoie de un comentar personal.

Autorul francez contemporan care-l preţuieşte cel mai mult pe Stendhal e, fără îndoială, *André Gide*. Preţuirea aceasta nu constituie, precum vom vedea, o simplă întîmplare. Egotistul Stendhal şi autorul atîtor confesiuni şi scrieri autobiografice în care se reflectă toate tulburările timpului, Stendhal şi Gide sunt adînc înrudiţi, chiar dacă îi desparte un secol. André Gide şi-a exprimat cîndva părerea că *La chartreuse de Parme* ar fi cel mai mare roman al literaturii universale. Gide admiră elementele epice, deşi nu le poate realiza în opera proprie. E întotdeauna autobiografie, iar toată proza lui nu e parcă decît un singur monolog. Cartea *Les Faux Monnayeurs*, singura bucată de proză a lui Gide pe care autorul însuşi a considerat-o « roman », a fost întregită mai tîrziu prin publicarea acelui faimos *Journal des Faux Monnayeurs* care oglindeşte în capitole nespus de sincere lupta lui Gide pentru construirea unui întreg epic, lucru care, fireşte, nu-i reuşeşte acestui individualist cu desăvîrşire încuiat în sfera existenţei proprii, în care şi narcisismul joacă un rol destul de însemnat. Precum spuneam adineauri, referitor la Laurence Sterne, paranteza privitoare la autor, *nu* la eroii romanului, a devenit cu mult mai importantă decît conţinutul epic şi urmărirea firelor prin care acţiunea ar putea ajunge eventual la un conflict. În *Journal des Faux Monnayeurs* nu mai avem decît conţinutul parantezelor care, de data aceasta, ne dovedesc ce luptă a fost dusă de autor pentru învingerea eului propriu pentru cufundarea în sufletul eroilor săi: « De ce m-aş preface? spune Gide. În acest *Journal* al unui creator, ceea ce mă tentează e genul epic. ». Dacă André Gide, unul dintre spiritele cele mai libere ale secolului nostru, n-a reuşit să ne dea un roman dens şi solid — aceasta înseamnă numai că a ţinut să nu falsifice nici o trăsătură din opera lui, care, dincolo de împărăţia romanului, rămîne una dintre cele mai impresionante confesiuni ale timpului. Era firesc, ca şi acest egoist, într-un înţeles foarte înalt, să nu contribuie decît la o destrămare şi mai evidentă a formelor epice în romanul contemporan. Opera lui Gide n-a ieşit, fireşte, diminuată din această luptă cu epicul. Falimentul lui Gide pe tărîmul romanului trebuie considerat ca o izbîndă a esenţei operei lui, esenţă care, chiar dincolo de literatură, înseamnă, în înfăţişarea culturii europene, o trăsătură de care nu ne-am mai putea lipsi.

Dar falimentul epic al lui Gide ne convinge, încă o dată, că elementele prea subiective şi autobiografice nu-şi pot avea mai niciodată un loc în ansamblul operei epice.

Cu alte cuvinte: scriitorii care amestecă în opera lor cele trăite de ei personal sunt întotdeauna în pericol de a supraestima aceste lucruri şi fapte dacă ele nu sunt hotărîte şi stăpînite de o soartă tipică valabilă pentru mulţi.

André Gide — şi aceasta nu constituie, fireşte, o simplă întîmplare — a scris despre Dostoievski cîteva pagini de eseu care vor rămîne şi care au apropiat, întîia oară, opera fanaticului rus de spiritualitatea franceză a timpului. Pornind de la închegarea formală a romanelor lui Dostoievski, nimic nu ne apare mai firesc decît veneraţia antiepicului Gide pentru acela care, pentru întîia oară şi cu mult mai înaintea lui Marcel Proust, destramă şi dizolvă organismul formelor epice prin nesfîrşite monologuri interioare, în care subconştientul îşi primeşte un loc deosebit.

James Joyce închină în *Ulysses* peste o mie de pagini evenimentelor exterioare şi interioare din viaţa zilnică a unui om simplu. Să nu uităm că şi Dostoievski scrisese trei volume întregi cu scopul de a reda întîmplările petrecute în trei zile. În *Idiotul*, evenimentele interioare din cîteva ore acoperă sute de pagini, iar marele roman *Adolescentul* cuprinde capitole întregi compuse numai din elemente de monolog interior, în care subconştientul nu e mai puţin prezent decît în uimitoarele creaţii ale contemporanului nostru Marcel Proust. Numai că, în romanele lui Dostoievski, toate firele pornesc spre o singură ţintă, spre deznodămînt, în vreme ce Proust rămîne nehotărît şi cufundat în contemplaţie.

La *Proust*, densitatea internă a operei e enormă, chiar dacă acţiunea a cedat pretutindeni locul ei unei atmosfere de nesfîrşită contemplaţie. Acţiunea exterioară e zero.

Ultimele rămășițe ale interesului dramatic au fost șterse. Lipsește scheletul, construcția care încordează un conflict, lipsește ceea ce spetezele de oțel sunt pentru umbrelă. E de parcă oasele și orice materie rezistentă ar fi fost îndepărtate din trupul acestor romane. Proust renunță pe deplin de a sugestiona și cîștiga atenţiunea cititorului printr-o acțiune; îl lasă într-o stare de pură contemplație. Lipsește fabula, lipsește orice tematică atractivă bazată pe acțiune. Dar țin să observ totuși în paranteză că aceste constatări laconice nu vor să spună, firește, că Marcel Proust nu e un scriitor mare și un și mai mare descoperitor al sufletului omenesc. Cînd îi cunoaștem însă opera, îi urmărim de aproape mersul atît de lent al celor povestite, ne dăm seama că Proust, acest om suferind, acest snob bolnăvicios, veșnic tentat, veșnic sedus de vraja și de legile nescrise ale aristocrației franceze, trebuia să rămînă departe de construcția epică. În toată răsfirarea uriașă a operei lui, el rămîne un egocentric.

Din punctul acesta de vedere, *Giraudoux* e altul. Și el e un descoperitor. În proza lui, aventura se confundă cu jocul imaginației. Acțiunea însă e ridicată pînă la spiritualizare ce nu mai vrea să fie altceva decît simbol, de-atîtea ori cu desăvîrșire desprins de real. Albert Thibaudet i-a caracterizat opera întrebuințînd noțiunea de « *irréalisme magique* ».

Privitor la romanul *Ulysses* de James Joyce, domnișoara Ghețu ne-a vorbit pe larg în conferința domniei-sale despre romanul englez. Tot astfel și despre romanele *Mrs. Dalloway* și *Orlando* de Virginia Wolf, realizări foarte sugestive care manifestă, fără îndoială, toată admirația noastră. În introducerea sa la romanul *Manhattan Transfer* de John Dos Passos, Sinclair Lewis, laureat al premiului Nobel de literatură, numește cartea lui Joyce, care a făcut atîta vîlvă în lumea întreagă, « un raport de laborator ». Recunoaștem că e un raport extrem de atrăgător, acest pseudo-roman care nu mai are decît foarte puține puncte comune cu literatura, cu proza de artă. Fiecare mișcare, fiecare simțămînt conștient sau inconștient este înregistrat cu exactitatea unui disc de gramofon. Analiza e dusă pînă la extrem.

Dar unde rămîne arta? O întîlnim parcă pe alocurea în succedarea de imagini a unui monolog interior, în acea frază care ne spune tot ce trece prin capul unei femei înainte de a adormi. E, altminteri, cea mai lungă frază din toate textele literaturii universale și acoperă 85 de pagini. *Ulysses*, această operă de însemnătate capitală, constituie, în același timp, culmea în criza formelor epice din romanul contemporan. Și, mai departe, nu se poate înainta în discreția eului, în analiză. Analiza e însă antiartistică, în toate scopurile și procedeele ei. Arta rămîne sinteză.

Cu totul altfel ni se înfățișează mediteraneanul Italo Svevo în romanul său *Zeno Cosini*, apărut ca și *Ulysses*, pe la 1921. Am recitit recent cîteva sute de pagini din *Ulysses* și am avut, nu o dată, impresia că Joyce caută chiar să întrerupă orice desfășurare organică a acțiunii prin tot felul de observațiuni și întrebări. Italo Svevo, triestinul, în casa căruia Joyce fusese altminteri profesor de limba engleză, nu se ferește atît de radical de artă. În romanul *Zeno Cosini* sunt, alături de atîtea pagini de analiză nemiloasă, altele care deșteaptă pînă și duioșie. Descrierea copilăriei, stăpînită toată de apropierea unei mame frumoase, nu cuprinde decît puține pagini care ne amintesc însă de minunile pe care americanul Thomas Wolf le-a descoperit în copilăria eroului său George Webber din romanul *The web and the Rock*. Și Italo Svevo a contribuit însă, pe de altă parte, la distrugerea formelor epice. Pornind numai și numai, ca și André Gide, de la autobiografie, proza lui nu se atinge de nimic ce ar putea fi în afara orizontului, în care se agită pseudoeroul lui. Și el știe că lucruri, mici în aparență, pot fi mari.

Dar ne aflăm noi oare printre primii care pun asemenea întrebări privitoare la diferențele dintre proporțiile conținutului și proporțiile artistice?

Doamnelor și domnilor,

Prozatorul austriac Adalbert Stifter, singurul urmaș autentic al lui Goethe în secolul al XIX-lea și singurul care, în ținuta lui spirituală față de totalitatea vieții, ne convinge că are o structură cu adevărat goetheiană — Adalbert Stifter, care fusese

crunt atacat de către Friedrich Hebbel fiindcă se ocupase, în romanele și nuvelele lui de așa-zise lucruri mici, adică de viața florilor, a ierburilor, a gîndăceilor și a pietrelor, își scria în 1852 introducerea la volumul *Bunte Steine* — adică *Pietre multicolore*. În această introducere care a rămas, pe drept, mai celebră decît cuprinsul volumului, Stifter scrie despre lucruri mari și mici, ajungînd la o minunată concluzie. « Adierea aerului, scrie el, murmurul apelor, creșterea cerealelor, mișcarea mării, înverzirea pămîntului, seninătatea cerului, strălucirea aștrilor sunt, după părerea mea, *mari*; pornirea falnică a furtunii, trăsnetul care crapă casele în două, uraganul care biciuie clocotul talazurilor, muntele care varsă foc, cutremurul de pămînt ce lovește și acoperă țări întregi — toate aceste grozăvii, eu nu le consider mai mari, mai însemnate decît faptele elementare pe care le-am amintit, ci, dimpotrivă, mai mici, mai mărunte fiindcă sunt numai urmări ale unor legi mai înalte. Ele apar numai temporar, numai pe-alocurea și sunt urmările unor cauze unilaterale. » Și mai departe — fraza esențială: « Puterea care face ca laptele din ulcica unei femei sărmane să se umfle la fierbere și să dea în foc, e aceeași care ridică lava din vulcan și o gonește peste versantele munților. Dar asemenea evenimente sar, desigur, mai lesne în ochii oamenilor neinițiați și neatenți ».

De aceste cuvinte, mi-am amintit cînd l-am citit pentru întîia oară pe John Dos Passos, incontestabil, o forță cu totul excepțională în proza americană. Cîtă sete a ochiului, a simțurilor! Ce siguranță în îndesarea și rotunjirea amănuntelor plastice! Mii și mii de tablouri trec, în timpul lecturii, prin mintea noastră. După romanul unui oraș — *Manhattan transfer*, iată romanul unui întreg continent și, cum pînă și acesta pare să fi fost prea mic pentru plămînii de creator ai lui Dos Passos, mai scrie și *1919 — Romanul a două continente*. Asistăm, în lectură, la jurnale sonore în cinematografele lumii întregi și vedem izbucnirea reclamelor luminoase. Mișcare, fierbere, goană. Și omul e așa precum a fost întotdeauna și pretutindeni. Dar, citind mereu și lăsîndu-mă furat de atîta culoare și ritm și zbucium, de trecerea atîtor asocieri de viață, nu aștept să mai găsesc un cît de subțirel fir epic. Îmi aduc aminte de Walt Whitman, marele poet al democrației, și totodată de scriitoul John Dos Passos, de omul Dos Passos. Am impresia că autorului i-a plăcut să se piardă în învălmășeala imaginilor, în goana aceasta care e un fel de refugiu. Lectura nu m-a încuiat într-un spațiu spiritual ca *Chartreuse de Parme* sau ca romanul *Anna Karenina*, în care pînă și capitole [lectio incerta] erau ca niște camere uriașe din care nu ieșeai decît atunci cînd puneai cartea de-o parte. Și atunci chiar, în clipa aceea de trecere între viața trăită în roman și prin roman, și existența mea reală, ce rupere, aproape dureroasă, din conținutul paginilor lui Tolstoi! Ar trebui scris cîndva ceva despre asemenea momente în care rămînem buimăciți, în care nu găsim imediat cuvinte de răspuns dacă cineva ne vorbește trezindu-ne parcă brusc.

Căci întrebarea capitală rămîne: cîte amănunte suportă un roman spre a rămîne totuși epic? Dos Passos e extensiv, se împrăștie. Iar polul opus, în romanul contemporan, e unul care reduce totul la ultima expresie a necesarului: Julien Green. În cărțile lui, pline de fantasticul unei realități brutale, respirația și gesturile și puterea interioară de a duce pînă la capăt plămădirea unui conținut sunt parcă înghesuite pînă la refuz. Green se identifică astfel cu personagiile lui, nu se pierde în imagini care-i plac lui personal.

Un roman poate să cuprindă, de pildă, atîta sociologie cîtă poftește să introducă autorul lui, dar romanul, ca atare, nu poate fi sociologic. Doza, cantitatea de material brut, de elemente străine, pe care le suportă o carte, depinde numai de capacitatea autorului de a introduce, de a contopi aceste elemente sociologice cu atmosfera romanului, cu întregul artistic al romanului. Cine dorește să privească timp mai îndelungat o cascadă, și știm că Dos Passos, Wolf și Hemingway o fac — trebuie să se păzească, înainte de toate, ca apele să nu-l apuce, să nu-l rostogolească spre adîncimi sau împotriva stîncilor. Nimeni nu va contesta uimitorul talent al unui Thomas Wolf sau William Faulkner, care, precum ne-a arătat prietenul Comarnescu, nu se mul-

țumește, într-una din ultimile sale cărți, să povestească o singură acțiune de roman. Nu, el împletește, în mod impresionant, două acțiuni, care se întîlnesc numai în concluziile cititorului. Dar și în *You Cann't by Home Again (Nu te poți întoarce acasă)*, Thomas Wolf povestește atîtea întîmplări autobiografice. Într-o figură, chiar eu l-am recunoscut îndată pe Sinclair Lewis, într-alta pe Ernest Rowohlt, editorul german al lui Thomas Wolf.

Prin englezul Aldous Huxley și prin opera germanului Thomas Mann, eseul s-a introdus în paginile romanului contemporan, dînd epicul la o parte. Eseuri și discuții interminabile care privesc domeniul filozofiei, al religiei, sociologiei, psihologiei și fiziologiei inundă ca niște lacuri nesfîrșite tărîmul epic al romanului. Sunt cărți extrem de sugestive, cărți care ne pasionează, cărți care nu mai pot fi excluse din imaginea epocii. Dar forma romanului e ruptă, e destrămată de la un capăt la un altul. Un conținut străin de sinteza structurii epice ne provoacă parcă să luăm atitudine, să ne gîndim la autor, la chestiunea tratată în paranteze care, precum spuneam și privitor la Gide și la narcisismul lui, au devenit mai importante decît dezvoltarea epică a povestirii.

Doamnelor și domnilor, am încercat să vă lămuresc în ce constă sinteza de viață a epicului, am arătat apoi că destrămarea formelor epice în literatura mondială nu a început nici ieri, nici acum o sută de ani, ci o dată cu individualismul european. Am arătat că destrămarea epicului se produce oarecum paralel cu pierderea omului în egotism — precum se exprimase însuși Stendhal — în egoism, egocentrism, narcisism și într-un intelectualism — vezi Thomas Mann și Aldous Huxley — care pierzînd tot mai mult pămîntul de sub picioare, pierde și forța de închegare epică — lucru care, desigur, nu este un argument generalizator împotriva valorilor. N-am spus că elementele autobiografice sunt totdeauna antiepice, ele pot contribui însă la destrămarea sau la distrugerea epicului cînd sunt prea subiective, prea puțin valabile pentru aceia care tac, așteptînd ca scriitorul să dea glas simțămintelor lor.

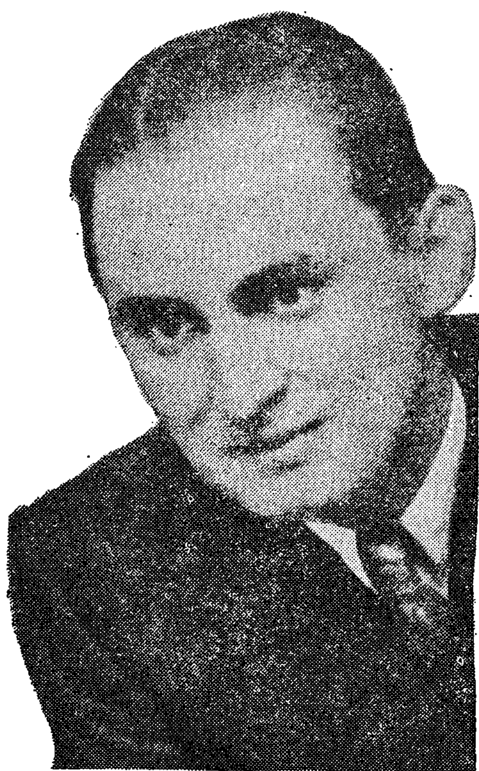
N-am ajuns la sfîrșitul timpului și nici la sfîrșitul lumii. Poate că o regenerare lăuntrică a omului ne va aduce și un nou stil epic clădit pe experiența valoroasă a unui Marcel Proust, Thomas Wolf, Dos Passos sau Italo Svevo. Fiecare operă desăvîrșită distruge înaintașii ei mai puțin desăvîrșiți. E ca într-o bătălie, cînd învingătorul triumfă pe socoteala celui căzut.

Răul, spunea cîndva Paul Claudel, marele poet și vizionar al catolicismului, nu poate să creeze. El rămîne steril. Tot ce nu se poate îndepărta de la vibrațiile propriului eu, tot ce nu ajunge la un simțămînt de dreptate pentru semeni, la un simțămînt de identificare cu acești semeni, tot ce e grănițat în subiectivitate, constituie acest rău care nu poate ajunge la o sinteză — precum nu poate ajunge la trăinicia densă și simbolică a formelor epice.

Dacă permitem imaginației noastre să călătorească dincolo de posibilitățile realului, ne-am putea închipui un roman al viitorului scris cu forța incomparabilă a americanului Hemingway, cu stilul ales al lui David Herbert Lawrence, cu stăpînirea epică a rușilor Babel și Vsevolod Ivanov, cu pătrunderea spre subconștient a lui Marcel Proust, cu înțelegerea pentru subtil și nuanță a lui Italo Svevo, cu setea vizuală a lui John Dos Passos și — last, but not least — cu simțămîntul pentru umanitate al lui Thomas Mann. Într-un asemenea roman, subconștientul n-ar mai trece în locul conștientului, iar amănuntele periferice n-ar deveni centrul în preocupările povestitorului. Conștientul și subconștientul, perifericul și centralul ar fi contopite într-un tot, nu mai puțin ermetic închis, în clădirea vie a acțiunii, ca o străveche Saga scandinavă sau ca romanul *Anna Karenina*.

Arta vremii e oglinda vremii. Dincolo chiar de tărîmul scrisului și al literaturii, apariția unor forme epice primenite, va însemna, așadar, încolțirea, întruchiparea unui mit și a unui țel de nădejde nouă.

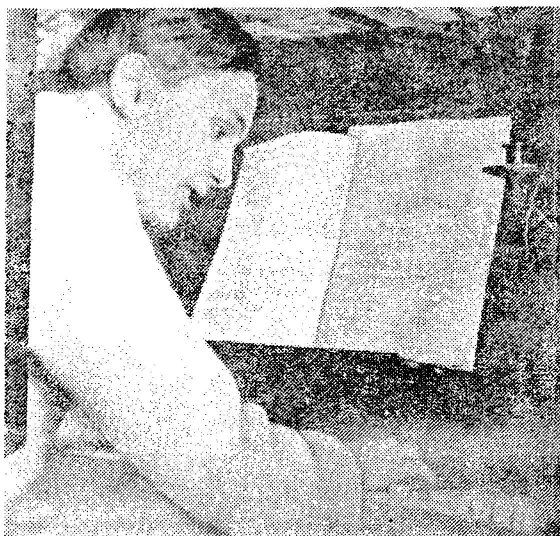
ANTON HOLBAN

MEMORIA PELICULEI

Neașteptat și, — de ce n-am spune-o ! — oarecum șocant, gestul lui Anton Holban de a înscrie dedicații către prieteni pe marginea unor fotografii cu chipul său melancolic și mobil în același timp, nervos și stingher totodată, de cele mai multe ori crispat, chiar dacă în colțul gurii sever strînsă înflorește uneori surprinzător un posibil surîs. Obiceiul ține mai ales de tagma actorilor și închide în el ideea însăși de poză *și* teatralitate *imortalizată, ceea ce, evident, nu este cazul acestui spirit neastîmpărat și chinuit, veșnic întors spre sine ca salcia în lac, mereu proiectat în apele unei oglinzi interioare cu reflexe ciudate și deformări tragice ale conturului.*

La Anton Holban o fotografie dedicată implică un gest absolut — ca și dedicațiile sale pe cărți de altfel — ea sună ca un verdict, purtînd în sonoritatea ei o notă supremă. Ele consfințesc de obicei o prietenie totală *« pe viață și pe moarte », cum îi va scrie autorul* Ioanei, *bunăoară Luciei Demetrius. Și e de relevat că acea fotografie, poate singura în care Anton Holban rîde cu adevărat, lăsînd să-i transpară în nealterata, copilăreasca lui veselie de-o clipă, toată tristețea ființei, a*

fost — așa cum a constatat mai apoi destinatara — *« pe viață și pe moarte ».* *În acest caz,* dedicația *anticipează și echivalează, fără îndoială, un rămas bun. Fotografia este menită aici să-i păstreze* amintirea, *adică ceea ce nu se poate uita, fiindcă pentru Holban « sunt experiențe-nostalgii, din cari nu uiți nici o idee, cu toate că ești impregnat. Eu nu uit nimic ». Însemnarea respectivă, aruncată fugar pe colțul unei pagini a* Fragmentelor dintr-un carnet găsit *de Mihail Sebastian, îmi apare definitorie pentru desăvîrșita osmoză stabilită între* viața *și* opera *lui Anton Holban, căci dacă opera reprezintă imaginea superioară a vieții, la rîndul ei existența scriitorului devine undeva expresia operei și va trebui să ne obișnuim cu gîndul că acolo unde vorbim îndeobște de* imaginație creatoare, *nu este la autorul* Jocurilor Daniei *decît relatarea frustă a unei realități nemijlocite, dar nu mai puțin închipuită. Este de-a dreptul uluitor să observi că nu o dată drumul cotidian al romancierului urmează pînă la identificare logica intimă a operei, că destinul eroilor în real și imaginar se confundă.* O moarte care nu dovedește nimic *încheie astfel cu două luni mai devreme existența Irinei, sortită să determine mereu alte întrebări fără răspuns și să dea veșnic răspunsuri unor întrebări care niciodată nu i s-ar fi pus.*

Vom recunoaște, așadar, permanent în comportamentul lui Anton Holban, o atitudine studiată și o oarecare nuanță artificioasă — devenite însă o a doua natură — ceea ce-l determina pe Vladimir Streinu să denunțe livrescul acestei literaturi, deși autenticitatea experimentului existențial ne face să punem continuu semnul egalității între faptele lui Mirel sau ale lui Sandu și neliniștitul lor creator. Holban este atît de mult eroii lui, încît îi retrăiește pe fiecare în parte la o anumită vîrstă. Și cum ni l-am putea imagina pe Sandu, cel din O moarte care nu dovedește nimic, *din* Chinuri *sau din* Conversații cu o moartă, *decît așa cum el însuși a lăsat să fie fotografiat la mormîntul Irinei, printre ierburile înalte acoperind cruci șterse și grilajuri dărăpănate. Silueta lui de obicei stingheră stăpînește și domină acum cadrul, iradiind o reverie senină, o firească nostalgie. Fotografia degajă o anume detașare, sugerînd*

«...dacă aş avea posibilitatea de a pleca la capătul lumii, sau de a asculta tot timpul muzică, n-aş mai scrie un rînd.»

«Anton Holban, un intelectual.»

«...după un an şi jumătate de ezitări am reuşit să ajung la mormîntul Irinei. A fost o călătorie halucinantă, pe cari o voi pune-o iarăşi pe hîrtie.»

«...verişorul meu Lelu»

Fotografiile pe care le reproducem aici ne-au fost comunicate de Florica Codreanu.

(N. F.)

sentimentul pierderii, uşoara plutire în vis, pe care nu i-o regăsim decît într-o imagine de adolescenţă, în casa bunicilor, la Fălticeni, surprins de lentila aparatului urmărind parcă pe clapele unei pianine povîrnite sub maldărul partiturilor, materialitatea sunetelor.

Cu proiecţia meditativă din peisajul Buştenilor şi cu cele cîteva instantanee din grădina bunicilor, la care se adaugă seria de clişee bucureştene (imagini din interior), epuizăm practic fotografiile în care Anton Holban ni se înfăţişează singur, nostalgic şi contorsionat.

Mult mai numeroase sînt secvenţele fotografice în care scriitorul apare alături de alţii, semn al aceleiaşi perpetue evadări din singurătate, tentativă permanent eşuată. Căci poate nicăieri nu e mai singur Holban decît în mijlocul altora, fie că ei sînt anonimii colegi de cancelarie de la seminarul din Cernica, prietenii Stratulat de la Valea Mare sau unii dintre confraţii în scrisul cărora descoperea ceva din propriul său scris, din propria sa nelinişte. Şi dacă se simţea aproape de un Octav Şuluţiu era «pentru că în Ambigen *am descoperit un frate».*

Privit în suita aceasta de fotografii, fiecare cu povestea ei şi cu dramul ei de semnificaţie în biografia scriitorului, Holban ni se înfăţişează caracterologic în toată complexitatea lui. Febrilitatea, neastîmpărul, curiozitatea patetică a omului se găsesc din plin în acele imagini pe hîrtie nitrată. Romancierul Ioanei *nu ştie să pozeze, aş spune chiar că-i displace să se supună obiectivului fotografic. El nu are vocaţia* descripţiei, *ce presupune imobilitatea, decuparea, pitorescul. O nervozitate organică se opune ideii de* poză, *deşi o pregnantă înclinare narcisiacă nu-i este străină structurii sale. Şi totuşi, puţini dintre colegii lui de generaţie ne-au lăsat mai multe documente fotografice decît a făcut-o, în cei 35 de ani ai săi, autorul* Oamenilor Feluriţi. *Explicaţia se află în acelaşi presentiment al dispariţiei, în acea continuă căutare a permanenţei, în perpetua aspiraţie spre imortalizare...*

Jocul începuse frumos. La unsprezece ani, Mirel îi scria verişoarei sale «dommişoara Corinica Vartan», în vîrstă de numai doi ani, la Focşani:

« Mi-au fost dragi locurile acestea şi m- ı gîndit să le descriu ».

Cernica, 1936: « Clopotele sună, toaca bate, popii cîntă şi asta de dimineaţa pînă seara. »

« Te asigur, eu care am voiajat destul, am credinţa că Balcicul e unic ».

« Dragă Corinica,
Am primit o maşină de ɔtografia[t] şi peste cîteva zile am să-ţi trimeı nişte încercări. Cînd îi veni la Folticeni ne vom fotografia împreună.
Sărutări,

Turel.»

Memoria peliculei fotografice, certificînd încă o dată valenţele superioare ale operei, ni-l restituie pe Antoı Holban — omul — «pe viaţă şi pe moarte».

Nicolae ***FLORESCU***

(52) 1935 – La Tache, la Stratilat

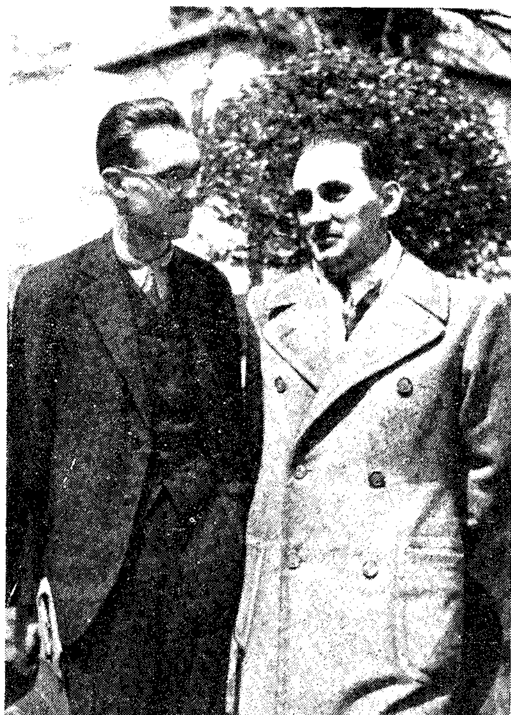

« Îți scriu anume de la Stratilați (Valea Mare, lingă Găești), [...] au în acest sat, o casă minunată, caldă și discuri fără sfirșit. »

« Am întîlnit-o într-o seară în grădina Cișmigiului ... »

1934 – In Cișmigiu

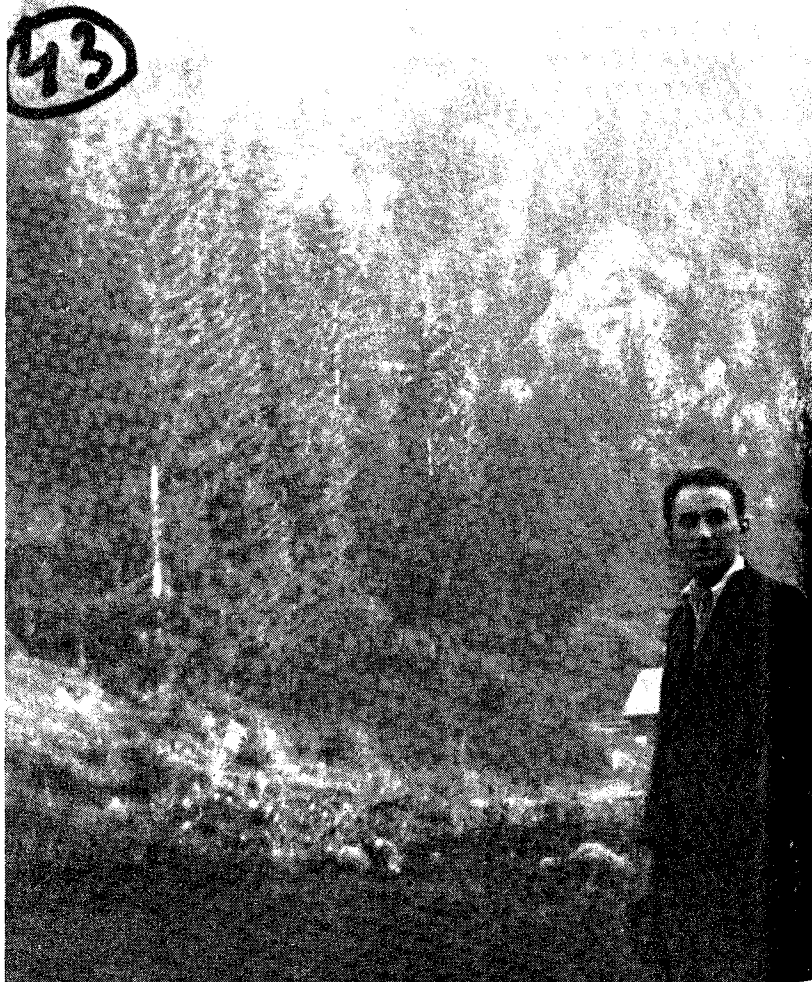
Bucureşti, aprilie 1935: « Doresc pentru Octav Şuluţiu, pe anul acesta, mai mult noroc ».

« Lua seara un automobil ca să plece. Din mers se mai uita încă la mine pe geamul din spate ».

« Acum Şuluţiu se răzbună prin notiţe la ,,*Familia*"»

« Aici citesc mereu pe Proust" [...]. Mi-ar face mare bucurie dacă ai scrie despre Bonciu. Merită cartea lui şi merită şi el. »

« Pe aici nici o noutate. H. P. B. vine iar la Lovinescu: ceea ce e important ».

« La Predeal am făcut sky!... »

« Cîţi copii îţi mai prepară Tantzi?... »

« În orice caz te adresezi la Seminarul Central...

(24) Ciliacca

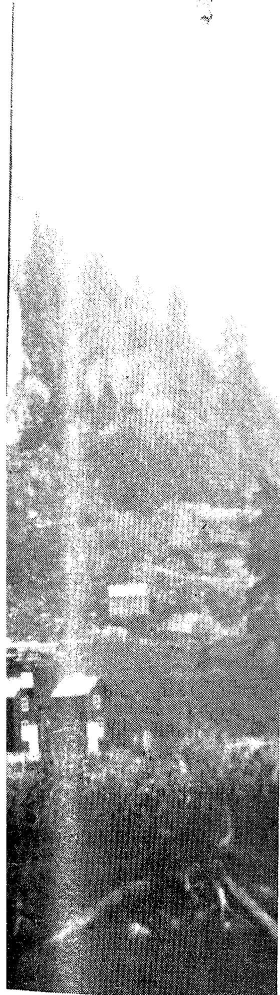

(90) A. Holban, Tanti și J. Stratilat
Dec. 1937

1935. La Stratilat

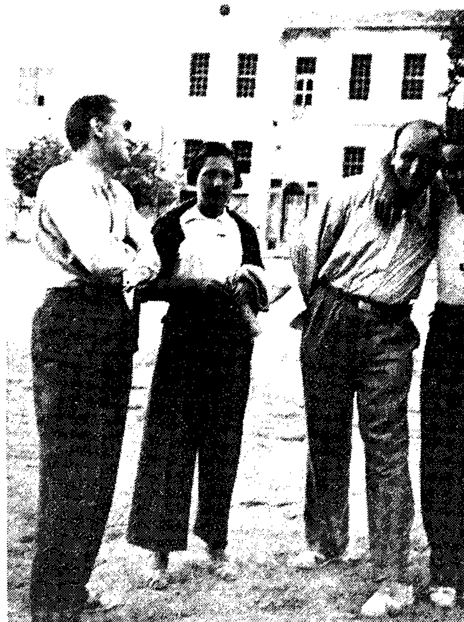

Cernica 1936

« N-am nimic deosebit să vă scriu,
nu mai să spun că mi-e dor de voi».

«... toți oamenii au corespuns siluetelor mele.»

«Să nu fii complezant, căci altminteri nu creezi decît o fantoșă ...»

«... exasperarea mea, agitația inutilă și moartea care va strica jucăria.»

Dragelor mele Julii,

ta fille respectueuse et aimante

Lilica

EPISTOLAR: B. P. Hașdeu — Iulia Hașdeu

SCRISORILE CARE URMEAZĂ SÎNT EXTRASE din cel de-al treilea volum al seriei *Documente și manuscrise literare*, dedicat în întregime corespondenței B. P. Hașdeu — Iulia Hașdeu, actualmente sub tipar. Din cele 365 piese ale întregii colecții am ales pentru cititorii „*Manuscriptum*"-ului — nu fără ezitare — doar cinci bucăți, în stare să sugereze, fie și parțial, valoarea documentară și interesul psihologic excepțional al acestui dialog între două spirite afine nu numai prin misterioase legături ale singelui, ci și prin felul de a-și reprezenta lumea și a-și înțelege propria chemare: unul dintre interlocutori este savantul de renume european, cu ambiții titaniene și capacități ieșite din comun, care ne apare sub postura de tată afectuos și sensibil, topit de dor și mîndru peste măsură de aptitudinile odraslei sale — de cealaltă parte, condeiul îl ține o fetișcană de 18 ani, sclipitoare, tandră, plină de umor, care joacă puțin teatru căci e conștientă de importanța ei, dar, dincolo de efortul de a-și construi personajul, își dezvăluie candoarea vîrstei și, uneori, propensiunile secrete ale inimii.

Iulia îi scrie tatălui cel puțin o dată pe săptămînă, dîndu-i raportul complet al activității, în lungi epistole, compuse în franțuzește, cu efecte de artă literară, după toate regulile cuviinței retorice. B. P. Hașdeu e mai laconic și mai familiar; el comentează știrile primite și abundă în sfaturi, ca un părinte grijuliu de sănătatea fiicei (care, în toamna lui 1887, începea să inspire serioase îngrijorări) și de îndrumarea ei intelectuală; informațiile despre cele ce se petreceau acasă le împărtășește sumar, printre picături, ca un om ocupat (în 1887, îndeosebi, cu redactarea *Marelui Enciclopedic*).

De fapt, nici Iulia nu dispunea de clipe de răgaz. Pentru a-și satisface apetitul insațiabil de cunoaștere și pentru a străluci în competiția cu colegii francezi (din rîndul cărora vor ieși membri ai Academiei, ca André Bellesort, ori filozofi de renume, ca Abel Rey etc.), tînăra fată lupta realmente contra cronometrului, forțîndu-și organismul plăpînd pînă la o limită intolerabilă. Însă scrisorile trimise tatălui nu constituiau pentru ea o sarcină protocolară, nici ocazia acelor efuziuni periodice de care au nevoie firile sentimentale. După toate semnele, nu era la mijloc nici trebuința intimă de a arunca o punte peste golul pricinuit de ruptura brutală de țară și locurile copilăriei. Minus unele dezagremente de climă, Iulia se simțea excelent la Paris: trăia, în compania mamei, într-un mic apartament relativ confortabil din Boul. Saint Germain 140, nu departe de Sorbona și zarva Cartierului latin, avînd deplina libertate să se consacre studiilor — pasiunea ei devorantă — și privilegiul unui climat intelectual stimulativ, la ora aceea, fără pereche în lume.

Un singur lucru îi lipsea acestei tinere claustrate printre cărți: un suflet congener, în stare s-o înțeleagă și vrednic să-i merite stima, cu care să poată comunica — după vorba poetului — « în cuget și simțiri ». Or, în toată lumea, doar un om putea juca un asemenea rol: tatăl ei. De aceea, fata de 18 ani, care disprețuia tentațiile și frivolitățile vîrstei, trăind în recluziune, alături de o mamă devotată, dar comună, incapabilă să-i servească drept partener de comerț intelectual, se dăruia corespondenței cu o veritabilă fervoare. Scrisorile către părintele de departe o ajutau să se găsească. Pe un ton de badinaj ușor afectat, într-o franceză cursivă, dar academică — așa cum

stătea bine unei tinere ce avea pretenţii de «femme de lettres» şi sentimentul apartenenţei la o elită a spiritului — Iulia îşi modula în ele respiraţia personalităţii şi-şi sublima imaginar trăirile neconsumate.

Epistolele lui B. P. Haşdeu nu sînt mai puţin revelatorii, deşi din alt unghi. Savantul nu-şi media sincerităţile prin literatură, el scria printre picături, între două urgenţe. Ideile căpătau sub condeiul său vibraţia spontaneităţii, sentimentele le împărtăşea direct, fără joc de scenă, dorinţele le rostea pe numele lor adevărat. Izbitoare e dragostea profundă pentru cele două Iulii, colorată în cazul fiicei de o admiraţie plină de orgoliu. Grija mişcătoare faţă de familie, îndeosebi alarmele cauzate de sănătatea precară a copilei, pun impresionant în lumină solicitudinea sa de soţ şi părinte.

Nu are rost să stăruim asupra scrisorilor anexate: cititorul se va edifica singur, deşi se cuvine să atragem atenţia că semnificaţia lor nu poate fi deplin surprinsă decît cunoscînd contextul global din care sînt detaşate. Notăm ştirile interesante, unele inedite, privind înfiinţarea *„Revistei noi"* (la care ar fi trebuit să participe şi Macedonski), ca şi aprecierile lui Haşdeu despre Alecsandri, Vlahuţă şi Ispirescu. Opiniile Iuliei despre primul număr al *„Revistei noi"* vădesc un spirit critic deosebit de ager: în pofida vîrstei şi a experienţei, fiica pare mai rezonabilă decît tatăl. Apărarea ostentativă a lui Alecsandri se explică nu numai prin exaltare patriotică şi convingeri estetice: domnişoara şi doamna Haşdeu frecventau adesea casa poetului — pe-atunci ambasador la Paris — fiind primite cu o extremă cordialitate. Merită să ne întrebăm, totuşi, dacă în replica indignată a Iuliei nu răzbate şi un îndepărtat ecou maiorescian: articolul *Poeţi şi critici* apăruse în *„Convorbiri literare"* numai cu un an înainte.

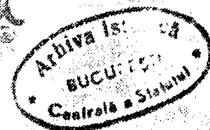
Nu mai puţin demnă de remarcat e adversitatea categorică faţă de zolism şi decadentism. Dacă B. P. Haşdeu începuse ca non-conformist, scandalizînd oficialitatea prin impudoarea şi cinismul *Duducăi Mamuca,* Iulia se arăta, în schimb, respectuoasă faţă de tradiţia clasică şi morala victoriană. Fără îndoială, în această atitudine intră o doză de simulaţie; nu mai puţin însă intervin şi reflexele unei educaţii academizante: fiica avea inteligenţa tatălui şi spiritul său de contradicţie, dar se formase ca o floare de seră, condiţionată de tot ceea ce însemna «creştere aleasă».

În fine — şi nu e cea mai mică surpriză a paginilor care urmează — e de observat că în confruntările cu Iulia (de pildă asupra valorii lui Alecsan-

Dimanche 8 Janvier 1888

215 1

Cher père,

Ta dernière lettre m'a fait plaisir et m'a en même temps bien amusée. J'ai ri de ce que tu me croyais fâc à propos de Coquelin; pas du tout, je ne prends pas ainsi les choses au tragique: j'ai regretté seulement d te voir donner à des paroles très naïves de ma part u interprétation aussi bizarre que fausse. Voilà tout; si ne fais pas connaissance avec Coquelin, je serai contente, si tu le connais, je le serai encore beaucoup plus: là je borne mon enthousiasme, qui n'est pas, comme tu v très palpitant.

J'ai reçu la Nouvelle Revue, et maman et moi nous l'avons feuilletée et lue avec intérêt, comme tu peu

dri), savantul nu scoate sabia din teacă. Mai mult, prins în flagrant delict de « flatus vocis » (deși incompetent muzical decretase drept « excepționale » meritele unui compozitor necunoscut), el înghite, fără să crîcnească, ironia mușcătoare a fetei. E firesc să ne gîndim că nimeni altul nu s-ar fi încumetat să-l ia la vale, nepedepsit, pe redutabilul polemist.

Dar e plauzibilă o concluzie mai tulburătoare, anume că venerația pe care Iulia o resimte față de tatăl său tindea să facă loc, treptat, unei atitudini lucide. Poate că — așa cum se întîmplă adesea în raporturile dintre părinți și copii — lucrurile ar fi ajuns în cele din urmă la o criză. Dramaticul deznodămînt din 1888 a întrerupt procesul de eroziune: tăcerea grea s-a așternut înainte ca vreunul dintre interlocutori să-și piardă iluziile. În felul acesta însă, continuînd să dăinuie după moarte, mitul a luat proporții, devenind pentru tatăl copleșit de durere și chinuit de sentimentul vinovăției, o prezență tutelară și obsesivă.

Paul CORNEA

Transcrierea textelor: Paul Cornea, Elena Piru. Roxana Sorescu.

I

[f. d.]

Dragelor mele Iulii *,

Pînă acum am primit numai telegrama voastră, dată — probabil — de Șăineanu [1], căci este iscălită « Julie », iar nu « Faliciu [2] ». Cu toate astea vă scriu, căci mi-e dor de voi și mi-e urît, încît de patru zile nu pot lucra nimic. Am stat împreună trei luni și jumătate, și acum mi-e foarte greu să mă învăț iarăși cu trista mea singurătate. Mă mai consolează doară Agrippa și Sultan, pe care îi țin lîngă mine și-i hrănesc eu însumi.

Sînt foarte curios să știu cum ați călătorit și cum ați regăsit Parisul. De asemenea: văzut-ați pe Seulescu la Craiova?

Aseară, sîmbătă, după cum știți, am avut ședință de redacție. Toți membrii, dar toți, s-au sculat și m-au rugat să nu mai fie titlul „*Literatorul*", care nu însemnează nimic și are un trecut încurcat, ci să pui un nou titlu. Macedonski era revoltat și protesta. Unanimitatea fiind contra lui, astfel că nu avea nici un singur amic, am declarat că în loc de „*Literatorul*" se va intitula „*Noua Revistă*". Toți au primit cu entuziasm, Macedonski s-a retras. Am scăpat de un titlu prost și de un mare bucluceș. Cum vi se pare aceasta? Sub direcțiunea mea am pus ca redactori pe: Bilciurescu, De la Vrancea [*sic!*] și Vlahuță [3].

Autre espèce de cuisine. Cît are pe lună bucătăreasa? Eu nu știu. Ca curiozitate și ca liniștire pentru scumpa mea soțioară, cu scrisoarea viitoare vă voi trimite cîteva socoteli de menaj: cît cheltuiesc pe zi. O zi, una cu alta, condeiul mîncării nu trece peste 7 lei. Deocamdată vă trimit altceva, mai interesant, și vă rog să-mi scrieți iute.

Sărutîndu-vă pe amîndouă de mii de ori,

iubitorul soț și tată,

BOGDAN

Dumineca seara.

---

* *Corespondența B. P. Hașdeu* — vol. IX P.V./416, 420, 421, 422 și vol. VI, P III/215, Arhivele Statului, București.

[1] Lazăr Șăineanu (1859—1934), unul dintre elevii preferați ai lui Hașdeu se afla la Paris în 1887. La rugămintea profesorului său, el vizita des pe doamna și pe domnișoara Hașdeu, gata să le sară în ajutor la nevoie, cu un devotament ce nu era totdeauna bine apreciat. Cînd Iulia, bolnavă grav, se va încăpățîna să se pregătească intens pentru licența în filozofie, Șăineanu va folosi toate argumentele de care putea dispune un om inteligent pentru a o convinge să-și îngrijească sănătatea și să-și reducă eforturile. Această atitudine o va enerva însă pe tînăra fată, care nu va pierde nici un prilej de a se plînge tatălui său de insistențele, după ea deplasate, ale lui Șăineanu.

[2] Numele convențional cu care își iscăleau telegramele cele două Iulii era Faliciu sau Falicia, numele de familie dinainte de căsătorie al doamnei Hașdeu.

[3] Publicația se va numi de fapt „*Revista nouă*", primul număr apărînd la 15 decembrie 1887. Pe copertă figurează ca director B. P. Hașdeu, iar ca redactori: Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, Victor Bilciurescu, D. D. Racoviță, G. Ionescu-Gion, I. Bianu, Th. Speranția. Toți aceștia vor semna constant, unii avînd chiar rubrici fixe.

II

[f. d.]

Dragelor mele Iulii,

Crez că această scrisoare va ajunge la voi o dată cu banii, căci peste vreo două zile vă trimit 800 fr., în loc de 700, dar din ei vă rog să plătiți 20 fr. cotizațiunea mea la Societatea de Linguistică [4]. Sînt foarte curios cum ați petrecut la nunta d[omni]șoarei Léa. Îmi scrieți așa de rar, încît de la o scrisoare pînă la cealaltă eu îmi tot frîng capul, neștiind ce faceți și cum sînteți. Șăineanu nu mi-a scris decît o singură scrisoare. Știu cît sînteți de ocupate, dar, orișicum, e păcat să-mi scrieți o dată la trei săptămîni. Nu știu dacă ați primit o carte cu proverbe și locuțiuni latine? E foarte utilă pentru frazeologie și pentru a putea străluci; studenții germani o învață pe dinafară, ceea ce nu e greu.

Acasă toate sînt bine. Agrippa și Sultan sînt fericiți ca în sînul lui Avram și-mi procură și mie multă distracțiune. Feciorul Iosif pînă acum e foarte bun. Pentru cancelarie am luat pe un recomandat al lui Coni, dar fără familie și la mine nu se amestecă. Bucătăreasa, într-o, zi s-a îmbătat, s-a bătut cu baba Anica și apoi a plecat; acum am o bucătăreasă bătrînă unguroaică, care fusese birtășiță și face tot felul de bucate de minune; dar voi știți cît de puțin mănînc eu, și mai ales cînd sînt singur.

A! în sfîrșit, are și Franța un Președinte care-mi place, în locul idiotului Grévy. Am avut totdeauna o mare admirațiune pentru familia Carnot și după mine este imposibil ca un Carnot să nu fie inteligent, onest, energic și dezinteresat, un Carnot este un principiu în picioare [5]. Dar se va împăca el oare cu corupta mitocănime franțuzească [...] ?

„*Revista nouă*“ apare peste vreo zece zile și voi veți avea cel dintîi număr. E splendid. Păcat însă, mare păcat că mi-a murit un colaborator eminent: nemuritorul Ispirescu. O pierdere ireparabilă pentru literatura poporană! Citiți despre el articolul lui Vrancea în „*Românul*“[6].

Pe Coquelin [7] l-am văzut numai în *Don César* de Bazan; căci un stal costă 20 fr. și nu-mi dă mîna! E mare artist, negreșit!

Scrieți! Scrieți! Scrieți!

Iubitorul soț și tată care vă sărută de mii și mii de ori,

BOGDAN

Duminica.

---

[4] Hașdeu era membru al Societății de lingvistică din Paris de la 4 februarie 1882, cînd fusese ales cu unanimitate de voturi, la propunerea a doi dintre cei mai de prestigiu membri ai acestei societăți, Michel Bréal și Abel Bergaigne.

[5] Simpatia pentru familia Carnot e semnificativă pentru ideologia democratică și consecvent « pașoptistă » a lui Hașdeu. În adevăr, Sadi Carnot, noul președinte al Franței, ales în locul lui Jules Grévy, obligat să demisioneze la 1 decembrie 1887, avea o ascendență ilustră. Bunicul, Lazare Carnot, fusese convențional, votase condamnarea la moarte a lui Ludovic al XVI-lea și organizase victoria împotriva intervenționiștilor străini. Fiul acestuia, Hyppolyte, adept al saint-simoniștilor, ocupase funcția de ministru al instrucțiunii publice în guvernul provizoriu de la 1848. Cel de-al treilea Carnot, de a cărui venire la cîrma statului se bucura Hașdeu, era însă un om modest, șters, lipsit de personalitate. Dar marele cărturar, convins că ereditatea nu se dezminte, transfera asupra urmașului virtuțile înaintașilor.

[6] În „*Românul*" din 9 decembrie 1887, p. 1 și 2, Delavrancea iscălea necrologul lui Ispirescu, cald omagiu adus povestitorului.

Articolul lui Delavrancea conținea și o aluzie malițioasă la adresa lui Alecsandri, premiat de Academie pentru *Despot-Vodă*, în vreme ce *Basmele românilor* fuseseră respinse.

[7] Benoit-Constant Coquelin a fost unul dintre marii actori de comedie ai Franței, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1887 se afla în turneu în România și în Turcia. Iulia, avînd intenția să propună Comediei Franceze producțiile dramatice pe care avea de gînd să le ducă la bun sfîrșit, îi cerea tatălui său să-l cunoască de pe acum pe Coquelin, al cărui cuvînt avea multă greutate la admiterea unei piese în repertoriu.

III

[f. d.; decembrie 1887]

Dragelor mele Iulii,

Da rău s-a supărat Lilicuța mea pentru Coquelin! Vai de mine! Ar crede cineva că i-am șters din nume literele de la mijloc și a rămas numai « Coquin »; dar și atunci supărarea ar fi prea mare. Haide să ne-mpăcăm, că a venit Crăciunul! De la Constantinopole, Coquelin a promis să se mai întoarcă la București și atunci negreșit voi face cunoștință cu dînsul.

„*Revista nouă*", negreșit, ați primit-o. Aștept judecata. Numărul 2 e și mai frumos, după vorba neamțului de la circ:

« Astă seară fos cum fos
Mîine seara mai frumos... »

Ca portret, în No. 2 e *Cipar*, în No. 3, *Ispirescu*, în No. 4, *Doxachi Hurmuzachi*. Ca tablou, în No. 2 este costum țărănesc de la Cîmpulung; colorat, cu aur, splendid; în No. 3, *Evreii* de Grigorescu, în No. 4, costum de la Craiova etc. Pe fiecare an vor fi 12 portrete, 6 tablouri și 6 costume. Afară de aceasta, muzică, *compozițiuni originale*, de Voreas și de Papasovici, acest din urmă, mai ales, un tînăr compozitor de un talent extraordinar. Ce mai doriți? Eu din parte-mi nu mai doresc decît pe *Sanda* [8], qui se fait trop attendre.

Cred că v-ați împăcat cu Vlăhuță. Nuvelist slab; poet însă de prima ordine, superior lui Alexandri; căci e mai artist prin formă și are idei. Cu Vrancea și cu Vlăhuță sub aripele mele, cu acești doi VV se poate zice: veni, vidi... și al treilea sînt eu: vici.

Pe la noi e ger, zăpadă mare, frumos de tot. Acasă totul e bine. Iosif mai cu seamă, contra așteptărilor mele, mă servește admirabil, astfel că de o bucată de vreme eu nu mă supăr deloc... afară numai cînd trebuie să caut bani, se-nțelege de la sine. V-am expediat faimosul articol al lui Gion despre *Răzvan* [9], un articol în care nu zice nemic; e bun însă studiul lui istoric, publicat în „*Revista nouă*".

Eu înțeleg focul Lilicuței de a face licența mai curînd; dar, o dată cu capul, nu în dauna sănătății. Sănătatea pe prima linie, studiul pe a doua; și e foarte logic; căci omul poate fi sănătos fără studiu, dar nu poate studia fără sănătate.

---

[8] *Sanda* era o mică povestire în limba română, « un petit essai de roumain », prin care Iulia Hașdeu își propusese să se exerseze în utilizarea literară a limbii materne. După moartea Iuliei, cînd părinții au cercetat fiecare petec de hîrtie rămas de la fiica lor spre a descoperi producțiile literare ale acesteia, *Sanda* n-a fost selecționată de Hașdeu pentru ediția de *Oeuvres posthumes*, I—III, Paris—„*Hachette*". București — „*Socec*", 1889—1890, și pe drept cuvînt, căci era scrisă în românește. De aceea mica nuvelă a apărut mult mai tîrziu, în 1906, la „*Editura librăriei Ciurcu*", Brașov.

[9] G. Ionescu-Gion, care făcuse studii la Paris și în Belgia, avînd doctoratul în litere, era profesor la Școala normală și la liceul Matei Basarab. Intrase în publicistică încă din 1876, între 1884 și 1891 susținînd cronica literară și dramatică a ziarului „*Românul*". La 2 decembrie 1887, într-o cronică din ziarul rosettist, intitulată pedant: *Piese cu subiect istoric național, fie tragic, fie dramatic. Cîteva observațiuni sugerate de cele două reprezentațiuni ale poemei dramatice „Răzvan și Vidra" de B. P. Hâjdeu*, Gion se ocupă de spectacolele jucate cu mult succes la 12 și 14 noiembrie 1887. Articolul însă nu se referă deloc la conținutul piesei sau la valoarea montării, ci numai la rolul ei de exemplu în orientarea dramaturgiei naționale.

Într-o scrisoare trimisă celor două Iulii, după prima reprezentație, Hașdeu dădea detalii, cu o satisfacție nereținută, asupra succesului « mai mult decît strălucit ».

Agrippa şi Sultan vă trimit multe complimente. Aşteptînd cu o nespusă impacienţă scrisoarea voastră, vă sărut pe amîndouă de mii şi mii de ori,

iubitorul soţ şi tată,

BOGDAN

Sîmbătă.

IV

Cher père, *Dimanche, le 8 janvier 1888.*

Ta dernière lettre m'a fait plaisir et m'a en même temps bien amusée. J'ai ri de ce que tu me croyais fâchée à propos de Coquelin; pas du tout, je ne prends pas ainsi les choses au tragique; j'ai regretté seulement de te voir donner à des paroles très naïves de ma part une interprétation aussi bizarre que fausse. Voilà tout; si tu ne fais pas connaissance avec Coquelin, je serai contente, et si tu le connaîs, je le serai encore beaucoup plus; là se borne mon enthousiasme, qui n'est pas, comme tu vois, très palpitant.

J'ai reçu la „Nouvelle Revue“, *et maman et moi nous l'avons feuilletée et lue avec intérêt, comme tu peux te l'imaginer. Tu vas te moquer de moi, à moins que tu ne te fâches à ton tour: car, en te donnant mon impression sur cette nouvelle publication apparue sous tes auspices, je commencerai par un point d'un ordre tout à fait matériel: je vous supplie, messieurs, faites coudre vos feuilles pour qu'elles tiennent les uns aux autres, avant de leur donner une très belle couverture qui ne leur sert à rien, puisqu'elle-même n'est guère attachée et tombe, laissant les pages s'éparpiller comme les pétals d'une rose immense. Vous aurez beau me donner du magnifique papier, une superbe écriture (qui, par parènthèse, gagnerait à être moins minuscule), et même, à la rigueur, de fort beaux dessins, tout cela embarasse au lieu de plaire quand, en lisant, on sent glisser sous sa main les feuilles décousues, et qu'on est obligé de s'arrêter au beau milieu de sa lecture pour ramasser le papier envolé, chercher la page et la ligne et le mot que l'on avait perdus et reprendre au bout de plusieurs minutes une phrase brusquement interrompue par cet accident qui vous arrive à tout moment. La lecture a beau ètre intéressante en elle-même, ces circonstances tout extérieures la rendent fatiguante et agaçante. Vous voulez*

Dragă tată, *Duminică, 8, ianuarie 1888.*

Ultima ta scrisoare mi-a făcut plăcere şi m-a distrat teribil. Am rîs de tine care mă credeai supărată în legătură cu Coquelin; nu sînt deloc, pentru că nu iau lucrurile în tragic; numai că mi-a părut rău doar văzînd că dai o interpretare pe cît de ciudată pe-atît de falsă unor cuvinte foarte naive. Iată deci totul: dacă nu-l vei cunoaşte pe Coquelin, eu voi fi mulţumită, iar dacă-l cunoşti, voi fi şi mai mulţumită: la asta se limitează entuziasmul meu, care nu este, după cum vezi, foarte palpitant.

Am primit „*Revista nouă*“ şi împreună cu mama am răsfoit-o şi citit-o cu interes, cum bine poţi să-ţi imaginezi. Vei rîde de mine, numai să nu te superi, la rîndul tău: căci, spunîndu-ţi impresiile mele despre această nouă publicaţie, apărută sub auspiciile tale, voi începe printr-un punct de vedere de ordin cu totul material: vă rog, domnilor, să daţi la cusut foile pentru ca să se ţină unele de altele, înainte de a le face o copertă foarte frumoasă care nu foloseşte la nimic, pentru că nu-i prinsă deloc şi cade, lăsînd paginile să se răspîndească, la fel ca petalele unui trandafir imens. În zadar vă străduiţi să fie hîrtia foarte bună, scrierea superbă (care, în paranteză fie-zis, ar cîştiga dacă ar fi mai puţin minusculă) şi chiar, de rigoare, desenele foarte frumoase, toate astea stingheresc în loc să placă, atunci cînd, citind-o, simţim cum alunecă pe sub mînă file descusute şi sîntem obligaţi să ne oprim la jumătatea lecturii pentru a aduna hîrtiile din zbor, obligaţi să căutăm pagina şi rîndul şi cuvîntul pe care le-am pierdut şi să reluăm timp de mai multe minute o frază întreruptă brusc de acest accident care ni se întîmplă mereu. Lectura se străduieşte în zadar să fie interesantă în sine, împrejurările cu totul exterioare o fac obositoare şi plictisitoare.

faire une publication de luxe, c'est très bien ; mais qu'elle soit d'abord pratique : là est l'essentiel.

Et maintenant, un petit mot sur le contenu de cette jolie „Revue". *L'article sur Assaki est intéressant et bien fait; quel en est le véritable auteur ? Je me suis beaucoup amusée à la* „Nouvelle" *de de la Vrancea, qui* [*sic* !] *est, à mon humble avis, une des meilleures qu'il ait faites*; *Gion, avec sa* Page de l'Histoire des Phanariotes, *m'a compensée du temps que j'ai perdu à lire son article sur* Razvan, *qui ne vaut pas la peine qu'on en parle et ne valait pas la peine d'être écrit : si c'est tout ce que Gion avait à dire sur* Razvan, *je plains et Gion et le pauvre Razvan qu'on n'a pas l'air de comprendre de tout en Roumanie: eh ! mon Dieu ! nul n'est prophète en son pays. Mais l'article sur les Phanariotes est remarquable. Racoviță m'a charmée avec sa* Chronique théâtrale*: *il a des idées très justes, ce Racoviță, et une manière claire et agréable de les exprimer. Je continue à penser qu'il arrivera à être le meilleur critique de théâtre que nous ayons eu jusqu'à présent. Voilà donc pour la prose : quatre morceaux très remarquables et bien écrits, plus ton* Introduction *qui est exquise : cela fait, en vérité, un ensemble qui peut satisfaire les plus difficiles, et qui fait honneur au directeur et aux rédacteurs de la* „Revue." *Maintenant, si je dois*

Doriți să scoateți o publicație de lux, foarte bine; dar înainte de toate să fie practică: ăsta-i esențialul. Și-acum cîteva cuvinte despre conținutul acestei drăguțe *Reviste*. Articolul despre Asachi [10] este interesant și bine scris; care este adevăratul lui autor? M-am distrat de minune cu *Nuvela* [11] lui Delavrancea, care este, după umila mea părere, una din cele mai bune pe care le-a scris el; Gion, cu *Filă din istoria fanarioților* [12], m-a compensat de timpul pierdut ca să citesc articolul lui despre *Răzvan*, despre care nu merită osteneala să vorbesc și care nu merita osteneala să fie scris: dacă asta este tot ceea ce Gion avea de spus despre Răzvan atunci îl plîng și pe Gion și pe bietul Răzvan care nu este înțeles deloc în România: ei! Doamne! nimeni nu este profet în țara lui. Dar articolul despre fanarioți este remarcabil. Racoviță m-a încîntat cu *Cronica lui teatrală* [13]; are idei foarte juste acest Racoviță și un fel clar și plăcut de a le exprima. Continui să mă gîndesc că va ajunge cel mai bun critic de teatru pe care l-am avut pînă acum. Iată deci pentru proză: 4 bucăți remarcabile și bine scrise, plus *Introducerea* [14] ta care este formidabilă: asta face, într-adevăr, un ansamblu care poate să-i satisfacă pe cei mai dificili, și care face cinste directorului și redactorilor „*Revistei*..." Acum dacă trebuie să vorbesc de partea poetică, ah!

---

* Sublinierea editorului.

[10] În primul număr al „*Revistei noi*", apărea, programatic, o evocare a lui Gheorghe Asachi, iscălită cu pseudonimul „Minuzio" (sub care se ascundea Al. Vlahuță). Ctitorul culturii naționale era socotit unul dintre spiritele tutelare ale tinerei reviste, prin multitudinea direcțiilor în care se orientase și prin vocația de întemeietor al instituțiilor culturale.

Articolul era însoțit de un desen al sculptorului I. Georgescu, făcut după statuia pe care același o concepuse spre a fi așezată în orașul natal al lui Asachi.

[11] Nuvela lui Delavrancea nu era alta decît *Hagi-Tudose*.

[12] G. Ionescu-Gion a publicat în primele două numere din „*Revista nouă*" articolul *Cîteva pagine din istoria fanarioților în România. Alexandru Ipsilanti și fiii săi*, în care punea la contribuție aproape toate lucrările istorice despre fanarioți, într-o încercare de a caracteriza mai ales spiritul și modul lor de viață.

[13] D. D. Racoviță își va intitula articolul *Teatrul nostru*, neconcepîndu-l ca pe o cronică dramatică, ci ca pe o perspectivă asupra dezvoltării teatrului românesc, cu accentuarea necesității de a încuraja producțiile naționale de valoare. Previziunile Iuliei cu privire la cariera sa de cronicar dramatic nu s-au împlinit, căci D. D. Racoviță, născut în 1868, va muri la 24 ani, în 1892, singurele sale articole notabile rămînînd cele din „*Revista nouă*".

[14] Introducerea, intitulată *Un cuvînt înainte*, punea în lumină adevăratul program al lui Hașdeu: „*Revista nouă*" era concepută ca o publicație de educare morală și patriotică a tineretului, menită să asaneze cultura română de primejdia decadentismului. Se vedea limpede că direcția era una polemică, îndreptată împotriva „*Literatorului*", socotit cosmopolit și decadent.

Într-o scrisoare din 12 noiembrie 1887 (datarea noastră N. ed.), Hașdeu îi spunea fiicei sale: « „*Revista nouă*" va publica tot ce poate fi „a la portée de tout le monde", tot ce nu este prea special, tot ce poate să formeze gustul poporului în diferite direcțiuni ».

parler de la partie poétique, ah! dame, c'est une autre chanson. Que veux-tu? Poète ou romancier, en vers comme en prose, je ne puis partager ton admiration pour Vlahuţă. Il est vrai que je ne connaîs que bien peu de ses vers. Mais ce n'est pas le manque de talent que je lui reproche: il en a peut-être, il en a sûrement, et je regrette d'autant plus de le voir prendre une route si funeste à tout progrès littéraire. Que la vieille France, qui a, littérairement parlant, au moins quinze cents ans d'existance, se permetzo de produire des Zola ou des Goncourt, cela passe encore: sa vieillesse et sa fecondité passée excusent son épuisement et son avortement (pour parler dans le style Zoliste); mais vraiment, notre pauvre petite Littérature est encore trop jeune pour avoir le droit d'être déjà décadente. Il est bien à plaindre, le pays à peine sorti d'une longue enfance, d'un long et douloureux martyre, et dont les jeunes poètes ne trouvent d'autre thème à leurs chant que les rêves érotiques dont est hanté le cerveau rempli de fadaises d'une jeune femme énervée par le luxe et la molesse. Vlahuţă supérieur à Alecsandri! Mais c'est un sacrilège, que ce mot-là! Alecsandri est le poète de notre armée et nos paysans. Alecsandri a chanté les exploits et les glorieuses tortures de nos aïeux; Alecsandri a célébré nos soldats combattant et mourant pour l'indépendance; Alecsandri a montré la Sentinelle roumaine *soutenant à travers les tempêtes et élevant bien haut le drapeau tricolore; Alecsandri a toujours cherché à peindre l'amour dans ce qu'il a de plus noble et de plus élevé, et jamais il n'a chanté que de grandes, de pures et de belles choses. Je ne dis pas qu'on ne puisse les chanter beaucoup mieux qu'il ne l'a fait, et je souhaite et j'espère qu'il ne*

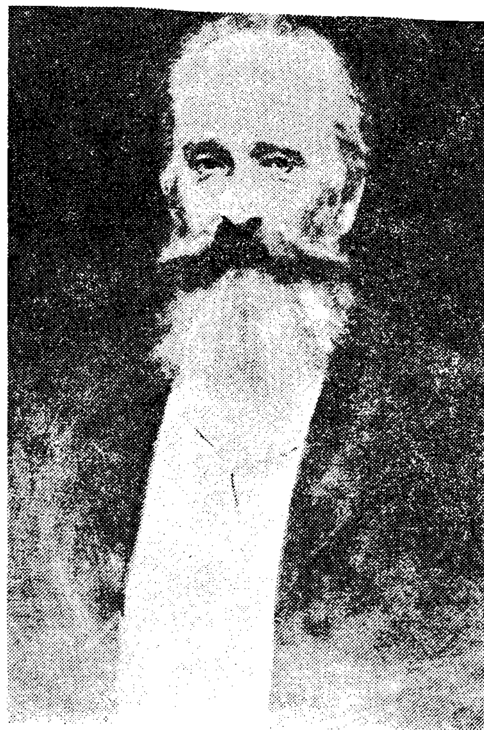
e o altă poveste! Ce vrei? Poet sau romancier, în versuri ca şi în proză, nu pot să împărtăşesc admiraţia ta pentru Vlahuţă [15]. Este adevărat că nu cunosc decît foarte puţine din versurile lui. Dar nu lipsa de talent i-o reproşez: poate că are talent; are sigur, şi îmi pare rău cu atît mai mult văzîndu-l că ia un drum atît de funest oricărui progres literar. Că bătrîna Franţă, care are, vorbind de literatură, cel puţin 1500 de ani de existenţă, îşi permite să dea naştere unor Zola sau unor Goncourt, asta se mai înţelege, bătrîneţea şi trecuta ei fecunditate îi scuză epuizarea şi avortarea (ca să vorbesc în stilul lui Zola); dar biata noastră mică literatură este încă mult prea tînără ca să aibă dreptul de a fi deja decadentă. Este, într-adevăr, de plîns ţara cu greu ieşită dintr-o lungă copilărie, dintr-un lung şi dureros martiriu, şi ai cărei tineri poeţi nu găsesc o altă temă pentru cîntecele lor decît visurile erotice de care este obsedat creierul plin de fleacuri, al unei femei, iritată de lux şi trîndăveală, Vlahuţă, superior lui Alecsandri! Dar e-un sacrilegiu cuvîntul ăsta! Alecsandri este poetul eroismului şi al poporului nostru. Alecsandri a descris faptele vitejeşti şi patosul glorios al străbunilor noştri; Alecsandri a slăvit soldaţii noştri luptînd şi murind pentru independenţă; Alecsandri a cîntat *Sentinela română* susţinînd prin furtuni şi înălţînd tot mai sus tricolorul; Alecsandri, totodată, a surprins sentimentul de dragoste în ce are el mai nobil şi mai înalt; şi niciodată n-a cîntat decît lucrurile mărețe, pure şi frumoase. Nu spun că n-ar putea fi cîntate mult mai bine decît a făcut-o el, şi doresc şi sper că nu va fi ultimul poet de acest fel de la noi; nu neg că, de la un timp, operele lui,

---

[15] Vlahuţă publicase în primul număr al *„Revistei noi"* o producţie cu adevărat mediocră, *Iertare*, un portret de tînără femeie frumoasă şi dornică de viaţă, ce-şi macină darurile naturii într-o căsătorie nepotrivită.

Interesant este că în ierarhia de valori a poeţilor români, pe care tatăl şi fiica o discută nu o dată, Iulia îl ignoră complet pe Eminescu, iar Haşdeu nu-l aminteşte în corespondenţă decît o singură dată, şi atunci nu pentru valoarea lui literară. Apartenenţa lui Eminescu la cercul *„Convorbirilor"* nu reprezintă o explicaţie, pentru că Haşdeu, cu toată antipatia lui pentru Maiorescu şi *„Junimea"*, nu ignora deloc valorile literare promovate de acesta. De altfel, într-o altă scrisoare, Haşdeu îi scrie Iuliei că singura revistă românească mai de doamne-ajută sînt *„Convorbirile"* (scrisoare din 9/21 decembrie 1886 — înainte deci de apariţia propriei sale reviste). Şi totuşi, Haşdeu ştia că alături de Alecsandri în ierarhia contemporană a valorilor nu poate sta decît Eminescu, şi o spunea public în nr. 3 din 15 februarie 1888 al *„Revistei noi"*.

sera pas le dernier de son espèce dans notre pays; je ne nie pas non plus que ses œuvres, depuis quelque temps, ne soient de beaucoup inférieures à ce qu'il a écrit jusqu'ici; mais on excuse le lion vieilli en souvenir de sa glorieuse jeunesse, et on ne permet pas que de jeunes étournaux comme ce Vlahuță puissent se comparer à lui. Ah! le jour où nous aurons encore un Alecsandri, l'Alecsandri de Nos soldats, *de* Lacrimioare *et de la* Fontaine de Bandusie [sic!] *ce jour-là si j'étais roi, comme dit l'autre, je ferais tirer le canon et sonner le carillon à toute volée, comme pour la naissance d'un prince. Ici je vois ta grimace: tu n'est pas content. Ecoute: moi, je te dis ce que je pense; maintenant, tu sais, tu penseras ce que tu voudras, moi je m'en tiendrai toujours à ce que je viens de dire. Je ne parle pas de M. Bilciuresco qui est un excellent jeune homme et un bon patriote, mais dont la poésie me semble réellement insignifiante. Il vaut mieux*

---

sînt inferioare față de cele ce a scris pînă acum; este iertat leul îmbătrînit, în amintirea tinereții lui glorioase, însă nu e admis unor tineri aiuriți, ca acest Vlahuță, să se poată compara cu el. Ah! ziua în care vom avea încă un Alecsandri, Alecsandri din *Ostașii noștri*, *Lăcrămioare* și din *Fîntîna Blanduziei*, în ziua aceea dacă aș fi rege, cum spune cineva, aș da ordin să se tragă cu tunul și să se tragă clopotele din toate puterile, ca la nașterea unui prinț. Aici îți văd nemulțumirea întipărită pe figură. Ascultă: eu îți spun ce gîndesc; acum, știi, vei gîndi ce vrei, eu mă voi mărgini la ceea ce tocmai am spus. Nu vorbesc de Al. Bilciurescu care este un tînăr perfect și un bun patriot, dar a cărui poezie mi se pare cu totul neînsemnată [16]. E mai bine să nu scrii versuri decît să fie mediocre. Desenul lui Georgescu are caracter, dar mi se pare cam sec și palid. *Nimfa* lui Mirea [17] este nostimă; seamănă la cap cu domni-

---

[16] Victor Bilciurescu publicase în primul număr al „*Revistei noi*" o poezie nu « cu adevărat nesemnificativă », ci una de-a dreptul ridicolă, avînd ca temă contactul omului cu infinitul, prin moarte:

« Față-n față cu abisul stă cadavru-n neschimbare,
Pe cînd preoții îl iartă chiar de cîte n-a greșit ».

[17] Heliografia *Nimfa* a pictorului George Mirea (1852—1934) era portretul unei tinere femei cu privirea languroasă, dar cu un trup de o splendidă sănătate.

ne pas écrire des vers que d'en écrire d'estimables. Le dessin de Georgesco a du caractère, mais me paraît un peu sec et maigre. La Nymphe *de Mirea est jolie: elle ressemble de tête à M-le Conta, la fameuse beauté qui a eu tant de succès à la Sorbonne l'année dernière. En somme, sauf la reliure, ta* „Revue" *est d'un bel effet. Je lui souhaite longue vie prospère. L'idée d'y donner des dessins de costumes roumains est excellente. Fasse le ciel que ce beau costume, héritage des aïeux antiques, ouvrage merveilleux de notre courageuse, gaie et active paysanne, inspire à nos jeunes poètes des idées dignes de leur jeune patrie et — de ta jeune* „Revue"*! Ah! mais, me voici au bout de ma huitième page, et j'ai encore une foule de choses à te dire! Tant pis, je puis pour une fois être plus bavarde que de coutume.*

J'ai eu 7 jours de congé à l'occasion du Nouvel An. Maman et moi, nous sommes allées rendre les visites que nous devions à M. et M-me Alecsandri, M. et M-me Bengesco, M. et M-me Léger qui étaient déjà venus plusieurs fois chez nous etc. M. et M-me Alecsandri nous ont reçues d'une manière charmante; nous avons bavardé pendant près d'une heure en causant de choses et d'autres. M. Alecsandri m'a demandé de lui montrer mes vers, ce que je ferai un de ces jours. Nous n'avons pas trouvé les Bengesco chez eux. Nous sommes allées en outre porter ton livre à M. Gaston Paris, qui nous a accueillies avec une grâce et une courtoisie dignes des anciens preux dont il commente si bien

---

șoara Conta, celebra frumusețe care a avut atîtea succese anul trecut, la Sorbona. Într-un cuvînt, în afară de legătură, „*Revista*" ta face impresie bună. Îi urez viață lungă și prosperă. Ideea de a reproduce desene de costume românești este excelentă. Facă cerul ca acest costum frumos, moștenire a strămoșilor antici, minunată operă a țărăncii noastre curajoase, în plină vioiciune și acțiune, să inspire tinerilor noștri poeți idei demne de patria lor tînără și — de tînăra ta „*Revistă*"! Ah! dar iată-mă la sfîrșitul celei de-a opta pagini, și mai am încă o groază de lucruri să-ți spun! Cu atît mai rău, pot să fiu și eu o dată mai vorbăreață ca de obicei. Am avut 7 zile de concediu cu ocazia Anului Nou. Împreună cu mama am fost să facem vizitele pe care le datoram domnului și doamnei Alecsandri [18], domnului și doamnei Bengescu [19], domnului și doamnei Léger [20] care veniseră deja de mai multe ori la noi etc. Domnul și doamna Alecsandri ne-au primit încîntător; am pălăvrăgit timp de aproape o oră, vorbind de unele și de altele. Domnul Alecsandri mi-a cerut să-i arăt versurile mele, ceea ce voi face într-una din zilele astea. Nu i-am găsit pe Bengești acasă. Ne-am dus, printre altele, să-i ducem cartea ta domnului Gaston Paris [21], care ne-a primit cu o grație și o amabilitate demne de vechii eroi legendari ale căror povești le comentează atît de bine și, de asemenea, demne de un prieten de-al domnului Schuchardt [22]. Apropo de Schuchardt, domnul Paris ne-a spus că Schuchardt a fost în

[18] V. Alecsandri era trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Paris în 1885.

[19] George Bengescu era, în această perioadă, primul secretar al legației române din Paris. El mai fusese secretar al legației române de la Londra, iar din 1891 va deveni ministrul plenipotențiar al României la Bruxelles.

[20] Louis Léger, cunoscutul slavist francez (1843—1923), fusese profesor al Iuliei și se afla în relații foarte amicale cu B. P. Hașdeu, ale cărui lucrări de slavistică îl interesau în mod deosebit. Léger era profesor de limbi și literaturi slave la Sorbona și la College de France.

[21] Gaston Paris (1839—1903), mare erudit, cercetător al textelor medievale franceze, profesor și director la École des hautes études și la Collège de France, membru al Academiei de Inscripții din 1876; era foarte interesat de opera lui Hașdeu asupra căreia s-a pronunțat în mai multe rînduri elogios.

[22] Hugo Schuchardt (1842—1927), cunoscut lingvist german era, din 1876, profesor la Gratz, unde fusese vizitat de prietenul său Hașdeu și de familia acestuia. După cum reiese din corespondența lui Hașdeu, acesta își trimitea elevii să-și pregătească doctoratul cu Schuchardt și, la un moment dat, nu era străin de ideea de a-și hotărî fiica să-și dea și ea doctoratul la Gratz.

Schuchardt recenzase elogios lucrările lui Hașdeu în „*Zeitschrift für romanische Philologie*", 1877, Band I, Heft 2—3, și în „*Literarische Zentralblatt*", 1875, nr. 12. Opiniile sale despre *Cuvente den bătrîni* sînt reproduse în *Suplementul la tomul I* din *Cuvente den bătrîni*, p. I—XLIV, Buc., 1880.

les histoires et dignes aussi d'un ami de M. Schuchardt. À propos de M. Schuchardt, M. Paris nous a dit qu'il était allé dans le pays basque d'où il ne lui a écrit qu'une fois; il n'a pas répondu aux autres lettres de son ami adressées tant aux Pyrénées qu'à Graz. « En sorte, a ajouté M. Paris, que je me vois réduit à supposer de deux choses l'une: ou bien qu'il a été dévoré par un ours des montagnes, ou qu'il a épousé prosaïquement une Basque aux grosses mains, — ce qui serait un dénouement peu digne de lui. » Donc, des deux côtés « le mal est infini », comme dit le Cid de Corneille. M. Paris est en un mot le plus charmant homme du monde. Il nous a priées de venir un soir chez sa femme, qui reçoit le jeudi. Nous irons à la première occasion. Nous avons encore rendu visite à mon directeur d'études, M. Ludovic Carrau. Il a l'air de s'intéresser beaucoup à moi et à toi aussi. Il m'a demandé de tes nouvelles et m'a parlé de tes travaux. Je lui ai promis de lui donner ton Dictionnaire. *Nous avons reçu la visite de M. Albert, qui est toujours l'aimable et l'excellent homme que tu connais, toujours prêt à nous être utile ou agréable. Il m'a même promis d'écrire une préface à mes poésies. Il m'a priée aussi de le rappeler à ton souvenir. La veille du nouvel an (français), nous avons dîné chez les Maillart, en compagnie d'un riche banquier et d'un questeur à la chambre avec leurs femmes. Jeudi dernier, maman a donné un dîner en l'honneur de M. Lauwers qui depuis longtemps déjà s'invitait lui-même. Elle en a profité pour rendre leur politesse aux Maillart, aux Martel et aux Lantz, auxquels nous devions un ou plusieurs dîners. Nous avions donc: M. et M-me Léger, M. et M-me Martel, M. et M-me*

țara bascilor de unde nu i-a scris decît o dată; Schuchardt nu a răspuns la celelalte scrisori ale prietenului lui, adresate atît în Pirinei, cît și la Graz. « Încît, a adăugat domnul Paris, iată-mă bănuind din două una: ori că a fost devorat de un urs de munte, ori că, prozaic, s-a însurat cu o bască, cu mîini aspre, ceea ce ar fi un deznodămînt deloc demn de el ». Deci, din cele două părți, « răul este infinit », cum spune Cidul lui Corneille. Domnul Paris este, într-un cuvînt, cel mai încîntător om de societate. Ne-a rugat să mergem într-o seară la soția lui, care primește joia. Ne vom duce cu prima ocazie. Am făcut o vizită și la conducătorul principal al studiilor mele, domnul Ludovic Carrau. Pare că-l interesează mult persoana mea, și-a ta, de asemenea. Mi-a cerut vești despre tine și mi-a vorbit de lucrările tale. I-am promis că-i voi da *Dicționarul* tău. Am primit vizita domnului Albert [23], care este întotdeauna amabilul și excelentul om pe care-l cunoști, gata întotdeauna să ne fie util sau plăcut. Totodată, mi-a promis că va scrie o prefață la poeziile mele. M-a rugat, de asemenea, să te salut din partea lui. În ajunul Anului Nou (francez), am cinat la familia Maillart [24], în compania unui bancher bogat și a unui chestor al Camerei, cu nevestele lor. Joia trecută, mama a dat un dineu în cinstea domnului Lauwers, care însă de mult timp se invita singur. Ea a profitat de acest eveniment, pentru a răspunde politeții familiilor Maillart, Martel și Lantz, cărora le datoram una sau mai multe cine. Erau deci: domnul și doamna Léger, domnul și doamna Martel, domnul și doamna Maillart, cu copiii lor, doamna, domnișoara și domnul Lantz, fiul și Lucia

[23] Maurice Albert (1854—1907), critic și istoric literar, fusese profesorul de literatură franceză al Iuliei.

Prefața promisă la poeziile Iuliei el n-o va scrie niciodată. Operele ei postume vor purta, în loc de prefețe, la volumul I *Bourgeons d'avril, Fantaisies et rêves* (Paris — *„Hachette"*, București — *„Socec"*, 1889) — o conferință a contelui Angelo de Gubernatis despre *Julie Hașdeu. Femme — poète de la Roumanie*, iar volumul II — *Chevalierie. Confidences et Canevas*, 1890 — o scrisoare a profesorului de istoria filozofiei germane de la Sorbona, Emile Boutroux, și o prezentare a Iuliei Hașdeu, scrisă pentru *„Revue Bleue"* de Louis Léger: *Un poète français en Roumanie.*

[24] Diogène Maillart (1840—1926), profesor de pictură al Iuliei, a fost unul dintre bunii portretiști francezi ai epocii. În 1864 luase Premiul Romei. I se datorează unul dintre cele mai expresive portrete ale Iuliei aflat în depozitele Muzeului de artă al R. S. România, și reprodus de Mircea Eliade în ediția B. P. Hașdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, I—II, București, 1937.

Maillart et leurs enfants, Madame, M-le et M. Lantz fils, et Lucie Laurian par-dessus le marché. En tout, nous comprises, quinze personnes. Ah! mon Dieu, j'oubliais: quinze personnes avec Lauwers, qui nous a admirablement chanté après le dîner, fort reussi et fort gai d'ailleurs.

Hier soir, samedi, je devais aller en soirée chez les Maillart, pour clore mes jours de congé: mais je suis assez sérieusement malade depuis quelques jours. Oui, je suis malade: tu ne t'en doutes pas, n'est ce pas? Ma poitrine est oppressée et me fait très mal, ainsi que mon dos: je tousse d'une toux sèche qui me déchire et me souffoque presque par moments. Je ne sorts pas, je ne chante pas, je prends des sirops, je me fais teindre d'iode le dos et la poitrine, je me lève à 6 heures au lieu de me lever à 4 h comme de coutume: et je ne m'en porte pas beaucoup mieux. C'est que le temps ici est déplorable. Après un froid de 8 degrés, une chaleur de 5 à 7 degrés, et maintenant un dégel assez froid avec un air imbibé d'humidité: tant que cela durera, je ne puis guère espérer d'amélioration à mon état, qui est, je l'avoue, pénible. Mais, bah! tout passe à dix-huit ans, et le travail guérit de tout et tient lieu de santé. Tu comprends pourtant pourquoi tu n'a pas encore reçu Sanda: *j'ai passé mes premiers jours de congé à copier mes poésies, et la maladie m'a empêché de profiter du reste.* Sanda, *qui est une petite fille très docile, attendra la première occasion pour te parvenir sac au dos, pieds-nus et son fichu sur ses cheveux frisés.*

Ta poésie sur Mater dolorosa est belle. Je t'en parlerai la prochaine fois en détail; en ce moment je suis trop fatiguée. Seineano est venu nous voir aujourd'hui; nous avons causé force Littérature et Philosophie. Ah! j'espère que voilà une lettre formidable! Aussi sera-t-elle unique. Au revoir et la mulți ani.

Ta fille respectueuse et aimante,

LILICA

Laurian pe deasupra. Cu totul, împreună cu noi, erau 15 persoane. Ah! Doamne! era să uit: 15 persoane cu Lauwers [25], care ne-a cîntat admirabil după cina reușită și foarte plăcută, de altfel. Ieri seară, sîmbătă, trebuia să merg la familia Maillart acasă, pentru a încheia zilele mele de concediu: dar, sînt destul de serios bolnavă de cîteva zile. Da, sînt bolnavă; nu te-ndoiești de asta, nu-i așa? Simt o apăsare a pieptului, și mă doare; la fel spatele; am o tuse seacă; mă sleiește de puteri și mă sufocă aproape tot timpul. Nu ies, nu cînt, iau siropuri, îmi dau cu iod pe spate și pe piept, mă scol la ora 6 în loc de 4, ca de obicei: și nu mă simt mult mai bine. Din cauza timpului de aici care este jalnic. După un frig de 8 grade, o încălzire de la 5 la 7 grade, și-acum un dezgheț destul de rece, cu un aer îmbibat de umiditate: cît va dura asta, n-am să pot spera nici o ameliorare a stării mele, care este, o mărturisesc, penibilă.

Dar lasă! totul trece la 18 ani, munca vindecă orice și ține loc de sănătate. Totuși poți înțelege de ce nu ai primit încă *Sanda:* mi-am petrecut primele zile de vacanță copiindu-mi poeziile, și boala m-a împiedicat să profit de restul concediului. *Sanda*, care este o fetiță foarte docilă, va aștepta prima ocazie pentru a-ți parveni cu sacul pe spate, în picioarele goale și cu broboada pe șuvițele-i ondulate.

Poezia ta despre Mater Dolorosa [26] este frumoasă. Îți voi vorbi despre ea în detaliu data viitoare; acum sînt prea obosită. Șeineanu a venit să ne vadă azi; am discutat cu orice preț literatură și filozofie. Ah! iată o scrisoare, sper, formidabilă! De aceea va fi unică. La revedere și la mulți ani,

Fiica ta respectuoasă și iubitoare,

LILICA

---

[25] Lauwers, unul dintre cîntăreții de succes ai epocii, era profesorul de canto al Iuliei.
[26] Poezia lui Hașdeu *Mater dolorosa* apăruse în nr. 2, din 15 ianuarie 1888, al *„Revistei noi"*, p. 76.

P. S. Envoie-nous s. t. p. plusieurs exemplaires du dernier fascicule de ton Dictionnaire. *Nous en avons besoin. Fais nos compliments et ceux de Mignon à Griperle et Sultan, qui doivent avoir bien froid là-bas.*

J'ai bien ri — pardonne-le moi, c'est plus fort que moi — j'ai bien ri de ce que tu me dis dans ta dernière lettre de ce Papasovici, que est à ton avis « un jeune compositeur d'un talent extraordinaire ». Depuis quand te mêles-tu de juger les compositeurs de Musique, toi qui ne sais pas distinguer un do d'un sol et une croche d'une blanche?

P. S. Trimite-ne, te rog, mai multe exemplare din ultimul fascicul al *Dicționarului* tău. Avem nevoie de el. Trimite complimentele noastre și cele ale lui Mignon lui Griperle și lui Sultan, cărora trebuie să le fie foarte frig acolo.

Tare am mai rîs — iartă-mă, dar e mai tare decît mine — tare am mai rîs de ceea ce-mi spui în ultima ta scrisoare, despre acest Papasovici, care este după părerea ta « un tînăr compozitor de un talent extraordinar ». De cînd te bagi să judeci compozitorii de muzică, tu care nu știi să deosebești un „do" de un „sol" și o optime de o doime?

V

31 decembrie stil vechi 1887

Dragelor mele Iulii,

Dacă Lilicuța mă iubește cîtuși de puțin, dacă ea ține la liniștea mea, dacă — în fine — nu vrea să vă readuc imediat la București, trebuie să poarte *flanela* (f l a n e l a) și să nu abuzeze de muncă, să nu se scoale prea dimineață. Tocmai vîrsta de 18 ani și tocmai în Paris sînt tot ce poate fi mai periculos cînd cineva nu se păzește. Flanelă, picioare încălțate cald, o cer în modul cel mai imperios. Apoi văz că voi nu

mai întrebați pe doftor? Sînt atît de îngrijat, atît de izbit, încît numai prin cele de mai sus, cuvinte amare și necioplite, am putut să încep răspunsul meu la o scrisoare lungă, drăgălașă, plină de fapte și de spirit, pe care am primit-o după multă așteptare. Scriind, încă, tremură mîna ca la un bețiv și trebuie să mă odihnesc o clipă.

Reîncepînd, îmi vine iarăși să strig: *flanelă! ciorapi de lînă!* chiar cu pericolul de a mă lua cineva drept Herșcu Boccegiul.

Aprecierile voastre despre „*Revista nouă*" sînt foarte juste. Pe viitor foile vor fi mai bine cusute. Vlăhuță se va îndrepta și el întrucît privește *direcțiunea*, căci talent are destul și prea destul. Peste cîteva zile, el și Vrancea trimit amîndoi la Paris ca omagiu pentru D[omni]șoara Hașdeu toate operele lor într-o edițiune de lux. Atît dînșii amîndoi, precum și Gion și Racoviță, vor merge din ce în ce mai bine, căci au în mine o încredere atît de oarbă și cu temei, încît dacă le-aș spune de a purta cîte două părechi de flanele și cîte trei părechi de ciorapi de lînă m-ar asculta la moment.

Îmi pare bine că v-a plăcut Gaston Paris, care este ceva mai elocvent decît Wilhelm Meyer [27], cel de la Zürich. Prînzul pe care l-ați dat amicilor era de trebuință. Vizita la Alexandri — de asemenea. Spusu-v-a Alexandri ceva despre „*Revista nouă*"[28]? Noi i-am trimis-o fiindcă a cerut-o el însuși, ca și Ion Ghica de la Londra [29].

Astăzi, înainte de a fi primit scrisoarea voastră, v-am expediat o telegramă și bursa cu chiria (1500 fr.). Negreșit, ați primit deja. Peste cîteva zile veți primi și ultima făscioară din *Dicționar*, împreună cu două exemplare din tomul I.

Acasă totul e bine, cățeii « y compris ».

Vă sărută pe amîndouă de mii și mii de ori,

iubitorul soț și tată,

BOGDAN

Joi. Ajunul Anului nou, 8 ore seara.

[De-a latul paginii:]

f l a n e l ă. Doftor.

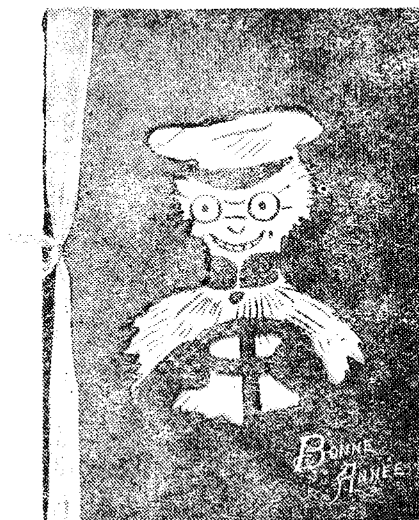
[27] Wilhelm Meyer-Lübke (1861—1936), cunoscutul filolog german, viitorul profesor de filologie romanică de la Jena, de la Viena și de la Bonn, era deocamdată Privatdozent la Zürich.

[28] Hașdeu era probabil curios să afle reacția lui Alecsandri la apariția revistei, căci în articolul *Teatrul nostru*, D. D. Racoviță, susținînd necesitatea de a încuraja dramaturgia națională, strecurase și o judecată critică destul de severă.

Cronicarul avea 19 ani și aderase, probabil, la mișcarea — discret patronată de Hașdeu — prin care tinerele talente literare îl contestau pe bătrînul poet Alecsandri.

[29] Ion Ghica era și el amintit în articolul *Teatrul nostru*, dar cu simpatie.

De altfel, începînd cu nr. 4, Ion Ghica va colabora constant la „*Revista nouă*", cu *Amintiri din pribegia după 1848*. Era un gest semnificativ de recunoaștere a calităților publicației lui Hașdeu, întrucît pînă atunci Ghica fusese un colaborator aproape exclusiv al „*Convorbirilor literare*".

Camil PETRESCU și Gib. I. MIHĂESCU la PRAGA

ÎN ARHIVELE CEHOSLOVACE — PUBLICE sau particulare — s-au păstrat numeroase scrisori (precum și alte materiale) care atestă relațiile intense dintre scriitorii români și personalități cehe și slovace, traducători sau oameni de cultură.

Între cele două războaie mondiale, literatura română a fost cunoscută în Cehoslovacia prin cîteva nume de prestigiu, ca: Panait Istrati, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Gib. I. Mihăescu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Victor Ion Popa, Mircea Eliade. Climatul favorabil difuzării reciproce a literaturilor noastre s-a creat în urma tendințelor de cooperare în zona Europei răsăritene, dictate de interese politice majore și grefate pe un fond mai vechi de bune relații. De o parte și de alta, s-au format cercuri de oameni de cultură, cunoscători ai celor trei limbi și literaturi: Jindra Hušková-Flajšhansová, Marie Kojecká, Zuzka Dovalová și alții, în Cehoslovacia, precum și Mihai Pop, Pandele Olteanu, Traian Ionescu-Nișcov, ca să nu cităm decît cîteva nume, în România. În privința traducerilor însă, cunoașterea literaturii cehe și slovace în România interbelică a fost destul de restrînsă și nesemnificativă; din cehă s-au tradus cîteva titluri — și acestea nereprezentative —, iar din slovacă numai un singur titlu. În schimb, în Cehoslovacia, la Praga ca și la Bratislava, s-au tradus Ciulinii Bărăganului, Codin, Viața lui Adrian Zograffi, Ion, Pădurea spînzuraților, Răscoala, Venea o moară pe Siret, Baltagul, Rusoaica, Donna Alba *etc. Titluri prestigioase, îndeobște. În plus, literatura română s-a bucurat și de comentarii critice adecvate. Mai ales Jindra Hušková-Flajšhansová, profesor de limba română la Universitatea din Bratislava, a publicat mai multe studii de literatură română, ca, de exemplu,* Prozatori români *în cadrul evoluției diverselor școli literare — antologie de texte precedate de expuneri istorico-literare — precum și traduceri din operele unor savanți români de renume mondial, cum este Ovid Densusianu, căruia i-a apărut în limba cehă eseul* Poezia română modernă *însoțit de o antologie anexă de versuri de Ovid Densusianu, Octavian Goga, Ion Pillat, Dimitrie Anghel, Ion Minulescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi.*

Spre ilustrarea fructuoaselor relații stabilite între scriitorii români, cehi și slovaci în perioada interbelică, reproducem aici mai întîi schimbul de epistole dintre Marie Karásková-Kojecká, traducătoare în cehă a numeroase opere literare românești, și Camil Petrescu, corespondență referitoare la romanul Patul lui Procust *și la eventualitatea traducerii lui în Cehoslovacia. Documentele se găsesc în arhiva Muzeului literaturii cehe din Praga și ne-au fost comunicate de dr. Antonín Boháč.*

I

«*Domnului Camil PETRESCU*[1]
scriitor
La ziarul „Argus"
strada Constantin Mille
București

Domnule Petrescu,

Fiind informată că romanul d[umnea]v[oastră] *Patul lui Procust* a avut un succes binemeritat printre cititorii români, aș dori să-l citesc și, eventual, dacă voi găsi de cuviință, să-l traduc în limba cehă.

Astfel fiind, vă rog dacă se poate să-mi trimiteți un exemplar pe adresa notată

[1] Originalul în limba română.

Mihail SADOVEANU

Doamnă

Mulţumindu-vă pentru atenţiunea Drs. v'am expediat astăzi exemplarul cerut din "Patul lui Procust". Dacă se poate aş dori să cunosc opinia Drs. amănunţită despre lucrare înainte de orice demers.

Al Drs. Camil Petrescu

Bucureşti 16 Noembrie 1936

Adr.
Camil Petrescu
Str. Câmpineanu 58
Bucureşti

mai jos. Eu am mai tradus şi alte romane, printre care *Calea Victoriei* de d[omnul] Cezar Petrescu şi *Ion* ca şi *Pădurea spînzuraţilor* de d[omnul] Rebreanu.

În aşteptarea răspunsului d[umnea]-v[oastră] ţin să vă mulţumesc.

M. KOJECKÁ

Praga, 4 noiembrie 1936
Adresa: M. Kojecká
Chez M. Karásek
Praga XI, Podebradova 20
Cehoslovacia »

Răspunsul lui Camil Petrescu soseşte prompt, cîteva zile mai tîrziu, urmat de confirmarea Mariei Kojecká.

II

«Doamnă,

Mulţumindu-vă pentru atenţiunea D[umnea]v[oa]s[tră], v-am expediat astăzi exemplarul cerut din Patul lui Procust. *Dacă se poate, aş dori să cunosc opinia D[umnea]v[oa]s[tră] amănunţită despre lucrare înainte de orice demers.*

Al D[umnea]v[oa]s[tră]

Camil PETRESCU

Bucureşti, 16 Noembrie 1936
Adr[esa:] Camil Petrescu
Str. Câmpineanu 58

Bucureşti»

III

«Praga, 20. XI. 1936

Domnule Petrescu,

Mulţumindu-vă pentru trimiterea romanului *Patul lui Procust*, vă promit că înainte de orice demers în această privinţă, vă voiu înştiinţa la timp — rugîndu-vă să-mi cedaţi dreptul de traducere.

Cu toată stima

M. K.»

De asemenea, publicăm mai jos o scrisoare de recomandare a Szuzanei Dovalová, de la Bratislava, adresată unei cunoscute edituri, în care se face oferta de traducere în limba slovacă a romanului Donna Alba *de Gib. I. Mihăescu. Epistola respectivă, ca şi tot ce este legat de altfel de persoana traducătoarei slovace, prezintă un netăgăduit interes pentru exegeţii operei lui Gib. I. Mihăescu. Se pare că Szuzana Dovalová a exercitat de la distanţă o irezistibilă fascinaţie asupra scriitorului român şi că eroina romanului* Donna Alba *ar purta ceva din farmecul acestei necunoscute corespondente. Scriind la* Donna Alba, *pe aceleaşi pagini de manuscris, Gib. I. Mihăescu îşi compunea scrisorile vibrante către prinţesa sa îndepărtată* [2].

Într-o asemenea epistolă romancierul mărturisea: «Acasă la mine se ştie doar de d[omnişoa]ra Dovalová, excelenta traducătoare a Rusoaicei, *vorba d[omnu]lui Minulescu, dar nimeni nu bănuieşte acolo că această excelentă traducătoare e o excelentă forţă magnetică, făcînd să vibreze la distanţe nebănuite, cu minunalele ei scrisori, posturi receptive — ca să mă exprim radiofonic — ce se resemnaseră să mai primească vreodată emisiunea cu totul nouă şi neobişnuită care l-ar mai putea interesa»* [3].

Iată, în continuare, versiunea românească a scrisorii Szuzanei Dovalová al cărei original l-am reprodus în facsimil:

«Bratislava, 19 august 1935

Către „*Druzstevni práce*" [4] Praga

Am onoarea a vă recomanda romanul recent apărut al unuia dintre cei mai valoroşi scriitori ai României postbelice, Gib. I. Mihăescu: *Donna Alba*, pe care

[2] Vezi „*Manuscriptum*", anul IV, nr. 2(11), 1973, p. 111-119.

[3] Originalele, la Biblioteca Academiei R. S. R., Arhiva 955.

[4] Casă editorială foarte importantă şi activă.

l-aş traduce cu plăcere dacă aţi fi de acord să-l publicaţi.

Îmi permit să vă atrag atenţia că am tradus de acelaşi autor romanul *Rusoaica*, care a apărut luna aceasta la „*Editura Academiei*" din Bratislava, în colecţia „Asociaţiei prietenilor cărţilor clasice". În original, romanul a apărut pînă acum în patru ediţii, fiind onorat şi cu premiul literar al regelui Carol al II-lea[5]. Acum se lucrează la versiunea rusească şi la versiunea engleză pentru Statele Unite.

Romanul *Donna Alba* este opera cea mai recentă a maestrului Mihăescu şi se consideră îndeobşte ca un pandant la romanul *Rusoaica*. E un roman de societate, de un înalt nivel, ocupîndu-se de viaţa lăuntrică a elitei bucureştene.

Totodată, îmi permit să vă comunic cum că dreptul de traducător pentru Cehoslovacia îmi aparţine în exclusivitate mie. Dacă sînteţi dispuşi să editaţi acest roman, vă rog să-mi comunicaţi cît mai degrabă. La cerere, aş putea să vă trimit cuprinsul lui pe scurt, eventual şi criticile care i-au secondat apariţia, în presă. Cu privire la calităţile lui vă puteţi informa şi de la doamna dr. Huškovà-Flajšhansova, lector de limba română la Bratislava (Biblioteca Universitară). Dacă doriţi să vă adresaţi cu ceva autorului, adresa lui este: Gib. I. Mihăescu, Direcţia presei, strada Dionisie Lupu 68. Să scrieţi în franceză.

Romanul *Donna Alba* a apărut la editura „*Cultura Românească*" din Bucureşti, pe 416 pagini format de carte.

În cazul unei înţelegeri, aş putea să vă predau traducerea către sfîrşitul lunii mai 1936. În ce priveşte onorariul, m-aş bizui pe aprecierea efortului meu de către dumneavoastră, efort îndreptat în întregime spre apropierea reciprocă dintre statele Micii înţelegeri[6] şi pe tărîm literar.

În aşteptarea amabilului dumneavoastră răspuns, închei asigurîndu-vă de stima mea totală.

Zuzka DOVALOVÁ
Y. W. C. A.»

Vom continua în numerele viitoare ale publicaţiei de faţă să prezentăm şi alte documente româneşti aflate în arhivele din Cehoslovacia, documente care confirmă încă o dată strînsele relaţii culturale dintre cele două ţări, tradiţia şi bogăţia acestor manifestări, în vederea unei cunoaşteri reciproce.

C. BARBORICĂ

---

[5] Este vorba de premiul Editurii Fundaţiilor.

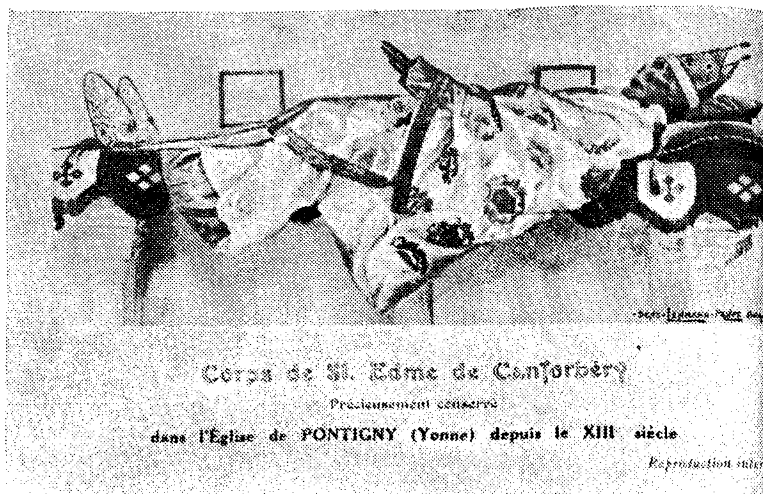
[6] Alianţă politică încheiată după primul război mondial între România, Cehoslovacia şi Iugoslavia. Pe această bază s-au intensificat şi relaţiile culturale, ştiinţifice şi artistice dintre cele trei state.

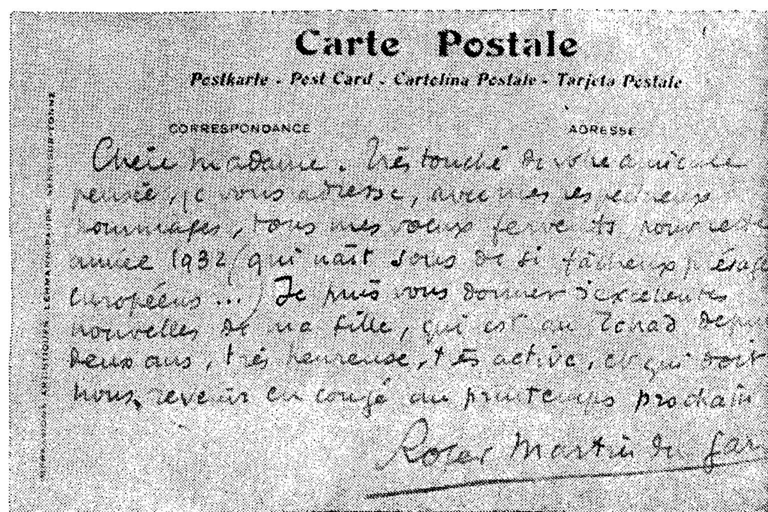
André GIDE și Roger MARTIN DU GARD în dialog cu Alice VOINESCU

ALICE VOINESCU ÎȘI ÎNCEPE JURNALUL *în 1929. Avea 44 de ani. Nu era nici la vîrsta primelor expansiuni care se închid pudic între scoarțele unui caiet, nici la aceea a întrebărilor fundamentale ale unei conștiințe care caută să-și găsească locul în complexitatea existenței. La data aceea își cîștigase un deosebit prestigiu. Teza de doctorat în filozofie asupra Școlii neokantiene de la Marburg susținută la Sorbona, fusese atît de elogios apreciată, încît i se oferise să țină prelegeri la prestigioasa universitate. Cursurile de Estetică și Istorie a teatrului la Conservatorul din București se bucurau de o audiență numeroasă și entuziastă chiar din afara cadrului universitar.*

Dar nici una din peripețiile devenirii unei personalități nu o determinaseră încă pe Alice Voinescu să țină un jurnal. *Întîlnirile de la Pontigny o vor face. Nu știu dacă acest focar din inima Franței mai atrage către el numele lustre ale culturii europene, dar încă dinaintea p imului război mondial vechea mănăstire din secolul il XII-lea, animată de spiritul viu și înțelegător al lui Paul Desjardins, reunea în cîte trei decade suc sive, în fiecare vară, tendințele culturale cele mai iverse și chiar antagoniste din întreaga Europă, n dorința descifrării noilor semne ale timpului pr ı confruntări sincere și elevate. Astfel, în plină d "ută a anului 1935, Paul Desjardins, preluînd te: ı lansată de Nicolae Titulescu, propunea, ca tem de discuție a unei decade,* Spiritualizarea frontierelor, *urmărind să ridice măcar virtual obstacolele care împiedicau înțelegerea dintre oameni și popoare.*

Sosită la Pontigny în vara anului 1928, Alice Voinescu va fi pînă în 1939 o fidelă și prețuită invitată a animatelor întruniri estivale. Aici va cunoaște, printre mulți alții, pe F. Mauriac (Pre-

Carte Postale

Postkarte - Post Card - Cartolina Postale - Tarjeta Postale

CORRESPONDANCE — ADRESSE

Chère Madame. Très touché de votre aimable pensée, je vous adresse, avec mes meilleurs hommages, tous mes voeux fervents pour cette année 1932 (qui naît sous de si fâcheux présages européens...) Je puis vous donner d'excellentes nouvelles de ma fille, qui est au Tchad depuis deux ans, très heureuse, très active, et qui doit nous revenir en congé au printemps prochain.

Roger Martin du Gard

miul Nobel 1952), André Gide (Nobel 1939), A. Malraux, Roger Martin du Gard (Nobel 1937), Charles du Bos, H. Focillon, Paul Langevin, Jean Schlumberger, legînd cu unii dintre ei şi prietenii trainice.

Numeroase scrisori, păstrate cu grijă de Alice Voinescu, ne permit să apreciem calitatea acestor prietenii, pe care nu le-a întreţinut frecvenţa întîlnirilor sau coincidenţa preocupărilor şi a intereselor, ci doar fericita evidenţă — o! cît de inefabilă — a regăsirii acelei zone de pace şi bună înţelegere între oameni.

Roger Martin du Gard scrie Alicei Voinescu la 14 ianuarie 1933: « C'est un des bienfaits de Pontigny de créer en dix jours, ces liens secrets de sympathie durable. » (Este una din binefacerile Pontigny-ului de a crea în zece zile aceste legături trainice de simpatie durabilă.) Simpatie pe care Alice Voinescu o întreţinea cu acea discretă sensibilitate care îl făcea pe acelaşi R. Martin du Gard să-i atribuie, în scrisoarea din 4 decembrie 1929: « vos dons de seconde vue et vos yeux qui pénêtrent l'invisible » (darul dumneavoastră de clarviziune şi ochii ce pătrund nevăzutul), iar pe André Gide să-i mărturisească, în scrisoarea din 10 ianuarie 1939: « vous n'êtes pas de ceux qu'on puisse jamais oublier » (nu sînteţi dintre acei ce pot fi uitaţi vreodată).

În această atmosferă de adîncă şi delicată « omenie » era cît se poate de firesc să primească sugestiile amicale ale iluştrilor ei prieteni. Iată de ce pe prima pagină a jurnalului, în ziua de 28 septembrie 1929, consemnează « mirarea mustrătoare » a lui Roger Martin du Gard, aflînd, în cursul unei conversaţii din acea vară, că nu ţine un jurnal, — şi hotărîrea de a însemna pe viitor « tot ce trăieşte intim, tot reziduul spiritual ce-i lasă viaţa ». Pentru mulţi dintre intelectualii francezi ai acelei vremi, obişnuiţi ai confesionalului, jurnalul însemna nu numai un exerciţiu cotidian necesar de expulzarea toxinelor psihice, dar şi prilej de obiectivare a unei experienţe personale şi chiar laborator al primelor procese de cristalizare a viitoarelor opere.

Astfel demarează filmul interior, care pînă cu cîteva zile înainte de a muri (4 iunie 1961) va înregistra fidel oscilaţiile cele mai fine pe curba largă şi bogată a unei existenţe tumultoase. Două sînt coordonatele majore pe care se construieşte viaţa Alicei Voinescu (ea care spunea că « de tot ce ţi se întîmplă eşti responsabil »): iubirea de oameni şi de adevăr. Ca să împace acomodările inerente dictate de prima cu exigenţele absolute ale celei de a doua, întreaga ei viaţă Alice Voinescu a năzuit spre o fidelă înţelegere umanistă a existenţei.

Maria Ana MURNU

« GÎNDUL MEU A ZBURAT FOARTE DES SPRE ROMÂNIA... »

— Corespondenţă de la André Gide şi Roger Martin du Gard —

I

Cuverville Criquetot L'esneval
Seine Inférieure

27 septembre 1932

Chère Madame et Amie,

Dans la petite carte que des amis eurent la gentillesse de m'envoyer de Pontigny, au-dessous du texte cordial de Charles du Bos ce n'est pas sans émotion que j'ai revu votre nom. J'ai d'autant plus regretté de ne pas avoir assisté à cette décade; le souvenir que j'avais gardé de nos conversations, l'assurance d'une sympahtie profonde dont témoignait encore si gentiment votre dernière lettre, me faisaient souhaiter vivement de vous revoir; et aussi le petit remords affectueux d'avoir laissé sans réponse votre dernière lettre.

I

Cuverville Criquetot L'esneval
Seine Inférieure (Sena Inferioară)

27 septembrie 1932

Dragă Doamnă şi Prietenă,

În ilustrata pe care prietenii au avut amabilitatea de a mi-o trimite de la Pontigny, nu fără emoţie, sub textul cordial al lui Charles du Bos am revăzut numele dumneavoastră. Am regretat cu atît mai mult de a nu fi asistat la această decadă; amintirea pe care am păstrat-o, despre conversaţiile noastre, asigurarea unei simpatii profunde, dovedită de ultima dumneavoastră scrisoare atît de amabilă, mă făceau să doresc foarte mult să vă revăd. Şi, de aici, mica remuşcare afectuoasă de a fi lăsat fără răspuns

Stimată doamnă. Foarte emoţionat de gestul dumneavoastră prietenesc, vă adresez, împreună cu omagiile mele respectuoase, toate urările mele fierbinţi pentru acest an 1932 (care se naşte sub atît de sumbre auspicii europene...). Vă pot da excelente noutăţi despre fiica mea care se află la Cead de doi ani, foarte fericită, foarte activă, şi care ne va vizita în vacanţă, primăvara viitoare.

Roger Martin du Gard

Puissiez-vous n'avoir vu dans mon silence ni négligence, ni indifférence, ni oubli.

Je ne vous écris aujourd'hui que pour vous assurer de mes sentiments bien fidèles et de ma toujours très vigileante sympathie.

André GIDE

II

Belleme (Orne)

14 janvier 1933

Je suis très sensible, chère Madame, à votre amicale atention. C'est un des bienfaits de Pontigny de créer, en dix jours, ces liens secrets de sympathie durable.

J'ai de bonnes nouvelles à vous donner de ma fille, qui a trouvé dans son mariage un bonheur véritablement total. *Elle attend un bébé en mars prochain, elle est à Paris et toute recueillie dans cette fabrication émouvante.*

Pour moi, j'ai dispersé un peu mon travail et je dois avouer que j'ai eu, tous ces temps ci, d'assez rudes demelés entre moi et moi... Mais c'est la vie !

J'ai écrit un petit livre sur la province française, que je vous enverrai bientôt je pense.

Tous mes voeux les meilleurs pour vous les votres. Et tous mes hommages sympathiques et respectueux.

Roger MARTIN DU GARD

III

Cassis

10 janvier [19]34

Chère Madame, C'est de ce petit port méditerranéen que je vous adresse tous mes meilleurs voeux pour cette année 1934, qui se présente si tragiquement aux pauvres européen que nous sommes. Le monde, hélas, ressemble de plus en plus à une horde d'aveugles menée par des fous... Par bonheur, l'équilibre *et la* santé *des individus ne sont pas tout à fait incompatibles avec le déséquilibre général ! Je vous souhaite l'un et l'autre, de tout coeur !*

Je suis entièrement absorbé par l'achèvement de mes Thibault, en deux volumes, où je voudrais ressusciter la dramatique athmosphère de l'Europe en juillet 1914.

ultima dumneavoastră scrisoare. Ați putea oare să nu fi văzut în tăcerea mea nici neglijență, nici indiferență, nici uitare?

Azi nu vă scriu decît pentru a vă asigura de sentimentele mele fidele și de simpatia mea dintotdeauna.

André GIDE

II

Belleme (Orne)

14 ianuarie 1933

Am fost foarte mișcat, dragă Doamnă, de atenția d-voastră prietenească. Este una dintre binefacerile Pontigny-ului, de a crea, în zece zile, aceste legături secrete de simpatie durabilă.

Am să vă dau vești de la fata mea, care și-a găsit în căsătorie fericirea cu adevărat *totală*. Ea așteaptă un copil în martie viitor, este la Paris și cu totul reculeasă de acest eveniment emoționant.

Cît despre mine, m-am împrăștiat puțin în munca mea, și trebuie să mărturisesc că am avut, în toată această perioadă, destule discuții aspre între mine și mine... Dar asta-i viața!

Am scris o carte despre provincia franceză, pe care o să v-o trimit, cred, în curînd.

Cele mai bune urări pentru dumneavoastră și ai dumneavoastră. Toate omagiile mele de simpatie și respect.

Roger MARTIN DU GARD

III

Cassis

10 ianuarie 1934

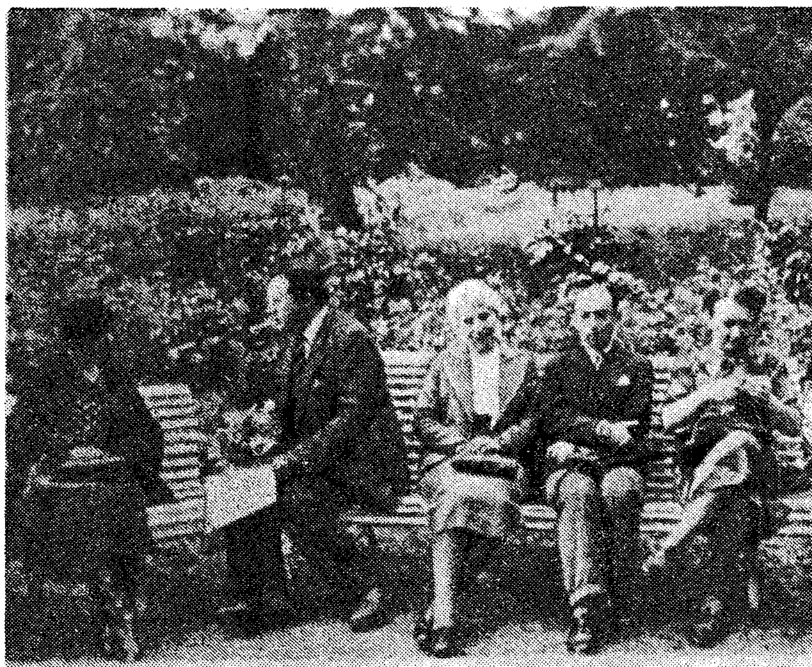
Dragă Doamnă, Din acest mic port mediteranean vă adresez urările mele cele mai bune pentru acest an, 1934, care se arată atît de tragic pentru niște sărmani europeni ce sîntem. Lumea, vai, seamănă din ce în ce mai mult cu o hoardă de orbi mînată de nebuni... Din fericire, *echilibrul* și *sănătatea* indivizilor nu sînt cu totul incompatibile cu dezechilibrul general! Vă doresc din toată inima echilibru și sănătate.

Sînt cu totul absorbit de terminarea romanului meu *Familia Thibault*, în două volume, unde aș vrea să înviez atmosfera dramatică a Europei din iulie 1914. Întreprindere nebunească, pe care nădăj-

André Gide.

La Pontigny: Alice Voinescu și André Gide.

Folle entreprise, que je désespère de réussir... Priez pour moi !

Avec tous mes hommages respectueux et fidèles

Roger MARTIN DU GARD

IV

9 mars [19]38

Chère Madame, je relis votre aimable carte en rangeant des lettres, et je crois bien ne pas vous avoir remercié de vos voeux ! J'ai des excuses cette année ; car après avoir passé à Stockholm le mois de décembre, j'ai fait un tour d'Europe : Berlin, Prague, Vienne ! J'en reviens, assombri par de tristes présages... Ma pensée a été bien souvent vers la Roumanie, ces derniers mois. Il y a bien des choses en Europe que je ne parviens pas à comprendre !...

J'espère toujours vous revoir un de ces étés à Pontigny, où Monsieur Desjardins vieillit, mais où les réunions restent plus vivantes que jamais.

Je n'ose, en mars, parler de voeux... Mais je vous prie, chère Madame, d'agréer l'hommage de ma respectueuse et fidèle sympathie.

Roger MARTIN DU GARD

duiesc s-o termin cu bine... Rugați-vă pentru mine!

Cu toate omagiile mele respectuoase și fidele,

Roger MARTIN DU GARD

IV

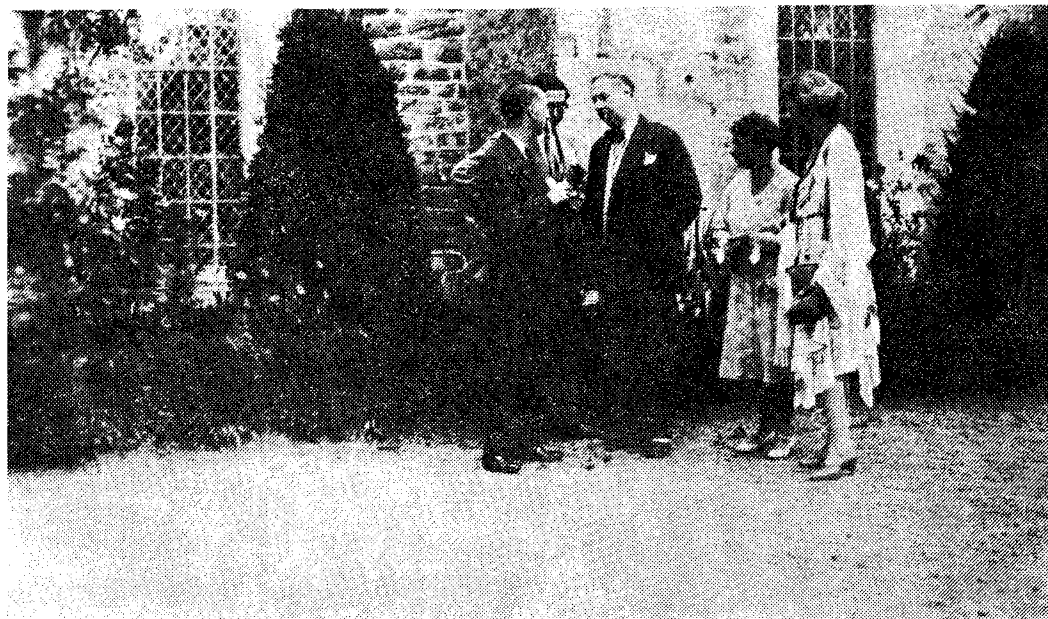
9 martie 1938

Dragă Doamnă, ordonînd scrisorile, recitesc amabila dumneavoastră ilustrată și sînt aproape sigur că nu v-am mulțumit pentru urările dumneavoastră! Am scuze în acest an; căci după ce am petrecut la Stockholm luna decembrie, am făcut un tur prin Europa: Berlin, Praga, Viena! Revin, posomorît de presimțiri triste... Gîndul meu a zburat foarte des spre România, în aceste ultime luni. Sînt foarte multe lucruri în Europa pe care nu ajung să le înțeleg!...

Mereu sper să vă revăd într-una din aceste veri la Pontigny, unde Domnul Desjardins îmbătrînește, dar unde întrunirile sînt mai pline de viață ca niciodată.

Nu îndrăznesc, în martie, să vă vorbesc de urări... Dar vă rog, dragă Doamnă, să primiți omagiul simpatiei mele respectuoase și fidele.

Roger MARTIN DU GARD

Alice Voinescu cu
Roger Martin du Gard
și André Gide.

V

Cuverville
Criquetot L'Esneval

9 sept[embre] [19]38

Chère Madame amie,

Me voilà fort ému par votre exquise lettre. Vous savoir si près et ne savoir comment faire pour vous rejoindre... Je quitte Cuverville le 12 pour rejoindre Jean Schlumberger à Braffy, par la Boissère-Calvados. Je lui ai promis depuis longtemps ma visite ; j'ai déjà dû différer plusieurs fois et à présent je ne puis remettre. Je dois rester chez lui douze jours, fort occupé par un travail urgent que je dois revoir avec lui. Mais ceci : ne connaissez-vous pas Schlumberger ? Lisieux *(où l'on doit vous cueillir en auto) n'est pas si loin de Paris que vous ne puissiez venir déjeuner, avant le 17, jour de votre départ pour Pontigny...*

Je sens combien est peu galante cette proposition que vous déplace, quand je devrais me déplacer pour vous. Peut-être me sera-t-il possible de la faire ; mais cela je ne puis le promettre : mon temps est terriblement mesuré. Si je vois un moyen... je vous récrirais aussitôt.

Ne doutez pas de mes sentiments très fidèles

André GIDE

V

Cuverville
Criquetot L'Esneval

9 septembrie 1938

Dragă Doamnă prietenă,

Iată-mă foarte emoționat de distinsa dumneavoastră scrisoare. A vă ști atît de aproape și a nu ști cum să ajung să vă întîlnesc... Părăsesc Cuverville pe 12 septembrie pentru a mă întîlni cu Jean Schlumberger la Braffy, prin Boissère-Calvados. I-am promis demult vizita aceasta ; a trebuit deja s-o amîn de mai multe ori și acum nu pot s-o mai fac. Trebuie să rămîn la el 12 zile, fiind foarte ocupat cu o lucrare urgentă pe care trebuie s-o revăd cu el. Dar: nu-l cunoașteți pe Schlumberger? *Lisieux* (unde trebuie să vă luăm cu mașina) nu este așa de departe de Paris ca să nu puteți veni la prînz, înainte de 17 septembrie, ziua plecării dumneavoastră la Pontigny.

Îmi dau seama cît de puțin curtenitoare este această propunere de a vă deplasa, cînd ar trebui ca eu să mă deplasez pentru dumneavoastră. Poate că ar fi posibil s-o fac ; dar nu pot să vă promit nimic : timpul meu este extrem de măsurat. Dacă întrevăd o cale... vă voi scrie din nou, îndată.

Nu vă îndoiți de sentimentele mele foarte fidele,

André GIDE

VI

Clinique du Belvedere
12, Boulevard du Tzarewich, Nice

2 juin 1949
prière de transmettre

Chère distante et si présente amie,

Votre letre m'a ému plus que je ne puis vous l'écrire (datée du 14 juin, *mais c'est „mai" qu'il faut lire). Mon état de santé m'a forcé d'interrompre toute correspondance — mais pourtant je voeux que vous me sentiez avec vous de tout coeur et de toute pensée.*

Après un mois de soins très diligents en clinique, j'espère avoir évité (mais tout juste) l'abces au foie et l'intervention chirurgicale. Depuis hier à la Colombe d'Or, Saint Paul de Vence, Alpes Maritimes, je crois que je m'achemine vers une lente convalescence. Mais je n'ai la force de vous écrire que quelques mots.

Tous nos amis communs de France (ceux qui vivent encore) vont bien et ne vous oublient. Croyez bien que vous n'en avez de plus douloureusement attentifs que votre bien fidèle!

André GIDE

VI

Din
Clinica Belvedere
12, Bulevard de Tzarewich, Nice

2 iunie 1949
cu rugămintea de a transmite

Dragă depărtată și atît de apropiată prietenă,

Scrisoarea dumneavoastră m-a emoționat mai mult decît pot să vă spun. (datată în 14 *iunie*, dar trebuie citit « mai »). Starea sănătății mele m-a forțat să întrerup orice corespondență — și totuși vreau să mă simțiți lîngă dumneavoastră cu toată inima și cu tot gîndul.

După o lună de îngrijiri foarte prompte în clinică, sper să fi evitat (tocmai la timp), abcesul la ficat (criza de ficat) și intervenția chirurgicală. De ieri, la Colombe d'Or, Saint Paul de Vence, Alpes Maritimes, cred că mă îndrept spre o lentă convalescență. Dar nu am forța să vă scriu decît cîteva cuvinte.

Toți prietenii noștri comuni din Franța (acei care trăiesc încă) sînt bine și nu vă uită. Fiți convinsă că nu aveți mai bune urări ca de la credinciosul dumneavoastră

André GIDE

Alice Voinescu în dialog cu Roger Martin du Gard.

CRONICA EDIȚIILOR

UN PERSONAJ BALZACIAN: Al. DAVILA *

VALOAREA LUI AL. DAVILA, AUTOR devenit celebru prin drama istorică Vlaicu Vodă, *a fost supralicitată, în ultimele decenii, pentru a trece apoi într-o relativă uitare. Scriitorul și-a dobîndit un loc de prestigiu în dramaturgia națională, dar el nu mai interesează azi pe nimeni. Unica lui operă notabilă, foarte bine construită, trădînd pe cunoscătorul abil al tehnicii teatrale, păstrează totuși un aer vetust-didactic, poate și din pricina versificației clasicizante. Omul de teatru pasionat și căutător de noi formule (așa cum s-a relevat în perioada directoratului la Național, apoi în fruntea „Companiei Davila") era, totuși, prizonierul unor gusturi literare (în propria creație) contradictorii, în bună măsură tributare atmosferei sămănătoriste a epocii. Fragmentele postume, ca și paginile intitualate cu iz tradiționalist* Din torsul zilelor, *accentuează această impresie. Nu lipsesc accente totuși (remarcate în 1928 de Camil Petrescu) ale unui stil «ce unește truculența cu preciziunea», alături de o constantă mefiență pentru ceea ce ar fi «nesănătos» în artă. Adolescent, Davila condamna experimentalismul naturalist, atunci în vogă, drept «infect» și, pomenind într-o scrisoare despre romanul lui Zola* „L'Assomoir", *il socotea «une immondice d'un bout à l'autre». «Puisque le sujet a un grand fond de morale, pourquoi l'auteur ne le fait-il pas ressortir? Il a l'air au contraire, de vouloir le cacher.» Acest «fond», de care toată literatura începutului de secol era obsedată, devine pentru scriitorul și omul de teatru Al. Davila sensul unei «îndrumări noi», etico-patriotice* [1], *văzută nu o dată în lumina nevoilor «propagandei culturale* [2]*», în contextul căreia autorul însuși punea și geneza* [3] *și destinul ulterior al operei lui de răsunet. Militantismul său, oarecum înrudit cu al lui N. Iorga, pentru o literatură «bună» (în sensul mereu preponderent* etic*) consideră sub acest semn însăși calitatea națională a unor opere, combătînd în termeni ironici o aserțiune a lui Gh. Panu: «Ziceți: „Știu bine că literatura nu are nevoie să fie națională pentru a fi bună". Dar oare obligatoriu este ca ea să fie bună pentru că-și alipește epitetul de națională? Avem o literatură dramatică națională, și care ar fi bună și fără acestea; ea este iscălită: Alecsandri, Hasdeu, Caragiale. Avem o literatură dramatică mai puțin bună, deși tot atît de națională; este iscălită: Bengescu-Dabija, Ronetti Roman, Polizu-Micșunești, H. Lecca, Davila etc. Dar mai avem una, care nici nu e bună, nici națională, aceea izvorîtă din pizmă, din ură pentru tot ce e înălțat, acea făcută din clevetire și ponegrire; autorii ei neputîndu-se ridica, încearcă să înjosească toate pentru a se afla pe aceeași treaptă. Vă las grija să ziceți pe nume autorilor acelei literaturi. Veți îndeplini astfel și Dvs. înfocata și naționala dorință a lui Cațavencu* [4]*.» Meliorismul literar, să-i zicem așa, urmărit de autorul lui* Vlaicu Vodă, *viza consolidarea gustului, atingerea acelei*

* Marin Manu Bădescu, *Alexandru Davila: Corespondență inedită*, Editura „Dacia", 1973, col. *Testimonia*, p. 305.

[1] Scrisoare către Al. Lapedatu, p. 159.

[2] *Ibid.*

[3] Cf. *Viața lui Al. Davila povestită de el însuși*, la p. 288 a ediției Manu Bădescu.

[4] Scrisoare către Gh. Panu, p. 186.

elegantia *antice (confundată în fapt cu un ideal clasicizant!), progresul intelectual și artistic aducînd implicit « căutarea perfecției, iubirea sublimului, dar nicidecum sprijinirea și admirarea mediocrităților* [5] *». Idei ce intră în concepția sa despre creație în genere, dar și despre funcția Teatrului Național (ca focar de cultură și arbitru al gustului public!), alcătuirea repertoriului, rostul directoratului real (combătînd pe aceia « care nu admit un director decît supus influenței lor și o instituție de stat decît dată pradă oligarhiei...)* [6], *pînă la judecata critică particulară. Astfel, în scrisoarea deschisă adresată prietenului său Delavrancea, el nu ezită să-l acuze că distruge, prin ultimele sale producții dramatice, « armoniosul edificiu » al unei opere, văzută consecvent sub specie clasică* [7]. *Visul său era acea « capodoperă necunoscută » și nu e improbabil să fi crezut că singur* Vlaicu Vodă *ar întruni atari condiții, de unde migăloasele retușuri aduse an de an textului și credința că opera aceasta e « singura* lui *avere »* [8], *mărturisire și a unei hipertrofii și a unei conștiințe tragice, în spirit balzacian. Căci, în mod paradoxal, Davila ni se relevă din biografia proprie (și din radiografia acesteia, așa cum transpare în corespondență) drept un personaj al* Comediei umane. *Impresia aceasta ne-o lăsase și lectura* Jurnalului intim *din detențiunea de la Pitești* [9]*; ea e întărită acum din recentul epistolar dat publicității prin grija lui Marin Manu Bădescu. Deși lipsesc aci ecourile celor mai dramatice momente ale biografiei (atentatul din 1915, scandalul privind « paternitatea » lui* Vlaicu Vodă*), scrisorile desenează în schimb autoportretul elevului de la Liceul St. Louis, trădînd un temperament sentimental-ironic, comunicativ, duios-admirativ față de personalitatea tatălui, dotat cu un fin simț al observației și reproducerii măruntelor evenimente cotidiene: atmosfera nu tocmai simpatică din școală, plimbări duminicale, vizite la rude și prieteni, o partidă de « skating », una de călărie la Vincennes, comentarii politice, observații despre execuția prin ghilotinare a lui Billoir etc., etc., toate menite să întărească în interlocutorul său imaginea de « grand garçon ». Scrisorile către doctorul Carol Davila formează cel mai consistent capitol al « epistolarului », mic roman al formării intelectuale a unui tînăr aristocrat român de la finele veacului. Deși destinat carierei diplomatice, Davila o va părăsi pentru boema literară, biografia lui intrînd abia de aici înainte în zonele de criză și de dramatice dezordini, despre care scrisorile ne dau doar palide eboșe, limitate la suprafața unei existențe în permanentă alertă financiară, pînă la suita scrisorilor către sora lui, Elena Perticari, consemnînd laconic disperarea infirmității, senectuții și mizeriei. Relațiile cu cei doi fii, detaliile triviale, conștiința unei decăderi meschine trag cortina peste drama unui père Goriot abandonat singurătății și meditației. « Je suis tombé bien bas — scrie el la 5 mai 1929, cîteva luni înaintea morții. — Je suis un vaincu de la Vie. Autrefois j'avais à ma disposition trois éléments de succès: la jeunesse, pe prestige (plus ou moins) et le nerf de la guerre (peu, mai cela me suffisait). Maintenant, je n'ai plus rien; ni la jeunesse, ni le prestige, ni argent. Quelle dégringolade! Je me console avec mes fidèles amies: la solitude et la méditation. Elles m'aprennent beaucoup de choses ». Bravadă desigur, căci înțelepciunea nu-l oprea să se vaiete de ingratitudinea fiilor, de sîcîielile chiriei pretinse de proprietar, de mutările continue dintr-un imobil într-altul, în combinații bănești penibile, proiecte fantaste de îmbogățire, conjugări de soluții extreme (« intrighează și tu pe la cei „sus-puși" să-mi acorde premiul național de teatru ») etc. Sublimul Alexandru devine bătrînul grotesc ce-și semna scrisorile dictate « Papaloiul », întărind denominația trist-ironică cu amprenta digitală. În iunie 1929, miracolul se produce: i se acordă premiul național în valoare de o sută de mii lei, pe care însă nu-i poate ridica « fiind paralizat și neavînd la îndemînă pe nimeni care să poată încasa zisul important ordin de plată », cere ministrului Al. Lapedatu « a ordona să se delege un funcționar al Ministerului care să-mi ia cuvenita descărcare"* [10]. *La 19 octombrie, același an, se stinge.*

*

Recenta ediție a scrisorilor lui Al. Davila, îngrijită de Marin Manu Bădescu, ridică cîteva probleme care se cer lămurite. În primul rînd, ni se pare cel puțin straniu ca volumul să apară sub patronatul de autor al îngrijitorului, cînd normal este să vorbim despre Davila ca autorul epistolelor și de Marin Manu Bădescu doar ca

---

[5] *Ibid.*
[6] Scrisoare către Take Ionescu, p. 157.
[7] Scrisoare către Delavrancea, p. 119.
[8] Scrisoare către Al. Lapedatu, p. 159.
[9] Publicat de Dumitru D. Panaitescu în „*Manuscriptum*", 1972, numerele 1, 2, 3.
[10] Cf. *Studiul introductiv*, p. 29.

editorul lor, volumul scos de „Dacia" *nefiind un* studiu *al lui M. M. B. despre sus-zisa corespondență, ci o* ediție *de texte. Parte din această corespondență era apoi cunoscută din editarea sa anterioară: ea fusese reprodusă parțial de Elena Perticari-Davila în cartea ei* Din viața și corespondența lui Carol Davila, *Editura Fundației..., 1935; în 1943, sora dramaturgului depusese un lot de scrisori și manuscrise ale acestuia la Biblioteca Academiei; în 1963, Dumitru D. Panaitescu sistematizează cel dintîi corespondența familială a lui Al. Davila, publicînd-o în* „Limbă și literatură", *nr. 7/1963, pp. 411—451, sub titlul* Alexandru Davila inedit. *Scrisorile sînt reproduse în traducerea Elenei Perticari, fără comunicarea originalului francez. Alte scrisori mai fuseseră și ele reproduse incidental în diverse volume biografice sau memorialistice. Ediția lui Marin Manu Bădescu nu cuprinde, așadar, în totalitatea ei texte inedite, care să-i justifice titlul (remarcăm de altfel că în aceeași colecție,* Testimonia, *au mai apărut* Corespondența lui Al. Papiu-Ilarian *și* Scrisorile *lui Avram Iancu, unde procedarea fiind identică cu ediția Davila, termenul « inedit » fusese în mod legitim evitat). Față de această situație, precizarea din* Nota asupra ediției *apare inexactă: « Această corespondență n-a fost publicată pînă acum; doar cîteva scrisori particulare redactate în original în limba franceză au fost publicate în «*„Limbă și literatură", *nr. 7/1963, de Dumitru D. Panaitescu, în traducerea Elenei Perticari. În ediția de față publicăm și textul original francez al acestor scrisori însoțit de traducerea făcută de noi » (p. 31). În realitate, nu este vorba doar de « cîteva scrisori », ci de un număr însemnat care a cunoscut o circulație* editǎ; *de asemenea, textul original, francez, nu ne este comunicat nici în ediția de față decît sporadic, fără vreo explicație justificativă. Majoritatea celor cunoscute nouă poartă totuși mențiunea « Transcrisă din* „Limbă și literatură", *nr. 7/1963 ». Fie deci că originalul francez nu s-a mai găsit în Biblioteca Academiei, lucru ce s-ar fi cuvenit să ne fie semnalat, fie că Elena Perticari n-a depus* toate *scrisorile originale, ci doar traducerea lor (ceea ce ar explica și faptul că Dumitru D. Panaitescu omite la rîndul său reproducerea originalelor), în toate cazurile nota asupra ediției era obligată să ne dea lămuririle de rigoare. Organizate după destinatari, în ordine alfabetică, scrisorile din ediția M. Manu Bădescu (din păcate, nenumerotate) sînt uneori reproduse și după lucrări de altă natură (monografii, biografii, memorii) fără vreo mențiune asupra soartei originalului. Astfel, scrisoarea către I. Manolescu, din decembrie 1923, e reprodusă după I. Massoff:* Viața lui Tony Bulandra, *ed.* „Socec", *1931; cea către V. Maximilian, după cartea de* Evocări *a aceluia, publicată în 1968; una din scrisorile către C. Nottara, după lucrarea lui Mihai Vasiliu,* Al. Davila *(1965) etc. Se creează astfel situații în care nu avem nici certitudinea integrității textului, citat uneori fragmentar în corpul lucrărilor amintite, nici pe aceea a unei corecte lecțiuni sau a datării exacte. Un exemplu: la p. 181 se reproduce după originalul aflat la Biblioteca Academiei o adresă oficială semnată de Al. Davila către C. Nottara, din care rezultă, fără dubiu, că în 1905 acesta era societar al Teatrului Național. În continuare, editorul reproduce, de data aceasta după monografia lui Mihai Vasiliu, o altă scrisoare, către același Nottara, datată parentetic 1907* (sic!) *prin care actorului i se aduce la cunoștință că a fost ales... societar al Teatrului Național cu unanimitate de voturi! Alt exemplu de incertitudine riscată: la p. 243, se reproduce o telegramă de felicitări adresată lui Davila și semnată Elvire. Editorul se grăbește a presupune, între paranteze, că ar fi vorba despre actrița Elvira Godeanu, adăugind și la semnătură îndoielnica identificare, deși faptul că telegrama e expediată din Paris și redactată în franceză putea să-l conducă spre o altă posibilă « Elviră », mai plauzibilă: Elvira Popescu. O altă problemă: între epistolele editate se cuprind și o serie de cunoscute « scrisori-deschise », cum ar fi cele adresate lui Emil D. Fagure, Delavrancea, V. G. Morțun sau Gh. Panu și publicate de autorul lor în paginile* „Rampei", „Adevărului" *sau* „Săptămînei". *Or, în toate aceste cazuri nu e vorba de corespondență în sensul autentic al termenului, ci de o specie publicistică, înrudită cu polemica sau cu pamfletul. Oricît de frumoase și lămuritoare (sub aspectul biografiei și al portretului moral, psihologic) aceste texte nu-și aveau locul într-un corp de corespondență particulară sau, dată fiind importanța lor, trebuiau separate într-o* addenda, *cu explicațiile necesare. Comparînd apoi unele din scrisorile comunicate și de Dumitru D. Panaitescu cu versiunea Manu Bădescu, constatăm, pe alocuri, mici contradicții bizare: scrisoarea din 1 noiembrie 1876 poartă la Manu Bădescu mențiunea « fără partea finală » (p. 64), în schimb textul continuă la D. D. Panaitescu, fără să aflăm unde este eroarea. În alt caz, epistola cu datarea convențională « Paris 1878 » nu are începutul; în notă se arată că Elena*

Perticari ar fi însemnat pe prima pagină: « Pagina întîi a acestei interesante scrisori lipsește » (p. 81). La D. D. Panaitescu remarca donatoarei ar fi însă: « Constat cu părere de rău că prima parte din această interesantă scrisoare, pe care am avut-o în mînă, a dispărut » (p. 433, „Limbă și literatură“, *nr. 7/1963). Laconică în varianta Bădescu, ceremonioasă și dezvoltată în versiunea Panaitescu — care este totuși forma exactă a notei și cine a copiat-o grăbit? La paginile 259, 260, 262 ediția Manu Bădescu reproduce unele scrisori după* Din viața și corespondența lui Carol Davila, *uitînd însă a menționa pe autoarea lucrării și datînd greșit anul de apariție: 1935, nu 1945 cum apare consecvent. În fine, editorul ne afirmă că traducerea epistolelor franceze îi aparține, chiar în cazul celor tălmăcite anterior de Elena Perticari. Cîteva sondaje ne vor lămuri:*

> « *Et ils renvoyèrent leurs* cartes... » (p. 79)

devine:

> « *Și ei înapoiară* cărțile lor la intrare » *(p. 82, traducerea Bădescu).*
>
> « *Și înapoiară* cartea lor de intrare » *(p. 433, traducerea Elena Perticari).*

În realitate: biletele de intrare, biletele de spectacol.

Sau:

> « *Pour ce qui est du lycée, cher père, on tripote comme dans un bouge* » *(p. 89).*
>
> « *Cît privește liceul, dragă tată, se fură ca „la drumul mare“* » *(p. 91, traducerea Bădescu).*
>
> « *Dacă e vorba de liceu, dragă tată, să știi că se fură ca „în codru“* » *(p. 437, traducerea Elena Perticari).*

Or, cum rezultă din context, « tripoter » are evidentul sens al mișmaș, de speculă cu banii altora, nu de furt, *iar « bouge » (= chichineață, speluncă, loc rău famat) nu poate fi nici « codru », nici « drumul mare ».*

Și:

> « *Un élève, bon garçon du reste, est renvoyé du lycée parce qu'il este arriviste de son étude* » *(p. 89).*
>
> « *Un elev, bun băiat de altfel, a fost dat afară din liceu pentru că e arivistul „de son étude“* » *(p. 91, traducerea Bădescu).*
>
> « *Un elev, de altminteri băiat bun, este dat afară că e arivistul „de son étude“* » *(p. 437, traducerea Elena Perticari).*

Este evident că noul traducător nu s-a ostenit prea mult, copiind și locul unde Elena Perticari transcrie, ceea ce ei i se păruse o expresie, cu vorbele originalului. În realitate, elevul incriminat era socotit un arivist în sala de meditație a internatului...

Iată și o mostră de « traducere » independentă de « modelul » Elenei Perticari: la p. 289, citim într-un text francez:

> « *Bien que très fin, il ne devait pas mâcher ses paroles...* »

ceea ce devine o pagină mai încolo:

> « *Deși în mod fin, trebuie să nu economisească cuvintele...* »

S-o spunem în mod fin, *asta e cu totul altceva!*

Prefața care însoțește ediția (intitulată abuziv Studiu introductiv*) e pur descriptivă, cu însăilări didactice pe alocuri rudimentare (vădind, de pildă, o înțelegere depășită a unui concept ca* realismul, *cf. pp. 17, 19, contrazisă de chiar citatul luat în « sprijin », la p. 21). Comentariul e pueril: « De asemeni, A. Davila iubea caii », aflăm, fără tranziție, la p. 9; dintr-o împrejurare cu lăutari și dans în familie, se face deducția disproporționată: « Încă de la vîrsta copilăriei fragede, A. Davila era pus în contact cu frumusețile folclorului românesc » (p. 9). Aflăm că la școala primară micul Davila asculta lecturi din* Balade și lăcrămioare *de Alecsandri. Dar un asemenea volum nu există, și editorul nu face decît să preia scăparea lui Davila din paginile autobiografice publicate în* „Rampa“ *și reproduse în prezenta ediție la pp. 287—288. O corijare a erorii se impunea totuși, cu condiția să fim noi înșine informați...*

Mircea ZACIU

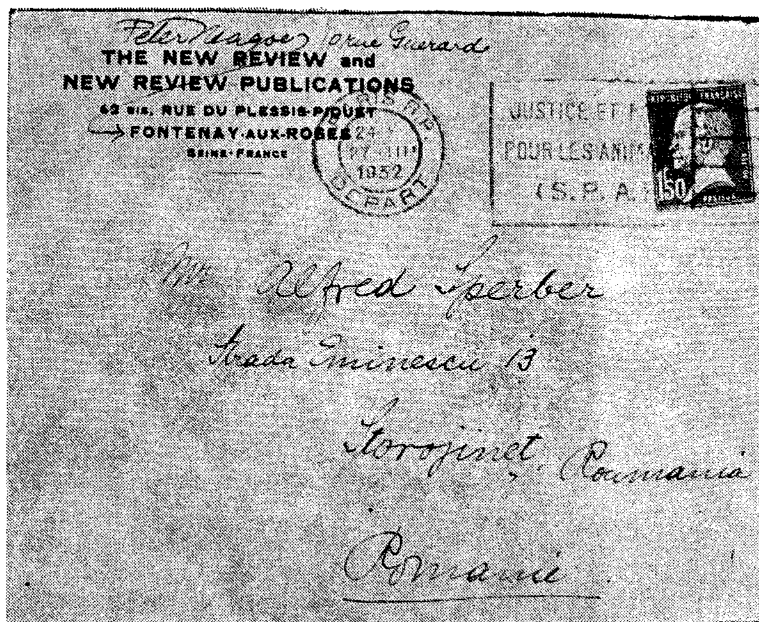

Scriitori de frontieră

Peter NEAGOE — Proiecte editoriale

OPERA POETICĂ, DAR MAI CU SEAMĂ VASTA activitate de traducător din limbile germană și engleză, îl situează pe Alfred Margul Sperber printre spiritele umaniste ale literaturii. Deși începuturile sale coincid cu marile metamorfoze ale poeticii, săvîrșite în primele decenii ale secolului 20, Sperber rămîne credincios accentelor grave și ritmului clasic al discursului liric. Autorul care, la apariția primului său volum de versuri Gleichnisse der Landschaft (Parabole ale peisajului), se refuza modernismului, declarînd că «preferă tot ce este învechit și tradițional», exprima, de fapt, apetențele propriului temperament artistic pentru limpezimile clasice. Înclinat mai ales către surprinderea esențelor, a legăturilor adînci dintre om și natură, Sperber este, pentru cei mai mulți dintre comentatorii săi, un neoclasic, creator al unei poezii a Erlebens-ului, ceea ce-l determina pe un Peter Neagoe, după lectura volumului Parabole ale peisajului, să constate într-o epistolă expediată poetului în ianuarie 1935: «Ele conțin, învelită în cuvinte simple și puține, însăși esența imaginii și simțirii poetice. Mi se pare că totul izvorăște dintr-un contact direct între eul dumitale și peisaj ca și cînd un sentiment s-ar trezi în dumneata — impresia în primul rînd —, și apoi sentimentul s-ar metamorfoza în cuvinte. Ca și cum dumneata ai fi singurul alambic în care acest proces a avut loc».

Considerația manifestată de Peter Neagoe pentru creația lirică a lui Sperber nu rezidă din simple impresii de lectură, ci este expresia unei legături amicale mai vechi și a unor strînse relații epistolare. Traducător de excepție în limba germană a literaturii engleze și americane moderne (e de ajuns să amintim tălmăcirea poemului Tărîmul

pustiu de T. S. Eliot, încă din 1926), Sperber îl cunoscuse pe Peter Neagoe în perioada anilor petrecuți în Statele Unite.

Ardelean de origine, emigrat în America în 1907, Peter Neagoe se stabilește în Franța între anii 1926—1932.

Apariția povestirii Caleidoscop, în paginile revistei „Transition" [1] (1928), însemna lansarea

---

[1] Revistă de avangardă, editată de Eugen Jolas, la Haga.

numelui său în presa de prestigiu din Europa și de peste ocean. Marile publicații literare „La Crapouillot", „L'Europe", „Les Cahiers du Sud", „Story" îi solicită colaborări, iar Samuel Putnam — editor american — îl coopteazǎ în gruparea „Revistei Noi" („The New Review"). Integrat în mișcarea culturală de mare anvengură din Franța acelor ani, intră în legătură cu protagoniștii noilor curente estetice (Tristan Tzara, Paul Eluard) și devine animatorul « mișcării expatriaților americani din Europa », din literatura cărora editează în 1932 o antologie ce reunește nume ca Jammes Forell, Hemingway, John Dos Passos, Ezra Pound, Malcon Cowley ș. a.

Literatura creată de Peter Neagoe poartă amprenta climatului spiritual al țării sale de obîrșie. Scriitorul s-a simțit permanent legat de ținuturile natale și a exprimat în povestirile și romanele sale nu numai mediul copilăriei, dar și conflicte și o problematică specific românească. În numeroase ocazii, romanicerul a ținut să-și precizeze trăsăturile fundamentale ale operei. E de remarcat în acest sens, nota autobiografică trimisă lui Alfred Margul Sperber în scrisoarea din 27 martie 1932, notă ce urma să însoțească traducerile proiectate de confratele din România:

« Peter Neagoe s-a născut în Transilvania, acum 42 de ani, din părinți români și, deși provenind dintr-o familie de intelectuali, simpatiile sale au fost întotdeauna alături de țăranii printre care și-a petrecut vacanțele copilăriei, ducînd viața unui muntean de rînd alături de ciobanii din Carpați. Și-a început cariera de scriitor la o vîrstă timpurie cînd, după ce compusese epistole de dragoste pentru slugile din casă, a ajuns scribul lucrătorilor din împrejurimi. A studiat filosofia la universitate și pictura la Școala de arte frumoase din București, iar la 21 de ani a plecat în America unde a devenit cetățean naturalizat. Acum trăiește în Franța. Vorbește fluent cinci limbi, dar afirmă că cel mai bine gîndește în engleză, „o limbă puternică și virilă". Tocmai a terminat un roman, Ileana, The Possessed (Ileana nebuna), care se ocupă de viața țăranului transilvănean, și este editorul unui volum în circulație, Anthology of American Writers Abroad (Antologia scriitorilor americani din străinătate). »

Dintr-o altă notă autobiografică citată de Ioan A. Popa, cel mai recent editor al lui Peter Neagoe în România, reținem « ...voi încerca să prezint cititorului un tablou al țăranului român și al țării sale ». Mărturisirile dezvăluiau, totodată, intenția scriitorului de a realiza un întreg ciclu epic care să urmărească soarta țăranului ardelean în emigrație, cu toate caracteristicile sale etnice și cu toate implicațiile sociale, în buna tradiție a prozatorilor ardeleni. Revelațiile eroului din povestirea Lumea nouă — proiecție autobiografică a autorului — au constituit materia epică a romanului Drumuri cu popas, replică a anevoioasei integrări a scriitorului la viața noului continent. De aici, și destinul paradoxal al scrierilor sale, care în ciuda elogiilor celor mai autoritare condeie critice, vor avea o slabă audiență în rîndul publicului american, atras mai mult de « exotismul » lumii prezentate.

Receptarea operei sale de către cititorul american va începe abia după reîntoarcerea lui peste ocean, în 1933, după capriciosul debut cu volumul de povestiri The Storm (Viscolul), apărut în 1932 în Franța, sub titlul Tempête [2]. Cartea pare să fi avut același destin ca celebrul roman Ulysse sau cu Pasărea măiastră a lui Brâncuși, fiind oprită de autoritățile vamale americane, sub acuzația de « obscenă și prohibită ». Interzicerea ei a stîrnit protestul societății americane „Civil Libertis Union", al asociațiilor culturale din Europa, precum și al unor scriitori și oameni de litere cărora li se alătură și Alfred Margul Sperber, la apelul adresat de gruparea „Revistei Noi", în 30 iulie 1933.

Neliniștile creatorului, căutările pentru găsirea unei formule artistice corespunzătoare gustului unei societăți unde « cartea este o marfă » sînt destăinuite confratelui din România, într-o epistolă datată: 14 iulie 1932. Exprimîndu-și regretul că povestirea Petru cel Mare nu fusese premiată, deși într-o competiție strînsă era pe primele locuri, Peter Neagoe nu se sfiește să-i arate lui Sperber cauzele insuccesului: « Mă consolez cu ideea că de vină e subiectul străin al cărții, căci astăzi americanii sînt pentru America. Povestirea aceasta are mărimea unei novelette (douăzeci sau douăzeci și două de mii de cuvinte). Sper să o ia vreo revistă americană, deoarece, dintre multele reviste pe care le am la îndemînă acum, datorită cenzurii, nu aș putea-o niciodată prezenta vreuneia. Încep cu adevărat să mă întreb cum trebuie să scrie cineva. Văd filme americane care sînt obscene și grotești, în afara faptului că sînt îngrozitor de stupide. Însă pentru „rafinați", cuvintele (anumite cuvinte) sînt obscene, nu ideile; chiar dacă ele, cuvintele, sînt putrede de imoralitate, numai să fie ambigue e un mod de a spune că ele exprimă altceva decît sînt în realitate. Cu toate acestea lucrez mai mult decît oricînd... »

---

[2] Volumul s-a publicat simultan în 1932, în limba engleză la *„Obelisk Press"* și în limba franceză la editura *„Albin Michel"*.

Opiniile critice, enunțate după apariția principalelor sale volume, subliniază originalitatea tematică a scriitorului, forța talentului său de a prezenta viața țăranilor, discutîndu-l în paralelă cu marii creatori ai genului, Erskine Caldwell sau Wladyslaw Reymont. Ceea ce particularizează însă proza lui Peter Neagoe este osmoza între maniera realistă în care oglindește mentalitatea țăranului ardelean și explorarea elementelor folclorice și etnografice ce descriu un univers fabulos, stăpînit de superstiții și ritualuri, constituind o viziune specifică asupra existenței, atît de diferită de cea a fermierilor lui Steinbeck.

Unică în acest fel este povestirea Caleidoscop, construită din aglomerarea unei avalanșe de senzații ce contribuie la fixarea unui moment sufletesc. Gama nesfîrșită de forme, de culori, de sunete este anihilată de propriile stridențe în care degenerează, derulînd, cu repeziciunea unei camere de luat vederi, amintiri din momente disparate ale existenței (copilăria, războiul) alungate brusc de chemarea prezentului. La acest nivel al imaginației, o senzație difuză, de disociere, declanșează ca pe o reacție în lanț alte impresii, de o stringentă acuratețe, ce se organizează în secvențe separate, care prin intensitatea lor deplasează limitele de timp și de spațiu.

Ocupînd un loc aparte în creația prozatorului american, povestirea Caleidoscop a reținut, prin calitățile ei artistice, atenția lui Alfred Margul Sperber, care a publicat-o în versiunea germană în revista brașoveană „Klingsor"[3], însoțită de un elogios « profil » al autorului.

Corespondența pe care o publicăm privește în bună parte munca lui Sperber pentru realizarea acestei tălmăciri în limba germană, de la faza de proiect, pînă la exigențele ultime de a reda cu fidelitate valorile originalului în cele mai fine detalii. Se pare că Peter Neagoe a fost extrem de mulțumit de felul în care i-au fost înțelese intențiile, atîta vreme cît îi propune lui Sperber să facă și traducerea altor texte, în vederea unei ediții ce urma să apară în Germania.

Rîndurile sale mărturisesc cu consecvență legăturile trainice păstrate cu realitățile din țara natală, pe care nu le-a trădat niciodată, precum și o îndreptățită curiozitate de a se informa asupra evoluției mișcării culturale din România. Scrisorile cuprind, pe lîngă date curente sau relații despre alți confrați, o serie de interesante considerații ale romancierului despre criticul american Waldo Frank sau despre Eugen Jolas, despre viața culturală din Europa și din America.

Cele cîteva scrisori[4], păstrate în arhiva poetului Alfred Margul Sperber, reconstituie o secvență biografică extrem de interesantă, din perioada cea mai agitată a existenței lui Peter Neagoe.

Diana CRISTEV

---

[3] Numărul 8, din august 1932, pp. 282–288.
[4] Originalul în limba engleză.

I

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
42 bis, Rue du Plessis-Piquet
Fontenay-aux-Roses-Seine (France)

27 martie 1932

Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc mult pentru foarte amabila dumitale scrisoare din 6 martie. Sînt sincer fericit să știu că povestirile mele îți plac. Și presa de pe continent mi-a primit cartea cu elogii generoase și lipsite de poleieli.

Voi fi foarte bucuros ca povestirile mele să fie traduse de dumneata pentru acele reviste pe care le consideri interesante. Am vrut să-ți răspund mai devreme, dar am fost în bună parte și, periodic, absent din Paris și pe urmă atît de îngrozitor de ocupat cu treburile curente încît pur și simplu n-am fost în stare să o fac. Iartă-mă, te rog.

Alătur o scurtă schiță biografică, cam în genul aceleia făcută de domnul O'Brien pentru ale sale *Cele mai bune povestiri.*

BANNED

IN AMERICA BY THE U. S. CUSTOMS OFFICIALS!

Facsimile of letter
The customs collector's

OFFICE OF THE COLLECTOR
DISTRICT No. 39

TREASURY DEPARTMENT
UNITED STATES CUSTOMS SERVICE.
CHICAGO, ILL.

June 20, 1932.

The New Review and New Review Publications,
42 Bis, Rue Du Plessis-Piquet,
Fontenay-Aux Roses, France, (Seine)

Sirs:

In answer to your recent letter to this office concerning copies of the book entitled "Storm", by Peter Neagoe, you are informed that several shipments of the above named book have been received at this port and have been denied entry since the Bureau of Customs, Washington, D.C. has held the same to be obscene within the provisions of Section 305 of the Tariff Act of 1930.

In each case these shipments have been returned to the foreign shipper.

Respectfully,

Anthony Czarnecki
Anthony Czarnecki,
Collector of Customs.

JCC/J

"STORM" by PETER NEAGOE

Cred că cititorul german va fi interesat de opera mea, întrucît, cu patru ani în urmă, mi-a tradus o povestire din cele incluse în una din revistele moderne de frunte * „*Transition*". În afară de asta, în ciuda faptului că mi-am petrecut aproape un sfert de secol în America, sînt în cel mai bun sens al cuvîntului un european. Provin dintr-un vechi neam, iar așchia nu poate zbura prea departe de trunchi.

Trimite-mi, te rog, atunci cînd va apărea, un exemplar din eseul dumitale. Și aș dori să știi că apreciez în modul cel mai sincer amabilul dumitale interes pentru opera mea.

Acum, la întrebările dumitale: nu știu ce face în momentul de față Donald Mckenzie și nici unde se află. Peste cîteva zile voi fi însă la Nisa și mă voi interesa. „*Morada*" se pare că și-ar fi încetat apariția.

Pe Herman Gershon Shapiro nu l-am cunoscut niciodată și nici n-am auzit de numele lui. Cît despre domnul Protter, el se află la Paris, ocupat cu afacerea « Geranse » și cu închirierea de apartamente. Sper ca informațiile mele, deși incomplete, să-ți poată fi de folos.

* Este vorba de revista „*Transition*" care publică povestirea *Caleidoscop*.

Voi fi foarte încîntat să primesc din nou vești de la dumneata. Te rog, informează-mă cum se desfășoară lumea literară în România. De asemenea, aș dori să cunosc opera lui Karl Kraus. Unde publică?

Toate urările de bine pentru dumneata și cele mai călduroase salutări personale.

Al dumitale foarte sincer,

Peter NEAGOE

II

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
Peter Neagoe

10 rue du Douanier
Paris

Domnului Alfred Sperber
Strada Eminescu 13
Storojineț, România

15 mai 1932

Dragă domnule Sperber,

Mă bucur foarte mult să primesc din nou vești de la dumneata, deoarece scrisorile dumitale nu numai că sînt foarte amabile dar, datorită dragostei dumitale pentru muncă și puternicei sensibilități pentru literatură, ele sînt și stimulatoare.

Sînt fericit să știu că atît *Caleidoscop* cît și *Sfîntul satului* vor vedea lumina tiparului în „*Klingsor*" și că sufletul dumitale este cel ce le va traduce. Sînt foarte nerăbdător să le văd într-un nou grai.

Acum, în legătură cu întrebările dumitale.

1. p. 63 Grimaud este un oraș din Franța meridională.
buzz-punctured — insecte care bîzîie și zboară prin lumina voalată a soarelui.

1. 21 p. 66 silke twirled thread... În zig-zag: imaginea unui fir de mătase răsucit așa ıcît lumina căzînd pe el, îl face să apară nu ca un fir întins, ci ca o ‥nie zig-zagată pe care lumina alunecă dintr-o parte în alta. Căderea luminii pe el dă aparența de zig-zag.

1. 9, p. 69: Gushing fountain and falls... *verb*, referindu-se la «bradul» ce se prăbușește (ai dreptate).

1. 3, p. 65: Cutting wind... dînd drumul la gaze în modul cel mai firesc, prin rect (scuză descrierea grosolană).

Adresa Domnului Ben Protter este 92 Ve. de Champs Elysée. I-am vorbit domnului Protter, iar el a fost foarte bucuros să audă de dumneata. I-am dat adresa dumitale pe care era foarte dornic s-o aibă.

Îți mulțumesc foarte mult pentru informațiile despre scriitorii români și în special pentru lista cărților lui Karl Kraus. Am să încerc să fac rost imediat de *Letzten Tage der Menshheit*, iar mai tîrziu de alte lucrări ale sale. Din ceea ce spui, ard de nerăbdare să-l cunosc. Mă refer la cartea lui.

Despre Donald Mckenzie n-am auzit nimic în afară de faptul că a abandonat „*Morada*" și că se află pe undeva în Sud. Dacă-i vorba de Italia, Spania sau Franța me-

ridională, într-adevăr nu pot să spun. Voi încerca însă să-l descopăr prin prieteni și să-ți trimit adresa lui imediat ce o aflu.

Sper că vei găsi timp să-mi mai scrii.

Mereu cu cele mai bune urări și salutări călduroase,

Al dumitale sincer,

Peter NEAGOE

III

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications

10, rue du Douanier (IVe)
Paris

Domnului Alfred Sperber
Str. Eminescu 13
Storojineț, România

22 iunie 1932

Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dumitale din 11 iunie. Sînt foarte dornic să văd *Caleidoscop* în limba germană, fiind sigur că traducerea dumitale trebuie să fie excelentă. Ce crezi însă că s-a întîmplat cu *Storm?* A fost confiscată de funcționarii de la vama din Chicago. În general, peștele începe să putrezească de la cap, dar în acest caz a început de la coadă, căci Chicago este în mod sigur mai apropiat de coada Statelor Unite decît de cap. Anexez o scrisoare oficială către un librar din Chicago. Îți va da o idee despre vigilența și viclenia personalului de la vamă.

Luni sau marți o să-l văd pe domnul Eugene Jolas și o să-ți fac rost de adresa lui Goll. Prietenii pe care i-am întrebat nu o știau. El este în Franța. În legătură cu Protter, bănuiala dumitale e îndreptățită. Trăiește cum îl taie capul și, în ce mă privește, cu cît vorbești mai puțin despre el, cu atît mai bine! Probabil că are și o latură bună a caracterului și sper să o cunoști numai pe asta.

Domnul Jolas îți trimite un nou număr din „*Transition*". Adresa sa personală este: 40 bis, rue de Sévigné, Paris (3e); adresa editorilor este: The Service Press Ltd., Rietzangerlaan 13, Haga, Olanda.

Întotdeauna bucuros să aflu vești despre dumneata, cu salutări personale, rămîn

Cu toată sinceritatea,

Peter NEAGOE

P. S. Îți trimit mica mea broșură *Ce este suprarealismul,* în plic separat.

IV

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications

10, Rue du Douanier
Paris

12 septembrie 1932

Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dumitale plină de bunăvoință din 31 august și pentru planurile de protest. Voi scrie persoanelor pe care le menționezi să-și reia protestul.

Nu-mi amintesc dacă ți-am trimis pînă acum adresa lui Iwan Goll, dar iat-o: 27 Rue Raffay, Paris.

Ieri, doamna Berkman a citit în „*Klingsor*" traducerea dumitale din *Caleidoscop* și a găsit-o excelentă. Spunea că traducătorul e poet, iar eu sînt din toată inima de acord cu ea. Aștept cu cea mai mare nerăbdare să văd cealaltă traducere pe care, cu atîta amabilitate, ai pornit să o faci **.

Ieri ți-am trimis prin poștă noua ediție din *Storm*. Să sperăm că va merge bine. Cronici bune. Una foarte subtilă în „*Nouvelles Littéraires*", scrisă de Marcel Brion. „*Europe*", „*Cahiers du Sud*" și „*Crapouillet*" au luat cîteva din povestirile mele.

În momentul de față, doamna Berkman i-a trimis surorii ei, doamna Paula Eckstein, Montzstrasse 49, Berlin, W 50, care are contacte cu editori și redactori, *Storm* (ediția nouă) deoarece cred că sora ei ar putea izbuti să plaseze cartea vreunui editor german. Acum, pentru că nu ne putem imagina pe cineva mai bun decît dumneata care să traducă povestirile, și întrucît doamna Paula Eckstein are multe relații, ne gîndim că ar fi bine să iei legătura cu ea. După sfatul doamnei Berkman, noi am trimis o carte lui Wilhelm Meyer, dar publică sub numele de My, Chefredakteur c/9 Ullsteinhaus, Kochstrasse, Berlin zwecks Besprechung.

Doamna Paula Eckstein este o bună prietenă a lui My. S-ar putea să iasă ceva din asta, iar eu aș fi desigur încîntat dacă, în cazul unei acceptări, cartea ar fi tradusă de dumneata.

Te rog să iei legătura cu doamna Eckstein.

Ai dreptate, aș fi fericit să am posibilitatea de a trăi în izolare și muncă — și chiar sînt. Locul acesta este cu totul în ruine și foarte vechi, dar într-atît de tăcut și pașnic încît nu poți avea nici o distracție; doar să muncești.

Scrie-mi, te rog, ori de cîte ori poți. Sînt întotdeauna fericit să aflu vești despre dumneata.

Cu cele mai bune urări pentru dumneata din partea soției mele și a mea și cele mai calde salutări personale,

Întotdeauna sincer,

Peter NEAGOE

V

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
10, Rue de Douanier
Paris

21 octombrie 1932
Mirmande Drôme

Dragă domnule Sperber,

Am fost cu adevărat bucuros să primesc din nou vești de la dumneata și, mai înainte de orice altceva, lasă-mă să-ți mulțumesc pentru cuvintele bune despre opera mea. Sînt cuvinte încurajatoare și dătătoare de încredere prin ceea ce exprimă și prin sinceritatea pe care o simt în ele.

Și eu am fost plecat pentru un scurt timp, doar să-mi întind mădularele, cum s-ar zice, deoarece întreaga vară am lucrat din răsputeri la opera mea. Acum m-am întors iarăși la muncă. Acest sătuleț de ruini e tot atît de liniștit ca inima piramidelor. Îți poți auzi propriile-ți gînduri, așa că modul firesc de a trăi este să muncești.

** Sperber intenționa să traducă și povestirea *Sfîntul satului*.

Sînt fericit să aud că jurnalele româneşti au remarcat excelenta dumitale traducere din *Caleidoscop* şi cred că doamna Berkman este la fel de perspicace ca şi mine, căci eu am susţinut de la prima vedere a traducerii dumitale că eşti un poet. Asta sună cam clamoros... din partea mea, probabil, dar trebuie luată cu indulgenţă, întrucît mulţi ani am fost un degustător de arome poetice, aşa după cum şi tatăl meu fusese un degustător de vinuri amator, de o considerabilă valoare. Cele două esenţe [poezia şi vinul, n. tr.], la baza lor, sînt surori. Scrii poezii în ambele limbi, engleză şi germană? Este uimitor cît de subtil le simţi pe amîndouă. Mi-ar plăcea foarte mult să văd mai multe din poeziile dumitale şi dacă ai unele pe care mă poţi lăsa să le văd, te rog, fă-o pentru plăcerea mea. Simt că, cu larga dumitale sferă de cunoaştere literară, trebuie să realizezi o excelentă operă de creaţie.

Aştept cu foarte multă nerăbdare să văd *Storm* şi *Shepherd* în germană. După cum ştii, *Shepherd* a fost retipărită în volumul lui E. O' Brien *Cele mai bune povestiri* din 1932, iar recenzenţii cărţii au ales-o, împreună cu alte două povestiri, drept cea mai bună din carte. Sper ca acest lucru să-i stîrnească pe editorii americani, care în ciuda manevrelor de ameninţare, nu par dispuşi să muşte.

Încă nu am scris la *„Paul Zsolnay Verlag“* deoarece *„Obelisk Press“* duce negocieri cu Fischer, care e foarte interesat de carte, dar întrucît nimic nu s-a materializat încă, voi trimite o carte dr. Ida Schreiber şi una dr. Leschtcher. În caz că *„Fischer“* se decide înaintea editurii *„Zsolnay“*, aceasta din urmă poate lua următoarea mea carte. Sînt absorbit în prezent de un nou roman şi sper că el va ieşi bun.

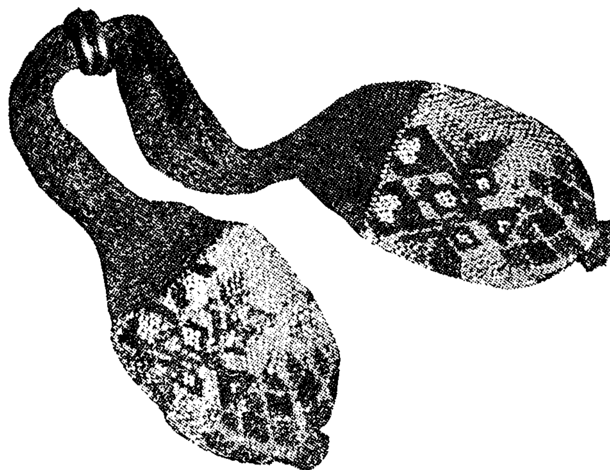
Îţi mulţumesc foarte mult pentru adrese — am scris şi am trimis exemplare din *Storm*, aşa cum m-ai îndrumat.

Soţia mea este alături de mine în a-ţi transmite cele mai bune urări şi călduroase salutări,

Mereu sincer, al dumitale,

Peter NEAGOE

(Versiunea românească a scrisorilor aparţine lui Florin Constantin PAVLOVICI)

Fișier bibliografic

(1 iulie — 30 septembrie)

A

ALECSANDRI (Vasile)

Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Dedicație în versuri pe albumul fiicelor lui George Sion.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

AMARU (Bogdan)

Curticeanu (Mircea); Mitrana (D.) — Bogdan Amaru inedit. Scrisori din anii studenției. (III). [2 scrisori Bogdan Amaru adresate unor membri ai familiei sale, datate: București, 14 martie 1931; București, 4 mai 1931.] „*Echinox*", anul V, nr. 5—6, mai—iunie 1973, p. 22.

ARICESCU (C. D.)

Rusu (M. N.) — Note inedite de arhivă: „C. D. Aricescu în scrisori". [Fragmente de scrisori către Iulia Aricescu și Matheiu Ciocârdia.] „*Alma-Mater*", nr. 7—8 (31—32), anul V, iulie—august 1973, pp. 14—15.

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Baruțu T.) — Hotare de aer. [Note scrise la Poliție, Biroul III—Siguranță. Datat: 29—31 mai 1943.] „*Steaua*", anul XXIV, serie nouă, 13, 1—15 iulie 1973, p. 14.

Arghezi (Baruțu T.) — Tudor Arghezi la Geneva. Versuri. [*Adio, poate nu ne-om mai vedea.*] „*Tribuna României*", anul II, nr. 16, 1 iulie 1973, p. 6.

Boureanu (Radu) — Îmi scria Tudor Arghezi. [Scrisoare datată: 12 februarie 1946.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, p. 176.

Brezu (Constandina) — « Ar fi de ajuns o greșală ca textul întreg să amețească ». [9 scrisori către H. Blazian, datate: 6 octombrie 1927; 31 iulie 1928; 25 iunie 1929; 29 septembrie; 5 octombrie 1929; 18 octombrie 1929; 7 noiembrie 1929; 7 februarie 1931, 22 aprilie 1934, 2 scrisori fără dată.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 137—144.

B

BARBU (Ion)

Bayer (Simon) — « Drumuri ce nu trebuiesc căutate. » Scrisori din Germania. [5 scrisori și c.p. către Simon Bayer, datate: 27 august 1929; 29 august 1921; 27 noiembrie 1921; 16 aprilie 1923, una fără dată.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 92—96.

Dumitrescu (Victor) — Elevul Barbilian dintr-a VI-a. « ...mă socotea un cinic, un revoltat... » [Evocare.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 84—88.

Raicu (Al.) — M. Beniuc. [Dedicație pe volumul *Joc secund.*] „*Luceafărul*", anul XVI, nr. 30 (587), sîmbătă 28 iulie 1973, p. 6.

Stoica (Ion) — Căzut la examenul de bursă. [Cerere de participare la concursul organizat de Fundaţia universitară din Bucureşti, în februarie 1915 şi Proces-verbal încheiat de Comisia pentru acordarea bursei de matematică.] *„Manuscriptum"*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 89—91.

Vulpescu (Romulus) — *Addenda la o addenda.* Sandei S. [Dedicaţie în versuri pe un exemplar din *Joc secund.*] *„Manuscriptum"*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 97—98.

BARNOSCHI (D. V.)

Potopin (Ion) — Jurnalul orfic al lui D. V. Barnoschi. [Fragmente.] *„Ateneu"*, anul, X, nr. 7 (108), iulie 1973, p. 7.

BĂNUŢ (A. P.)

Netea (Vasile) — Geneza revistei *„Luceafărul"*. [2 scrisori din Ocna Sibiului către Vasile Netea, datate: 3. VII. 1939 şi 6—7. VII. 1939.] *„Manuscriptum"*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 178—183.

BLAZIAN (H.)

vezi: Arghezi, Tudor (Brezu, Constandina)

BLECHER (M.)

Florescu (Nicolae) — De la Confesiune la roman. [Berck — scene şi fragmente.] *„Manuscriptum"*, anul IV 3(12)/1973, pp. 31—65.

BOTEZ (Demostene)

* * * — Demostene Botez. Inedite. [Versuri: *Livada mea*; *Începutul marei despărţiri*, datat: 21. I. 1971; *Spre marea singurătate; Înserare.*] *„Viaţa Românească"*, anul XXVI, nr. 7, iulie 1973, pp. 24—27.

BRESLAŞU (Marcel)

* * * — Marcel Breslaşu, Inedit. [Versuri: *Cotrobăind*; *Iată versurile mele*; *O, viaţă...*; *Cardiogramă.*] *„Contemporanul"*, nr. 37 (1400), vineri 7 septembrie 1973, p. 3.

* * * — Marcel Breslaşu. [Versuri din perioada 1921—1960: *Lied*; *Noapte şi frig*; *Descumpănit*; *Cumpănă*; *Migraţii*; *Sonet*; *Zodiac*; *Marea nostalgie.*] *„România literară"*, anul VI, nr. 36, joi 6 septembrie 1973, p. 6.

BUDAI-DELEANU (Ion)

Mitu (Mihai) — O licitaţie la Lwow. Acte şi documente ale sfetnicului chezaro-crăiesc, de la Lwow. *„Manuscriptum"*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 145—161.

C

CAZIMIR (Otilia)

Bugariu (Aurel) — Otilia Cazimir. [*Toamna.* Versuri datate 6 septembrie 1946.] *„Orizont"*, serie nouă, anul XXIV, nr. 31(284), joi, 2 august 1973, p. 4.

CĂLINESCU (G.)

Şerban (Geo) — Spiritul literaturii italiene. Inedit. Secolul XX, 5(148), 1973, pp. 7—18.

CHELARIU (Traian)

* * * — Cărţile [Versuri.] *„Ateneu"*, anul X, nr. 7 (108), iulie 1973, p. 1.

CIOCÂRDIA (Dimitrie Matila)

Rusu (M. N.) — Mărturii inedite. [Scrisoare către redacţia ziarului *„Reforma"*, datată 1859.] *„Tînărul leninist"*, nr. 6, iunie 1973, p. 12.

Rusu (M. N.) — Un pamfletar necunoscut: Dimitrie Ciocârdia Matila. [*Adresa recunoscătoare la plecarea prinţului Ştirbei din Principat.* Datat: 23 iulie 1856.] *„România literară"*, anul VI, nr. 31, joi, 2 august 1973, pp. 16—18.

CIPRIAN (George)

Tănăsescu (Manuela) — Dramaturgia unui actor. *Ioachim — fiul poporului.* Comedie în 3 acte. *„Manuscriptum"*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 62—83.

CONSTANTINESCU (Pimen)

* * * A doua odă a lui Gheorghe Lazăr. [Fragment din studiul Gheorghe Lazăr — poet.] „*Transilvania*", Anul II, (LXXIX), nr. 7, iulie 1973, pp. 19—21.

COŞBUC (George)

Oprea (George) — George Coşbuc la Cîmpina. [Actul de căsătorie civilă al scriitorului.] „*Vatra*", serie nouă, anul III, nr. 29, 20 august 1973, p. 20.

Pavelea (Traian) — George Coşbuc inedit. [Versuri: *Regele şi cioclul*; *Călăreţul străin*; *Coardele de aur*.] „*Vatra*", serie nouă, anul III, nr. 9(30), 20 septembrie 1973, pp. 12—13.

CUGLER — PONI (Matilda)

Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Dedicaţie în versuri pe albumul fiicelor lui George Sion.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

D

DRAGOMIRESCU (Mihail)

Vezi: Săulescu, M. (Rusu, M. N.).

F

FĂGEŢEL (C. Ş.)

Vezi: Ionescu, C. D. (Firan, Fl.); Theodorian Caton (Firan, Fl.).

G

GALACTION (Gala)

Vîrgolici (Teodor) — Pagini inedite din Jurnalul lui Gala Galaction [(VIII) „*Steaua*", anul XXVI, serie nouă, 13, 1—15 iulie 1973, pp. 15—16.

GHICA (Ion)

Bodea (Cornelia) — C. A. Rosetti — Ion Ghica. Un singur subiect: patria noastră III. [2 scrisori către C. A. Rosetti, datate: 14 octombrie 1850, 15 septembrie 1851.] „*Manuscriptum*", anul IV, 3(12)/1973, pp. 15—27.

I

IBRĂILEANU (Garabet)

Drăgan (Mihai) — Un articol nepublicat al lui G. Ibrăileanu. [*Gratuitatea artei.* Datat 1926—27] „*România literară*", anul VI, nr. 32, joi 9 august 1973, pp. 16—17.

IONESCU (C. D.)

Firan (Fl.) — Criticul C. D. Ionescu în corespondenţă cu revista „*Ramuri*". I—II. [11 scrisori către C. Ş. Făgeţel, datate: 6 aprilie 1929; 24 iunie 1929; 27 ianuarie 1930; 28 decembrie 1931; 28 ianuarie 1932; 18 februarie 1938; 20 mai 1934, 29 mai 1934; 3 februarie 1937; 13 martie 1937; 2 aprilie 1937.] „*Ramuri*", anul X, nr. 8 (110), 15 august 1973, p. 7; nr. 9 (111), 15 septembrie 1973, p. 14.

K

KIRIŢESCU (Al.)

Rusu (M. N.) — Scena politică şi scena Teatrului Naţional. [Referatul asupra piesei *Asta-i ciudat* de Miron Radu Paraschivescu. Datat: Bucureşti, 1 noiembrie 1944.] „*România literară*", anul VI, nr. 34, joi 23 august 1973, p. 20.

L

LOVINESCU (Eugen)

* * * — Scrisoare către Hortensia Papadat-Bengescu. (Colecţia Ileana Vrancea). [Datat: Bucureşti, 14 august 1939.] „*Luceafărul*„ anul XVI, nr. 28 (585), sîmbătă 14 iulie 1973, p. 7.

M

MACEDONSKI (Alexandru)

Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Poezie — dedicaţie pe albumul fiicelor lui George Sion.] *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

MAIORESCU (Titu)

Ornea (Z.) — O „autobiografie intelectuală“ a lui T. Maiorescu. [Fragment din *Jurnal.*] *„Luceafărul“*, anul XVI, nr. 29 (586), sîmbătă 21 iulie 1973, p. 6.

MIHĂESCU (Gib)

Ghiţă (Florea) — O nuvelă inedită de Gib. Mihăescu. *Tatăl. „România literară“*, anul VI, nr. 39, joi 27 septembrie 1973, pp. 16—18.

O

OPRESCU (George)

Curticeanu (Mircea) — Henri Bergson inedit. Scrisori către G. Oprescu. [5 scrisori din Paris; datate: 2 decembrie 1925; 18 ianuarie 1928; 10 octombrie 1928; 19 noiembrie 1924; şi una din St. Cergue (Vaud), cu data de 25 iulie 1925.] *„Echinox“*, anul V, nr. 5—6 şi 6—7, mai—iunie şi iulie—august 1973, p. 22 şi respectiv, p. 34.

P

PANAITESCU (P. P.)

Corbea (Ileana) — Primul cronicar umanist al Moldovei. [Conferinţă.] *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 9—14.

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Pop (Ov.) — Hortensia Papadat-Bengescu, poetă. *Le chapeau.* [Versuri în limba franceză.] *„Tribuna României“*, anul II, nr. 16, 1 iulie 1973, p. 6.

vezi: Lovinescu, Eugen (***)

PARASCHIVESCU (Miron Radu)

Mihăileanu (Ion) — „Reconsideratul“. [*În marginea vieţii.* Piesă în trei acte, datată: 24 aprilie 1940 — 9 martie 1941.] *„Teatru“*, anul XVIII, nr. 8, august 1973, pp. 39—67.

Ţundrea (Iulius) — «...era un păsărilă — lăţi-lungilă al spiritului nostru poetic...» [Evocare Ion Barbu de Miron Radu Paraschivescu.] *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 101—102.

* * * — Amintiri din copilărie I—X. *„Flacăra“*, anul XXII, nr. 31 (947); 28 iulie 1973, p. 15; nr. 32 (948), 4 august 1973, p. 14; nr. 33 (949), 11 august 1973, p. 9; nr. 34 (950), 18 august 1973, p. 16; nr. 35 (951), 25 august 1973, p. 15; nr. 36 (952), 1 septembrie 1973, p. 8; nr. 37 (953), 8 septembrie 1973, p. 12; nr. 38 (954), 15 septembrie 1973, p. 13; nr. 39 (955), 22 septembrie 1973, p. 12; nr. 40 (956), 29 septembrie 1973, p. 14.

PERPESSICIUS (Dumitru Panaitescu)

Ţundrea (Iulius) — Perpessicius — Introducere la o ipotetică ediţie a Iliadei. «...Iliada e poemul vechii civilizaţii greceşti...» *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 128—136.

PETRESCU (Camil)

Ilovici (Mihail) — Din versurile inedite ale lui Ladima. [Versiuni ale poeziilor: *Samarcande*; *În ceasul dintîi*; *Final*; *Patul lui Procust.*] *„Argeş“* anul VIII, nr. 7—8 (86—87), iulie—august 1973, p. 28—33.

Oprea (Al.) — Fals tratat pentru uzul autorilor de scenarii cinematografice. [Fragmente din jurnalul *Note şi referate la scenariul Bălcescu.*] *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 118—127.

PILLAT (Ion)

Martin (Aurel) — Poeme de tinereţe. [Versuri: *Corăbiile din port plecat-au cîte una*; *Era odată la Medina*; *Am vrut s-ucid iubirea* şi fragmente de scrisori datate 9 aprilie 1910, 21 aprilie 1910.] *„Manuscriptum“*, anul IV, 3(12)/1973, pp. 28—34.

PUŞCARIU (Sextil)

Ţepelea (Gabriel) — Delavrancea în viziunea lui Sextil Puşcariu. [Fragment din volumul memorialistic *Războiul.*] „*Familia*“, seria a V-a, anul 9 (109), 7 (95), iulie 1973, p. 14.

R

RALEA (Mihail)

Rusu (M. N.) — Scena politică a şi scena Teatrului Naţional. [Referatul asupra piesei *Comedia măştilor* de Eugen Todie. Datat: 1 februarie 1945.] „*România literară*“, anul VI, nr. 34, joi 23 august 1973, p. 20.

RAŞCU (I. M.)

* * * — Nu te mai gîndi la asta! [Tabletă.] „*România literară*“, anul VI, nr. 33, joi 16 august 1973, p. 7.

REBREANU (Liviu)

Liu (Nicolae) — Din popasurile europene ale lui Liviu Rebreanu. Spania 1929. [Scrisoare către soţia sa, datată: 25 mai 1929.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 164—169.

Liu (Nicolae) — Rebreanu despre Slavici. [Cuvîntare la înmormîntarea lui Ioan Slavici.] „*Steaua*“, anul XXVI, serie nouă, 15, 1—15 august 1973, pp. 14—15.

Raicu (Al.) — Jurnal de la Valea Mare. Pagini inedite. [Fragmente.] „*Argeş*“, anul VIII, nr. 9 (89), septembrie 1973, pp. 10—11.

ROSETTI (C. A.)

Bodea (Cornelia) — C. A. Rosetti — Ion Ghica. Un singur subiect: patria noastră. III [5 scrisori către Ion Ghica, datate: decembrie 1850, 10 mai 1851, 22 mai 1851, 6 septembrie 1851, 16 octombrie 1851.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 15—27.

S

SADOVEANU (Ion Marin)

* * * — Corespondenţă inedită. O scrisoare către Tudor Vianu. [Datată: 12 mai 1922, Bucureşti.] „*România literară*“, anul VI, nr. 29, joi 19 iulie 1973, pp. 16—17.

* * * — Lorelei de H. Heine. [Traducere de Ion Marin Sadoveanu.] „*România literară*“, anul VI, nr. 29, joi 19 iulie 1973, pp. 16—17.

SĂULESCU (M.)

Rusu (M. N.) — O capodoperă uitată. [Două scrisori către M. Dragomirescu, datate: 7.IX.1911, 9.XII.1911.] „*Orizont*“, serie nouă, anul XXIV, nr. 31 (284), joi 2 august 1973, p. 4.

T

TĂUTU (Nicolae)

Raicu (Al.) — M. Beniuc. [Dedicaţie pe volumul *Balada comunistului fără nume.*] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 30 (587), sîmbătă 28 iulie 1973, p. 6.

THEODORIAN (Caton)

Firan (Fl.) — Caton Theodorian în corespondenţă cu revista „*Ramuri*“ (II). [14 scrisori adresate lui C. Ş. Făgeţel. 11 datate: 8 martie 1910; 23 martie 1910; 23 decembrie 1910; 4 octombrie 1911; 6 decembrie 1911; 17 decembrie 1911; 3/16 ianuarie 1912; 30/12 ianuarie 1912; 17/30 iunie 1912; 28 decembrie 1912; 6 ianuarie 1928. 3 scrisori fără dată.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 7 (109), 15 iulie 1973, p. 15.

TOPÎRCEANU (G.)

Moscovici (Liviu) — G. Topîrceanu conferenţiar la casa şcoalelor. [Scrisoare G. Topîrceanu către Casa Şcoalelor, datată: ianuarie, 1927 — Iaşi.] „*Cronica*“, anul VIII, 30 (391), vineri 27. VII. 1973, p. 14.

V

VOICULESCU (Vasile)

Pană (Saşa) — V. Voiculescu şi Urmuz. [Scrisoare către Saşa Pană f.d.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, p. 177.

Mihaela CONSTANTINESCU

Creşterea colecţiilor

1 iulie — 30 septembrie 1973

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

BARBU, I. — *Răsturnica.*

CĂLINESCU, G. — N. Bălcescu; M. Eminescu; I. Creangă; T. Maiorescu; I. L. Caragiale; M. Sadoveanu.

EFTIMIU, V. — *Spătarul Lesnea Rusalim* (dramă eroico-istorică).

GOGA, Octavian — *De profundis.*

PAVELESCU, Cincinat — *Păianjenul şi viermele de mătase*; *Sunt multe cîntece stridente*; *Din cîntecul unui greier*; *Catrene*; *Lacrima lui Bonaparte.*

VOICULESCU, V. — *Gînduri de iarnă*; *Villon.*

Corespondenţă:

Gh. Adamescu, I. A. Bassarabescu, Martha Bibescu, I. Bîrlea, V. Bogrea, T. Capidan, Panait Cerna, M. Dragomirescu, P. Dulfu, D. Evolceanu, Aaron Florian, Emil Gîrleanu, Octavian Goga, G. T. Kirileanu, Titu Maiorescu, Simion Mehedinţi, Corneliu Moldovanu, Dimitrie Nanu, P. P. Negulescu, Al. Odobescu, G. Rotică, Duiliu Zamfirescu.

D. ARAMĂ

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

LOVINESCU, E. — *Mite.*

BLAGA, Lucian — *Poemele luminii*; *Tulburarea apelor*; *Zamolxe* (actul I, tabloul 1 — variantă); *Cugetări.*

CISEK, Oscar Walter — *Sufletul românesc în artele plastice*; *Criza epicului în romanul contemporan* (conferinţe).

BRĂESCU, Gh. — *Jurnal intim.*

Corespondenţă:

I. L. Caragiale, L. Blaga, O. W. Cisek, Gh. Brăescu, Al. O. Teodoreanu, Cezar Petrescu, N. N. Tonitza, Vladimir Streinu, B. Capesius, Cornelia Brediceanu.

Fotografii:

Gh. Brăescu.

Eliza ISPĂŞOIU

MUZEUL DE LITERATURĂ A MOLDOVEI (IAŞI)

Manuscrise:

COSTIN, Miron — Document din anul 1687, scris şi iscălit de autor.

CONACHI, Costache — Un memoriu adresat domnitorului privind moşiile sale.

CARAGIANI, I. — Traduceri de poezii şi alte opere ale aromânilor.

* * * — Fragment dintr-un manuscris din anul 1727, cuprinzînd o copie a *Invăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.*

Corespondenţă:

Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu, Paul Zarifopol.

Carte veche românească:

* * * — Cărţi vechi româneşti din secolul al XVIII-lea.

Diverse:

* * * — Documente în limba slavonă şi română de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea.

G. Asachi — *Cap de dac de pe columna lui Traian*, tablou pictat în perioada cînd se afla în Italia.

* * * — Un plan al Iaşului din anul 1788 cu miniatura lui A. Ipsilanti.

D. VACARIU

The present issue of the „Manuscriptum" *magazine opens with precious documentary material which concentrates round three of the world known representatives of Romanian letters: M. Eminescu, Al. Macedonski and E. Lovinescu.*

A few documents, among which Veronica Micle's letter stands out, enrich with new data the biography of the great poet born in Ipotești.

A letter sent by the professor Miron Constantinescu to the editors submits to the public attention the manuscript of a draft for a textbook entitled A History of World Literature *by the late Tudor Vianu. The document, extremely relevant for the historiographer's conception, is rendered in facsimile.*

The controversial personality of Al. Macedonski, the author of the Romanian Nights is revealed in a suite of published articles and manuscript letters, from various periods of his literary creation and spotlighting a less known aspect of it: the polemic spirit of Macedonski's work.

The presence of E. Lovinescu — the most important critic of 1920s and 1930s in Romania — in the consciousness of his contemporaries is evoked in the pages of the magazine by some of his closest disciples and friends, members of the „Sburătorul" *circle.*

We also wish to point to the reader's notice other important items demonstrating the same idea of the universality of Romanian literature: the exchange of letters between B. P. Hasdeu and his daughter, Iulia Hasdeu, the conference of O. W. Cisek The Crisis

Le présent numéro de *„Manuscriptum"* ouvre ses intéressantes colonnes avec de précieux matériels documentaires concernant trois des représentants de renommée universelle de la littérature roumaine: M. Eminescu, Al. Macedonski et E. Lovinescu.

Un groupement de documents, dont nous relevons la lettre de Veronica Micle, enrichit de nouvelles dates la biographie du grand Eminescu.

Une lettre confiée à la rédaction de la revue par le professeur Miron Constantinescu soumet à l'appréciation publique le manuscrit d'un projet de manuel d'*Histoire de la littérature universelle*, rédigé depuis bon nombre d'années par le regretté Tudor Vianu. Le document, extrêmement important pour la conception de l'historiographe, est reproduit en fac-similé.

La personnalité controversée d'Al. Macedonski, le poète des *Nuits* roumaines, est relevée dans une suite de témoignages epistolaires et d'articles littéraires, de différentes periodes de son existence, et qui éclairent pleinement un aspect moins connu de la littérature macedonskienne — son esprit polémique.

La présence d'E. Lovinescu — le critique roumain le plus important d'entre les deux guerres — dans la conscience de ses contemporains, est evoquée dans les pages de la revue par certains des plus proches disciples et collaborateurs du cénacle „Sburătorul".

Des autres importants matériels contenus par le présent numéro de la revue, voulant toujours demontrer l'idée de l'universalité de la littérature roumaine, on remarque: les échanges épistolaires entre B. P. Hasdeu et sa fille, Iulia Hasdeu, la conférence d'O. W. Cisek, intitulée la *Crise de l'épique*, véritable essai sur l'un des problèmes les plus débattus de notre époque, la pièce de théâtre de Mircea

Die vorliegende Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum" *bringt in ihren interessanten Spalten zuerst die dokumentarische Materialien über drei weltberühmte Vertreter des rumänischen Schrifttums M. Eminescu, Al. Macedonski und E. Lovinescu.*

Eine Reihe von Dokumenten, wovon wir auf den Brief Veronica Micles verweisen, bereichert die Biographie des großen Dichters mit neuen Daten.

Diese Nummer hält auch einen von Professor Miron Constantinescu der Redaktion anvertrauten Brief mit dem Handschrift gebliebenen Projekt eines Lehrbuchs für Geschichte der Weltliteratur; *das Dokument ist äußerst wichtig für die Auffasung des Literarhistorikers des verstorbenen Tudor Vianu, und erscheint als Faksimiledruck.*

Die umstrittene Persönlichkeit Al. Macedonskis, des Dichters der rumänischen Nächte, *steht im Mittelpunkt einer Reihe von Zeitschriftenartikeln und Briefen; sie entstammen verschiedenen Perioden seines Lebens und beleuchten einen weniger bekannten Aspekt: den polemischen Geist der Schriften Macedonskis.*

Den Einfluß Eugen Lovinescus, des bedeutendsten rumänischen Kritikers der Zwischenkriegsperiode, auf die Zeitgenossen bezeugen Bekenntnisse von Anhängern und Mitarbeitern, Besuchern des Literaturkreises „Sburătorul".

Von den anderen Beiträgen der Zeitschrift, die alle die Universalität der rumänischen Literatur unter Beweis stellen, erwähnen wir: den Briefwechsel zwischen B. P. Hasdeu und seiner Tochter, Iulia Hasdeu, den Die Krise des Epischen *betitelten Vortrag O. W. Ciseks, einen wahren Essay über eine der am meisten besprochenen*

В начале интересных статей настоящего номера журнала «*Манускриптум*» помещено богатый документальный материал вокруг трех представителей румынских писателей с мировым именем: М. Эминеску, Ал. Македонский и Е. Ловинеску.

Ряд документов, из которых особенно выделяем письмо Вероники Микле, обогащает новыми данными биографию великого ипотештяну.

Письмо, предоставленное редакции профессором Мироном Константинеску, который знакомит общество с рукописью проекта учебника *Истории универсальной литературы*, составленного несколько лет тому назад покойным Тудором Виану. Этот документ, имеющий большое значение для концепции историиографа, воспроизведен в факсимиле.

Спорная личность Ал. Македонского, поэта румынских *Ночей*, выявлена в сюите публицистических и эпистолярных признаний, появившихся в различные периоды его жизни и ярко освещающих менее известный аспект, а именно, полемический дух литературы Македонского.

Присутствие Е. Ловинеску — самого значительного румынского критика междувоенного периода — в сознании его современников восстановлено на страницах журнала некоторыми из ближайших его учеников и сотрудников, посетителей кружка « Сбураторул ».

Среди другого важного материала, помещенного в настоящем номере журнала, стремящегося продемонстрировать ту же идею универсальности румынской литературы, отмечаем: переписку между Б. П. Хашдэу и его дочерью Юлией Хашдэу, доклад О. В. Чисека, озаглавленный *Кризис эпики*, настоящий очерк одного из самых спорных вопросов нашего вре-

of the Epic Genre, *a genuine essay on one of the most debated issues of our times,* Iphigenia *a play by Mircea Eliade, a modern treatment of the old myth, Lucian Blaga's early poems-other poems of the light-as well as the diary of one of the first Romanians to have traveled through Europe, Ion Codru Drăguşanu.*

Mention must be made of some manuscripts of Mateiu Caragiale disclosing the prototypes of the novel The Curtea veche Don Juans.

The customary headlines: Romanian writers in the Archives Abroad, *and* Foreign Writers in Romanian Archives — *make known the cultural relations between Romania and Czechoslovakia through the interest for the translation of two important writers of inter-war Romania: Camil Petrescu and Gib. I. Mihăescu. Also present are the exceptionally interesting letters and photographs of André Gide and Roger Martin du Gard addressed to Alice Voinescu.*

In this issue „Manuscriptum" *presents a new column:* Frontier Letters *publishing notes about the Romanian writer writing in English — Peter Neagoe.*

Last but not least three is the first instalment of an unknown novel by Ion Agârbiceanu and Pages from an Album *dedicated to Anton Holban.*

„Manuscriptum" *not only offers one documentation on the literature of the past, but, through the variety of materials and the manner of presentation, creats a parallel picture of our literary life today.*

Dragoş VRÂNCEANU,
Writier, Visiting Professor at the University of Urbine (Italy)

Eliade, *Iphigénie,* vision moderne de l'ancien mythe, les poèmes de début de Lucian Blaga, — d'autres « poèmes de la lumière », — de même que le journal de création de l'un des premiers roumains qui aient traversé l'Europe, Ion Codru Drăguşanu.

On doit faire une mention spéciale à propos du laboratoire de création de Mateiu Caragiale, qui nous dévoile des prototypes des personnages du roman *Craii de Curtea veche.*

Les rubriques habituelles *Ecrivains roumains dans des archives étrangères* et *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines,* font connaître les relations culturelles entre la Roumanie et la Tchécoslovaquie — montrant l'intérêt des Tchèques à traduire quelques importants romanciers roumains d'entre les deux guerres, comme ce serait Camil Petrescu et Gib. I. Mihăescu, — de même que les exceptionelles lettres et les documents photographiques adressés par André Gide et Roger Martin du Gard à Alice Voinescu.

Une rubrique lancée par *„Manuscriptum"* dans ce numéro, intitulée *Ecrivains de frontière,* présente un tas de témoignages sur l'écrivain roumain de langue anglaise, Peter Neagoe.

La table des matières de la revue est complétée par la publication, en feuilleton, de la première partie d'un roman inédit de Ion Agârbiceanu et par les *Feuilles d'album* dédiées à Anton Holban.

La revue *„Manuscriptum"* a non seulement le rôle de nous faire documenter sur la littérature d'hier, mais de créer aussi, par la variété de ses matériels et par la façon de les présenter, une vraie existence parallèle, actuelle de notre activité littéraire.

Dragoş VRÂNCEANU
ecrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Fragen unserer Zeit, ein Theaterstück Mircea Eliades : Iphigenia, *eine moderne Vision des uralten Mythos, die Erstlingspoeme Lucian Blagas, andere Poeme des Lichts, sowie das Journal eines der ersten Rumänen, die Europa bereist haben : Ion Codru-Drăgușanu.*

Insbesondere verweisen wir auf das Schaffenslaboratorium Mateiu Caragiales, auf die Prototype des Romans Die Wüstlinge vom Alten Fürstenhof.

Die gewöhnlichen Rubriken : Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven *und* Ausländische Schrifsteller in rumänischen Archiven *enthüllen die Kulturbeziehungen zwischen Rumänien und der Tschechoslowakei im Zusammenhang mit den Übersetzungen von bedeutenden rumänischen Romanciers der Zwischenkriegsperiode : Camil Petrescu und Gib. I. Mihăescu, und die außergewöhnlich wichtigen Briefe und Fotos, die André Gide und Roger Martin du Gard an Alice Voinescu gerichtet haben.*

Eine neue Rubrik der Zeitschrift ist betitelt : Schriftsteller der Grenzlinie *und bringt eine Reihe von Bekenntnissen des rumänischen Schriftstellers englischer Zunge Peter Neagoe.*

Der Inhalt wird ergänzt durch den Abdruck des ersten Teils eines unbekannten Romans von Ion Agârbiceanu, sowie die Anton Holban gewidmeten Albumsblätter.

Die Zeitschrift „Manuscriptum" *hat nicht nur die Aufgabe, die Literatur der Vergangenheit dokumentarisch zu beleuchten, sondern auch jene, durch verschiedene Beiträge und die Art der Darbietung ein wahres, zeitsgebundenes Paralleldasein unserer Literatur zu schaffen.*

Dragoș VRÂNCEANU
Schriftsteller, Gastprofessor an der Universität zu Urbino (Italien)

мени, театральную пьесу Мирчи Элиаде : *Ифигения* — современное понимания старинного мифа, первоначальные поэмы Лучиана Блага, другие поэмы «светла», а также и творческий журнал одного из первых румын, пересекшего Европу, — Иоана Кодру-Драгушану.

Необходимо сделать специальное примечание в связи с творческой лабораторией Матейя Караджале, открывшим первообраз действующих лиц — героев романа *Короли Старого двора.*

Обычные рубрики : *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах* — знакомят нас с культурными отношениями между Румынией и Чехословакией, целью которых были также и переводы романов некоторых крупных румынских авторов междувоенного периода: Камил Петреску, Жиб. И. Михайеску, а также замечательных писем и фотографических документов Андрея Жиде и Рожера Мартина дю Гард, адресованные Алисе Войнеску.

Колонка, помещенная в этом номере журнала «*Манускриптум*» под заглавием : *Письма из-за рубежа*, дает ряд свидетельств о румынском писателе на английском языке Петер Нягое.

Краткий обзор журнала пополняется первой частью неизвестного романа Иоана Агырбичану, помещенной в отделе фельетона, а также *Страницами из альбома*, посвященными Антону Холбану.

Журнал «*Манускриптум*» имеет целью не только осведомить нас о литературе прошлого, но, также, и создать, благодаря разнообразию материала и способу его подачи, — настоящее паралельное и современное существование нашей литературной жизни.

Драгош ВРЫНЧАНУ
писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

Premiul PERPESSICIUS al revistei MANUSCRIPTUM

1973

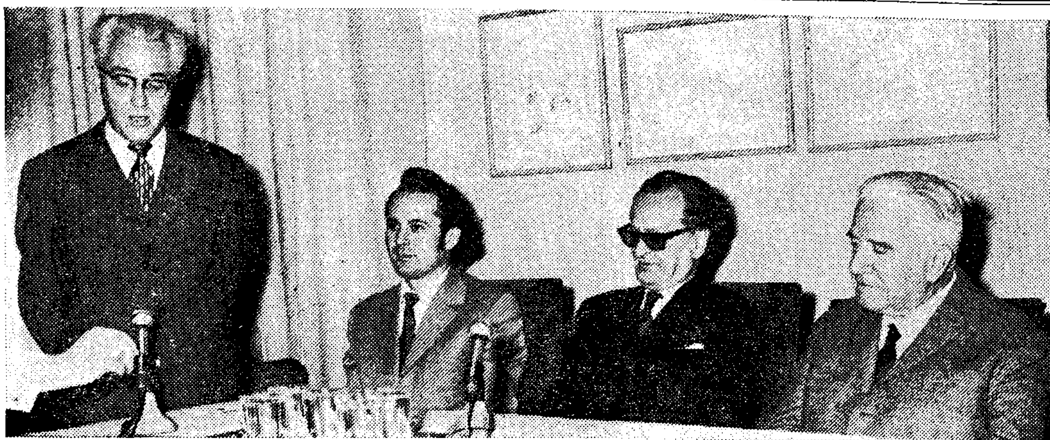

Foto: Gabriel Ștrempel vorbind la 20 octombrie 1973, cu ocazia decernării premiului (Juriul a fost alcătuit din: Șerban Cioculescu — președinte, Constantin Ciopraga, Al. Dima, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Iorgu Iordan — președinte de onoare, Nicolae Manolescu, Aurel Martin, Al. Oprea, D. Păcurariu, Al. Piru, Cornel Regman, Al. Rosetti, Mircea Zaciu).

Gabriel Ștrempel

DATA ȘI LOCUL NAȘTERII: **8 septembrie 1926, în comuna Pomi, județul Satu-Mare.**

STUDII — **Facultatea de istorie — secția Istoria românilor — a Universității București. Licențiat în 1951. Doctor al Universității din Cluj în 1967.**

OCUPAȚIA — **șeful secției de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. S. R., din anul 1964. Funcționează la această instituție din 25 octombrie 1950.**

LUCRĂRI PRINCIPALE — Copiști de manuscrise românești pînă la 1800, **vol. I, București, Editura** „Academiei“, **1959 (teză de doctorat).**

Antim Ivireanul — Predici, **București, Editura** „Academiei“, **1962.**

Catalogul manuscriselor românești, **vol. IV, București, Editura** „Academiei“, **1967 (în colaborare).**

COLABORĂRI

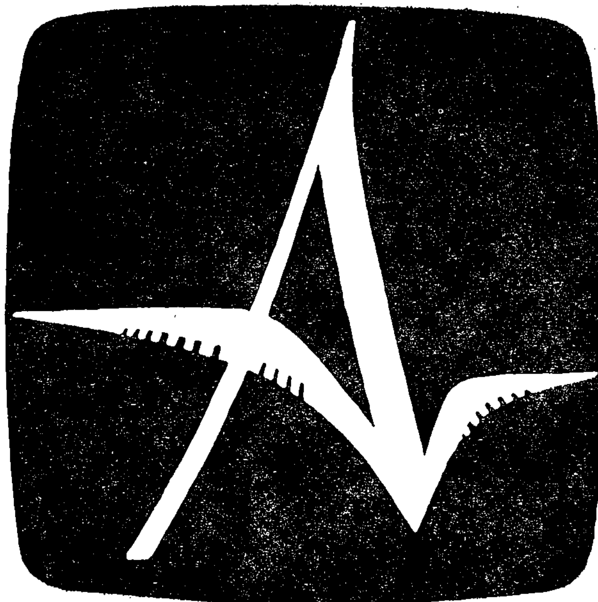
Studii publicate în principalele reviste de specialitate: „Studii și cercetări de bibliologie“, „Romanoslavica“, „Luceafărul“, „Studii și cercetări de istorie și teorie literară“, „România literară“, „Buletinul monumentelor istorice“ etc., etc.

Antim IVIREANUL: OPERE, **Editura** „Minerva“, **1972 — ediție critică și studiu introductiv.**

EDITURA ALBATROS

vă prezintă

COLECȚIA LYCEUM

— o colecție cu caracter enciclopedic, adresată elevilor, studenților, profesorilor, tuturor celor care vor să se instruiască;

— o sursă inepuizabilă de informații, consacrată studierii literaturii, artei și științei;

— pentru cititorii de orice vîrstă, pagini de amplă informație și interpretare, prezentate în

2 serii:

Texte comentate

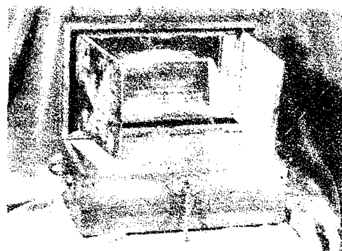
- microantologii alcătuite după ediții definitive
- modele de analiză literară
- ample comentarii introductive
- note de subsol, bibliografii, referințe critice

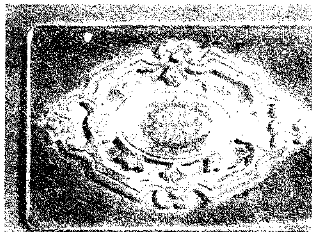
Sinteze

- studii exhaustive asupra marilor momente din evoluția culturii
- cărți bogat ilustrate cu planșe, hărți, fotografii, într-o prezentare grafică atractivă

167 de numere,
într-un tiraj de 8 000 000 exemplare

Caseta de machiaj a lui Mihai Eminescu din perioada turneelor teatrale.

Element ornamental de pe capacul casetei cu monograma poetului. (Colecția Augustin Z. N. Pop.)

Piese noi în «dosarul» biografiei lui Titu MAIORESCU:

— demersuri pentru obținerea doctoratului «în litere» la Paris;

— culisele unui divorț;

— « fișă personală » pentru Academie;

— inscripții din adolescență pe albume vieneze de suveniruri, din care spicuim un scurt fragment:

«Problema omului este fericirea omenirii. Fericirea este armonie, armonia dintre om și omenire în modul cel mai obiectiv cu putință. Această fericire trebuie să meargă în viața omului drept la țintă. Noțiunile de fericire și de armonie ne sunt cunoscute prin știință, prin filosofie și sunt reprezentate prin poezie. Filosofia și poezia sunt fericiri închipuite și constituie baza omenirii în formare. Pe scurt, sunt fericiri ale fiecărei familii, adică educarea întîi a educatorilor.»

Sumarul numărului viitor mai cuprinde:

— elegii de Alecu BELDIMAN;

— Alice VOINESCU — Dialoguri cu eroii tragici;

— epistolar Al. ODOBESCU,

— file de album: Paul ZARIFOPOL;

— o nuvelă cu final deschis de Gib MIHĂESCU;

— Nicolae IORGA evocat de Șerban CIOCULESCU.

Lei 10